

Колам Тойбін

Будущее імені

ФАБУЛА
ВИДАВНИЦТВО

Будинок імен

Колм Тойбін

Електронна версія створена за виданням:

УДК 82-311.6

T50

Оригінальна назва твору: House of Names

Усі права збережено.

Жодна частина цього видання не може бути відтворена в будь-якій формі без письмового дозволу власників авторських прав.

Тойбін, Колм

T50 Будинок імен. Роман / Пер. з англ. О. Тільна. – Харків : Вид-во «Ранок» : Фабула, 2018. – 320 с.

ISBN 978-617-09-3945-6

У новому романі видатний ірландський письменник Колм Тойбін звернувся до античності: в основу «Будинку імен» покладено сюжет найдосконалішого творіння давньогрецького трагічного поета Есхіла – трилогії «Орестея». Це історія Клітемнестри – дивовижно відважної, жорстокої, мстивої, чуттєвої і болісно привабливої, а також її дітей, розказана ними самими. Перед читачем відкривається стародавній світ, покинутий богами, і це змушує героїв шукати пояснення власних злочинів, пристрастей і сумнівів тільки в собі.

УДК 82-311.6

Copyright

© The Heather Blazing Ltd, 2017

© О. Тільна, переклад з англ., 2018

© «Фабула», макет, 2018

ISBN 978-617-09-3945-6

© Видавництво «Ранок», 2018

Геді Ел Холті

Клітемнестра

Мені знайомий запах смерті. Нудотний, солодкуватий запах, що разом із вітром залітає в усі кімнати цього палацу. Тепер уже мені не важко зберігати спокій і самовладання. Ранок я провела, споглядаючи за небом і за зміною тіней. Щойно благословляється на світ, пташки починають співати, а коли день згасає, звуки теж блякнуть і стишуються. Я спостерігаю за тим, як видовжуються тіні. Стільки всього зникло назавжди, але запах смерті залишається незмінним. Можливо, цей запах увівся в мої кістки і тіло прийняло його, як бажаного гостя. Запах жаху та паніки. Цей запах завжди тут, здається, він живе в самому повітрі й повертається щоранку разом із денним світлом. Він постійно мене супроводжує; він повернув вогонь моїм очам, які потьмяніли від чекання, та зараз знову наповнилися життям, засвітилися жагою.

Я наказала, щоб тіла на кілька днів залишили під палючим сонцем, аж доки цей солодкуватий запах перетвориться на огидний сопух. Мені подобається дивитися на зграї мух, на їхні маленькі, сміливі тільця, що дзижчать і кружляють, охоплені нестримним голодом і засмучені потребою постійно продовжувати свій кривавий бенкет. Їхній невиситимий голод і мені знайомий теж, але я з ним змирилася й навіть йому радію.

Ми тепер усі голодні. Їжа заледве вдовольняє наш апетит, тільки заохочуючи зуби до кусання; м'ясо викликає в нас ще більший потяг до м'ясних страв, точнісінько як одна смерть потребує інших смертей. Убивство пробуджує в нас бажання подальших убивств, наповнює наші душі задоволенням, яке є настільки нестримним, що викликає в нас потяг до ще більшої жаги та її задоволення.

Ніж м'яко входить у ніжну плоть під вухом так ніжно і точно, а потім обертається навколо горла так само беззвучно, як сонце рухається небосхилом, однак швидше та невідворотніше. А потім темна кров бризкає із тією самою мовчазною приреченістю, що й темна ніч, яка спадає на всі знайомі нам речі.

* * *

Перш, ніж потягти до місця для жертвопринесення, вони відрізали їй волосся. Моїй дочці міцно зв'язали руки за спиною, аж шкіра на зап'ястках потріскалася від мотузок, ноги під коліньми їй теж обмотали. До рота їй упахали кляп, аби зупинити прокльони, що ними вона обсипала свого батька, свого боягузливого, двоєдушного батька. І все одно було чути її придушені скрики, коли вона нарешті зрозуміла, що батько і правда збирається її вбити, збирається пожертвувати нею

на догоду своєму війську. Вони обрізали їй волосся так поспішно й недбало; одна з жінок порізала іржавим лезом шкіру на голові моєї дочки, й коли Іфігенія почала проклинати свого батька, от тоді вони запхали їй до рота якусь стару шмату, щоб не чути її слів. Я пишаюся тим, що вона не припинила боротьби, що навіть на жодну секунду не змирилася зі своєю долею, хоча й виголосила раніше ту свою принизливу та повну лестощів промову. Вона не облишала спроб послабити пута на ногах і розплутати мотузки, обмотані навколо її зап'ястків, аби втекти від своїх убивць. А ще вона ні на мить не припиняла проклинати батька, щоб він нарешті відчув увесь тягар її презирства.

Тепер нікому не хочеться повторювати слова, що їх вона сказала перед тим, як їй упхали до рота кляп, але я знаю, що ті слова були. Це я навчила її тих слів. І то були слова, що їх я видобула зі свого серця, щоб морально знищити її батька та його послідовників із їхніми ідіотськими прагненнями; то були слова, що мусили розповісти всім про те, що станеться із ним і його поплічниками, щойно стане відомо, як вони тягли нашу дочку, горду і прекрасну Іфігенію, до місця для жертвопринесення, як вони кинули її в пилюку, як її стратили тільки для того, щоб отримати перемогу в тій своїй війні. Мені сказали, що в останню мить свого життя вона голосно закричала, і той її крик розбив серця всім, хто його чув.

На зміну її передсмертним зойкам прийшли мовчання й інтриги, а коли Агамемнон, її батько, повернувся, я зуміла змусити його повірити, що змирилася і що не готую помсти. Я чекала нагоди, шукала знаків, усміхалась і розкрила йому свої обійми, а ще приготувала для нього повний стіл наїдків. Страви для дурня! Я змастила себе особливими парфумами, що не залишили його байдужим. Пахощі для дурня!

Я була готова діяти, а він ні,— герой, що повернувся додому, ушанований перемогою, руки по лікоть у крові власної доньки. Але чисто вимиті його руки були тепер білими, ніби й не зазнали ганьби, вони були готовими обійняти близьких друзів. Він усміхався так широко й щиро, як тільки може видатний воєк, упевнений у тому, що от зараз сяде за святковий стіл, підійме кубок і покладе до рота смачний шматок. До свого ненажерливого рота! Розслаблений, бо повернувся додому!

Я побачила, як його руки сіпнулися від раптового болю, сіпнулися від нестерпного й шокуючого розуміння, що прийшло до нього тільки тепер, коли він нарешті опинився вдома, у своєму палаці, коли розслабився в передчутті купелі у своїй улюбленій старій кам'яній ванні, де сподівався віднайти бажану полегкість.

Він сказав, що саме це його надихало на звершення,— думка про

живлющу воду зі спеціями, про м'який і чистий одяг, про рідне повітря та знайомі звуки. Він був схожим на лева, котрий опустил морду, облишивши все своє загрозливе гарчання, розслабивши втомлене тіло, забувши й думати про небезпеку.

Я усміхнулась і сказала, що теж думала про святковий прийом, який для нього влаштую. Він постійно був у моїх снах і мріях, сказала я. Я мріяла про те, як він устане, очищений, із пахучої ванни. Я сказала йому, що ванну вже наповнюють, що частування вже готують, столи накривають, а його друзі вже збираються. А ще я сказала, що він мусить піти та прийняти ванну прямо зараз, мусить добряче вимитися. Мусить митися доти, доки не відчує полегшення від того, що нарешті повернувся додому. Так, додому. Наш лев повернувся додому, а що робити з левом, коли той повертається додому, я чудово знаю.

* * *

Я мала шпигунів, які й повідомили мені, коли він повернеться. Спочатку один чоловік запалив вогонь, що його було видно з далекого пагорба, а потім інші по черзі зробили те саме, щоб мене попередити. Тож, новину приніс вогонь, а не боги. Серед богів тепер ніхто не пропонує мені своєї підтримки, ніхто не спостерігає за моїми вчинками, але ніхто й не знає, що в мене на думці. Серед богів немає нікого, до кого б я звернулася. Я живу сама, у тремтливій самотності знання того, що час богів уже минув.

Я не молюся жодному з богів. Я тут сама серед усіх, бо більше не молюсь і ніколи вже не молитимуся. Натомість, я пошепки промовлятиму звичайні слова. Я говоритиму простими фразами, навіяними земним життям, і ті мої слова аж гірчитимуть від жалю за тим, чого не повернути. Я видобуватиму зі себе звуки, подібні до звуків молитви, але то будуть молитви, що виникають нізвідки та спрямовані в нікуди, що навіть не будуть людськими, бо моя донька мертва й не може їх чути.

Як ніхто інший, я знаю, що боги далекі від нас, смертних, і що вони мають власні турботи. І їм до людських бажань і примх таке саме діло, як мені до тріпотіння листя на деревах. Я знаю, що на деревах є листя, що воно сохне, опадає і виростає знову, щоб наново пожовкнути й опастися, так само, як і люди, котрі народжуються, живуть і помирають, щоб на їхньому місці з'явилися інші, такі самі, як і вони. Але я нічим не можу допомогти чи якось зупинити опадання листя. Я не маю нічого спільного з бажаннями листя на деревах.

Тепер мені кортить уголос розсміятися. Я хихочу, а потім ридаю від сміху від самої лише думки про те, що боги забезпечили моєму чоловікові перемогу в його війні, що вони надихнули його на кожен успішний крок, що вони знали всі його похмурі вранішні думки та відчували те дивне нервово тремтіння, яким променилися його ночі, що

вони слухали його моління, а потім обговорювали їх у своїх божественних світлицях, що вони схвально дивилися на те, як убивають мою дочку.

Угода була дуже простою, принаймні, так йому здавалося, чи так здавалося його війську. Убий невинну дівчину – і вітер задме в протилежному напрямку. Забери її з цього світу, простроми ножем її плоть, аби вона більше ніколи не ввійшла до кімнати, не прокинулася вранці. Позбав світ її грації. А натомість боги змусять вітер дмухати туди, куди захоче її батько, і це станеться саме тоді, коли це буде конче потрібно його вітрильникам. А коли його вороги потребуватимуть ходового вітру, боги забезпечать штіль. Вони зроблять його солдатів хоробрими та обачними, а вороже військо – лякливим, як зайці. Боги зроблять мечі його солдатів гострими та влучними, гнучкими та міцними.

Усе своє життя він і його люди вірили, що боги тримають у своїх руках їхні долі, опікуються ними. Кожним із них. Але я скажу, що боги цього ніколи не робили і не роблять. Наша надія на богів є такою самою, як і надія зірки, що готова зірватися з нічного неба в нас над головою, – зірка благає нас про допомогу, але ми не чуємо її благань, та якби й чули, все одно залишилися б цілковито байдужими.

Боги мають свої, далекі від нас, смертних, божественні турботи, що їх нам і уявити несила. Вони, можливо, й не знають про те, що ми взагалі існуємо. Навіть якби вони могли чути нас, то це було б схоже на якесь віддалене мурмотіння, подібне до шелесту вітру в гілках дерев – такий собі ненав'язливий, шурхітливий звук.

Але я знаю, що так було не завжди. Був час, коли боги приходили вранці, щоб нас розбудити, коли вони розчісували нам волосся, дарували нашим устам солодку втіху мовлення, дослухалися до наших бажань і намагалися їх удовольнити, коли вони знали наші думки та коли вони посилали нам знаки. Не так давно, ще на пам'яті нині сущих, уночі бувало чутно схожий на завивання вітру жіночий крик, який провіщав готовність смерті прийти й забрати людину. У такий спосіб умираючого кликали до нового дому, прискорювали його перехід до іншого світу, полегшували його печальну подорож до місця спочинку. Мій чоловік був зі мною впродовж останніх днів життя моєї матері, й ми обоє чули цей крик. Моя мати теж його чула, і він її заспокоїв, адже смерть своїм криком кликала її до себе.

Але такого більше не трапляється. Ніхто вже не чує криків, схожих на завивання вітру. Люди помирають, кожен у свій час, але їм більше ніхто не допомагає, ніхто навіть не помічає їхнього відходу, крім тих, хто був безпосереднім свідком їхнього короткого перебування в нашому світі. Тепер, коли людина покидає Землю, боги вже не виявляють своєї присутності отим примарним і якимось свистячим

криком. Я помічаю це скрізь – цю тишу довкола смерті. Вони зникли, ті, хто наглядав за переходом умираючих до іншого світу. Вони пішли і більше ніколи не повернуться.

Моєму чоловікові просто пощастило з вітром, от і все, так само, йому просто пощастило, що вояки виявили хоробрість, і просто пощастило здобути перемогу. Усе могло скластися зовсім інакше. Він зовсім не мусив приносити в жертву богам нашу дочку.

Моя нянька була зі мною від самого мого народження. Коли надійшов її час, ми не могли повірити, що вона помирає. Я сиділа біля неї, і ми розмовляли. Якби почувся бодай найменший натяк на поклик смерті, ми б його обов'язково почули. Але нічого такого не було, її ніхто не супроводжував у подорожі до іншого світу. Була тільки тиша, а ще – звичні кухонні звуки та гавкіт собак. А потім вона померла, просто перестала дихати. Для неї все скінчилося.

Я вийшла надвір і подивилась у небо. І все, що я тоді мала за розраду, було тільки непереконаливою мовою молитви. Те, що раніше давало силу, наповнювало змістом усе навколо, тепер зробилося спорожнілим і дивним, огорнутим ламкою печаллю, закутим у від дитинства знайомі ритми, коли слова ще тільки обростали живими сутностями та набували своїх значень.

Тепер же наші слова є лише іграшкою часу, такою собі забавкою, що відволікає від суті. Вони лише встановлюють межі і є так само легковажними та монотонними, як наше дихання. Вони підтримують у нас життя, і, можливо, саме за це, принаймні зараз, ми мусимо бути вдячними. Більше все одно нічого немає.

Я прибрала та поховала всі тіла. Зараз померки, і можна відчинити віконниці, що виходять на терасу, й подивитися на останні золоті сліди сонця та на стрижів у небі, котрі, немов батоги, розтинають по-вечірньому густе, мерехтливе повітря. У міру того, як сутінки густішають, я можу розрізнити брудні краї того, що там залишилося. Але зараз не час для ясності; я більше не хочу ясності, мені не потрібне розуміння. Мені потрібен час, такий, як оцей, коли все перестає бути собою, набуваючи химерних обрисів чогось до себе подібного, точнісінько як і те, що я роблю, що роблять усі навколо мене, перестає бути нашими вчинками і ніби зависає в повітрі, чекаючи, коли прийде хтось і розсудить або хоча б закарбує все.

Немає нічого статичного, у цьому світлі всі кольори блякнуть і перетворюються на відтінки; тіні чорнішають, і все, що є на землі, зливається в одне, точнісінько так само, як і всі наші вчинки та слова перетворюються на одну спільну дію, на один загальний крик. Уранці, коли темрява очистить світло, ми знову побачимо все чітко та ясно. Коли надійде час, місце, в якому живе моя пам'ять, перетвориться на щось притемнене та неоднозначне, оточене трохи розкришеними

краями, і цього поки-що буде достатньо. Можливо, я навіть зумію заснути. На ранок, я знаю, моя пам'ять знову загостриться, зробиться невблаганно чіткою та точною, мов лезо кинджала, щойно заточеного і готового до використання.

* * *

В одному запилюженому селі за рікою, ближче до голубих гір, жила одна жінка. Вона мала дуже багато років і важкий характер, але володіла силою, втраченою іншими. Мені розповіли, що вона не користалася зі своєї сили просто так і, як мені сказали, взагалі дуже неохоче її використовувала. Вона частенько прикидалася шахрайкою, як інші старі та зморщені селючки, котрі всідаються на порозі своїх хатин і примруженими, вицвілими очима дивляться на сонце, щоб створити в подорожніх враження, нібито вони володіють таємною силою.

Ми прослідкували за цією жінкою. Егістус, – чоловік, який ділить зі мною ложе й одного дня розділить зі мною царство, – за допомогою кількох відданих йому людей з'ясував, що ця жінка, на відміну від багатьох ошуканок, якщо захоче, уміє зварити отруту і просочити нею тканину.

І коли хто вдягне одяг із тієї тканини, то скам'яніє, втративши можливість рухатись, і втратить дар мови, буквально заніміє. Хай яким раптовим буде шок, хай яким нестерпним буде біль, усе одно та людина не зможе видобути з себе жодного звуку.

І я вирішила помститися своєму чоловікові, коли він повернеться зі своєї війни. Я чекатиму на нього, усміхатимусь і радітиму. Булькотіння, що його я почую, перерізаючи йому горло, зробилося моєю нав'язливою ідеєю.

Сторожа привела ту стару селючку до палацу. Я наказала замкнути її в одній із внутрішніх комор, у сухій кімнаті, де зберігають круп. Егістус, чиї вміння переконувати розвинені так само, як і бажання тієї старої відвернути смерть, знав, що сказати жінці.

Обоє, і та стара, і Егістус, були потайні та лукаві. Але я була кришталево чистою. Я жила в центрі уваги, наче під яскравим світлом, я, як і всі, мала тінь, але сама не належала до темряви. Готуючись до вирішального вчинку, я залишалася кришталево чистою й незаплямованою.

Мої вимоги були простими. Я мала плетений хітон, що його мій чоловік іноді вдягав після ванни. Я хотіла, щоб стара відьма вплела в нього просочені отрутою нитки, які паралізують Агамемнона, щойно тканина торкнеться його шкіри. Я зажадала, щоб ті нитки були якомога непомітнішими, щоб про їх наявність неможливо було здогадатися. Егістус також попередив стару, що я бажаю не лише непорушності, а й тиші. Я не хотіла, щоб хто-небудь почув крики мого чоловіка, коли я

його вбиватиму. Я хотіла, щоб він не міг видушити з себе жодного звуку.

Якийсь час стара прикидалася, ніби є звичайнісінькою шахрайкою, як і всі інші. І навіть попри те, що я заборонила комусь іще, крім Егістуса, її бачити й приносити їй їжу, стара швидко зметувала причину свого ув'язнення і почала виголошувати, що її привели сюди, аби вона допомогла вбити Агамемнона, царя, спраглого крові, видатного завойовника, переможного героя, котрий невдовзі повернеться з війни додому. Та відьма вважала, що боги на його боці. А вона не хотіла втручатись у божественний промисел.

Я завжди знала, що з нею буде важко, але з роками я також упевнилася в тому, що з тими, хто дотримується давніх переконань, хто вірить у те, що світ залишається незмінним, буває легше впоратися.

Тож, поступово я зуміла впоратися з цією жінкою. Я мала час. Агамемнон не міг повернутися негайно, а мене б обов'язково попередили про його наближення.

На той час ми вже мали шпигунів у його таборі та кількох чоловіків на віддалених пагорбах. Я не хотіла жодних випадковостей. Я все спланувала та передбачила. Я й так уже колись занадто покладалася на щасливий випадок, занадто багато віддала за чужі примхи та потреби. Я необачно довіряла занадто великій кількості людей.

Я наказала підвести стару каргу до одного з вікон на галереї, що межувала з коморою, де ми її тримали, й оперізувала верх високої замкової стіни. Я дала вказівку трохи підняти це непоступливе створіння так, аби воно змогло зазирнути до оточеного стінами саду. Я знала, що вона там побачить. Стара відьма побачила там свою любов онуку, радість її очей і сенс усього її життя. Ми забрали дівчинку з села; вона теж була нашою бранкою.

Я домовилася з Егістусом, аби він сказав старій, що тільки-но вона виготовить отруту і тільки-но та спрацює, як ми негайно відпустимо їх із онукою і дозволимо їм обом повернутися додому. Я наказала йому залишити свою наступну фразу незакінченою, щоб вона почула тільки початок речення: «А якщо ні...», й подивитися на неї з таким неприкритим наміром, із такою жорстокістю, щоб вона затремтіла від жаху чи, швидше за все, спробувала приховати свій переляк.

А далі було зовсім легко. Мені сказали, що вона зробила все буквально за лічені хвилини. Й хоча Егістус був присутній у коморі під час того, як стара відьма вплітала отруйні нитки в тканину хітона, коли все було готово, він не зміг їх вирізнити. Виконавши свою роботу, стара тільки попросила його бути добрим до її онуки, доки вона перебуває в палаці, а ще зробити так, аби, коли вони повернуться до свого села, ніхто не побачив і не дізнався, з ким і звідки вони прийшли. Відьма холодно подивилася на нього, із її погляду Егістус зрозумів, що

вона виконала те, чого ми від неї хотіли, і що фатальна магія спрацює неодмінно.

* * *

Долю Агамемнона було остаточно визначено, коли він надіслав нам звістку, що перед початком баталій хоче влаштувати весілля однієї зі своїх дочок, що перед тим, як вирушити в похід, він хоче зануритись в атмосферу радості, кохання, щастя та духовного піднесення, котра надихне його й усіх його послідовників на вбивства та завоювання. Агамемнон сповістив, що серед його молодих вояків є Ахіллес – син Пелея, юнак, якому судилося зробитися ще більш видатним героєм, ніж його батько. Мій чоловік писав, що Ахіллес є красенем і що, побачивши його вроду, самі небеса зясніли б од радості, що вже й казати про нашу дочку Іфігенію, адже й він сам, і його послідовники дивляться на юнака із захопленням.

«Мусиш прийти колісницею, – говорилося в його листі. – Це забере три дні. Й не забудь жодної дрібниці, готуючись до її весілля. Візьми з собою Ореста. Він уже достатньо дорослий, аби відчувати особливе задоволення від споглядання війська перед баталією та бути присутнім на весіллі своєї сестри, котру бере за дружину такий шляхетний чоловік, як Ахіллес».

«На час своєї відсутності передай владу Електрі та скажи їй, аби пам'ятала свого батька й була мудрою правителькою. Люди, котрих я залишив, занадто старі для війни, будуть їй добрими радниками; вони оточать її своєю турботою і мудрістю, допомагаючи, доки не повернуться її мати з сестрою та братом. Вона мусить слухатися старійшин так само, як це робить моя дружина, коли мене немає».

«А коли війна скінчиться і ми повернемося, влада перейде знову до того, кому вона належить. Після нашого тріумфу настане лад і спокій. Боги – на нашому боці. Мене запевнили, що боги виявляють до нас прихильність».

Я повірила цим словам. Я знайшла Іфігенію і сказала їй, що вона поїде зі мною до табору її батька, де одружиться зі славним вояком. Я сказала, що швачкам доведеться працювати і вдень, і вночі, щоб підготувати для неї весільний одяг, який ми візьмемо із собою. Я додала і свої аргументи до слів Агамемнона. Я сказала своїй дочці, що Ахіллес, її майбутній чоловік, має добру вдачу. А ще я вимовила слова, що тепер наповнюють гіркотою моє серце, слова, що тепер печуть мене соромом. Я сказала Іфігенії, що Ахіллес є хоробрим і дужим, але й чарівливим і чемним.

Коли до кімнати увійшла Електра й запитала, чому ми розмовляємо пошепки, я сказала навіть більше. Я повідомила Електрі, що Іфігенія, на рік за неї старша, виходить заміж, і вона радісно всміхнулася та своїми відкритими долонями ляснула в долоні сестри, коли я сказала,

що врода Іфігенії зробилася відомою по всій країні, що Ахіллес із нетерпінням чекає на свою майбутню дружину, що її батько впевнений у тому, що настане час, і оповідатимуть історії про надзвичайну наречену, споглядаючи за весіллям якої самі небеса зясніли, на весіллі якої ціле військо набиралося моці в атмосфері кохання та радості, щоб виявити хоробрість у майбутніх баталіях.

Так, я вимовила ці слова: кохання, наречена, боги, зясніли. Я сказала: «щоб виявити хоробрість у майбутніх баталіях». Я назвала його ім'я і її ім'я теж. Іфігенія і Ахіллес. А потім я покликала кравців, аби вони негайно починали готувати весільне вбрання для моєї дочки, що пишнотою пасуватиме її надзвичайній вроді, а в день весілля сяятиме незгірше від сонячного світла. А потім я сказала Електрі, що батько довіряє їй настільки, що залишає її тут разом зі старійшинами, що він пишається її гострим розумом, доброю пам'яттю та спостережливістю.

І вже за кілька тижнів, одного сонячного ранку ми в супроводі декількох жінок вирушили в дорогу.

* * *

Коли ми прибули на місце, Агамемнон уже чекав. Він поволі рушив нам назустріч із таким виразом обличчя, що його я в нього ніколи раніше не бачила. Мені здалося, що його лице повниться смутком, а ще виражає подив і полегшення. Можливо, у ньому було ще щось, але я тоді помітила тільки це. Смуток, подумала я, бо він за нами скучив, бо був так далеко від дому, так давно нас не бачив, а тепер віддає власну дочку. Подив – через те, що він, напевно, постійно уявляв нас, і от ми приїхали, не уявні, а з плоті та крові. Орест, у свої вісім років, виріс більше, ніж могло наснитися його батькові, а Іфігенія, у свої шістнадцять, неймовірно розквітла. Його полегшення я пояснила собі тим, що він радий бачити нас цілими та неушкодженими, що щасливий бути разом із нами, зі своїми найріднішими людьми. Коли Агамемнон підійшов обійняти мене, я відчула болісний жар, що ним пашіло його тіло, але, коли він відступив і спостережливим оком кинув на вояків, які його супроводжували, я побачила його силу; то була влада полководця, чий розум обмірковує стратегію і тактику баталій. Мій чоловік і його люди були одержимі єдиним бажанням. Пригадую той день, коли ми з ним одружилися, навіть тоді його одержимість бажанням не була такою явною.

А ще я помітила, що, напротивагу більшості чоловіків його типу, він виявляє готовність вислухати інших, а я думала, що він це робить, тільки залишаючись зі мною наодинці.

А потім він підняв Ореста над землею, розсміявся і зробив такий рух, ніби подає його Іфігенії.

Агамемнон був сама чарівність, коли обернувся до Іфігенії. І це

було схоже на якесь диво. Коли я подивилася на доньку, вона була втіленням незайманої краси, що спустилася на землю, вона була уособленням усієї можливої м'якості та стриманості, відстороненості від звичайних речей. Батько підійшов, аби її обійняти, й досі тримаючи на руках сина, і, якби зараз комусь необхідно було побачити, який вигляд має справжнє кохання, якби комусь потрібно було надати образ родинного тепла та любові, що захищатиме й надихатиме їх у баталіях, то от вони мали це, наче витесані з каменю, ми стояли перед ними – батько, син, донька, мати дивляться одне на одного ніжно та світло, батькові нетерпеливиться поставити сина на землю й обійняти дочку.

Я бачила це на власні очі і вірю, що так і було. Принаймні, тоді було саме так.

Але то була омана.

Жодна з нас, щойно прибулих до табору, навіть не здогадувалася про те, що коїлося насправді, хоча чимало з тих, хто стояв поруч, а може і всі вони, знали, що має статися. Але ніхто, жоден із них, навіть виду не подав. Жодним натяком не виказав правди!

Небесна блакить ні на мить не потьмяніла, і сонце так само палюче світило в небі, а боги... О так, боги! Здавалося, вони всміхаються, дивлячись на нашу родину: на майбутню наречену та її молодшого брата, на мене й Агамемнона, котрий стояв, обіймаючи нас, усміхаючись тепло та радісно, як стоятиме по завершенні своєї війни, переживаючи власний тріумф.

О так, боги, напевно, всміхалися того дня, дивлячись, як ми, нічого не відаючи, приїхали, щоб допомогти Агамемнону реалізувати його страшний план.

* * *

Наступного після нашого приїзду дня мій чоловік дуже рано прийшов по Ореста. Він приніс із собою легкий військовий обладунок і невеликий меч, спеціально для нього зроблені, щоб наш син мав вигляд справжнього вояка. Прийшли жінки, щоб подивитися на Іфігенію, й було багато метушні та подиву, доки вони захоплено роздивлялися привезене нами весільне вбрання, а потім настала черга численних прохань принести прохолодні напої і нескінченного розгортання та складання одягу. По якомусь часі, коли я вийшла з наших покоїв і стояла, дослухаючись до неспішної балачки, що долинала з кухні, серед іншого почула, як одна з жінок сказала, що знадвору вештаються якісь солдати. З-поміж інших було назване й ім'я Ахіллеса.

Я подумала, дуже дивно, що він перебуває так близько біля нашого шатра! А потім я вирішила, що дивного в цьому нічого немає, бо ж він, напевно, хоче побачити Іфігенію хоч краєчком ока. Звичайно ж, він мав би прийти! Як йому мусить кортіти її побачити!

Я вийшла у двір перед нашим шатром і запитала в солдатів, хто з

них Ахіллес. Виявилося, що він найвищий, той, хто стоїть окремо. Коли я підійшла, він обернувся й подивився мені в очі, і з того погляду я дещо зрозуміла. З відвертості та щирості його очей і з тону, яким він назвав своє ім'я, мені стало ясно, що наші труднощі скінчилися. Саме так я тоді подумала. Ахіллеса нам було послано, щоб він закінчив те, що почалося ще до мого народження, до того, як народився мій чоловік. Якесь отрута, що тече в наших жилах, у жилах нас усіх. Давні злочини та бажання помсти. Давні вбивства та спогади про вбивства. Давні війни та зради. Давня жорстокість, давні дикунські напади, часи, коли люди поводитись як вовки. Це все тепер скінчиться, щойно цей чоловік одружиться з моєю донькою, подумала я. Майбутнє видалося мені рогом достатку. Я побачила Ореста, як він виростає, осяяний славою цього молодика, одруженого з його сестрою. Я побачила кінець давнім суперечностям, час, коли чоловіки насолоджуватимуться спокійною старістю, коли баталії перетворяться на тему вечірніх розмов про далеке минуле, коли спогади про понівечені тіла та жахливі крики, що далеко лунають із залитого кров'ю поля бою, виринатимуть лише в пам'яті старих дідів. Натомість, залишаться тільки захоплені розмови про героїв.

Коли я сказала Ахіллесові, хто я є, він усміхнувся та кивнув на знак того, що вже мене знає, а потім зібрався піти геть. Але я його зупинила та простягла йому руку, щоб, торкнувшись її, він закарбував усе те, що невдовзі станеться, як і ті роки благоденства, що чекають на нас попереду.

Чомусь його сильне тіло тремтіло, доки я говорила, а очі бігали, неначе видивляючись, чи хто не спостерігає за нами. Я зрозуміла його стриманість і відступила на кілька кроків назад перш, ніж заговорила знову.

— Оскільки ти одружуєшся з моєю донькою, то, звичайно ж, можеш доторкнутися до моєї руки,— сказала я.

— Одружуюсь? — перепитав він.— Мені нетерпеливиться стати до бою, а твоєї доньки я не знаю. Твій чоловік.

— Я впевнена,— перервала я його,— мій чоловік наказав тобі триматися подалі від нашої доньки до святкування, але мене ти можеш не уникати. Дуже скоро все це зміниться, та якщо тебе непокоїть, що хтось може побачити, як ти розмовляєш зі мною до одруження з Іфігенією, я негайно залишу тебе й повернуся до інших жінок.

Я говорила дуже м'яко. Та на його обличчі відбилась образа і ще якісь незрозумілі мені складні емоції.

— Ти помиляєшся,— сказав він,— я чекаю на бій, а не на наречену. Ніяких весіль і бути не може, доки вітер не змінить напрямку. Доки не настане той час, коли наші судна не розбиватимуться об берегові скелі, доки ми чекаємо на.

Він раптом ковтнув і замовк, наче силоміць змушуючи себе не закінчити розпочатої фрази.

— Можливо, мій чоловік,— сказала я,— привіз сюди нашу доньку, аби після бою.

— Після бою я повернуся додому,— перервав він мене.— Якщо виживу в цій баталії, я неодмінно повернуся додому.

— Моя донька приїхала сюди, щоб одружитися з тобою,— заперечила я.— Її викликав сюди батько, мій чоловік.

— Ти помиляєшся,— повторив він, і знову його вродливе обличчя зробилося твердим і рішучим. На мить я знову побачила в ньому наше майбутнє, мирне майбутнє, що його подарує нам Ахіллес. Час, сповнений розкошів і достатку, коли я старішатиму, споглядаючи Ахіллесову зрілість, материнство своєї дочки Іфігенії, дивитимусь, як мій син Орест набиратиметься мудрості. Аж раптом я усвідомила, що в цьому щасливому майбутньому не бачу ні Агамемнона, ні своєї другої дочки Електри. Їхня відсутність, а також примарна тінь чогось дуже поганого майже змусила мене здригнутися від жаху. Я спробувала знайти для них місце в картині майбутнього, але нічого не вийшло.

Мені не вдалося їх там побачити, але я не змогла роздивитись і чогось іще. Аж раптом Ахіллес заговорив голосніше, вочевидь намагаючись привернути мою увагу.

— Ти помиляєшся,— знову сказав він. А потім додав уже м'якше: — Твій чоловік мусив повідомити тобі, навіщо покликав сюди вашу доньку.

— Мій чоловік,— відповіла я,— тільки привітав нас по приїзді, він нічого мені не сказав.

— То ти, виходить, не знаєш? — запитав Ахіллес.— Хіба може бути, щоб ти нічого не знала?

Його лице спохмурніло, а голос видався мені надтріснутим, коли Ахіллес поставив своє друге запитання.

Я пішла від нього, зсутуливши плечі, аби приєднатися до інших жінок і своєї доньки. Вони заледве мене помітили, бо з головою поринули в замилювання якимось фрагментом шиття, підносячи його до світла й роздивляючись з усіх боків. Я сіла окремо, тримаючись від них подалі.

* * *

Не знаю, хто сказав Іфігенії, що її збираються не видати заміж, а принести в жертву. Я не знаю, хто повідомив їй, що замість того, аби отримати Ахіллеса за чоловіка, вона матиме перерізане гострим ножем горло, з якого литиметься її кров на очах у цілої юрби, в якій стоятиме і її батько, люди дивитимуться на неї, позіхаючи, а спеціально навчені особи виспівуватимуть у небо молитви, прохаючи в богів милості.

Коли жінки пішли, я заговорила до Іфігенії; тоді вона ще нічого не

знала. Але протягом наступних кількох годин, доки ми чекали на повернення Ореста, доки я лежала без сну, а вона то виходила від мене, то поверталася, хтось усе їй розповів, розтлумачивши досить чітко та невблаганно. Тоді я почала усвідомлювати, що дурила себе, вірячи в те, що існує якесь доволі просте пояснення Ахіллесового небажання одружуватися з Іфігенією. Декілька разів у мене з'являлося болюче відчуття, наче натяк на те, що мусило статися в реальності, але здавалося цілком неможливим, що хтось наважиться заподіяти дочці бодай найменшої шкоди, бо ж мій чоловік абсолютно недвозначно привітав нас, і всі його послідовники це бачили, до того ж, жінки мало не всього табору зібралися тут і з таким непідробним захопленням роздивлялися її весільне вбрання.

Я подумки відновила перебіг своєї розмови з Ахіллесом, пригадуючи кожнісіньке слово. Коли ж Іфігенія до мене підійшла, я була впевнена, що ще до того, як на табір упаде ніч, я отримаю новини, які принесуть полегкість і спокій моему серцю, що знайдеться пояснення та рішення всім непорозумінням. Я була щиро в цьому переконана й тоді, коли вона до мене заговорила, коли почала розповідати про те, що дізналася.

— Хто тобі це сказав? – поцікавилася я.

— Одну з жінок було послано, щоб вона мене попередила, – відповіла Іфігенія.

— Котру з них?

— Я не знаю її імені, знаю тільки, що її було послано мене попередити.

— Ким послано?

— Моїм батьком, – відповіла Іфігенія.

— Але хіба цьому можна йняти віри? – засумнівалася я.

— Я в це вірю, – відповіла вона.

Ми сиділи в цілковитій тиші й чекали, коли повернеться Орест, насправді, чекаючи на того, хто із ним прийде, аби наполягти, щоб він супроводив нас із Іфігенією до Агамемнона чи, принаймні, дозволив би нам написати йому записку, в якій ми попросимо його чоловіка, щоби він прийшов і поговорив із нами. Час від часу Іфігенія брала мене за руку, міцно її стискаючи, а потім гірко зітхала та розтискала пальці, заплющуючи очі, охоплена страхом, і знову розплющувала їх і невидючим поглядом дивилася кудись удалину. І навіть тоді, коли ми сиділи й чекали, мені здавалося, що нічого не станеться, що все це є звичайнісінькими плітками, що знервовані жінки розповсюдили чутку про можливе принесення Іфігенії в жертву богам тільки для того, щоб трохи заспокоїти вояків, яким було важко чекати на майбутню битву.

Я не мала спокою, відчуваючи то знервоване збудження, то жакливе передчуття, що найгірше ще тільки має статися, аж донька

знову взяла мене за руку і стиснула її ще сильніше, ще з більшим острахом. Кілька разів мені спадало на думку спробувати втекти звідси, удвох із Іфігенією розчинитися в нічній темряві, спробувати знайти дорогу додому чи до якоїсь місцини, де б моя дочка отримала прихисток, або хоча б знайти надійну людину, котра забрала б звідси Іфігенію та гарантувала б їй безпеку. Але я не знала, в якому напрямку треба рухатися, щоб потрапити додому, натомість, я була впевнена, що за нами гнатимуться, що нас швидко знайдуть і повернуть. Оскільки Агамемнону вже вдалося нас одурити й оселити тут, він напевне має людей, що наглядають за нами й охороняють нас.

Ми просиділи мовчки удвох кілька годин. До нас ніхто не наближався. Поступово я відчула себе бранкою, мені почало ввижатися, що ми з Іфігенією і були в'язнями від самого моменту прибуття. Нас одурили, щоб заманити сюди. Агамемнон чудово знав, що думка про весілля Іфігенії видасться мені дуже привабливою, і використав це, щоб змусити нас приїхати. Він розумів, що ніщо інше не спрацює.

Спочатку ми почули Орестів голос, мій син був у грайливому настрої, а потім, на моє жажливе здивування, долинув і голос мого чоловіка. Коли вони обидва увійшли – очі палають хлоп'ячим запалом, – ми з дочкою встали, щоб зустріти Агамемнона. Лише мить знадобилася моему чоловікові, щоб зрозуміти: жінка, котру він послав повідомити Іфігенію про те, що на неї чекає, достеменно виконала його наказ. Він схилив голову, але вже за хвилину підвів її і голосно розсміявся. Він запропонував Орестові показати нам меча, що його було викувано й нагострено спеціально для хлопчика, а потім запропонував показати нам і військовий обладунок, що його теж змайстрували спеціально для Ореста. Після цього Агамемнон витяг свого власного меча й із удаваною серйозністю наставив його на сина, обережно заохочуючи того до двобою, показуючи, як правильно стояти та як схрещувати меч із супротивником.

— Він пречудовий вояк, – сказав Агамемнон.

Ми спостерігали за ним холодно і байдуже. Була мить, коли мені закортіло покликати Орестову няньку, щоб вона забрала сина та поклала його до ліжка, однак те, що відбувалося між батьком і сином, змусило мене втриматися. Було схоже, що Агамемнон знає, що робить, що він вважає цю свою гру із сином вартою зусиль і часу. Очевидно, у наших із Іфігенією виразах обличчя та й у самому повітрі було щось таке, що змусило Агамемнона зрозуміти, варто йому зупинити цю гру, повернути собі серйозний вигляд, як життя навіки зміниться й ніколи вже не буде таким, як раніше.

Агамемнон більше не дивився на мене, не дивився він і на Іфігенію. Що довше тривав його двобій із сином, то ясніше я розуміла, що він

боїться нас із дочкою чи, можливо, боїться того, що муситиме нам сказати, щойно закінчиться гра. Він не бажав її закінчувати. Продовжуючи цей свій двобій, він поводився зовсім не як хоробрий чоловік.

Я всміхнулася, бо тепер уже знала, що ця мить буде останньою миттю щастя, що її я пам'ятатиму до кінця своїх днів, а ще я знала, що Агамемнон у всій своїй слабкості намагатиметься зробити цю гру якомога довшою. То був суцільний театр, лише вистава на публіку, фальшивий двобій між батьком і сином. Я бачила, що Агамемнон навмисно затягує гру, що він постійно робить так, аби Орест почувався піднесено, але щоб і не знесилів завчасно, щоб він думав, ніби показує нам свою військову майстерність, у такий спосіб заохочуючи хлопчика продовжувати гру. Він контролював кожен Орестів рух, а ми з Іфігенією стояли мовчки й дивилися.

На мить мені здалося, що саме так і вчинили із нами боги – вони захопили нашу увагу штучними конфліктами, життєвими негараздами, вони полонили нас картинами гармонії, краси та кохання, а самі в цей час відсторонено та байдужо спостерігали з високості, чекаючи, коли все скінчиться, коли нас охопить знемога. Вони відступили в той момент, коли відступилися й ми, а коли все скінчилося, вони лише низали плечима, бо ж їм уже було все одно.

Орестові не хотілося закінчувати цей удаваний двобій, але, згідно з правилами, вони не могли битися вічно, хтось мусив перемогти. І от в якийсь момент хлопчик необережно наблизився до батька майже впритул, відкривши себе його мечу. Коли Агамемнон м'яко відштовхнув сина назад, Оресту стало ясно, що це – лише гра і що ми теж усе бачили, що ми були свідками його поразки. Усвідомивши цей факт, він миттю втратив цікавість до протистояння і швидко зробився дуже втомленим і роздратованим. Але він усе одно не бажав, аби гра припинилася. Коли я покликала няньку, Орест заплакав. Він сказав, що не хоче її, і тоді батько взяв його на руки й, наче велике поліно, поніс туди, де було постелено Орестову постіль.

Іфігенія на мене не дивилася, я теж уникала дивитися на неї. Ми обидві лишилися стояти. Не знаю, скільки часу це тривало.

Коли Агамемнон повернувся, він швидко попрямував до виходу з шатра, але потім обернувся до нас.

— То ви знаєте? Ви обидві вже усе знаєте? – запитав він тихим голосом.

Не ймучи цьому віри, я кивнула.

— Більше мені нічого сказати, – прошепотів він. – Так мусить бути. Будь ласка, повірте мені, що так мусить бути.

Перш, ніж піти, він подивився на мене порожнім поглядом. Він мало не низав плечима, а потім випростав руки, розвернувши їх

долонями догори. У цю мить він здавався людиною, котра зовсім не має влади, а може просто хотів продемонструвати нам із Іфігенією, який вигляд може мати така людина.

Усією своєю позою видатний цар Агамемнон давав нам знати, що хай яке рішення було ухвалено, його було ухвалено не ним, а іншими. Він хотів, аби ми зрозуміли, що все це для нього занадто, більше, ніж він може витримати, й тому він просто розчинився у нічній пітьмі, вислизнувши назовні, туди, де на нього вже чекала його охорона.

А потім була лише тиша. Навколо було так тихо, як може бути лише тоді, коли спить велика армія. Іфігенія підійшла до мене, і я її обійняла. Вона не плакала і навіть не зітхала. У мене виникло відчуття, що вона застигла навіки, що вона вже ніколи не зможе поворухнутись і що ми так і стоятимемо обійнявшись, навіть коли настане ранок.

* * *

Щойно розвиднілось, я пішла табором у пошуках Ахіллеса. Коли я його знайшла, він сахнувся від мене, охоплений чи то презирством, чи то страхом, не бажаючи говорити зі мною чи то задля дотримання зовнішньої пристойності, чи то задля заспокоєння сторонніх очей, що могли за нами спостерігати. Я підійшла дуже близько до нього, але не стишила голосу до шепоту.

— Мою дочку брехнею було змушено приїхати сюди, і в тій брехні було використано твоє ім'я.

— Я теж сердитий на її батька.

— Якщо буде треба, я впаду перед тобою на коліна. Тільки допоможи мені в моєму нещасті. Допоможи дівчині, котра прибула сюди, щоб стати тобі за дружину! Це для тебе ми займалися шиттям удень і вночі, не покладаючи рук. Це через тебе ми хвилювалися й нервували. А тепер Іфігенії кажуть, що її буде вбито. Що подумають про тебе інші чоловіки, коли дізнаються про цю брехню? Мені більше нікого просити, тому я молю тебе. Ти мусиш допомогти мені заради власної репутації, якщо ніщо інше тебе не обходить. Поклади свою долоню в мою, і тоді я знатиму, що нас урятовано.

— Я не торкнуся твоєї руки. Я міг би це зробити тільки в тому разі, якби зумів переконати Агамемнона змінити його рішення. Твоєму чоловікові не слід було використовувати моє ім'я як приманку.

— Якщо ти не одружишся з нею, якщо тобі не вдасться.

— Моя репутація вже геть нічого не значить. Моє життя вже зовсім нічого не важить. Що може бути гіршим за те, коли слабкі люди використовують твоє ім'я, аби одурити дівчину?

— Я можу привести сюди свою дочку, і ми разом станемо перед тобою на коліна.

— Не чіпай її, нехай залишається там, де вона є. Я поговорю із твоїм чоловіком.

— Мій чоловік,— почала я, але потім прикусила язика.
Ахіллес озирнувся на гурт чоловіків, які стояли до нас найближче.
— Він є нашим проводирем,— сказав він.
— На тебе чекатиме винагорода, якщо зумієш досягти мети,— сказала я.

Він спокійно дивився на мене, утримуючи мій погляд, аж доки я не розвернулася і не пішла табором назад до нашого шатра. Я йшла сама, чоловіки давали мені дорогу, намагаючись якнайшвидше зникнути з-перед моїх очей, немовби в намаганні попередити жертвопринесення моєї дочки я була чимось гіршим, ніж чума, що з'явилась в їхньому таборі, чимось набагато страшнішим за нестримний вітер, що розбиває їхні судна об прибережні скелі і з кожним днем тільки міцнішає.

Підійшовши до нашого шатра, я почула, що Іфігенія плаче. Усередині було повно жінок: ті кількоро, що приїхали з нами, ті, що цілою юрбою приходили вчора милуватися весільним вбранням Іфігенії, і ще декілька інших, яких я не бачила раніше, котрі прийшли сюди зараз, аби долучити свою присутність до загальної атмосфери страдництва, що вже утворилася навколо моєї дочки. Коли я закричала на них, аби забиралися геть, і на мене ніхто не звернув уваги, тоді я схопила першу-ліпшу й потягла її до виходу. Виштовхнувши одну жінку з шатра, я потягла до виходу ще одну, а потім іще й іще, аж поки всі вони не позникали за запоною й ми з Іфігенією залишилися тільки в товаристві тих, котрі приїхали з нами.

Іфігенія затулила руками обличчя.

— Що сталося? — запитала я.

Одна із жінок сповістила, що троє суворого вигляду чоловіків у повному військовому обладунку прийшли до шатра, шукаючи мене, та коли їм сказали, що мене тут немає, вони подумали, ніби ядесь ховаюся, й обшукали спочатку вітальню, а потім і спальні та кухню, та, коли вони все одно мене не знайшли, пішли геть, але забрали з собою Ореста.

Почувши розповідь однієї з наших супутниць про те, як забирали її брата, Іфігенія знову розплакалася. Мені сказали, що Орест бився та буцався, коли його підхопили на руки та понесли геть із шатра.

— Хто прислав цих чоловіків? — запитала я.

На мить зависла мовчанка. Ніхто не хотів відповідати, аж ось одна з жінок зрештою заговорила.

— Агамемнон,— сказала вона.

Я попросила двох жінок піти зі мною до моєї спальні й допомогти мені намастити тіло та вбратися. Вони мене вимили, додавши до купелі солодких пахощів і парфумів, а потім допомогли обрати одяг і зробити зачіску. Вони поцікавилися, чи хочу я, щоб вони пішли зі мною, але я подумала, що ліпше сама пройдуся табором у пошуках

свого чоловіка, що викрикуватиму його ім'я, що я лякатиму й тероризуватиму кожного, хто не забажає допомогти мені його знайти.

Коли я нарешті знайшла його шатро, дорогу мені перегородив один із його охоронців, який запитав, що за діло я маю до Агамемнона.

Я саме намірилася просто відштовхнути охоронця від входу, коли на порозі з'явився мій чоловік.

— Де Орест, — запитала я в нього.

— Вчиться правильно користуватися мечем, — почула я відповідь. — За ним буде належний догляд. Тут є й інші хлопці його віку.

— Навіщо ти послав чоловіків, які мене шукали?

— Сповідити тебе, що це скоро станеться. Спочатку заріжуть телиць. Їх уже доправляють до місця жертвопринесення.

— А потім?

— А потім настане черга нашої дочки.

— Назви її ім'я! — вигукнула я.

Я не знала, що Іфігенія пішла за мною, і я не розумію й досі, як вона з переляканої дівчинки, що безутішно ридала, перетворилася на врівноважену молоду жінку, котра в усій своїй суворій самотності зараз до нас наближалася.

— Не треба називати мого імені, — перервала вона мене. — Я знаю, як мене звати.

— Подивися на неї. Це її ти збираєшся вбити? — запитала я в Агамемнона.

Він нічого не відповів.

— Відповідай на запитання, — наказала я.

— Є дуже багато речей, що їх я мушу пояснити, — сказав він.

— Спочатку дай відповідь на моє запитання, — заперечила я. — Дай свою відповідь, а потім уже пояснюй.

— Твої посланці розказали, що ти збираєшся зі мною зробити, — втрутилася Іфігенія, — тож, немає потреби відповідати ні на які запитання.

— Навіщо ти її вб'єш? — запитала я у свого чоловіка. — Які молитви промовлятимеш, коли вона вмиратиме? Якого благословення проситимеш собі, перерізаючи горло рідної доньки?

— Боги, — почав він, але тут-таки й зупинився.

— Хіба боги всміхаються до тих, хто власноруч убиває своїх дочок? — поцікавилася я. — А якщо вітер не змінить напрямку, що тоді? Тоді ти вб'єш і Ореста? Чи не для цього ти його тут тримаєш?

— Ореста? Ні!

— Хочеш, аби я послала по Електру? — невгавала я. — Чи й для неї треба вигадати якусь кандидатуру майбутнього чоловіка, щоб легше її одурити?

— Припини, — наказав він.

Коли Іфігенія зробила до нього кілька кроків, Агамемнон набув майже переляканого вигляду.

— Я не вирізняюся красномовством, батьку,— сказала вона.— Уся моя сила в слезах. Але зараз у мене і сліз не лишилися. Я маю тільки свій голос і тільки своє тіло, і зараз я можу тільки впасти перед тобою на коліна та благати, щоб не позбавляв мене життя передчасно. Як і ти, я понад усе люблю денне світло. Я — та, хто першою назвала тебе своїм батьком, і та, кого ти першою назвав своєю донькою. Напевно, ти пам'ятаєш, як говорив мені, що надійде час, коли я буду дуже щасливою в домі мого майбутнього чоловіка, і як я запитала в тебе, чи я буду там щасливішою, ніж із тобою, батьку. А ти у відповідь усміхнувся та похитав головою, і тоді я прихилила голову до твоїх грудей і обійняла тебе обома руками. Я так мріяла, що одного дня ти, зовсім старий, прийдеш у мій дім, як я влаштую тобі гідний прийом і ми всі будемо надзвичайно щасливими. Я тобі це казала. Пам'ятаєш? Якщо ти мене вб'єш, ця моя мрія ніколи не здійсниться, на превеликий жаль і вічне розчарування для тебе. І от я прийшла до тебе сама, без сліз і ніяк не готуючись. Я не вирізняюся красномовством. Я можу лише просити тебе своїм тихим голосом відпустити нас додому. Я прошу тебе мене пожаліти. Я прошу свого батька про те, чого жодна донька ніколи не має просити у свого батька. Батьку, не вбивай мене!

Агамемнон опустил голову із таким виглядом, ніби то його було приречено до страти. Коли до нас наблизилася кількоро охоронців, мій чоловік обвів їх знервованим поглядом, а потім заговорив.

— Я розумію, що це, дійсно, дуже прикро,— сказав він.— Я люблю своїх дітей. Я люблю свою дочку навіть більше, ніж раніше, бо зараз бачу її зібраною та стриманою, у всій її квітучій вроді. Але погляньте, ця армія така велика! Моє військо готове до війни, воно таке свавільне, але вітер не змінить напрямку, щоб ми змогли піти в атаку. Подумайте про цих чоловіків. Їхніх дружин викрадають варвари, доки вони отут гайнують час, їхні землі лишаються не засіяними. Кожен знає, про що запитали в богів і що боги наказали мені зробити. Від мене нічого не залежить. Я не маю вибору. А якщо нас буде переможено, не виживе ніхто. Нас усіх буде знищено, усіх до одного. Якщо вітер не змінить напрямку, ми всі помremo.

Він уклонився комусь невидимому, хто нібито стояв перед ним, а потім дав знак, аби двоє чоловіків, які стояли до нас найближче, пішли за ним до намету, а двоє інших стали на чатах біля входу.

І тоді мені здалося, що коли богам і дійсно до нас є хоч якесь діло, якщо вони насправду дивляться на нас, як це і має бути, то, напевно, вони пожаліють Іфігенію і змусять вітер подути в правильному для нашого війська напрямку. Я уявила собі голоси, що долинали від води, з гавані, а потім жвавий рух серед вояків, прапори, що

піднімаються на суднах, готових до відплиття, щоб, завдяки ходовому вітрові, швидко та безпечно перетнути море та перемогти супротивника. От тоді вже вояки побачать, що боги лише випробовували їхню рішучість.

Уявлені мною голоси невдовзі перетворилися на крики живих солдатів, що лунали на адресу Ахіллеса, котрий наближався до нас із Іфігенією. Чоловіки викрикували йому в слід прокльони та лайливі слова.

— Агамемнон наказав, аби я сам поговорив із солдатами, аби я пояснив їм, що він не може нічого вдіяти,– сповістив Ахіллес.– Я щойно із ними зустрівся й вони сказали, що її необхідно вбити. Вони погрожували вбити й мене.

— І тебе?

— Обіцяли до смерті забити мене камінням.

— За те, що намагався врятувати мою доньку? – Не йняла я віри своїм вухам.

— Я дуже їх просив. Я сказав їм, що перемога в бою, здобута ціною вбивства юної дівчини, буде перемогою боягузів, але мій голос потонув у ревінні їхніх прокльонів. Вони не послухають ніяких аргументів.

Я повернулася до натовпу солдатів, що прийшли слідом за Ахіллесом. Мені здавалося, що, коли мені вдасться знайти серед них найслабкішого чи найсильнішого й перехопити його погляд, я зможу подивитись у вічі кожному й таким чином їх присоромити. Але жоден із них не дивився на мене. Хай що б я робила, жоден із них не підводив на мене очей.

— Я зроблю все, що буде в моїй силі, аби її врятувати,– сказав Ахіллес, але в його голосі звучали нотки поразки. Він не сказав, що саме робитиме чи що міг би зробити в цій ситуації. А ще я помітила, що й він дивився собі під ноги, не підводячи на мене очей. Але коли Іфігенія заговорила, він подивився на неї, як і всі інші чоловіки, що зібралися навколо, для кого вона вже була неживою, для кого вона вже перетворилася на жертву, чії останні слова пам'ятатимуть багато років, на особу, смерть якої змінить напрямок вітру, чия кров міститиме в собі послання до тих, хто живе на небесах над нами.

— Моя смерть,– сказала Іфігенія,– врятує всіх тих, хто перебуває в небезпеці. Я загину. Цього не можна відвернути. Мені не можна було так сильно любити життя. Нікому із нас не можна закохуватися в життя. Бо що таке одне-єдине життя? Завжди існують інші. Інші, такі самі, як і ми, прийдуть і будуть жити. Кожен наш вдих супроводжується чиймсь вдихом, услід кожному нашому кроку ступає хтось іще, за кожним нашим словом прозвучить інше слово, сказане ще кимось, і на зміну нашій присутності в цьому світі прийде чиясь

присутність. Навряд чи має значення, хто мусить померти. На наше місце все одно хтось прийде. Я віддам своє життя за військо, за свого батька, за свою країну. Я принесу цю жертву з усмішкою на вустах. І тоді перемога в битві буде й моєю перемогою теж. Моє ім'я пам'ятатимуть набагато довше, ніж імена багатьох нині сущих.

Доки Іфігенія говорила, її батько, а разом із ним і чимало інших чоловіків поволі виходили з царського шатра, а ті, хто був неподалік, підходили ближче та збиралися навколо нас. Я спостерігала за своєю донькою і не могла втриматися від запитання, чи не була ця її промова лише хитрістю, чи не був оцей її голос, сповнений покірності та смирення, але достатньо гучний і сильний, аби всі довкола могли чути її слова, обміркованим і спланованим вчинком, що, в якийсь спосіб, допоможе моїй дочці врятуватися.

Ніхто не рухався. У всьому таборі не було чутно ані звуку. Її слова зависли в нерухомому повітрі, наче втілення штилю. Я помітила, що Ахіллес хотів щось сказати, та потім передумав і промовчав. Агамемнон намагався стати в позу великого восначальника, спрямувавши свій погляд кудись за горизонт, поверх голів усіх присутніх, начебто даючи нам знати, що його турбують якісь набагато важливіші думки. Проте, попри всі його намагання, для мене він так і залишився приниженим, старіючим чоловіком. Я подумала, що в майбутньому на нього дивитимуться з презирством, як на чоловіка, котрий брехнею заманив свою доньку до військового табору та вбив її, аби прихилити до себе богів. Я бачила, що його й досі бояться, але я також розуміла, що це не триватиме довго.

Тож, зараз, із мечем, припнутим до боку, він був надзвичайно небезпечним, як бик, загнаний у глухий кут.

Зі шляхетною гідністю та презирливим усміхом на губах я пішла геть від них, і Іфігенія повільним кроком рушила за мною. Тоді я остаточно зрозуміла, що слабкий ватажок і сердитий, ласий до крові натовп зроблять свою чорну справу. Я точно знала, що нас переможено. Іфігенія продовжувала говорити, прохаючи мене не оплакувати її смерті й не жаліти її, допоки вона ще жива, прохаючи мене розповісти Електрі, як вона померла, та прослідкувати, щоб сестра не носила за нею жалобного вбрання, а також прохаючи мене використати всі мої сили, щоб уберегти Ореста від тієї отрути, що шириться навколо нас.

* * *

Звіддалік долинали виття тварин, доставлених до місця жертвопринесення. Я наполягла на тому, щоб із шатра вийшли всі жінки, котрі знову поприходили, крім тих, які приїхали з нами до табору й кому ми могли довіряти. Я наказала приготувати весільний одяг Іфігенії і витягти моє вбрання, те, що його я збиралася вдягти на

весільну церемонію дочки. Я попросила приготувати достатньо води, щоб ми з Іфігенією могли прийняти ванну, а ще я вирішила намастити спеціальною білою маззю наші лиця та навести чорні стрілки довкола очей, щоб, ідучи до того страшного місця смерті, ми обидві мали блідий, неземний вигляд.

Спочатку всі мовчали. А потім тишу почали розривати то крики солдатів, то молитовні співи, що підносилися до неба, то жалібне мукання напівзадушених тварин і їх осатаніле вищання.

Коли надійшла звістка про те, що біля нашого шатра зібралися чоловіки, готові увійти всередину, я підійшла до запони, що затуляла вхід. Побачивши мене, чоловіки, здається, не на жарт перелякалися.

— Ви знаєте, хто я є? — запитала я.

Вони не дивилися на мене й нічого не відповідали.

— Ви що, залякані настільки, що й голос подати боїтеся? — поцікавилася я.

— Ні,— відповів один із них.

— Ти знаєш, хто я є? — запитала я в цього чоловіка.

— Так,— відповів він.

— Від матері я знала певні слова, що їх вона дізналася від своєї матері,— сказала я.— Ці слова дуже рідко вимовлялися вголос. Від них усі чоловіки, що їх чули, зсихаються зсередини, а потім і утроби всіх їхніх дітей теж ізсихаються. Неушкодженими лишаються тільки їхні дружини, але тоді їм до смерті доводиться вибирувати в багнюці крихти їжі, щоб прогодуватися.

Я бачила, що вони перебувають під впливом релігійних забобонів настільки міцно, що будь-які заклики до богів або стародавнє прокляття миттєво страшенно їх перелякують. Жоден із них навіть поглядом не висловив жодного сумніву в правдивості моїх слів, жодна тінь не затьмарила їхніх облич, не було жодного натяку на те, що вони розуміють, таких слів не існує та й ніколи не існувало.

— Якщо хтось із вас хоч пальцем торкнеться моєї доньки чи мене самої,— продовжила я,— якщо хтось із вас піде попереду нас або заговорить, я вимовлю це прокляття. Якщо ви не будете смиренно плентатися позаду нас, наче побиті пси, я вас проклянута.

Усі вони разом і кожен зокрема мали пригнічений вигляд і виявляли готовність до послуху. Ніякі аргументи чи заклики до милосердя не подіяли б на цих людей, вони підкоряться тільки силі, більший за їхню власну, й найменший натяк на вищу владу змусить їх підкоритися. Якби хоч один із них наважився б підвести на мене очі, то побачив би задоволений усміх, що промайнув на моєму обличчі.

А в шатрі Іфігенія вже була готовою, наче виліплена з мармуру версія себе самої, непорушна, спокійна, ніяк не реагувала вона на болісне вищання тварин, яких у цю саму мить різали на тому самому

місці, де невдовзі вона востаннє побачить сонячне світло.

— Вони бояться древніх проклять, – прошепотіла я до неї. – Дочекайся тиші, а потім заговори до них. Поясни їм, що це прокляття дуже давнє, що передається воно від матері до доньки і що його дуже рідко проказували вголос, таким могутнім воно є. Погрожуй їм вимовити це прокляття, якщо вони не пом'якшать свого вироку. Погрожує спочатку батькові, а потім і всім іншим, починаючи від тих, хто стоятиме до тебе найближче. Скажи їм, що, коли ти їх проклянеш, від їхнього війська нічого не залишиться, тільки зграйка напівдохлих собак бабратиметься в пилюці.

А потім я сказала їй, які слова має містити те прокляття. Й тоді ми вирушили від свого шатра до місця майбутнього вбивства. То була справжня процесія: спочатку йшла Іфігенія, за нею, на певній віддалі – я, потім – жінки, котрі супроводжували нас у подорожі, а вже потім – солдати. День був жаркий. Запах крові та нутрощів щойно зарізаних тварин, а також дух пережитого страху та білування туш, перетворився на такий сморід, що нам доводилося напружувати всю свою силу волі, щоб не позатуляти носи. Замість місця гідності, вони перетворили це місце на місце різанини, на місце, де вбивають безцільно та бездушно. Довкола вешталися байдужі до всього солдати, рештки вбитих тварин валялися смердючими купами.

Можливо, ця сцена разом із тим, як легко виявилось залучити богів до щойно вигаданого мною стародавнього прокляття, змусила щось у мені зрушитись, щось, що вже жило в мені, але дотепер чекало слухної миті, щоб вивільнитись і загостритись. Доки ми йшли до місця жертвопринесення, я вперше в житті подумала, що не вірю у владу богів, що й узагалі ніколи в неї не вірила.

Мені зробилося цікаво, чи тільки я одна так думаю. Мені було цікаво, чи й дійсно Агамемнон і його поплічники вірять у могутність богів, у те, що якась невідома вища сила тримає військо, наче в чарах, що їх зруйнувати можна тільки силою смерті живої людини.

Авжеж, вони в це вірили. Тільки щиро вірячи в правдивість усього цього, вони могли реалізувати свій жажливий план.

Коли ми наблизилися до Агамемнона, він прошепотів до своєї доньки:

— Твоє ім'я пам'ятатимуть вічно.

А потім він повернувся до мене і голосом, повним замогильної суворості та величезної власної значущості, прошепотів:

— Її ім'я пам'ятатимуть вічно.

І тоді я помітила, що один із солдатів, які нас супроводжували, підійшов до Агамемнона і щось йому прошепотів. Агамемнон уважно все вислухав, а потім тихо та суворо заговорив до п'яťох чи шістьох солдатів, котрі стояли біля нього.

Потім розпочалися молитовні співи, що закликали богів у якісь дивний речитативний манері, повній інверсій і повторюваних фраз. Я заплющила очі та прислухалася. Я відчувала запах крові вбитих тварин, що вже почали розкладатися, а ще в небі з'явилися грифи, незмінні супутники смерті. Аж раптом до узгодженого молитовного співу почали потроху додаватися поодинокі голоси найбільших релігійних фанатиків, а потім усе військо підхопило молитву, що залунала могутньо та монолітно, піднімаючись аж до небес.

Я подивилася на Іфігенію, котра стояла осторонь. Вона випромінювала неземну енергію, що линула від її пишного вбрання, від білого обличчя, від чорного волосся, від підведених чорним очей, від усієї її постави, мовчазної та непорушної.

І в цей момент з'явився жертвний ніж. Дві жінки підійшли до Іфігенії та звільнили її волосся від шпильок, що його утримували, а потім швидким рухом нахилили її голову вперед і грубо та квапливо почали зрізати її волосся. Коли ж одна з жінок зачепила лезом шкіру, Іфігенія болісно скрикнула, і це був крик не сакральної жертви, а юної, вразливої дівчини, що боїться болю, жертвні чари було на мить зруйновано. Я знала, яким непевним є цей натовп. Чоловіки почали кричати, а Агамемнон безпорадно заозирався. Спостерігаючи за ним, я розуміла, що його влада зараз тримається на волоссі.

Аж ось Іфігенія вивільнилася з рук, що її тримали, й заговорила. Однак спочатку її ніхто не почув, тож їй довелося голосно скрикнути, щоб утишити натовп. Коли ж зробилося ясно, що вона от-от прокляне свого батька, з-за її спини виступив старий чоловік і накинув Іфігенії на лице стару білу шмату, затуливши їй рота, а потім за лікті потяг її до місця жертвопринесення, де, попри її спротив, зв'язав Іфігенії руки та ноги.

І тоді я вже не вагалася. Я простягла руки вперед і вивищила свій голос. Я почала проказувати прокляття, про яке їх попереджала. Я проклинала їх усіх. Дехто з тих, котрі стояли найближче до мене, вочевидь перелякані, кинулися навтьоки, але іще один чоловік підійшов до мене ззаду й, попри мій спротив, затулив мені рота якоюсь старою ганчіркою. А потім мене відтягли вбік, кудись у зовсім протилежний від місця жертвопринесення кінець табору.

Коли вже ніхто мене не міг ні побачити, ні почути, якісь люди почали мене штовхати та бити. А потім я побачила, як вони відкочують кам'яну брилу від табірної огорожі. Вона була така велика, що заледве троє чи, можливо, четверо чоловіків зуміли її підняти. Чоловіки, що притягли мене сюди, запхнули моє знесилене тіло в отвір, що утворився між брилою та огорожею.

Місця заледве вистачало, щоб сидіти, але ні лягти, ні встати я не змогла б. Запхнувши мене в цей отвір, вони швидко поклали кам'яну

брилу на землю, затуливши вихід. Рук мені не зв'язали, тож я могла спробувати витягти кляп з рота, однак звільнитися мені не вдалося б, бо ж кам'яна брила була для мене заважкою. Я опинилась у пастці. Навіть мої розпачливі крики відбивалися від брили й звучали приглушено.

Тож я сиділа тут, напівпохована під каменем, доки моя донька на іншому кінці табору помирала в самотині. Я так ніколи й не побачила її тіла, навіть криків її не чула, і мої власні крики до неї не долинали теж. Але інші розповіли мені про її передсмертний крик. І ті високі звуки, що їх вона видобула з себе перед самим кінцем – тепер я в цьому переконана, – у всій їх розпачливій безпомічності, навіть тоді, коли вони перетворилися на ледь чутні зітхання, запали в душу кожному із присутніх і будуть пригадуватися ще дуже багато років. Їх пам'ятатимуть вічно, тільки їх і нічого більше.

* * *

Невдовзі мені почало боліти. Біль виник у спині, що її судомило від непорушного сидіння в замкненому просторі між каменем і землею. А потім заболіли й скоцюрблені та затерплі руки й ноги. Від куприка та попереку почав ширитися гострий біль, від якого виникло відчуття, ніби я вся палаю. Зараз я все б віддала за можливість розправити тіло, лягти чи встати на повен зріст і хоч трохи поворушитися. На той момент більше ні про що я й думати не могла. А потім з'явилася спрага і виник страх, що, здавалося, тільки посилював спрагу. І тоді всі мої думки та бажання були лише про воду, про один-єдиний ковток води. Я пригадала всі ті випадки зі свого життя, коли біля мене було чимало холодної питної води. Перед очима стояли чисті джерела та глибокі криниці. Я почала думати, що треба було більше цінувати воду та пити, доки я мала таку можливість. Навіть почуття голоду, що з'явилося пізніше, не було настільки сильним, як страждання від спраги.

Та попри відчутний сморід та табуни мурах і павуків, що повзали навколо мене, попри біль у спині, попри біль у руках і ногах, попри голод, що робився дедалі відчутнішим, попри відчуття страху, що я живою вже звідси не виберуся, найбільш дошкуляла мені спрага, саме вона мене добила, саме вона змінила мене.

Я зрозуміла, що зробила одну помилку. Не треба було погрожувати прокляттям отим солдатам, які прийшли супроводити нас до місця жертвопринесення. Треба було дозволити їм зробити все, як вони хотіли: піти попереду нас чи навіть оточити Іфігенію, тоді все мало б такий вигляд, ніби вона ув'язнена. Той солдат, який прошепотів щось на вухо моєму чоловікові, тепер я була в цьому впевнена, попередив Агамемнона про наше прокляття. Він був готовий до нього, й тепер, сидючи в цьому жакливому напівпідземеллі, я звинувачувала себе за цей прорахунок. Якби я не говорила зі солдатами так вороже, мій

чоловік нічого б не знав про прокляття й не наказав би, щойно ми з Іфігенією почнемо говорити, затулити нам роти старими ганчірками.

Якби він нічого не знав і не був готовий, думала я собі, солдати б кинулися навтьоки, почувши грізне прокляття Іфігенії. Я уявляла собі, як вона викрикує давні слова, як вони наздоганяють переляканих чоловіків і змушують їх звільнити Іфігенію, аби тільки вона припинила насилати на них жажливий гнів богів. Мені здавалося, що це подіяло б і її було б урятовано.

Я фатально помилилася. І тоді, сидючи в напівпідземній в'язниці, я постановила, що, коли тільки виберуся звідси живою, у майбутньому обов'язково зважуватиму кожне своє слово, ретельно обмірковуватиму кожен свій вчинок. Я уважно плануватиму кожнісіньку, навіть найменшу, свою дію.

Кам'яна брила затуляла від мене світ, залишаючи невеличкий отвір, крізь який мені було видно вузьеньку смужку неба, тож, коли вона поблякла, а потім узагалі зникла, я зрозуміла, що настала ніч. У ті нічні години самотнього заціпеніння я пригадала все від початку. Не можна було дозволити моєму чоловікові одурити нас і заманити сюди. А опинившись тут і зрозумівши наміри Агамемнона, ми мусили вигадати щось, знайти якийсь шлях до порятунку. Від цих думок нестерпна спрага, що її я так болісно відчувала, зробилася ще дошкульнішою. Ця спрага, що в мені жила, як щось окремішне, щось абсолютно самостійне, здавалася тепер такою, що її ніколи не вдасться втамувати.

Наступного ранку, коли в моє напівпідземелля крізь отвір хтось вилив кухоль води, з-за кам'яної брили долинув сміх. Я спробувала попити, але вода потрапляла куди завгодно, тільки не до мого рота. Одяг і земля піді мною зробилися мокрими, а губи так і залишилися сухими. Ця нова наруга дала мені знати, якщо таке знання мені було потрібне, що про мене ще не забули. Протягом наступних двох днів на мене вилили ще декілька кухлів води, вона змішалася з моїми екскрементами, й у напівпідземеллі почало смердіти, як зазвичай смердить людське тіло, охоплене гнилістю. То був сморід, що, думала я, назавжди залишиться зі мною.

Але, крім смороду, мене не полишала одна-єдина думка. Виникла вона майже з нічого, народилася з образи, з почуття дискомфорту та спраги, і поступово вона переросла в щось більше, у щось таке, що затьмарило всі інші думки, що непокоїло мене більше за будь-які інші речі. Якщо боги, думала я, не спостерігають за нами, то як же нам знати, що робити? Хто ще навчить нас, як діяти? І тоді я зрозуміла, що ніхто не навчить мене, що робити далі, як учинити в майбутньому, що зробити й чого не робити. Взагалі ніхто! До кінця моїх днів тільки я сама вирішуватиму, як мені жити, а не боги!

І тоді я постановила собі, що вб'ю Агамемнона за те, що він учинив.

Я не проситиму поради ні в оракула, ні в жерців. Я нікому не молитимусь. Я мовчки все спланую та реалізую. Я добре підготуюсь, а Агамемнон не буде до цього готовий, бо ж і він, і його люди завжди й у всьому чекають підказки оракула, тож, він ніколи й не здогадається, ніколи й не чекатиме нічого подібного.

* * *

На третій день, незадовго перед сходом сонця, коли вони прийшли й відсунули кам'яну брилу, моє заціпеніння досягло вже такої стадії, що я не могла й ворухнутися. Вони спробували витягти мене за руки, однак величезна брила так міцно затисла моє тіло у вузькому просторі, що майже поховала мене під собою. Їм довелося витягати мене звідти сантиметр за сантиметром, а потім їм довелося вхопити мене попід руки, бо я не могла стояти: ноги зовсім мене не тримали. Я не вважала за потрібне до них говорити і навіть не спромоглася на задоволену посмішку, коли вони повідвертали носи від ями, в якій я мусила так довго пролежати, заскочені смородом, що контрастував зі свіжістю ранкового повітря.

Вони відвели мене до жінок, які вже чекали. Увесь той ранок вони тільки й робили, що відмивали мене, перевдягали в чистий одяг і годували, а ще я пила. Не було ніяких розмов. Я бачила, вони бояться, що я можу запитати про останні хвилини життя моєї дочки та про те, що зробили з її тілом.

Я вже була готова залишитися на самоті й поспати в тиші та спокої, коли знадвору долинули звуки чийось покvapливих кроків і голоси. Один зі солдатів, тих, що супроводжували нас із Іфігенією до місця жертвопринесення, задиханий увійшов до шатра.

— Вітер змінив напрямок,— сказав він.

— Де Орест? — запитала я в нього.

Він низав плечима й вибіг із шатра, ховаючись у натовпі, що вже зібрався поруч. А потім зробилося дуже гамірно: залунали команди та накази. Невдовзі до жіночого шатра ввійшли двоє солдатів і стали на чатах біля входу, за ними з'явився мій чоловік, який мав вигляд осідланого коня, бо ніс на плечах Ореста. Наш син тримав у руці свого маленького меча. Він розреготався, коли батько опутився перед нами мало не навколішки, спускаючи сина на землю.

— Він буде видатним полководцем,— сказав Агамемнон.— Орест — ватажок вояків.

Спустивши сина додолу, Агамемнон усміхнувся.

— Ми відпливемо сьогодні ж, щойно сховається місяць. Ти забереш Ореста й своїх жінок додому, де чекатимеш мого повернення. Я дам тобі чотирьох солдатів, які охоронятимуть вас дорогою.

— Я не потребую чотирьох солдатів,— відповіла я.

— Вони тобі знадобляться,— заперечив він.

Коли Агамемнон зробив крок назад, Орест зрозумів, що його залишають із нами. Він розплакався. Тоді батько взяв його на руки й простягнув мені.

— Чекайте на мене, ви обоє. Я повернуся, коли виконаю свою місію.

Він гордим кроком вийшов із шатра. Невдовзі прийшло четверо солдатів, четверо з тих, кого я налякала своїм старовинним прокляттям. Вони оголосили, що хочуть вирушити в дорогу ще до заходу сонця. Вони видавалися переляканими й тоді, коли я сказала, що нам знадобиться час, аби зібратися. Тоді я запропонувала їм зачекати надворі, доки ми збиратимемо речі, а коли ми будемо готові, я їх покличу.

Один із солдатів був молодшим і м'якшим за інших; він повсякчас опікувався Орестом, відволікаючи його іграми та оповідками, під час усієї зворотної подорожі. Орест був дуже енергійним і сповненим життя. Він не випускав із рук свого мечя й постійно говорив про військові звичаї та про те, як він переслідуватиме своїх ворогів, аж до кінця світу. І тільки перед сном він починав пхикати та комизитися, тулячись до мене й шукаючи тепла та заспокоєння, але потім раптом відштовхував мене й заходився плачем. Кілька разів йому снилися жахи, Орест кричав – і ми прокидалися серед ночі. Він кликав батька, потім – сестру, а потім і тих солдатів, із якими вже встиг потоваришувати. Він кликав і мене теж, але коли я брала його на руки й тулила до грудей, шепочучи йому на вухо заспокійливі слова, виривався з моїх рук, наче чимось страшенно нажаханий. Отак ми й подорожували, і вдень, і вночі піклуючись про Ореста, зовсім не думаючи про те, що скажемо, коли приїдемо додому.

Усіх інших, як і мене, мала б непокоїти думка про те, чи звістка про долю Іфігенії вже досягла вух Електри, чи, принаймні, стала відомою старійшинам, яких було залишено як її радників. Останньої ночі я зосередилася на тому, щоб заспокоїти Ореста, щоб забезпечити йому тихий і спокійний сон під високим зоряним небом, а також уперше замислилася над тим, як тепер маю жити, що робитиму, кому зможу довіритися.

Довіряти не можна нікому, подумала я. Довіряти не можна нікому. Ця думка була єдиною корисною з усього, що крутилося в моїй голові.

* * *

За ті тижні, що нас не було вдома, до вух Електри доходили різні чутки, й від тих чуток вона передчасно подорослішала, а голос її зробився дуже високим, або вищим, ніж я його пам'ятала. Вона вибігла мені назустріч, бажаючи дізнатися про все з перших вуст. Тепер уже я розумію, що, не зосередивши на ній усієї своєї уваги, не давши їй відчутти моєї материнської любові, я зробила свою першу помилку в

поводженні з Електрою. Ізоляція та чекання, очевидно, погано вплинули на неї, й Електру майже не можливо було змусити слухати те, що я їй казала. Можливо, варто було просидіти з нею всю ніч, оповідаючи про все, що з нами відбулося, крок за кроком, хвилина за хвилиною, прохаючи в неї розради та розуміння, намагаючись віднайти спокій в її обіймах. Але мої ноги ще й досі боліли, й ходити було важко. Я і досі ніяк не могла наїстися й ніяка кількість води не могла втамувати моєї спраги. Мені хотілося спати.

Однак мені зовсім не слід було нехтувати нею. Тепер я це точно знаю. Але на той час я мріяла про свіжий одяг, про своє старе ліжко, про ванну, про їжу та кухню солодкуватої холодної води з нашої палацової криниці. Я мріяла про мир і спокій, принаймні, доки не повернеться Агамемнон. Я складала плани. Я дозволила іншим оповісти Електрі те, як обірвалося життя її сестри. Я ходила кімнатами палацу, немов хижка примара, подалі від неї, подалі від її голосу, що переслідував мене більше, ніж усі інші голоси.

* * *

Прокинувшись першого ранку, я зрозуміла, що зробилася бранкою. Тих чотирьох солдатів було послано охороняти мене, наглядати за Електрою й Орестом, а ще забезпечити лояльність старійшин-радників стосовно Агамемнона. Вони страшенно зраділи, коли я опинилась у власних покоях і не просила нічого, крім їжі та питва, не хотіла нічого, тільки спати й прогулюватися садом, потроху відновлюючи міць у ногах. Коли я виходила зі своїх покоїв, двоє солдатів завжди йшли за мною. Вони нікому не дозволяли зі мною бачитися, тільки жінкам, котрі були мені за прислужниць, але щовечора тих жінок допитували, бажаючи достеменно знати, що я казала і що робила вдень.

І тоді я зрозуміла, що однієї ночі муситиму їх убити, одразу всіх чотирьох. Я нічого не зможу вдіяти, доки цього не зроблю. І вдень, і вночі я або спала, або вибудовувала плани, як би це найліпше влаштувати.

Навіть коли жінки приносили мені новини, я не знала напевно, чи вони правдиві. Я не могла йняти віри нікому.

Електра бігала палацом, створюючи протяги й усіх нервуючи. Вона взяла собі за правило без кінця повторювати мені ті самі фрази, щоразу висувати мені ті самі звинувачення.

— Ти дозволила, щоб її принесли в жертву! Ти повернулася додому без неї.

Я ж, у свою чергу, продовжувала ігнорувати дочку. Натомість, мені треба було розповісти Електрі, що її батько виявився зовсім не таким сміливцем, яким вона і досі його уявляла, а радше лисом у людській подобі.

Мені треба було змусити її зрозуміти, що саме його слабкість

спричинила смерть її сестри.

Мені треба було зробити так, аби вона стала моєю співницею у бажанні помсти. Замість цього я покинула Електру горіти в її власному гніві, велику частку якого тепер було спрямовано супроти мене.

Коли вона увиходила до моєї кімнати, я завжди прикидалася, ніби сплю, чи просто відверталася від неї. Моя дочка мала багато чого розповісти старійшинам і чотирьом солдатам Агамемнона.

Я бачила, що й вони вже від неї втомилися.

Але одного дня я почала дослухатися до її слів уважніше, ніж перед тим, бо вона видалася мені більш схвильованою, ніж зазвичай.

— Егістус,— сказала Електра,— уночі ходить цими коридорами. Він з'являється на порозі моєї кімнати. Іноді я прокидаюсь і бачу, що він стоїть у ногах мого ліжка й усміхається до мене, а потім відступає і розчиняється в темряві.

Егістус був нашим заручником. Його тримали в підземній в'язниці під нашою опікою, як це називав мій чоловік, уже понад п'ять років. Від самого початку було вирішено добре його годувати й не чинити йому ніякої шкоди, оскільки він був «ласою здобиччю» – вродливий і розумний, безжальний і з багатьма послідовниками в тих диких землях, звідки був родом, принаймні, так мені було сказано.

Коли наше військо вперше захопило родинну фортецю Егістуса, ніхто не міг передбачити, що кожного ранку двох охоронців мого чоловіка знаходитимуть у калюжі їхньої власної крові. Хтось убачав у цьому прокляття. Було поставлено охорону, щоб стергти охоронців, було послано шпигунів чатувати всю ніч. Але все одно двох охоронців мого чоловіка щоранку, варто було сонцю визирнути з-за оброну, знаходили мертвими в калюжі власної крові. Дуже скоро з'явилося припущення, що їх убиває Егістус, і дійсно, ця підозра підтвердилася, коли його було взято заручником, бо відтоді жоден охоронець не помер від чужої руки. Послідовники Егістуса пропонували за нього викуп, але мій чоловік вирішив, що тримати такого підступного чоловіка в почесному ув'язненні ліпше та вигідніше, ніж посилати цілу армію на упокорення його послідовників, які тим часом відступили в передгір'я.

Зустрічаючись зі своїми радниками, мій чоловік частенько, щоб розважитися, запитував у них, чи немає заколотів або й іншого неспокою в нещодавно завойованих землях, а коли чув, що все добре, що там панує лад і спокій, усміхався й казав: «Доки ми тримаємо Егістуса тут, усе буде добре. Перевірте, чи міцно тримаються його ланцюги. Упевнюються в їх міцності щодня».

Роки йшли, і поступово про нашого в'язня почали ширитися інші чутки. Тепер уже говорили про те, який він красень і які добрі манери має. Хтось із жінок, що були мені за служниць, розповів про те, як він приручав птахів, які залітали до його в'язниці крізь високе вікно. А

інша тихенько прошепотіла якось, що Егістус уміє заманити до своєї в'язниці молоденьких прислужниць і навіть хлопчиків-служок. А якось, коли я запитала, через що мої покоївки так таємничо всміхаються, вони нарешті зізналися, що тамують усмішки тому, що одна із них почула ритмічний дзенькіт ланцюгів, що долинав із Егістусової в'язниці, а коли вона зачалася неподалік, то побачила, як із підземелля вийшов молоденький прислужник і з паленіючим від пристрасі та сорому лицем повернувся до кухні виконувати свої безпосередні обов'язки.

А ще було дещо, про що мені казала мати, коли я виходила заміж. То була давня історія, в якій батько мого чоловіка, охоплений нестримним гнівом, наказав убити двох єдинокровних братів Егістуса й, нашіптувавши їх спеціями, запекти та подати на святкову вечерю їхньому батькові. Це все пригадалося мені тепер, коли я почала думати про нашого в'язня. Він міг мати свої власні резони для помсти моему чоловікові, варто тільки надати йому такий шанс.

Коли Електра знову поскаржилася, що бачила у своїй кімнаті нашого в'язня, я сказала, що це їй привиділося. Вона ж наполягала, що нічого їй не привиділося, вона бачила Егістуса на власні очі.

— Він розбудив мене своїм шепотом. От тільки слів його я не змогла розібрати. Він зник раніше, ніж я встигла покликати охорону. Коли ж охоронці прийшли, вони поклялися мені, що ніхто не проходив повз них, але я знаю, що вони помиляються. Егістус уночі ходить палацом. Спитай у своїх служниць, якщо не віриш мені.

Я сказала їй, що не бажаю більше ніколи про таке чути.

— Ти чути меш про це щоразу, коли таке траплятиметься знову,— відповіла вона з викликом.

— Ти кажеш це так, ніби хочеш, аби він приходив до тебе ночами,— сказала я Електрі.

— Я хочу, щоб повернувся мій батько,— відповіла вона.— Тільки тоді я почуватимусь у безпеці.

Я вже зібралася сказати, що не варто так сліпо вірити в зацікавленість її батька в безпеці його дочок, але, натомість, продовжила розпитувати Електру про Егістуса. Я попросила її описати його.

— Невисокий, трохи здіймає догори лице, коли бачить, що я прокинулась, і всміхається так, ніби давно мене знає. Він має хлоп'яче обличчя і фігурою теж нагадує хлопця.

— Він лишається в ув'язненні вже багато років. Він — убивця,— сказала я.

— Я бачила чоловіка,— відповіла Електра,— котрий цілком відповідає опису однієї зі служниць, яка бачила Егістуса, прикутим ланцюгами в підземеллі.

Я почала лягати спати раніше, щоб прокидатися ще затемна. Але

зауважила я тільки тишу, що панувала навколо мене. Охоронці за моїми дверима міцно спали. Іноді я перевіряла міцність їхнього сну, босоніж і ледве дихаючи, переходячи з кімнати до кімнати. Я не ходила далеко. Але чула лише чоловіче хропіння, що долидало з якоїсь віддаленої кімнати. Цей звук мені подобався, бо означав, що моїх кроків ніхто не чує, що мого дихання ніхто не зауважить.

Відтепер я мала план, і він полягав у тому, щоб знайти Егістуса й умовити його зробитися моїм спільником.

Минув тиждень чи трохи більше, перш ніж я наважилася спуститися в підземелля. Якщо мене хтось побачить, вирішила я, прикинуся, що ходжу уві сні. Однак я не знала напевно, в якому саме підземеллі тримають Егістуса – у тому, що міститься під поверхом із головною палацовою кухнею та коморою, чи в якомусь окремому погребі.

Я почала блукати коридорами в найтемнішу нічну пору, коли все навкруги завмирало. І от однієї ночі я буквально наштотхнула на нашого палацового привида. Він мав зовсім такий юний і навіть хлоп'ячий вигляд, як описувала Електра, геть не було схоже, що він багато років просидів у підземеллі.

— Я тебе шукала,— прошепотіла я.

Він зовсім не злякався й не кинувся навтьоки. Натомість, спокійно мене розглядав.

— Ти – та жінка, чию дочку було принесено в жертву, кого поховали заживо під кам'яною брилою і яка блукала цими коридорами. Я за тобою спостерігав.

— Якщо ти мене викажеш,— сказала я,— охоронці тебе уб'ють.

— Чого тобі треба? – поцікавився він.— Мусиш бути відвертою. Якщо ти не спробуєш мене використати, напевно, це захоче зробити хто-небудь інший.

— Я накажу охоронцям не відходити від твоїх дверей ні вдень, ні вночі.

— Охоронцям? – перепитав він і всміхнувся.— Я знаю тих, кого слід остерігатися. Ніщо не ховається від мого ока. То чого ж тобі треба?

У мене була лише мить, щоб наважитись, але, заговоривши, я зрозуміла, що вже давно все вирішила й тепер була готовою.

— Четверо солдатів, які приїхали з нами з табору,— сказала я.— Я хочу, щоб їх було вбито. Можу провести тебе до кімнати, де вони сплять. Їхні двері охороняють, але вночі охорона теж спить.

— Щоб усіх чотирьох було вбито тієї самої ночі? – запитав він.

— Так.

— А натомість?

— Усе,— прошепотіла я, а потім приклала палець до вуст і, швидко розвернувшись, пішла до своїх покоїв так тихо, як тільки спромоглася.

Але після цієї розмови нічого не сталося. Я усвідомила, що, можливо, поставила на карту занадто багато, та мені було ясно й те, що, коли щось станеться, доведеться ризикнути набагато більшим. Я спостерігала за чотирма солдатами. Я спостерігала за старійшинами, котрих мій чоловік залишив як радників, коли йшов на війну. Я уважно дослухалася до чуток і побрехеньок, що ними обмінювалися мої служниці.

Я використала Ореста як виправдання для своїх виходів за межі моїх власних покоїв. Я ходила за сином, коли він улаштовував двобої на мечях із одним з охоронців або його малолітнім сином, який частенько був поруч зі своїм батьком. У ці дивні часи, коли ширилися чутки про переможні битви нашого війська, я знала, щось має статися, щось або хтось подасть мені якийсь знак, хай навіть не бажаючи цього, заздалегідь попередить мене про переможне повернення Агамемнона, іще задовго до того, як прийдуть офіційні новини.

Щоночі я виходила на свої безшумні прогулянки коридорами палацу, а повернувшись, засинала, і прокидалася вже далеко після сходу сонця, коли до мене приходив Орест, повний життєвої енергії, завжди з розмовами про свого батька, про мечі та солдатів.

І от однієї такої ночі, щойно поринувши в найміцніший сон, я прокинулася від крику сови під моїм вікном, а потім до мене долинув уже зовсім інший звук. Я тихо лежала й дослухалася до кроків, що віддалялися від моїх дверей, дослухалася до голосів і криків, адресованих солдатам, котрі мусили охороняти мене ціною власного життя.

Коли я підійшла до дверей, мені не дозволили вийти з кімнати й не дозволили нікому увійти всередину. А потім залунали голосніші викрики, – чоловічі голоси роздавали накази, хтось бігав, Електра говорила на підвищених тонах. А потім двоє чоловіків привели до моєї кімнати Ореста.

— Що сталося? – запитала я.

— Чотирьох солдатів, що приїхали з тобою, знайшли мертвими в калюжі крові. Їх убили власні охоронці, – відповів один із чоловіків.

— Їхні власні охоронці? – перепитала я.

— Не хвилюйся, охоронців уже знешкоджено.

Я визирнула з кімнати й побачила, як коридором до виходу з палацу несуть тіла. Потім я повернулася до кімнати й якомога м'якше заговорила до Ореста в намаганні відвернути його увагу від усього, що відбувається. Коли прийшла Електра, я жестом показала їй не говорити про сьогоднішні вбивства у присутності молодшого брата. Змушена мовчати, вона швидко вислизнула з кімнати, залишивши і мене, і Ореста у спокої. Коли вона повернулася, то прошепотіла мені на вухо, що поговорила зі старійшинами, котрі запевнили її, що це сталося

через непорозуміння в картярській грі чи грі в кості між охороною та чотирма солдатами. Вони всі добряче випивали.

— Обличчя охоронців були заплямовані кров'ю, як і їхні кинджали,— сказала Електра.— Вони, напевно, були п'яні. Але більше вони вже не питимуть і нікого не вб'ють.

А потім Електра додала, що нічна пригода була лише непорозумінням, що іноді виникають між чоловіками, й нічим більше.

— Батько, коли він повернеться, навіть уваги на це не зверне,— сказала вона.

Від мого імені донька віддала наказ заборонити будь-які картярські ігри та гру в кості.

— Під заборону також підпадає пиятика, аж до того часу, коли повернеться Агамемнон,— сказала Електра.

Я вивела Ореста на чисте повітря й говорила із ним дуже м'яко, доки ми шукали солдата, котрий потренує його в мистецтві володіння мечем.

Я вирішила, що й надалі ходити нічними коридорами буде занадто небезпечно. У найтемніші години доби я стояла біля своїх дверей, уважно дослухаючись до найменшого звуку.

Однієї ночі, як я й очікувала, з'явився Егістус. Він, як лис, що узяв слід, спритно рухався темними коридорами й провів мене за собою до якогось приміщення, де нікого не було.

— Тепер я маю людей, готових виконувати мої накази,— прошепотів він.— Ми можемо зробити будь-що.

— Ідьте до осель усіх старійшин, яких мій чоловік залишив правити,— прошепотіла я,— й заберіть від кожного по одній дитині. Хай то буде син або онук. Твої люди мають пояснити, що я наказала забрати в них дітей, і якщо вони хочуть отримати їх назад, муситимуть говорити зі мною. Вивезіть тих дітей кудись подалі. Не робіть їм ніякої шкоди. Тримайте їх у безпечному місці.

Він усміхнувся.

— Ти впевнена? — Запитав Егістус.

— Так,— відповіла я й мовчки рушила від нього, назад до своїх покоїв.

Протягом кількох наступних днів нічого не відбувалося. Тільки множилися чутки про все нові й нові перемоги Агамемнона й про те, що він повернеться до палацу з надзвичайно великою кількістю військових трофеїв. Коли стало ясно, що мій чоловік повернеться додому, щойно візьме під свій контроль іще трохи нових земель, старійшини прийшли до мене на раду.

— Мусимо приготувати йому пишну зустріч,— сказали вони.

У відповідь я кивнула, схилила голову і попросила їхнього дозволу покликати до кімнати Ореста й Електру, щоб і вони могли почути про

тріумфальні перемоги свого батька та належним чином приготуватися до зустрічі з ним. Орест увійшов тихо й поважно, притримуючи подарованого Агамемноном меча, що був припнутий до його пояса. Він слухав як дорослий чоловік, не всміхався, однак на його лиці відбивалися почуття, притаманні мужнім воїнам. Електра запитала, чи може вона привітати батька з поверненням першою, ще до того, як це зроблю я чи старійшини, бо ж вона, згідно з батьковим бажанням, залишалась у палаці найголовнішою, доки я їздила до табору Агамемнона. Старійшини погодились, і я схилила голову на знак згоди.

А за декілька днів, одразу ж після сходу сонця, до моїх покоїв увійшли служниці й сповістили, що мене бажано бачити старійшини. Вони один за одним прийшли до палацу, коли ще тільки почало благословлятися на світ, і мали дуже знервований вигляд. Однак дехто з них бажав тільки зайти до мого покою та пересвідчитись у тому, що я спокійно сплю й не хочу нікого бачити.

Я відіслала одну зі служниць, аби вона пішла до Ореста й вивела його до саду, щоб він бува не прийшов сюди, шукаючи мене. Потім я почала повільно й дбайливо вдягатися. Мені здавалося, що ліпше змусити старійшин почекати.

Щойно увійшовши до кімнати, вони одразу ж почали запитувати в мене, куди забрали їхніх дітей і хто це зробив, але швидко, почувши мої здивовані запитання: «Яких дітей?», «Як це, забрали?», вони усвідомили, що говорили зі мною занадто непоштити.

— Чому ви тут? – поцікавилася я в старійшин.

Тоді, перебиваючи один одного, вони пояснили, що якісь люди, вочевидь іноземці, прийшли до кожного з них додому вночі й забрали по одному хлопчику, синові чи онукові, пояснивши, що виконують мій наказ.

— Я не віддаю наказів, – сказала я.

— Але, можливо, ти щось про це знаєш? – поцікавився один зі старійшин.

— Я знаю тільки те, що я спокійно спала, коли мене збудили та сповістили про ваш прихід. От і все, що я про це знаю.

Почувши це, кількоро з них знервовано позадкувало до дверей.

— Ви вже почали шукати дітей? – поцікавилася я. – Без сумніву, мій чоловік саме цього від вас і хотів би. Що раніше ви почнете пошуки, то буде ліпше.

— Нам було сказано, що пошуки не принесуть результату, – відповів один зі старійшин.

— І ви в це повірили? – запитала я.

Вони почали перемовлятися між собою, аж ось до покою увійшла Електра, й старійшини залишили нас на самоті. Весь день я провела у своїх кімнатах, ні з ким не розмовляючи, та в саду з Орестом.

Я помітила, що охоронці зробилися більш пильними, більш уважними, й відтепер, подумалося, навряд чи я скоро зможу вийти зі своїх покоїв уночі. Проте невдовзі настане той час, коли я вільно ходитиму, куди заманеться, хоча б серед білого дня.

Теодот, один зі старійшин, найвидатніший і найрозумніший із них, попросив зі мною зустрічі ближче до вечора. Він розказав, що його онук, якого було забрано з дому, є єдиним нащадком його єдиного сина, увесь їхній рід залежить від цього хлопчика на ім'я Леандр. Уся родина має великі надії на те, що він буде видатним ватажком. Слухаючи все це, я намагалася зобразити на своєму обличчі якомога більше симпатії. І коли він урешті-решт поцікавився, чи дійсно я нічого не знаю, чи, можливо, могла б якось вплинути чи щось вдіяти для порятунку його онука, я завагалася. Пройшовши коридором, де, крім нас із Теодотом, не було ні душі, я наостанок сказала:

— У належний час я дам тобі знати. А зараз ти міг би сповістити іншим, що коли хтось із них спробує сконтактувати з Агамемноном, відправивши до нього посланця чи передавши йому записку, або розповість про цей випадок, коли він повернеться, це не допоможе хлопчикам. Це їм аж ніяк не допоможе. Якщо ж ти й усі вони триматимете язика за зубами, якщо ви дотримуватиметеся законів, тільки в такому разі варто буде сподіватися на краще. Можеш так і передати всім іншим.

Я запропонувала йому прийти до мене за декілька днів, можливо, тоді я матиму для нього новини. Я не сумнівалась у тому, що ще до того, як настане ніч, Теодот уже розповість усім іншим старійшинам, що я, і він у цьому переконаний, знаю, хто забрав їхніх дітей, і, можливо, навіть несучи цілковиту відповідальність за викрадення їхніх спадкоємців.

Тієї ж ночі я помітила зміни в настрої всіх мешканців палацу, навіть вартових. Вони видавалися упокореними, майже зляканими. І тільки Електра зовсім не змінилася. Вона розповіла мені, що наші люди прочісують усі кутки й закутки в пошуках викрадених дітей і що вона згодна зі старійшинами, котрі вважають, що в усьому винні якісь бандити та що нам усім слід бути набагато пильнішими весь час, аж доки не повернеться її батько. Вона говорила так, начебто мала владу над усім, що відбувається.

А за два дні, коли до нас дійшла ще одна порція чуток про нові перемоги мого чоловіка та про те, що він узяв у полон іще більшу кількість рабів, ніж попереднього разу, я без супроводу пройшла палацом і спустилася на поверх, де було розташовано наші кухні та комори, й запитала, де тримають Егістуса. Спочатку мені ніхто не хотів показувати це місце, та потім, коли я сказала, що не піду звідти, доки мене не проведуть до бранця, вони провели мене до однієї з комор, у

підлозі якої я побачила підняту ляду.

— Там унизу і є його в'язниця,— сказали мені.

— Принесіть смолоскип,— сказала я.

Потім я наказала опустити драбину й у супроводі кількох охоронців спустилася на поверх нижче.

— За якими Егістус? — запитала я, побачивши перед собою трое вузьких дверей.

Ніхто не хотів відповідати, аж довелося дати їм зрозуміти, що я не тільки налаштована рішучо, але й не збираюся чекати. Коли ж, урешті-решт, потрібні двері було відімкнено, я побачила свою здобич. Егістус сидів у кутку й зі щасливим виглядом бавився з пташкою. У цій підземній кімнаті до його послуг були меблі, навіть ліжко. Вузьке віконце під стелею пропускало всередину трохи світла, що тьмяно освітлювало невелике приміщення.

— Я не зможу піти з тобою, якщо ти не випустиш в'язнів і з інших камер,— звернувся до мене Егістус.

— Скільки їх є? — запитала я.

— Двоє,— відповів він.

Коли я наказала, щоб відімкнули й інші двоє дверей, вартові помітно знервувалися.

— Ми не маємо повноважень відмикати ті двері,— сказав один із них.

— Я маю повноваження,— відповіла я.— Віднині й надалі ви підкоряєтеся моїм наказам. Відімкніть двері до тих камер.

У середній камері було зовсім темно. Коли двері відчинилися і ми ввійшли всередину, мені здалося, що там нікого немає, бо я не побачила зовсім нічого, крім чорноти. У третій камері сидів юнак, який, здавалося, перелякався, побачивши нас. Він попросив дозволити йому поговорити з Егістусом. Я сказала, що ми звільнемо його від кайданів і він зможе піти до камери Егістуса й поговорити з ним сам, але юнак заперечливо похитав головою та відповів, що не хоче нікуди йти, доки не поговорить із Егістусом. І тоді з середньої камери долинуло тихе, придушене виття, схоже на людський голос, але слів не було чути. Коли я взяла смолоскип і знову ввійшла до темної кімнати, у найдальшому її кутку побачила дуже старого чоловіка. Я поволі позадувала до дверей, а потім пішла до камери, в якій сидів Егістус.

— Хто ці двоє чоловіків? — запитала я в нього.

— Старший сидить тут уже так довго, що ніхто й не пам'ятає, ні хто він, ні коли та чому сюди потрапив. А от із другим мені треба негайно поговорити.

— Хто він?

— Не можу сказати.

Егістус вийшов зі своєї камери й рушив до тієї, в якій сидів юнак.

Увійшовши всередину, він зачинив за собою двері, щоб ніхто не міг чути їхньої розмови. Коли вони разом з'явилися на порозі й Егістус почав віддавати накази, я відступила назад й лише здивовано за ним стежила.

— Звільніть його від кайданів,— сказав Егістус,— дайте йому чистий одяг і їжу. Сховайте його десь, а вночі він піде звідси. Старого теж звільніть від кайданів і залиште двері до його камери відчиненими. Нагодуйте його і не чіпайте. Коли настане час, він теж піде.

А потім, трохи повагавшись, Егістус усміхнувся.

— І не забувайте годувати птахів,— додав він,— вони звикли, що їх годують.

Вартові, що спустилися зі мною до в'язниці, тепер дивилися на Егістуса майже захоплено, а потім перевели запитальні погляди на мене — ще кілька хвилин тому він був їхнім в'язнем.

— Робіть, як він каже,— наказала я.

Удвох з Егістусом ми пройшли палацом до моїх покоїв, де на нас уже чатувала Електра.

— Цей чоловік,— гнівно сказала вона,— цей Егістус, він є водночас і в'язнем, і заручником. Його необхідно повернути назад до підземелля. Вартові повернуть його до камери.

— Він є моїм особистим охоронцем,— відповіла я,— і буде поруч зі мною весь час, аж доки повернеться твій батько.

— У нас уже є охоронці,— сказала вона.

— Котрі понапивалися й убили чотирьох людей,— заперечила я.— Егістус постійно перебуватиме поруч зі мною як особистий охоронець. Кожен, хто захоче мене побачити чи до мене заговорити, мусить знати, що мене пильно охороняють.

— Мій батько захоче знати,— почала вона.

— Твій батько захоче знати,— урвала я їй,— що сталося з тими чотирма вояками, котрих він прислав сюди зі мною, з його найкращими солдатами, з його близькими друзями. А ще він захоче знати, що сталося з тими викраденими дітьми. Настали надзвичайно небезпечні часи. І я пропоную, щоб ти теж подбала про власну безпеку.

— Ніхто не наважиться мене навіть пальцем торкнути,— сказала вона.

— У такому разі, забудь про будь-які перестороги й живи спокійно,— відповіла я.

Невдовзі чимало старійшин прийшло поговорити зі мною. Я наказала Егістусові нічого не говорити весь час, доки він супроводжуватиме мене, просто перетворитися на мою мовчазну тінь і постійно зберігати суворий вигляд.

Він погодився з таким виразом обличчя, ніби збирався пограти в дуже веселу гру.

Я пояснила старійшинам, що нам усім слід бути дуже обережними в такі страшні та небезпечні часи, доки Агамемнон не повернувся з війни. Необхідно дотримуватися найвищого ступеня обачності, щоб більше не трапилося ніяких жаклих подій, які можуть навести мого чоловіка на думку, що ми не виявляли належної обережності. Саме з цієї причини я й завела собі особистого охоронця.

— Егістуса тримали в підземеллі як бранця, бо він – убивця, – зауважив один зі старійшин.

— Дуже добре, – відповіла я, – він уб'є кожного, хто наблизиться до моїх покоїв без дозволу. Коли Агамемнон повернеться, він упорається з усіма проблемами й непорозуміннями, тоді нам усім нічого вже не загрожуватиме, а поки що я мушу сама про себе подбати й раджу вам теж зробити те саме.

— Чи знає Егістус, де наші діти й онуки? – запитав один зі старійшин. – Він же має послідовників.

— Послідовників? – перепитала я. – Цей чоловік знає тільки те, що я йому сказала, й більше нічого. Я поінформувала його, що тут відбулося жакливе порушення спокою та миру і що його завданням є оберігати моє життя та життя мого сина й доньки, доки не повернеться Агамемнон. А вже мій чоловік неодмінно запитав у вас, як ви дозволили викрасти власних дітей і онуків, а також, чому ви дозволили, щоб охорона повбивала його чотирьох найвірніших людей.

Один зі старійшин почав було говорити, але одразу ж замовк. Я бачила, що вони всі налякані.

Я попросила Теодота поговорити зі мною наодинці. Він із радістю залишився й одразу ж поцікавився, чи не маю я новин про його онука.

— Коли за день або два повернеться мій чоловік, ми порушимо перед ним це питання. Але ти знаєш Агамемнона не гірше, ніж я. Він не буде щасливий, почувши про таку страшну недбалість. Коли ейфорія вляжеться, коли він виспить, ми поговоримо з ним про викрадення дітей. Ні в який інший спосіб цього вирішити не вдасться. Ми ж не хочемо, щоб його гнів обернувся супроти нас самих.

— Так, це дуже мудро, – відповів старійшина.

Егістус, який усе це уважно слухав, пішов слідом за мною до моїх покоїв, де ми знайшли Ореста в компанії декількох жінок. Я побачила, що мій син сторожко вивчає Егістуса. Він не знав іще, чи цей новий чоловік є звичайним охоронцем, який охоче з ним гратиме, чи він є кимось важливішим, до чийого обов'язку належить виключно охороняти, а не брати участь у штучних поєдинках на мечох. Перш ніж Орест устиг прийти до якогось висновку, я наказала одній із жінок забрати його та знайти охоронця, котрий битиметься з ним на мечох, аж доки мій син утомиться.

Після цього я наказала Егістусу сповістити своїх послідовників, аби

вони поробили засідки на далеких і ближніх пагорбах і були готові у будь-який момент дати нам знати про пересування Агамемнона світловими сигналами. Він зник, але дуже скоро з'явився знову. Повернувшись, Егістус сказав мені, що вже мав людей, які наглядали за всім, що відбувається, та зараз їх буде більше й усі вони матимуть наказ запалювати вогнища на пагорбах, аби нас попередити.

— То куди ти зараз ходив? – запитала я.

— Я маю своїх людей дуже близько, – відповів він.

— У палаці? – уточнила я.

— Так, дуже близько, – повторив він.

Того дня я повечеряла, сидючи сама за столом у своїх покоях, як завжди, прислуговували мені жінки. Вони подали їжу Егістусові окремо, на невеличкий стіл, який поставили біля вхідних дверей.

Коли Орест заснув, я попросила, щоб його, як завжди, віднесли до особистого невеличкого покою.

Егістус сидів у тіні й мовчав. Ми залишилися самі. У жодному зі збудованих мною планів я не знала, що могло статися далі в такій ситуації. Я викинула з голови будь-які припущення та здогади. Проте, я точно знала, що не хочу, аби він ішов звідси. Навіть підозрюючи, що він має при собі зброю й готовий її використати за найпершої ж нагоди, я відчувала, що можу змусити його повернутися назад до підземелля.

Я мусила пересвідчитися в тому, що можу йому довіряти ще до того, як повернеться Агамемнон. Однак я й досі не була в цьому впевнена. Він що, збирається сидіти й дивитися на мене всю ніч? А якщо я засну, звідки я знаю, що він не залишить мене саму чи не накинеться на мене з мечем?

Я усвідомила, що він має вибір. Він може спокійнісінько вислизнути з палацу й урятувати власне життя. Або ж він може залишитись і зачекати, сподіваючись на великий виграш. Зрештою, я сама пообіцяла віддати йому все. Що, цікаво, він гадає, я мала на увазі? Оскільки я й сама точно цього не знала, то й не могла передбачити його поведінки.

У міру того, як він вивчав мене очима, усмішка Егістуса робилася дедалі більш сором'язливою, дедалі менш помітною. І в цій мовчанці, що зависла між нами, я раптом зрозуміла те, про що заборонила собі думати протягом усіх попередніх днів. Я усвідомила, що в закутку мого мозку я думала про це ще відтоді, як уперше почула про те, що в нашому підземеллі тримають прикутим цього в'язня. Я хотіла його у своє ліжко. Я помітила, що він здогадується про моє бажання. Однак він і досі сидів не рухаючись. Егістус жодним м'язом не виказував того, як учинить, якщо раптом я накажу йому перетнути кімнату.

Він іще якийсь час поспостерігав за мною, а потім схилив голову. У

цей момент він мав зовсім хлоп'ячий вигляд. Я зрозуміла, що в цю мить він обмірковує свої подальші дії. І я вирішила почекати, доки він наважиться.

Не знаю, скільки минуло часу, перш ніж я запалила смолоскип, роздяглась і приготувалася до сну.

Усе це я робила під пильним наглядом Егістуса. Закінчивши всі приготування, я загасила смолоскип – і ми опинились у цілковитій темряві. До мене раптом дійшло, що цілком можливо він так і просидить біля дверей, наглядаючи за мною, аж до світанку. І, звичайно ж, він у будь-який момент зможе просто встати й піти геть. Якщо це станеться, діти, викрадені його людьми, ніколи не повернуться додому чи за них доведеться сплатити викуп. Я зрозуміла, що поставила на карту занадто багато, проте я не мала вибору, чи, принаймні, мені так здавалося. Тоді я подумала, що, можливо, Теодот був би мені ліпшим співником, ніж Егістус. Мені здалося, що він охоче зробився б моїм конфідентом. Але, доки я розмірковувала про те, яким чином заохотити Егістуса, він перетнув кімнату, роблячи рівно стільки шуму, щоб я зрозуміла, що він іде до мого ліжка. Я почула, що він роздягається.

Тіло його було худорлявим. Лице, коли я до нього торкнулася, виявилось невеличким і гладеньким, майже як у жінки. Я знайшла трохи волосся тільки у нього на грудях, і ще воно кучерявилося в Егістуса між ногами. Він не був збудженим, аж доки не відкрив свого маленького рота і язиком не торкнувся моїх губ. Він глибоко зітхнув, коли я втягла його язик собі до рота.

Ми зовсім не спали. На світанку, коли я поглянула на нього, Егістус усміхався, і та його усмішка свідчила про його цілковите задоволення чи про можливість якнайшвидшого цілковитого задоволення. Така сама усмішка, як я невдовзі дізнаюся, осяватиме його майже дитяче лице й тоді, коли Егістус успішно виплете найжахливішу інтригу чи скоїть найжорстокіший вчинок.

Але коли я розповідала про свій план, він зовсім не всміхався. Дізнавшись про те, що я збираюся вбити свого чоловіка, коли він повернеться з війни, Егістус одразу ж зробився дуже серйозним. Зрозумівши, що я хочу, аби він допоміг мені здійснити цей замір, він гострим поглядом подивився на мене, а потім встав із ліжка й відійшов до вікна, де й залишився стояти сам-один, спиною до мене. Вираз його обличчя, коли Егістус обернувся до мене, був майже ворожим.

— То я тобі потрібен саме для цього? – поцікавився він.

— Я сама його вб'ю, – відповіла я. – Для цього ти мені не потрібен.

— Але ти хочеш, аби я тобі допоміг. Хіба не для цього я тут?

— Так.

— Хто ще про це знає? – запитав він.

— Ніхто.

— Зовсім ніхто? – перепитав Егістус, дивлячись прямо мені у вічі та показуючи пальцем у небо, ніби запитуючи, чи не прохала я дозволу в богів на свій вчинок.

Я заперечливо похитала головою.

— І ти ні з ким не радилася?

— Ні з ким.

Від виразу, що з'явився на його обличчі, у мене по шкірі побігли мурашки.

— Я допоможу тобі, коли надійде слухна година, – сказав Егістус. – Можеш бути певною, я тобі допоможу.

І дійсно, дуже скоро він знайшов ту стару чаклунку, що робила отруєні нитки, а потім привів до палацу і її онуку. У ті дні я почала відвідувати Електру в її покоях, а Егістус, наче слухняний пес, залишався на чатах у коридорі під дверима і був там увесь час, доки ми з донькою обговорювали всі деталі церемонії, яку влаштуємо для тріумфальної зустрічі Агамемнона. Ми не обійшли увагою жодної дрібниці. Я сказала Електрі, що Орест першим привітає свого батька. Він уже досяг значних висот у майстерності володіння мечем, і ми погодилися, що треба дозволити хлопчикові влаштувати короткий удаваний поєдинок із батьком, адже це розвеселить послідовників Агамемнона. А потім Електра привітає свого батька з поверненням і запевнить його в тому, що його царство так само живе в мирі та спокої, так само дотримується законів, так само кориться його владі, як і п'ять років тому, коли Агамемнон його залишив.

Коли ж Електра запитала, чи можна їй у своїй вітальній промові згадати ім'я Іфігенії, я сказала: «Ні», бо це може затьмарити велич перемог її батька, тому не треба згадувати нічого, що могло б засмутити Агамемнона чи ще якимось інакше затьмарити велич його славетних перемог, його великого щастя.

— Нашим завданням є принести йому відчуття полегкості, – сказала я. – Тепер, коли він знов опиниться серед людей, які його люблять, твій батько має відчутти себе вдома. Тільки про це він і думав увесь час, звідколи залишив нас, – про своє тріумфальне повернення.

Днями, що передували поверненню Агамемнона, коли на верхівках пагорбів запалали вогні, що попереджали нас із Егістусом про його наближення, я помітила, як навколо мене збільшується напруга. Я не забувала щодня бачитися з Електрою. Коли вона поцікавилася, чи й Егістус буде в шерезі чоловіків, які вітатимуть її батька, коли він прибуде, я відповіла, ні, його там не буде. Я сказала, що має минути кілька днів, перш ніж я поясню Агамемнону, як і чому почувалася в небезпеці та потребувала особистого охоронця для себе і для Ореста. Електра мовчки кивнула, погоджуючись із моїми думками. Я тепло її

обійняла.

Я поговорила з кожним зі старійшин стосовно того, яким має бути тон їхніх вітальних промов на церемонії зустрічі Агамемнона. Мене майже розсмішило, до чого швидко вони звиклися з мовчазною присутністю Егістуса на всіх наших нарадах. У палаці чутки ширилися зі швидкістю світла, тож вони, ясна річ, знали, що кожнісіньку ніч він проводить у моєму ліжку. І їх не могло не цікавити, що станеться з Егістусом і зі мною самою після повернення Агамемнона.

Ми з Егістусом частенько обговорювали кожну деталь нашої підступної змови. Не оминали ми жодної подробиці з того, що може й чого не може статися того дня, коли мій чоловік повернеться додому. Ми домовилися, що варто буде лише Агамемнону увійти до палацу, як Електру треба буде знешкодити й замкнути в якомусь тихому закутку, доки все не закінчиться. Ореста теж доведеться відвести в якесь безпечне місце, щоб і він не був свідком того, що відбуватиметься.

Егістус розповів, що має під своєю орудою п'ять сотень людей, кожен із яких дотримував йому вірності. Ці люди готові виконати буквально будь-який його наказ.

Я обійняла Егістуса, та думки ще хвилювалися, що в ті найперші години після приїзду Агамемнона щось може піти не так і збудити в моєму чоловікові непотрібні нам підозри. Ми мусимо влаштувати дуже щирий прийом, думала я, усе має бути святково та тріумфально. Не можна, щоб там з'явився Егістус або хтось із його послідовників. А це означає, що саме я мушу попідкуватися, щоб усе пройшло належним чином, аби втомлені в боях вояки відчули себе вдома й розслабилися.

Після того як у дрібницях було окреслено всю вітальну церемонію та визначено всі нюанси, що нададуть святу піднесеної атмосфери, ми з Егістусом почали несамовито кохатися, усвідомлюючи, на який ризик ідемо, але й розуміючи, яким може бути наш виграш, що принесе перемога.

* * *

Удалині ми побачили колісницю, що блищала на сонці, й той блиск робився яскравішим у міру того, як вони наближалися. Ми наказали охоронцям бігти їм назустріч, а самі тим часом іще раз відрепетирували власні ролі. Спочатку – Орест зі своїм мечем, потім – його сестра Електра. Потім – по черзі всі старійшини, кожен промовляє лише одну фразу привітання чи уславлення. А я стоятиму над усім цим, наглядаючи й усміхаючись. А потім я підійду до Ореста, котрий і зараз уже страшенно нервує, і привітаю свого чоловіка з поверненням, підтвердивши вже сказане Електрою, що царство лишається так само мирним і законослухняним, яким він його і залишив, і чекає на свого правителя. А в палаці, прямо під нашими покоюми, Егістус зі своїми людьми сидітиме тихотихо, не роблячи жодного руху, навіть не

шепочучись. Але в головному коридорі вже стоять приведені ним вартіві, готові виконати будь-які наші з ним накази.

Агамемнон у своїй колісниці стояв дуже прямо. Здавалося, він аж підвищав і зробився могутнішим. У цю мить перемоги він аж світився самовдоволенням, дивлячись на нас, застиглих у чеканні. Коли ж я зауважила, що він помітив мене, то зробила все, аби мій погляд випромінював гордість за нього та розчулення. Навіть побачивши, що поруч із моїм чоловіком у колісниці стоїть жінка, молода та вродлива, я послала їм обом сяйливу формальну усмішку, але дуже швидко додала в неї гостинності й тепла. Агамемнон засміявся, коли до нього наблизився Орест. Мій чоловік вийняв із піхов свого бойового меча й схрестив його з маленьким Орестовим мечем, викрикуючи своїм солдатам жартівливі заклики приєднатися до битви й допомогти йому здолати цього славетного воїна.

Ми навчили Ореста, щоб він після закінчення двобою відступив убік, а потім пішов до палацу й очікував у моєму покої, де, як він думав, до нього невдовзі приєднається батько. Тоді вперед виступила Електра. Вона була просто втіленням церемонності, бундючності, серйозності. Вона вклонилася своєму батькові та жінці, котра стояла поруч із ним, а потім сказала всі ті слова, про які ми з нею домовилися, й уклонилася ще раз, перш ніж поступитися місцем старійшинам, котрі по черзі вітали Агамемнона, а він їх радісно обіймав. Невдовзі вже навколо його колісниці зібрався цілий натовп, у середині якого мій чоловік емоційно описував котрусь зі своїх вдалих баталій, пояснюючи якісь деталі та розповідаючи про те, як золота стратегія, розроблена ним, принесла його військовій перемогу.

І тоді я подала знак своїм служницям, аби вони наблизились і розстелили килими, щоб Агамемнон, ступивши на землю, міг вистеленою доріжкою пройти аж до входу в палац. Він узяв за руку ту владного вигляду жінку, котра стояла поруч із ним у колісниці й, ступаючи слідом за Агамемноном на килими, відкинула вбік свій плащ, аж стало видно її дуже багато прикрашену пурпурову туніку. Її волосся вільною хвилею спадало на спину, а очі оглядали все довкола так, ніби ці землі в її снах уже давно їй належали й існували тільки для того, щоб утішати її зір і звеселяти душу.

— Це Кассандра, — сказав мій чоловік. — Ми полонили її. Вона є одним із наших найбільших трофеїв, одним із наших найважливіших завоювань.

Кассандра підвела голову і зверхньо зустрілася зі мною поглядом, неначе мене було створено тільки для того, щоб я зробилася її вірною прислужницею, а потім вона подивилася й на Електру, котра в зачудуванні не зводила з неї очей. На цей час уже підїхало й багато інших колісниць. Одні було доверху навантажено здобиччю, в інших

стояли раби зі зв'язаними за спиною руками. Кассандра стояла окремо від усього цього, призириливо споглядаючи рабів, яких відганяли вбік. Я рушила до неї, щоб запросити ввійти до палацу, й подала знак Електрі слідувати за мною.

Щойно ми увійшли до палацу, залишивши Агамемнона й далі оповідати історію своїх переможних походів, здіймати руки в тріумфі та наділяти своїх найкращих вояків рабами та здобиччю, Кассандра помітно занепокоїлася. Коли вона запитала, чи може вийти на двір і повернутися до мого чоловіка, я відповіла, що ні, нам, жінкам, слід залишатися в палаці.

І в цей момент усе могло піти шкереберть, усе могло бути втрачено, бо вона заговорила переляканим голосом людини, котра потрапила в тенета, котра опинилася в смертельній небезпеці, котра зрозуміла, що проти неї існує підступна змова. Вона стишила голос і вимовила слово «вбивство». Вона сказала, що бачить убивство. Вона сказала, що відчуває запах убивства. Коли до нас підійшла Електра, вона була занадто схвилюваною батьковим приїздом, аби почути неголосні слова Кассандри. Я попросила Електру піти й перевірити сервірування святкових столів. Я знала, що люди Егістуса на неї чекатимуть, як знала я і те, що двоє поставлених Егістусом охоронців виведуть Ореста із палацу.

Але Кассандра продовжувала говорити, в її тоні з'являлося дедалі більше вимогливих нот. Вона наполягала на тому, щоб їй дозволили повернутися до Агамемнона, де вона буде в безпеці. Тоді я наказала двом вартовим відвести її до одного зі внутрішніх покоїв і замкнути там. Я проінструктувала чоловіків, аби вони, якщо раптом мій чоловік запитає, відповіли, що Кассандра захотіла відпочити з дороги і що їй було запропоновано найкращу з гостьових кімнат, яка, здається, їй сподобалася.

А потім я стояла на самоті біля вхідних дверей палацу, дивлячись, як під'їжджають нові й нові ряди колісниць, як знову й знову лунають викрики привітання та захвату, як мій чоловік усоте оповідає ту саму історію черговому натовпу чоловіків, які скупили за його переможним усміхом, за його дружніми обіймами, за його призабутим голосом.

Зараз мені знадобилося все, чого мене вчили. Я не говорила і не рухалася. Я не махала й не усміхалася. Я дивилася на Агамемнона так, начебто він був богом, а я – лише комашкою, недостойною навіть його присутності. Зараз я мусила тільки чекати. Одне-єдине слово попередження від якогось старійшини чи їхніх друзів – і все могло фатально змінитися. Я уважно за ними стежила й розуміла, що вони не мали жодного шансу заговорити. Агамемнон безсоромно вихвалявся тим, як зумів уникнути всіх небезпек. Зараз ніхто не зміг би його перекичати. Проте, що довше він залишався серед чоловіків, то

вільніше та розкутіше вони почувалися, то більш небезпечними для мене ставали. Я подумала, що, коли найближчим часом він не облишить їх і не зайде до палацу, хтось із них обов'язково прошепоче йому на вухо про безпеку. Одного-єдиного слова буде достатньо. Він має поруч усіх своїх людей, зараз вони сміються і вихваляються своїми рабами, але вмиг можуть узятися за мечі.

Я стояла й спокійно дивилась, а коли Агамемнон повернувся до мене і рушив до входу в палац, і його лице було обвітраним, але радісним і відкритим, освітленим приязною усмішкою, тоді я зрозуміла, що перемогла.

— Кассандра,— сказала я,— попросила ванну та ліжко, щоб відпочити перед сьогоднішньою вечірньою учтою. Із нею побуде Електра і декілька інших жінок.

— Так, це добре,— відповів Агамемнон.

На кілька секунд його обличчя затьмарила якась тінь, але потім воно знову прояснилося.

— Я так довго чекав на цей день,— сказав він.

— Для тебе вже все приготовано,— сказала я.— Кухарі вибиваються з сил. Ходи зі мною до наших внутрішніх покоїв. Я наказала наповнити для тебе ванну. Я приготувала чистий одяг, і коли ввечері ти сядеш за святковий стіл, тріумф буде повним.

— Кассандрина кімната мусить бути поруч із моєю,— сказав він.

— Я розпоряджуся, щоб так і було,— відповіла я.

— Саме її попередження надали мені люті в останніх баталіях,— пояснив Агамемнон,— без неї нам би не вдалося здобути такої величної перемоги. Те, що ми виграли останні бої, є частково і її заслугою.

Він так захопився розмовою, що заледве помічав, куди ми прямуємо. І знову я боялася, що одне необережне слово, один підозріливий звук або погляд можуть його зупинити. Але навколо не було нічого й нікого, крім його власного голосу, що в подробицях розповідав мені про битви та здобич, яка ще має надійти зі щойно завойованих земель.

Коли ми нарешті ввійшли до кімнати, де чекала наповнена ванна, я знала, що не треба його торкатися чи обіймати. Час для подібних речей уже минув. Тепер я була тільки його служницею, котра допомагає роздягтися, роззутися, перевіряє температуру води. Незвичайним було тільки те, що я відчула легку тінь жадання, дивлячись на оголеного Агамемнона, котрий стояв посеред кімнати і говорив не змовкаючи. Колись він був вродливим. Я відчула тінь колишньої ніжності до нього, й вона, ця задовнена ніжність, а точніше те, що мій настрій міг так різко змінитись, а значить, і його поведінка теж могла несподівано стати інакшою – усе це змусило мене зрозуміти, навіть чіткіше, ніж раніше, необхідність рішучих дій. Я згадала, як швидко він може

зробитися підозріливим. А варто лише одній-єдиній підозрі спасти йому на думку, Агамемнон миттєво зрозуміє, що не дуже мудро з його боку було дозволити привести себе до цієї кімнати, де він голий і вразливий залишається зі мною наодинці, зовсім без охорони.

Я планувала дочекатися кінця купання, коли він попросить рушника, щоб витертися, та зараз я вирішила не зволікати. Я дочекалася миті, коли Агамемнон повернувся до мене спиною. Хітон із вплетеними в нього чарівними нитками висів на вбитому в стіну гачку. Коли мій чоловік однією ногою стояв у ванні, я обійшла його ззаду й накинула йому на плечі зачаровану тканину, міцно оповивши його тіло, немовби намагаючись захистити його від якоїсь небезпеки. Ніж було заховано між складками мого одягу.

Я побачила, що він намагається пручатися та закричати. Однак старовинна магія спрацювала, і він не міг ні рухатися, ні видобути з себе жодного звуку. Я вхопила Агамемнона за волосся й відтягла його голову назад. Потім я показала йому свій ніж, спочатку піднісши до його очей, а коли він сіпнувся всім тілом, устромила вістря в його шию, прямо під вухом. Я не хотіла одразу ж перерізати артерію, тому повела лезо трохи вбік, а потім натиснула сильніше й повела ножем до іншого вуха, перерізаючи йому горло так, аби кров потужними поштовхами з характерним булькотінням виливалася йому на груди та стікала до ванни з водою. А потім він упав. Усе було скінчено.

Я тихенько пройшла коридором і спустилася на поверх нижче, де, як ми й домовлялися, ховався Егістус зі своїми людьми.

— Я це зробила, – прошепотіла я. – Він мертвий.

Після цього я пішла до власних покоїв і наказала вартовим не допускати нікому до мене входити, крім Егістуса.

За декілька хвилин увійшов Егістус, аби повідомити, що й Електру, й Ореста супроводили до безпечного місця.

— А Кассандра? – запитала я.

— Що ти хочеш, аби з нею зробили?

Надійшла моя черга всміхатись.

— Хочеш, аби я це зробив? – запитав він.

— Так, хочу.

Вона прибула до нас у славі й пишноті, а зараз геть безславно бігла палацом, шукаючи Агамемнона, й вигукувала якісь малозрозумілі пророцтва, на весь голос волала, що з ним сталося щось страшне. Егістус ішов за нею повільним кроком. Запримітивши Кассандру, я спокійно провела її до ванної кімнати, де вона побачила голе тіло мого чоловіка – голова лежить у скривавленій воді. Доки вона стогнала та ридала, я подала Егістусові ніж, яким убила Агамемнона, й показала, що йду звідси, залишаючи йому закінчити справу.

Я повернулася до своєї кімнати. Я знайшла собі чистий одяг і

приготувалася до запланованої святкової учти.

А далі вже мусив діяти Егістус. Як і було обіцяно, п'ять сотень його озброєних послідовників спустилися з гір. Щойно стемніє, він проведе їх прямо до палацу. Вони оточать будинки старійшин і не дозволять їм зустрітись один із одним раніше, ніж вони сядуть за наш святковий стіл. А інші його послідовники охоронятимуть привезених Агамемноном рабів і решту здобичі.

Вояків, які повернулися сьогодні з моїм чоловіком, вітатимуть фанфарами та святковою учтою в одному з великих залів палацу. На них уже чекають смачні наїдки й міцне вино. Коли ж ніч уже буде в розпалі й вони сп'яніють і розслабляться настільки, що не помітять, як двері великої зали буде замкнено, Егістусові люди оточать їх і чекатимуть свого часу.

Спочатку бранці подумують, що сталася якась прикра помилка, й кричатимуть, аби їх випустили. Коли ж двері відчинять і вони вийдуть у нічну прохолоду, щоб випорожнитися чи щоб упевнитись у власній безпеці, от тоді їх і візьмуть. Буде зовсім неважко позв'язувати їх одного за одним і відвести туди, де тримають рабів. А вже з першими променями сонця й раби, й солдати помарширують звідси під конвоєм Егістусових людей.

За горами, розповів Егістус, лежать кам'янисті землі, що їх необхідно очистити для того, щоб можна було посадити виноград і фруктові дерева. На це піде декілька років. Ми із ним вирішили, що більшість рабів і солдатів лишатимуться там під суворою охороною, але тих із солдатів, яких буде ідентифіковано як близьких друзів або відданих послідовників Агамемнона, повернуть сюди якнайшвидше. Ми знайдемо серед них таких, що зможуть оповісти нам усе про щойно завойовані землі й назвати імена людей, залишених моїм чоловіком намісниками. Вони, як ніхто інший, знатимуть, у який спосіб консолідувати народи, що приєдналися до нас унаслідок військових дій. Вони вірно служитимуть нам під нашим захистом, прямим керівництвом і пильним наглядом.

А ще Егістусові люди допоможуть зустріти й утримати в послуху солдатів Агамемнона, що мають от-от повернутися з походу, й відконвоюють їх за гори туди, де вже працюватимуть інші. У них конфіскують усю військову здобич і пильнуватимуть, аби не виникало ніяких заворушень удень і не відбувалося жодних таємних зустрічей або заколотів уночі. Вони охоронятимуть палац із надзвичайною пильністю, адже цим вони охоронятимуть власні життя. Десятьох із них, найбільш відданих і найсильніших, кого було призначено в мою особисту охорону, проінструктують постійно перебувати поруч зі мною.

На час, коли мала розпочатися наша святкова учта, ці десятеро

охоронців з'явилися перед моїми дверима. Інші послідовники Егістуса розосередилися по всьому палацу й займалися кожен своєю справою. За ті проведені в ув'язненні роки він чудово навчив їх діяти швидко та без помилок, не роблячи зайвого шуму. Зараз не повинно бути ніяких криків, ніякого тріумфу, натомість необхідно бути дуже пильними, потайними, рішучими та відданими поставленій меті.

Я вдягла те саме вбрання, що було на мені й у день жертвопринесення Іфігенії, те, що ще рік тому було приготовано для мене як для матері нареченої. Я зробила ту саму зачіску, так само набілила лице, навела такі самі чорні стрілки навколо очей.

Їжу подали так, як і було домовлено, начебто не сталося нічого дивного, хоча і гості, і слуги мусили вже знати, що у ванній кімнаті лежать два мертвих тіла, кров яких залила всю підлогу. Коли трапеза підходила до кінця, я заговорила до присутніх чоловіків.

— Хлопчиків, ваших синів і онуків, буде звільнено. Їх повернуть до ваших будинків уночі, коли ви цього найменше чекатимете. Якщо ж серед вас виникне бодай найменша спроба непослуху стосовно мене, якщо в мене з'явиться хоча б одна підозра, що ви шепочетеся за моєю спиною чи таємно зустрічаєтеся між собою, це наразить ваших дітей і онуків на величезну небезпеку. І звичайно ж, ви мусите попередити хлопчиків, коли вони повернуться додому, ніколи й нікому не говорити жодного слова про те, де вони були й узагалі, що їх кудись відвозили.

Старійшини згідливо кивнули, навіть не дивлячись один на одного. Я попросила їх залишатися за столом іще якийсь час, доки влаштовуватиму так, аби Егістусові люди запалили факели й виставили тіла мого чоловіка та тієї жінки Кассандри на загальний огляд перед палацом, де вони пробудуть усю ніч і день, і, можливо, ще трохи.

Потім я повернулася до столу й побажала доброї ночі кожному з гостей, стоячи біля дверей і спостерігаючи, як вони по черзі проходять повз голе тіло мого чоловіка та тіло Кассандри в пурпуровому хітоні – обоє з перерізними горлянками. Чоловіки проходили повз, не зупиняючись, не вимовляючи жодного слова.

* * *

Коли я вже була готова наказати, щоб поховали тіла, коли всіх бранців було відігнано вже далеко, коли в палаці настав мир і спокій, порушуваний тільки дзижчанням мух, я сказала Егістусові, що хочу бачити Електру й Ореста. Тепер, коли справедливість було відновлено, я бажала бачити їх поруч зі собою.

Егістусове обличчя на мить спохмурніло, коли кількома годинами пізніше я повторила той самий наказ.

— Я можу звільнити Електру прямо зараз, – сказав він.

— Що ти маєш на увазі, говорячи «звільнити»? – запитала я. – Де вона є?

— Вона в підземеллі,— відповів він.
— Хто сказав тобі, що її можна саджати до підземелля? — поцікавилася я.
— Я вирішив помістити її туди,— була відповідь.
— Звільни її зараз же! — вигукнула я.— І приведи до мене Ореста.
— Ореста тут немає,— сказав він.
— Егістусе, де Орест?
— Як і домовлялися, його відвезли в безпечне місце.
— То де він є?
— Він у безпеці. Зараз він уже з тими хлопчиками, котрих ми взяли в заручники, чи наближається до місця, де їх тримають.
— Я хочу, щоб його негайно повернули назад!
— Це неможливо.
— Мусиш послати за ним прямо зараз.
— Зараз надто небезпечно подорожувати.
— Я наказую тобі його повернути.
Егістус трохи помовчав, і тоді я усвідомила, що йому подобається тримати мене в невідомості.
— Я вирішу, коли настане слушний час, аби його повернути,— зрештою сказав він.— Це вирішуватиму тільки я.
Він подивився на мене поглядом, сповненимудовolenня.
— Твій син у безпеці,— додав Егістус.
Я поклялася, що не зроблю більше жодної помилки, та зараз бачила, що перебуваю під цілковитою владою цього чоловіка.
— Що мені треба зробити,— спитала я,— аби ти повернув мого сина прямо зараз?
— Напевно, ми можемо це обговорити,— відповів він,— але ми зробимо це трохи пізніше. Не хвилюйся за нього, він перебуває в добрих руках.
— Чого ти від мене хочеш? — запитала я.
— Того, що ти й обіцяла,— відповів він.
— Я хочу, щоб він повернувся,— повторила я.
— Так і буде,— відповів він.— Тобі не слід хвилюватися більше, ніж треба.

Він уклонився й вийшов з кімнати.

* * *

Упродовж наступних днів палац був зовсім тихим. Нові вартові вночі не спали, вони постійно пильнували й були готові негайно виконати будь-який Егістусів наказ.

Я бачила, що вони його бояться, й це означало, що вони не поводитися чванькувато й не розмовляли більше, ніж було треба. Вночі Егістус приходив до мене, але я знала, що перед цим він уже побував на кухні чи ще в якійсь частині палацу, де зазвичай

збираються жінки, я точно знала, що він уже був із котроюсь з них, а може й з двома, чи з якимось юним служкою.

Він спав, тримаючи в руці кинджал.

Коли одного разу Електра прийшла зі мною поговорити, вона зупинилася на порозі й стояла там мовчки, а потім розвернулася й пішла геть.

Палац залишався будинком тіней, місцем, де, як видавалося, і досі можна було безперешкодно блукати нічними коридорами й ніхто не зупинив би такого блукальця. Одного ранку я прокинулася від важкого сну й побачила, що у підніжжі нашого з Егістусом ліжка стоїть юна дівчина й дивиться на мене.

— Іфігеніє! – скрикнула я.— Іфігеніє!

— Ні,— прошепотіла вона.

— Хто ти? – запитала я теж пошепки.

— Моя бабуся була тією ткалею,— відповіла дівчина.

І тільки тоді я зрозуміла, що в турботах, пов'язаних із приїздом Агамемнона, ми зовсім забули про стару чаклунку та її онуку.

Егістус теж прокинувся. Він сухо повідомив дівчині, що дуже скоро влаштує, аби чаклунку та її відвезли назад до їхнього села в Голубих горах, звідки ми їх забрали.

Я встала з ліжка й підійшла до юної дівчини. Вона зовсім мене не боялася.

Коли я, взявши її за руку, пішла до кухні, щоб наказати погодувати обох, і онуку й стару, ранкове повітря світилося в золотому промінні сонця. Тільки пташині співи порушували довколишню тишу.

Я подумала, що дуже скоро знайду спосіб змусити Егістуса привезти до мене Ореста. Так, я не маю чим йому пригрозити, тож і не чинитиму відвертого опору. Я буду з ним заодно.

І ще я подумала, що, коли Орест повернеться додому, я говоритиму з ним дуже м'яко, і з його сестрою теж буду терплячою, і тоді, коли вже довкола буде лад і спокій, можливо, зумію знову повернути легкість у спілкуванні зі своїми дітьми. Я вже бачила Ореста, як він виростає і перетворюється на дорослого чоловіка, навчаючись від мене і від Егістуса, як треба натягувати віжки влади і як їх, за потреби, відпускати, а потім, коли знадобиться, натягувати знову, встановлюючи міцний, але необтяжливий контроль над підлеглими. Я навіть дозволила собі уявити Електру слухняною і тихою. Уявила, що вона мені вибачила. Я подумала, що гулятиму з нею в саду.

Тримаючи маленьку долоньку цієї дівчинки, я на мить уздріла безкровне майбутнє для нас усіх. Було б набагато легше, якби Егістус навчився мені довіряти. Тоді, можливо, найгірше вже скінчилося б. Але дуже скоро все владнається. Уже зовсім скоро я зумію запевнити Егістуса в тому, що він може отримати все, чого так прагнув.

Орест

У палаці Орест зауважив якусь незвичну тишу та порожнечу. Він подумав, що слуги, напевно, знайшли спосіб вислизнути назовні, щоб теж привітати батька з перемогою. Ідучи порожнім коридором до матиного покою, де вона наказала йому зачекати, хлопчик відчув себе зовсім малим і самотнім. Якби тільки мати послала когось побути із ним, когось, хто був би обізнаним у мистецтві двобою на мечах або ж у влучній стрільбі, когось, хто навчив би його нових військових прийомів, аби потім було чим похизуватися перед батьком.

У материній кімнаті Орест знайшов собі місце для тривалого сидіння. Він поклав свого меча на підлогу й узявся терпляче чекати. Хлопчик уважно дослухався до кожного звуку, що міг би долетіти зовні. Потім він звівся на ноги та вийшов з кімнати. У коридорі він якийсь час постояв, чекаючи, але було так само безлюдно та тихо. Він вирішив повернутися до головного входу, знайти матір і попросити дозволу залишитися з нею чи хоча б з Електрою.

Але коли він знову рушив порожнім коридором, з-за стіни долинули голоси. Вони належали чоловікам, котрі розмовляли в комірчині біля кімнати, де відпочивали вартівці. Орест упізнав декого з охоронців, що там сиділи. Один із них дуже вправно бився на мечах і запропонував Орестові вийти до саду за палацом, де вони зазвичай влаштовували свої навчальні двобої. Хлопчик засумнівався, чи зараз достатньо слушний час для чергового заняття, бо ж мати може у будь-який момент по ньому послати. Але в пропозиції охоронця, що видалася Орестові дуже спокусливою, та в його усміненому обличчі було щось таке, що змусило хлопчика відчувати себе в безпеці та без вагань погодитися. Троє інших чоловіків, що теж сиділи в кімнаті, мали більш відсторонений і суворий вигляд.

— Скажете моїй матері, куди ми пішли? – попросив Орест одного з трьох охоронців.

Коли чоловік сказав, що так і зробить, хлопчик відчутно розслабився й охоче пішов за охоронцем до саду.

Коли вони вже якийсь час билися на мечах, з'явилося ще двоє вартівців. Їх Орест також знав. Один із них дружньо звернувся до нього на ім'я, а інший, здавалося, був чимось занепокоєний і тримався трохи на відстані. Хлопчику було цікаво, чи зможе один із них, а може й обидва, замінити його наставника, коли той утомиться. Але, на диво, вартівний, що тримався на відстані, одразу ж підійшов і припинив їхній двобій.

— Твоя мати наказала нам супроводити тебе до місця, де відбудеться святкова учта,— звернувся він до Ореста.

— Коли це було? — поцікавився хлопчик.

— Щойно.

— А чи мій батько знає?

— Авжеж.

— Чи буде він на святковій учті?

— Звичайно ж.

— А Електра?

— Так.

— А Егістус?

— Нам було наказано тебе туди привести.

— Можливо, ми ще матимемо час побитися на мечах перед тим, як почнеться учта,— сказав охоронець, що мав дружню усмішку.

— Я думаю, що треба дочекатися моєї матері,— розважливо сказав Орест.

— Твоя мати вже відбула,— зауважив інший охоронець.

— Куди? — запитав Орест.

— Туди, куди й ми зараз підемо.

Хлопчик замислився над почутим. Двоє охоронців підійшли до нього з обох боків і, поклавши йому руки на плечі, повели геть від палацу.

— Треба поспішати, щоб дійти завидна,— сказав один із охоронців.

— А як усі інші туди потраплять? — поцікавився хлопчик.

— На колісницях,— почув він відповідь.

— А ми що, не можемо теж поїхати на колісниці? — не вгавав Орест.

— Колісниці лише для вояків, котрі повернулися додому з війни,— була відповідь.

— Давай мені свого меча,— запропонував той, що тримався на відстані,— я поверну тобі його, щойно прибудемо на місце.

Орест віддав йому свого меча.

За якийсь час, коли чоловіки припинили розмови й попросили його рухатися швидше, Орест зрозумів, що коїться щось не те, що йому не треба було нікуди йти з цими вартовими. Кілька разів, коли він озирався через плече, той, котрий йому подобався найменше, підганяв і вимагав, аби Орест не відволікався. Коли ж він запитав, скільки їм ще йти та коли вони наздоженуть усіх інших, жоден із вартових нічого йому не відповів. А коли зрештою хлопчик сказав, що хоче повернутися до палацу, обидва вартові вхопили його за сорочку й потягли вперед.

І тут він помітив, що вже сутеніє. Орест зрозумів, що його захопили в заручники чи, можливо, хтось віддав цим вартовим невірний наказ.

Однаке він вирішив, що, коли в палаці помітять його відсутність, одразу ж пошлють інших охоронців на його пошуки. Хлопчик подумав, що оскільки він іде вулицями і їх усі бачать, люди обов'язково покажуть охоронцям, в який бік його повели. Він уявив собі, як розлютиться мати, коли з'ясується, що загубився її єдиний син.

Орест відчув, що треба сказати про це вартовим, але вони зробилися ще мовчазнішими й рухалися вперед іще швидше й упертіше. Він подумав, що на цих двох чекають великі неприємності.

Коли вже зовсім споночіло, вони зупинилися на відпочинок. Вартові мали з собою їжу й поділилися нею з Орестом. Але й тоді вони не розмовляли. Коли хлопчик сказав їм, що хоче додому, вони проігнорували його скарги. І навіть коли він сказав, що мати вишле людей на його пошуки, вони теж промовчали.

Коли ж Орест звівся на ноги й почав вимагати, щоб йому повернули меч, вартові сказали, що ліпше б він лягав спати, а вранці все буде добре.

І тільки згадавши інших дітей, яких уже було викрадено, він розплакався. Орест пригадав, як Електра розповіла йому про викрадених хлопчиків і попередила, щоб він не виходив за межі палацу. Він був знайомий із кількома викраденими хлопцями. І тепер Орест раптом усвідомив, що його теж викрали. Можливо, й інших було забрано саме так. Можливо, і їх теж хитрощами виманили з дому.

Уранці вартовий, що мав приязну усмішку, підійшов до Ореста й поцікавився, чи з ним усе гаразд.

Він присів біля хлопчика й обійняв його рукою за плечі.

— Усе буде добре,— заспокійливим голосом сказав він.— Твоя мати знає, де ти є, і ми тут, аби попідкуватися про тебе.

— Ви сказали, що ми йдемо на святкову учту,— нагадав йому Орест.— Я хочу повернутися додому.

Сказавши це, хлопчик знову розплакався, а вартовий знову промовчав. Коли ж Орест зірвався на ноги й кинувся навтьоки, обидва вартові міцно вхопили його за руки й посадили між собою.

По якомусь часі звіддалік почувся голоси. Його викрадачі занепокоєно Perezирнулися і змусили Ореста сховатися разом із ними в кущах. Хлопчик вирішив, що не кричатиме, а почекає, доки люди наблизяться впритул до їхньої схованки і зможуть точно зрозуміти, де він є, й швидко його врятують. Він бачив, що його вартові робляться дедалі більш занепокоєними, чим ближче звучать голоси.

Коли він уже був готовий закричати, обоє вартових вийшли з кущів і почали обіймати якихось чоловіків, що супроводжували довгу валку бранців.

Орест побачив, що полонених було скуто ланцюгами в ряди по троє або четверо. Деякі з них мали порізи та синці на обличчях. Вони

схиляли голови, проходячи повз хлопчика, а тим часом його викрадачі швидко обмінювалися привітаннями й новинами з їхніми охоронцями.

* * *

Кілька разів Орест заливався слізьми та сідав на землю, відмовляючись іти далі, й тоді добріший із вартових підходив до нього, клав йому на плече руку й казав, що нічого страшного не відбувається, що просто плани трохи змінилися й він уже зовсім скоро побачить свою матір і свого батька.

Коли хлопчик поцікавився, куди саме вони йдуть і коли саме він побачить своїх батьків, охоронці сказали йому ні про що не турбуватись, а просто рухатись уперед якомога швидше.

Вони йшли так цілісний день, і довга шереха бранців постійно виднілася попереду. Коли ж Орест попросив зупинитися й відпочити, його вартові невпевнено презирнулися між собою.

— Мусимо продовжувати рух, — сказав один з них.

Дорогою вони постійно зустрічали чоловіків, що рухалися в бік палацу й були знайомі з Орестовими охоронцями. Щоразу, коли траплялася така зустріч, один з вартових лишався з хлопчиком, а інший відходив поговорити зі знайомими, щоб коротко таємничо про щось пошепотітись і на прощання обмінятися жестами дружби та приязні.

Усю дорогу Орест помічав грифів, що купчилися на деревах або завзято билися в густих чагарниках, або ширяли високо в небі, пильнуючи за можливою здобиччю.

Другого дня, ближче до вечора Орест спостеріг дим, а потім побачив будинок і хлів, охоплені полум'ям. Коли вони підійшли ближче, стало видно й шерехи чоловіків, що спокійно стояли на певній відстані від будівель. Вони всі були зв'язані в єдиний гурт і чекали, доки їхні охоронці хапливо різали свиней, рубали курам голови та зганяли в невеличку отару овець, що порозбігалися врзнобіч. Чоловік і двоє хлопців стояли й дивилися на все це.

Раптом із хліва вибігла худорлява жінка. Вона голосно кричала. Спочатку з її горла виривалися тільки крики, але потім почулися й лайки та прокляття, адресовані охоронцям.

Коли вона, простягнувши вперед руки, побігла до чоловіка та двох хлопців, один із охоронців підняв із землі жердину й, обхопивши її обома руками, щосили вдарив жінку в лице. Орест подумав, що жердина, напевно, розтрощила жінці кістки й повибивала зуби, та перш, ніж вона заточилася й упала, скрутившись від болю, на одну довгу мить зависла цілковита тиша.

Орестові вартові потягли його далі шляхом. Тепер уже він тремтів усім тілом і безутішно плакав. А ще йому хотілося їсти.

Упродовж наступних днів, хоча він і йшов більшість часу поміж вартових, вони більше не лякали його й не говорили з ним суворо.

Вони взагалі говорили дуже мало. Коли Орест час від часу запитував у них про свого батька та матір, вони нічого не відповідали. Але хлопчик чув, як вони розмовляли вночі, й дізнався, що в тих довжелезних шерехах позв'язуваних між собою бранців ідуть солдати, що повернулися з його батьком, а крім них, там є раби, захоплені на війні.

Із випадкових реплік Орест також дізнався, що їм було наказано доправити його в якесь місце, а потім доєднатися до основних сил і разом з ними повернутися до палацу. Коли вартові відкрито говорили в його присутності, хлопчик не міг упізнати жодного з імен або місць, про які йшлося. Той, що подобався Орестові менше, постійно нагадував іншому про необхідність тримати язика за зубами, говорячи, що коли вони виконають своє завдання, тоді вже зможуть розмовляти скільки завгодно й про що завгодно.

Коли ж він одного дня запитав у своїх вартових, хто їм наказує, вони мало не розреготалися йому в очі. А коли він поцікавився, куди його ведуть, то почув у відповідь, що про все сам дізнається, коли настане час. Орест замовк, уважно вдивляючись у лица вартових і сподіваючись, що, можливо, один з них випадково заговорить про його батька чи матір, але вони сказали, що хто мало говорить, той багато чого в житті досягає.

Якось уночі він лежав досить близько, аби розчути розмову своїх вартових, котрі, як і завжди, говорили пошепки. Прозвучало ім'я Егістуса, але принагідно та похапцем, про його батька чи матір узагалі цього разу не було жодної згадки. Хоча хлопчик і відчував безмежну втому від цілоденного крокування шляхом і страшенно хотів спати, він щосили намагався подолати сонливість і дослухати розмову до кінця. Але вартові говорили тільки про землю, гектари землі, про землю, на якій ростуть оливи й сади, що лежатиме близько від джерела та буде добре захищеною. Один з вартових заговорив про будівництво і сказав, що зараз саме час звести собі будинок, мовляв, є солдати й раби, що носитимуть каміння.

Орест відчував, що всі люди, котрих він бачив у придорожніх будинках і селах, були налякані. Іноді на очі потрапляли будівлі зі слідами пожежі чи інших пошкоджень. Коли вони вимагали їжі, їм усе швидко виносили. Коли ж вони потребували місця для ночівлі, що траплялося набагато рідше, їх розміщали в хліві чи сараї. Але що далі вони просувалися, то більші відстані розділяли села, то менше придорожніх будинків бачили, та й ті дуже часто виявлялися пограбованими. Їм виносили їжу, яка була, однак нерідко господарям і самим не було чого їсти.

Одного вечора, коли вони цілий день пройшли, не маючи й ріски в роті, вартовий, котрого Орест від початку не любив, сказав, що піде й пошукає обійстя чи ферму, що має бути поблизу дороги, якою

рухаються бранці. Він сказав, що повернеться ще завидна, й залишив Ореста з іншим вартовим чекати на відкритому узбіччі, так, пояснив він, йому буде легше знайти їх на зворотному шляху.

Орест трохи поспав. Коли він прокинувся, було вже майже зовсім темно, але перший вартовий і досі не повернувся. Коли зійшов місяць, хлопчик побачив, що за ним пильнують. Спочатку він зібрався заплющити очі й іще трохи поспати чи, принаймні, удати, що спить, але потім подумав, чи не підсісти до цього добрішого вартового та спробувати втягти його в розмову. Можливо, він скаже, куди й навіщо вони ідуть? Та й узагалі, чому треба було полишати палац? Вартовий сидів мовчки, тож Орест замислився над тим, як розпочати розмову.

— Чи зуміє він знайти нас у темряві? – запитав він по якомусь часі.

— Думаю, зуміє, – відповів охоронець. – Місяць майже у повні.

Після цього вони помовчали, але Орест відчував, що мовчанка гнітить охоронця. Хлопчик подумав, що цей чоловік усе знає, та не міг придумати, яке запитання йому поставити, щоб він усе розповів і пояснив, що відбувається.

— Іще далеко? – тихо поцікавився він.

— Що? – не зрозумів охоронець.

— Те місце, куди ми йдемо.

— Можливо, ще декілька днів.

Вони, наче зненацька чимось налякані, відвели очі один від одного. Зрозуміло ж, подумав Орест, яким буде моє наступне запитання. Я маю слитати, куди саме ми йдемо. Але він раптом усвідомив, що, коли запитає про це прямо, вартовий не відповість. А якщо він відмовиться відповісти хоч на одне запитання, то хіба буде сенс у всіх інших? Треба придумати таке запитання, на яке вартовий зможе відповісти бездумно, але щоб у його відповіді був хоча б натяк на те, куди вони йдуть.

— Ти мені подобаєшся більше, ніж той, інший, – сказав хлопчик.

— Він нормальний. Просто роби, що він каже, – відповів охоронець.

— То він тут усе вирішує?

— Ми обидва вирішуємо.

— Але хто віддає вам накази?

Орест знав, що це – важливе запитання. З відповіді на нього він може зрозуміти, бодай приблизно, у чому річ.

Вартовий тяжко зітхнув.

— Важкі часи настали, – зрештою сказав він.

— Для всіх? – запитав Орест.

— Я думаю, – відповів вартовий.

Хлопчик не знав, що це може означати. Він відчув, що, все ж таки, доведеться відкинути перестороги й поставити вартовому запитання, в якому буде слово «батько».

— А мій батько знає, що я тут? – запитав він.

Вартовий спочатку не відповів. Орест майже забув, як дихати. Стояв абсолютний штиль: не було ні вітерцю, не чуто було навіть собачого гавкоту чи віддаленого ревіння худоби. Була тільки тиша між ними, й Орест знав, що цю тишу не можна порушувати.

— Про тебе подбають,— нарешті відповів охоронець.

— Інших хлопчиків було викрадено,— сказав Орест.— Моя мати й Електра подумують, що мене теж викрали. Мій батько теж так вирішить.

— Тебе не викрали,— заперечив охоронець.

— Я б хотів отримати назад свого меча,— сказав Орест.

— Усе буде добре,— відповів йому охоронець.

— Ти точно знаєш, що мене не викрали? — перепитав хлопчик.

— Ні-ні. Звичайно ж ні,— відповів охоронець.— Просто ні про що не турбуйся, іди з нами, і тоді з тобою все буде гаразд.

— Чому мені не можна повернутися?

— Тому що твій батько хотів, аби ти пішов з нами.

— Але де він сам?

— Ми скоро його побачимо.

— А мою матір?

— Усіх.

— Чому ми йдемо пішки?

— Припини ставити запитання і спробуй заснути. Ми скоро всіх побачимо.

Потім Орест заснув і прокинувся від голосів своїх вартових, котрі говорили стурбовано й наполохано. Він не рухався й не розплющував очей, прикидаючись, що спить, а сам уважно ловив кожнісіньке слово вартового, котрий повернувся й розповідав, що не знайшов ніякої їжі, тільки порожні будинки, з яких люди пішли вже давно, забравши з собою все. У коморах було зовсім порожньо, у полях — жодної худобини. Але він дізнався про щось набагато гірше. Хтось отруїв колодязі. Він зустрів солдата, двоє товаришів якого напилися отруєної води. Добре, що його попередили не пити з жодної криниці. Але це значить, що він повернувся не тільки без їжі, але й без води.

— Хто отруїв колодязі? — спитав інший вартовий.

— Вони думають, що це зробили селяни. Селяни, котрі зараз ховаються в горах. Але вони не знайшли жодного. Вони просто не мають часу на пошуки.

Один із вартових почав трусити Ореста, котрий удавав, ніби спить.

— Треба йти,— сказав він.— Ми не маємо їжі та води, але мусимо йти. Знайдемо щось дорогою.

Орест відчув спрагу ще до того, як вони рушили. Йому здалося, що навіть краплина води принесла б полегшення. Хлопчик спробував уявити наступний день, розбивши його на кроки. Скільки кроків

доведеться йому зробити за цілий день? Аби відволіктись і розважитись, він уявляв, що от тільки зробить ще десять кроків, як отримає воду та відпочинок. А потім, після тих десяти кроків, він знову казав собі, що залишилося пройти тільки десять кроків, і все.

Отак він і йшов уже годину чи близько того, як раптом зауважив якийсь гнилісний запах. Він подивився на своїх вартових, котрі позатуляли носи. Коли запах уже став майже нестерпним, Орест побачив попереду тіла двох чоловіків, що лежали поруч прямо на дорозі. Навколо трупів роїлися мухи, й хижі грифони клювали мертву плоть. Одяг небіжчиків навів Ореста на думку про те, що ті чоловіки, мабуть, теж ішли до палацу, як і ті, кого вони вже зустрічали раніше, ті, що пошепки обмінювалися новинами з його вартовими та мали самовпевнений і майже розслаблений вигляд. Коли вони опинилися поруч із тілами, сморід зробився настільки нестерпним, що всі мимоволі пришвидшили крок, і все ж таки Орест устиг помітити широко розплющені очі та розчахнуті роти двох чоловіків, котрі, очевидно, помирали, кричучи та волаючи. Проминувши цю сцену, жоден із них не обернувся назад.

Орест відчував, що вони тепер націлені на швидкий рух навіть дужче, ніж раніше. Та й зупинятися на відпочинок було ніде, бо ж людських осель їм уже майже не траплялося й землі здавалися дедалі менш родючими.

Щоб не піддаватися панічним атакам спраги та не думати тільки про їжу, між нападів страшенної слабкості, коли здавалося, що він більше не зможе зробити жодного кроку, Орест запитував у себе, чому не цінував ті щасливі дні, коли він вільно вештався палацом. Йому хотілось, аби тут із ним була мати, або десь дуже близько, щоб можна було прибігти до неї, лягти поруч і заховатися лицем в її одязі.

Коли вони, виснажені, зупинилися, вартові мали такий вигляд, ніби вже не хочуть нікуди йти. Вони посідали на траву і похмуро задивилися вдалину. Довколишню тишу порушували хіба що коники та шурхотіння змій, котрі виповзали з-під каменів, аби хутко знайти собі інший сховок.

Ближче до кінця дня, коли тіні зробилися довгими, на певній відстані вони помітили будинок. На цей час Орест уже тремтів усім тілом, наче від холоду, й тримався за руки обох вартових, які теж заледве волочили ноги. Хлопчик відчував, що його язик уже починає розпухати. Усю дорогу він судомно ковтав кожну краплину слини, що утворювалася в роті, але зараз там уже нічогосінько не лишилося – у роті було сухо, мов у пустелі, а горло нещадно пекло від постійного ковтання.

Вони поспішили в бік будинку, що стояв у кінці довгої брудної дороги, обабіч якої росли оливкові дерева. Не було чутно жодного

звуку худоби, і всім швидко стало ясно, що й це місце вже давно залишили люди.

Доки Орест сидів у затінку, його вартові пішли оглядати територію. Один з них голосно скрикнув, натрапивши на криницю, що стояла трохи збоку. Орест тим часом оглядав будинок, який був у досить гарному стані. Вартові штовхнули вхідні двері й увійшли всередину.

Раптом з будинку донісся звук, наче хтось міцно ударив по дереву, а потім почувся жіночий крик і гучний чоловічий голос. А потім стало чути, як вартовий наказує комусь негайно вийти з будинку та стати перед дверима. Орест звівся на ноги, коли на порозі з'явилася пара – обоє розкустрані та налякані, обоє водночас говорять до вартових, щось їм пояснюючи. Доки один з вартових наказував селянам замовкнути, інший знову зайшов до будинку і повернувся звідти, тримаючи в руках велике керамічне відро води та кубок. Він віддав кубок селянинові й наказав, аби той наповнив його водою з відра й випив.

Доки селянин пив, Орест відчув нудоту, його живіт скручували спазми. Він спробував стояти спокійно, але зрештою був змушений відійти подалі від інших і сховатися в кущах. Коли ж він повернувся, то вже нічого в житті не хотів, окрім води. Хлопчик підійшов, аби напиться з відра, та один із охоронців грубо його зупинив, сказавши, що слід зачекати, бо вода може бути отруєною й потрібен час, аби це зрозуміти. Вони всі мають сісти та зачекати, а потім, якщо все виявиться добре, нап'ються досхочу. Але не раніше, ніж мине певний час.

Селянин із селянкою стояли, дивлячись у землю, а вартові, котрі відійшли в затінок, уважно за ними стежили. Орест сів на порозі. Ніхто не вимовив ані слова, та й так йому було ясно, що знайдена в будинку пара смертельно налякана, чоловік не менше за жінку. Оресту стало цікаво, невже вода, що її випив господар, і дійсно отруєна, і зараз вони чекають, коли він заб'ється в конвульсіях.

По якомусь часі, коли в селянина не виявилось жодної ознаки отруєння, вартові почали пити кубок за кубком так пожадливо, що Орестові закортіло спитати в них, чи не забули вони про нього. Тепер, коли в них була вода, хлопчик не знав, чи взагалі колись зможе напиться досхочу. Він мало не підбіг до відра, коли один із вартових знаком показав йому, що можна наблизитися. Води залишалося тільки на два кубки. Допивши другий, Орест нахилив над ним відро, щоб не втратити жодної краплі дорогоцінної вологи.

Коли води вже не було, хлопчик опустив кубок і побачив, що один із охоронців заглядає в криницю. Потім він жестом наказав селянинові підійти та витягти з криниці води. Можливо, подумав Орест, вони зможуть узяти скількись води з собою, або ж проведуть тут, у цьому

затишному місці, вечір чи може й переночують і залишаться на день або й два, у кожному разі, їм, і дійсно, знадобиться більше води. Чоловік стояв біля криниці й прив'язував мотузку до відра, а потім опускав його в криницю, інші ж спостерігали за його діями. Орест помітив, що жінка тепер нервує навіть більше, ніж раніше. Вона тримала руки опущеними вздовж тіла, та очі постійно перебігали від одного охоронця до іншого, а потім косували на будинок.

Коли селянин витяг із криниці відро води, один із охоронців дав йому кубок і наказав трохи випити. Чоловік сміливо та з гідністю подивився на вартового, начебто саме він тут усіма командував. Він не промовив жодного слова. Натомість, він подивився на свою дружину. І в цю мить, коли погляди всіх присутніх було зосереджено на селянинові й на відрі з водою, із будинку вибігло кількоро дітей, побачивши яких, жінка голосно скрикнула, начебто заохочуючи їх швидше тікати. Їх було четверо. Троє хлопчиків і одна дівчинка. Двом хлопцям і дівчинці вдалося втекти раніше, ніж вартові спам'яталися й один із них упіймав найменшого хлопчика, котрому, подумав Орест, було років чотири чи п'ять. Вартовий підвів малого до матері й поставив поряд із нею. Хлопчик голосно плакав і щось говорив, однак Орест не зміг зрозуміти жодного слова. Вартовий же тим часом повернувся до селянина, що так і стояв біля криниці.

Орест і собі заплакав. Він подумав, що, можливо, і йому треба спробувати втекти слідом за дітьми, можливо, він іще зуміє їх наздогнати. Йому здалося, що він знайде спосіб пояснити їм, хто такий і звідки тут узвся.

— Пий воду,— почув він слова вартового, звернені до селянина.

Орест дивився, як чоловік вагається й дивиться на свою дружину.

— Комусь із вас доведеться випити цієї води,— сказав вартовий, підійшов до жінки та вхопив хлопчика за руку.

— Нехай дитина вип'є, якщо ти сам боїшся,— продовжив він, звертаючись до селянина.

Тоді жінка зойкнула й кинулася до вартового, щоб відтягти сина від криниці.

— Пий,— наказав вартовий.— Я хочу бачити, як ти спустошиш увесь цей кубок. Налий у нього води і пий.

Але селянин не поспішав набирати води в кубок, що його досі тримав у руках. Він задивився вдалечінь, ніби звідти міг прийти сподіваний порятунок або могло статися щось таке, що відверне від нього небезпеку. Він стояв дуже прямо й поступово його лице робилося більш суворим і рішучим. Вони з дружиною дивилися одне на одного, доки вона брала сина на руки й міцніше до себе притискала.

— Якщо ти не вип'єш,— сказав селянинові вартовий,— я знову приведу сюди твого сина й увіллю в його горло повний кубок води.

Здавалося, чоловік глибоко замислився. Навіть хлопчик притих у цю мить. І тоді селянин із виразом власної гідності на лиці наповнив кубок. Якусь хвилюнку потримавши його в руці, він глибоко зігхнув, а потім випив усе за один ковток. Після цього селянин підійшов до своєї родини і скуйовдив волосся свого маленького сина, а потім погладив дружину по голові. Другою ж рукою він стиснув жінчину долоню.

Дуже повільно чоловік змусив себе відійти від дружини та сина і почав кашляти. Спочатку його кашель був тихим, але дуже швидко зробився глибоким і важким, аж селянин мусив піднести руки до горла, ніби його щось душило. Потім, коли йому заболіло ще дужче, чоловік упав на коліна й забився в судомах. Він хапав ротом повітря та викрикував якісь слова. Його дружина, котра й досі тримала на руках дитину, почала співати. Орест ніколи в житті не чув нічого подібного до її голосу. У палаці, коли співали слуги, їхні пісні були завжди веселими, а коли й ні, то завжди був груповий спів, ніколи не співав один-єдиний жіночий голос.

Голос міцнішав, і в ньому чулося заклинання. Хлопчик зрозумів, що цей спів було звернено до богів.

А селянин уже качався по землі від болю. Його руки стискали горло, начебто намагалися видушити звідти отруту, щоб вона потрапила до рота й чоловік міг би її виплюнути.

Коли ж з його рота вихлюпнулося трохи чорної крові й упало на запилюжену землю, селянин спробував звестися на ноги. Його очі безконтрольно обертались, а біль, здавалося, перемістився від горла до живота. Якийсь час, доки Орест із жахом за ним спостерігав, чоловік тримався руками за живіт і ревів від болю. Але потім із його горла долинуло якесь булькотіння – й селянин потягся до своєї дружини, котра продовжувала тримати на руках маленького сина, що зачався від страху. А потім здалося, що чоловік трохи втишився, він ліг на спину й міцно обхопив руками ноги своєї дружини.

Обидва вартові витріщилися на цю сцену. Очі селянина залишалися широко розплющеними, як і рот, але більше він не видобував із себе жодного звуку. Його дружина теж мовчала, її пісня скінчилась, і Орест зрозумів, що селянин помер.

І тоді один із охоронців підійшов до Ореста й забрав із собою до будинку. У найбільшій кімнаті вони знайшли фальшиву стіну, зроблену з дерева, за якою були ліжка та стіл.

Вони забрали знайдену їжу: хліб, сир і в'ялене м'ясо. Також знайшлося ще одне відро води, однак один із вартових заперечливо похитав головою, і навіть Орест, котрий потерпав від спраги іще більше, ніж до того, як напився, не схотів торкнутися тієї води. Вони знову пішли розгрузою дорогою в бік основного шляху, залишивши позаду селянку, котра так і стояла з малою дитиною на руках і мертвим

чоловіком біля її ніг.

Вони пройшли декілька миль перед тим, як зупинилися на відпочинок. Вартові мовчки посідали в затінку й розгорнули згорток із харчами. Орест, який уже дуже давно нічого не їв, відчував радше нудоту, ніж голод. Без питва все те, що вони взяли із собою з будинку, здавалося сухим і зачерствілим. Хлопчик дивився, як обидва вартові відламують по шматку хліба, жоден із них не торкнувся ні сиру, ні в'яленого м'яса. По якомусь часі залишок харчів знову було загорнуто й вони рушили далі, щоб пройти якомога більше, перш ніж зупинитись і знайти собі місце для ночівлі під прикриттям якихось дерев.

Наступного дня вони дійшли до глибокого та стрімкого потоку й довгенько нерішуче на нього дивились, аж доки один із вартових не сказав, що коли вони не нап'ються з нього, то просто повмирають від спраги. Коли всі напилися, вартові вирішили скупатись. Вони пропонували й Орестові зробити те саме, та він не бажав знімати з себе одяг в їхній присутності. Хлопчик спостерігав за їхнім борюканням у воді й міркував, чи не можна от прямо зараз кинути наверх й десь сховатися, однак він чудово знав, що вартові постійно за ним пильнують і впіймають його одразу ж, не давши пробігти й кількох десятків метрів.

У цю мить, дужче ніж будь-коли раніше, йому закортіло повернутися назад до палацу й розказати батькові про цих двох охоронців і, якщо вони на той час утечуть, попросити його їх знайти, шукати по всій країні, загнати їх у глухий кут, а потім привести до палацу, закутих у ланцюги, та кинути до найтемнішої камери в підземеллі.

По двох днях виснажливого крокування шляхом, коли вони рухалися вперед, майже не зупиняючись і уникаючи всіх криниць, що їм зустрічалися, Орест зрозумів, що до пункту призначення, хай що б це було, залишилося вже не дуже далеко. Тепер він уже ні на мить не сумнівався, що опинився тут не через те, що цього захотіли його мати чи батько, а що його й насправду викрали, а також, що втекти йому не вдасться, принаймні, доки за ним наглядують ці двоє вартових.

Хоча вони тепер, здавалося, подобрішали й, напевно, сказали б йому, якби він поцікавився, куди саме йдуть, бо те місце було зовсім близько, хлопчик вирішив не запитувати. Він і сам скоро побачить, вирішив Орест.

Під час останнього переходу їм довелося лізти вгору майже на чотириох, а коли стежка звужувалася настільки, що її майже не було видно, вартовим доводилося вгадувати напрямок, однак вони кілька разів помилялись у виборі шляху, тож мали повертати назад і обирати іншу дорогу. Уперше за багато днів вони нарешті побачили кіз, що стридали схилами з каменя на камінь. Коли ж вони піднялися вище,

далеко вниз Орест розгледів отару овець на пасовиську.

А потім між скель відкрилася велика ущелина. Вони почали спускатися, наче похилим коридором, а потім звернули на сходи, висічені в суцільній стіні, що йшли довкруг великої кам'яної будівлі. Хлопчик подумав, що в цій далечині, та ще й у горах, ніхто його не знайде. Коли вони дісталися дверей, стукати не довелося. Двері, наче самі собою, розчахнулися. Чоловік, що опинився за ними, нічого їм не сказав, він на них навіть не глянув.

Ще один чоловік, що сидів перед другими дверима, побачивши їх, устав і тепло обійняв обох Орестових охоронців. Він заусміхався і навіть розсміявся від самої думки про те, що ці двоє разом із хлопчиком нарешті прибули.

— Наче у нас їх тут мало,— сказав він, розвеселений.— Можливо, хоч цей має кращі манери, ніж ті, котрих я тримаю всередині. Бачите оцю штуку? Мені доводиться вбивати в них правила чемності. А коли вони забувають добрі манери, то відчують на собі оце.

Орестові вартові зареготали, побачивши, як чоловік здійсмає палицю, що стояла позад нього, й розтинає нею повітря.

— І голодні, мов собаки. Цей хлопак теж голодний?

— Він жене, наче кінь,— відповів один з Орестових охоронців.

— Нічого, ми його навчимо,— сказав чоловік.

Чоловік прочинив двері, що вели до видовженої кімнати, в якій було повно ліжок і кілька високих, але вузьких вікон, через які всередину потрапляло трохи світла, що наповнювало кімнату присмерком. Орестові знадобилася ціла хвилина, перш ніж він помітив, що в кімнаті перебуває десяток чи трохи більше хлопців, більшість яких була приблизно його віку. Щойно побачивши їх, він зрозумів, що це ті самі хлопці, котрих було викрадено. Та Ореста здивувала одна річ. Хоча вони й чули, як відчинилися двері, а можливо, подумав він, і голоси та сміх перед тим, і напевне знали, що до кімнати хтось увійшов, ніхто з них не дивився на нього спочатку, а потім ті кілька голів, що повернулися до прибульця, майже одразу відвернулися геть і вираз їхніх облич ні на йоту не змінився, начебто зовсім нічого не сталося.

Ніхто не заговорив і коли Орест ішов поміж ліжок. Потроху він почав упізнавати декотрих хлопців. Першим Орест упізнав Леандра, онука Теодота, з яким був знайомий.

Двері зачинилися, вартові, що його привели, не зайшли всередину. Він опинився сам-на-сам із цією мовчазною групою блідих тіней. Коли Орест схрестив погляд із одним із них, то наштотхнувся на порожнечу, що швидко змінилася похмурым невдоволенням. Хлопчик пішов до Леандрового ліжка, збираючись у нього щось запитати, однак Леандр від нього відвернувся. По якомусь часі Орест сів на підлогу в кінці

шереги ліжок і обвів поглядом кімнату, сподіваючись, що хтось же колись заговорить, або принесуть їсти, чи станеться хоча б щось іще.

Однак тишу порушував лише тріскучий звук чийогось кашлю, що був таким здавленим і невиразним, що важко було навіть сказати, хто саме кашляє. Орест подумав, що навряд чи від цього можна відчувати бодай якесь полегшення.

Нічого так і не сталося, аж доки від підлоги не почав підійматися запах приготування їжі. Тоді кілька хлопців сіли на своїх ліжках, але жоден так і не зронив ані слова. Коли Орест підійшов до дверей, усі як один знову від нього відвернулися. Йому стало цікаво, вони що, не впізнали його чи, можливо, думають, ніби він перебуває в таємній змові з викрадачами.

Коли ж двері нарешті прочинилися, хлопці пішли на нижній поверх, вишикувавшись довгою вервечкою й опустивши голови. Єдиний, хто не схилив голови, проходячи повз Ореста, був Леандр. Він на мить зустрівся очима з Орестом, а потім знизав плечима й пішов далі. Щойно останній з хлопців його проминув, Орест і собі став у хвіст вервечки й вузькими сходами спустився до невеличкої їдальні з довгим загальним столом, за який сіли майже всі малолітні бранці, та ще одним, невеличким столом біля вікна, за яким розмістилося тільки двоє хлопчаків. Один з них кашляв. То був той самий звук, що його Орест чув і в кімнаті нагорі. Він помітив, що кашель змушує хлопця, котрого Орест так і не впізнав, страждати від болю та нервувати, а ще й підвищує рівень загальної напруги в їдальні.

Орест не зводив очей з дверей до кухні, однак звідти ніхто не з'являвся. Натомість, двоє хлопців принесли їжу, що її розподілили між усіма, хто сидів за великим столом. Коли Орест зайняв своє місце в кінці великого столу, він помітив, що хлопцеві, котрий кашляв, і його сусідові за невеличким столом біля вікна нічого не дісталось. Усі інші почали їсти в цілковитій тиші.

Орест по черзі зосереджено дивився на кожного, хто сидів з іншого боку столу, намагаючись пробудити бодай у комусь одному найменший вогник упізнавання, однак усі, хто зауважував його погляд, або опускали очі, або дивилися на нього мало не як мерці.

Закінчивши трапезу, усі тихо встали й у тому самому порядку повернулися до загальної спальні, Орест знову йшов у кінці процесії.

Оскільки для нього не знайшлося вільного ліжка, хлопчик облаштував собі місце для сну на підлозі.

Уночі він кілька разів прокидався від кашлю, а потім уже прокинувся вранці, розбуджений хлопцями, що юрмилися навколо. Коли Орест запитав в одного з них, куди мусить піти, щоб справити нужду, хлопець нічого йому не відповів, а інші, котрі були поруч, одночасно рушили подалі від нього, начебто даючи зрозуміти, що до

них не треба звертатися.

Коли він підійшов до дверей, вони виявилися відчиненими. За дверима сидів той самий вартовий, що й учора.

— Ти,— звернувся вартовий до Ореста.— Дві речі. Сьогодні ти підеш до лазні. Від тебе смердить, як від старого цапа. Візьмеш свіжий одяг разом з іншими. Свою стару одягу залишиш там. І ще тобі потрібна грифельна дошка. Тримай її при собі весь час.

— Навіщо мені грифельна дошка? — запитав Орест.

— Дуже скоро ти це зрозумієш,— розсміявся у відповідь охоронець.— Зараз іди до лазні. Цієї ж секунди.

— А де лазня? — поцікавився Орест.

— Спустишся на один поверх, а потім іще на один. І тобі, і всім іншим буде ліпше, коли ти позбудешся цього смороду.

Спустившись на два марші сходів, Орест опинився в лазні, де вже було четверо хлопців. Доки він стояв і дивився, звикаючи до розсіяного світла, що пробивалося до лазні крізь вузьку повздожню щілину в стіні, двоє хлопців тихо шепотілись, а інші завзято хлюпали на себе водою, що заглушало звук голосів.

Спочатку, доки Орест тихо скидав з себе одяг, його не помічали, але коли він підійшов до великої ванни й уже зібрався приєднатися до інших, двоє тих, що шепотілися, розійшлися і повернулися до нього спинами. Усі четверо хлопців дивилися прямо перед собою. Орест хотів би дати їм знати, що він не збирається переповідати вартовому, що вони шепотілись, але раптом усвідомив, що самий його голос і те, що він до них заговорить, лише зробить їх іще ворожішими до нього. Невдовзі всі четверо вийшли з ванни, витерлися рушниками в кутку лазні й залишили Ореста самого.

Коли він помився й розтерся рушником, залишеним йому хлопцями, Орест піднявся до вартового, котрий видав йому чистий одяг і грифельну дошку та шматок крейди.

Вартовий увійшов за ним до загальної спальні та знайшов вільне місце, а потім наказав двом хлопцям допомогти Орестові принести з одного з нижніх поверхів ліжко, на якому він спатиме. Доки він стояв серед кімнати, вдягнений у чистий одяг, із грифельною дошкою в руці, декілька хлопців звернули на нього увагу, сказати по-щирості, вони дивилися на Ореста майже впритул, уважно його розглядаючи. Але коли він кинув одному з них, той миттєво відвернувся.

Дні минали повільно і майже в суцільній тиші. Тричі на день вони вервечкою повільно спускалися до їдальні. Раз на тиждень можна було сходити до лазні. Стоячи у ванні, двоє голосно хлюпали водою, що дозволяло ще двом пошепотітися без загрози бути почутими. Як зрозумів Орест, тільки в такий спосіб хлопці й розмовляли один з одним. Іноді серед ночі він чув, як хтось із бранців хлипає чи тихо

плаче уві сні, а ще часом хлопець, який кашляв, знову видавав той самий риплячий звук, що й першого дня. Він намагався не шуміти, але це призводило тільки до того, що він починав задихатись і судомно хапати ротом повітря. Це тривало й після того, як до спальні заходив вартовий, котрий сидів за дверима й уночі, та трусив хлопця чи навіть давав йому кілька штурханів.

А ще були грифельні дошки. Грифельна дошка мусила завжди бути поряд з кожним ліжком, аби її було добре видно. За кожне порушення правил хлопці отримували позначку на своїх дошках. Але поставити її міг лише інший бранець, котрий також ставив свій особистий символ, що належав тільки йому.

Орест не відразу зрозумів цю систему, для цього йому знадобилося кілька тижнів, адже він ніколи не бачив, як хтось із хлопців робить позначку на чийсь грифельній дошці. Він подумав, що, мабуть, це робиться вночі, але й тими ночами, коли Орестові не спалося, він усе одно нічого такого не помічав.

Час від часу з інспекцією до спальні заходив вартовий, котрого Орест зустрів у свій найперший день, але іноді це робили й інші охоронці, коли поодиночі, а коли й по двоє. Вони перевіряли всі грифельні дошки, а потім збирали хлопців, які мали позначки на своїх дошках, і виводили їх для покарання. Цих нещасливих відводили до їдальні чи до лазні, але іноді екезекуція відбувалася прямо за дверима загальної спальні. Тяжкість покарання не залежала від кількості позначок на дошці, значення мав тільки настрій вартових. І все ж таки, якщо ти мав багато позначок на своїй дошці, це означало, що тебе виведуть зі спальні й покарають з більшою вірогідністю, ніж коли твоя дошка була чистою чи коли на ній було лише кілька позначок.

Однак Орест помітив, що не залежно від того, чи дошка хлопчика з кашлем – а звали його, як виявилось, Мітрос – була зовсім чистою, чи з позначками, його все одно завжди виводили для екезекуції. Повернувшись до загальної спальні, він лягав на своє ліжко і плакав, а потім заходився в кашлі, й тривало це довго, аж доки обидва звуки змішувалися в один.

Коли на Орестовій дошці почали з'являтися позначки, він спочатку не міг утямити, хто ж їх поставив. Хлопчик дивився на символи біля позначок і розумів тільки те, що вони належать одній особі. Хтось один уночі маркує його грифельну дошку. Зрештою, одного ранку, вивчаючи символ, що стояв біля позначки, Орест помітив, що на нього дивиться Леандр. Тоді він насупив брови й різко глянув з-під них на Леандра, ніби запитуючи «Твій символ?», той кивнув у відповідь. Після цього Орест кілька разів намагався ввіймати погляд Леандра, однак хлопець більше не звертав на нього уваги.

Здавалося, вартові отримують неабияке задоволення, бачачи

позначки на Орестовій дошці. Вони показували їй одне одному й робили ущипливі зауваження, однак у перші тижні проходили повз. Йому наказали встати тільки четвертого тижня.

І от він стоїть біля тремтячого Мітроса, хоча аж до цієї миті вважав, що його не чіпатимуть, що його статус тут є особливим, інакшим, ніж у решти бранців. Він навіть не замислювався над тим, як поведистися, коли його раптом оберуть для екзекуції. Коли його досить брутально заштовхнули у двері їдальні, Орест побачив, що вартовий тримає в руці палицю.

— Якщо ти мене торкнешся, хоча б торкнешся, мій батько про це дізнається, – сказав він вартовому.

— Твій батько? – перепитав вартовий.

— Мій батько обов'язково дізнається.

— Отой твій батько, що йому перерізали горло? – запитав вартовий.

Орест на мить скам'янів, дивлячись прямо в насмішкуваті очі вартового. Потім він швидко огледів кімнату. Якби десь тут був ніж, він, не вагаючись, скористався б ним супроти вартового, та єдине, що впадало в око, був стілець біля невеличкого столу, він уже розвалювався й можна було відламати від нього ніжку і кинутися з нею на ворога.

— Ну давай, торкнися мене! – вигукнув хлопчик, миттю відламавши ніжку стільця й піднявши її високо вгору.

Вартовий подивився на нього та голосно розреготався.

Тієї ж миті інший вартовий, що нишком ішов позаду Ореста, вправно заломив йому руки. Він міцно тримав руки хлопчика за його спиною, доки перший вартовий сильно бив його в обличчя тильною стороною долоні. Коли його руки відпустили й Орест долілиць упав на підлогу, обидва вартові ще трохи побуцали його під ребра, а потім той, що заштовхнув хлопчика до їдальні, проказав йому в саме вухо: «Твій батько тобі вже нічим не допоможе, чи не так? І ми про нього ніколи більше не почувемо, правда ж?».

Його так і залишили лежати на підлозі. Пізніше, коли Орест, мов підбите каченя, прошкутильгав до загальної спальні, він зауважив, що тамтешня тиша зробилася ще більш сторожкою, а хлоп'ячі погляди – ще уважнішими, доки він шкандибав повз інших до свого ліжка.

Упродовж наступних двох днів Орест не спускався до їдальні, виходячи, тільки щоб напиться води, він постійно лежав у ліжку, однак заснути не міг, охоплений гарячковими роздумами про те, що ж могло статися з його батьком.

І тоді в пам'яті спливла картинка, на якій була його мати з Егістусом. Він точно не знав, коли це бачив, але, мабуть, то був ранок, дуже ранній ранок, бо він прийшов до матеріної спальні раніше, ніж зазвичай, і нянька не дозволила йому ввійти, потягнувши назад до

коридора, але Орест усе ж таки встиг побачити свою матір і Егістуса голими й почув, що вони видають із себе якісь дивні, тваринні звуки. І тепер ця картинка стоїть у нього перед очима так чітко та ясно, як і спогад про батькове повернення, коли його лице проясніло від зустрічі з сином, коли так по-особливому святково було все довкола, так незабутньо пахло кіньми та солдатським потом, так радісно було від того, що батько повернувся додому.

Наступного тижня, коли Орест опинився в лазні з Леандром і ще кількома хлопцями, він підійшов до одного хлопчика й узявся голосно хлюпати з ним водою, аби Леандр і ще четверо могли пошепотітися без ризику бути почутими. Але Леандр підійшов і відтяг його до темного кутка ванни, знаком показавши іншим хлюпатися, прикриваючи їх.

— Я хочу втекти,— прошепотів він.— Я мушу допомогти Мітросові втекти перш, ніж вони його заб'ють до смерті. Але я сам не зможу його звідси витягти, тому я хочу, щоб ти був третім. Допоможеш мені його врятувати.

— Навіщо ти ставиш позначки на моїй дошці? — запитав Орест.

— Деякі хлопці ненавидять тебе через твою родину. Вони попросили мене це зробити.

— Але чому вони ненавидять мене?

— Не знаю. Я не впевнений. А ще мені хотілося подивитися, що ти робитимеш, коли вони прийдуть і поведуть тебе на езекуцію. Ти поводився сміливо. Думаю, тобі можна довіряти, бо ти не боягуз.

— А як ми зуміємо втекти?

— Однієї ночі я тебе розбуджу. Будь готовим. Усе почнеться з Мітросового кашлю. Нікому про це не кажи й перестань постійно на мене дивитися.

— Я не дивлюся на тебе.

— Дивишся. Припини це робити. Не звертай на мене уваги. Ти взагалі дуже багато дивишся в різні боки. Не роби цього. Поводься як усі. Стань уже схожим на решту.

— Коли ми втечемо?

— Треба закінчувати розмову. Давай, відходь від мене.

Упродовж наступних днів Леандр продовжував ставити позначки на Орестовій грифельній дошці, щоправда робив їх небагато. Орест же намагався скористатися з його поради й не дивитися на Леандра. Але втриматися було важко, й від цього виникало відчуття вселенської самотності та страху. Хлопчика тепер непокоїла майбутня втеча: як вони це зроблять, куди підуть, який план має Леандр і що станеться, коли їх упіймають. Прокидаючись серед ночі та вранці, він думав, що, можливо, краще залишатися тут і сподіватися на те, що їх усіх, якимось дивним чином урятують. Він навіть зібрався вже сказати Леандрові, що не бажає так ризикувати й не піде з ним і Мітросом, але

поговорити можна було тільки в лазні, а коли наступного разу Орест туди потрапив, то Леандра серед купальників не було.

Однієї ночі, коли Мітросів кашель був особливо тяжким, Леандр підійшов до Ореста й торкнувся його плеча. Коли хлопчик розплющив очі, то зумів лише побачити силует Леандра.

Коли знову почувся тріскучий звук Мітросового кашлю, Леандр прошепотів Орестові на вухо: «Вдягайся і йди за мною до дверей». Орест спробував заговорити, та Леандр, зауваживши його намагання, міцно затулив йому рота долонею. Орестові раптом закортіло знову поринути в сон, адже він знав, що коли він зараз нікуди не піде, то завтрашній день буде, хоча й важким, однак передбачуваним і не наразить його ні на яку нову небезпеку. Орест нервувався і зволікав, аж Леандр мусив буквально витягти його з ліжка та стояти поруч, дивлячись, як він одягається.

Вони пройшли до дверей і стали біля них, чекаючи, а Мітрос продовжував кашляти; сьогодні його кашель звучав навіть голосніше та пронизливіше, ніж зазвичай. Почувши, що двері відчиняють, Леандр із Орестом двома тінями відсахнулись убік. А потім вартовий увійшов до загальної спальні. Тоді Леандр витяг Ореста до коридора, де вони обшукали речі вартового, включно з його постілью. Коли Леандр знайшов ніж, він віддав його Орестові. Собі ж він узяв плаский шматок деревини. А потім вони зачалися. Тим часом у загальній спальні вартовий затулив долонею Мітросові рот і, вочевидь, в якийсь спосіб зробив йому боляче, бо ж хлопців кашель перетворився на приглушене піддивання, від якого всі бранці попрокидалися й почали кричати.

Орест почув голос вартового, що звучав дуже загрозливо; а потім він розрізнив кроки, то вартовий повертався до виходу із загальної спальні. Хлопчик спробував затамувати подих. Він не знав, у чому полягав Леандрів план, але припустив, що, очевидно, йому належало ножем атакувати вартового й уколошкати його перш, ніж той устигне покликати на допомогу.

Вони дочекалися, доки вартовий замкне двері. Потім, коли він улігся, позіхнув і був уже готовий знову заснути, Орест тихесенько підкрався й націлив ножа прямо в його шию. Хлопчик щосили ввігнав лезо в податливе тіло, а Леандр тим часом високо підняв свою дошку й опустив її на голову вартового. Той заревів, як поранений звір, і тоді Орест ухопив його за волосся і ще раз усадив ніж йому в горло. Потім він витяг свою зброю і вдарив уже в груди, і бив щосили знову і знову, аж доки не зміг витягти ножа, що застряг у кістці. Леандр зацідив вартовому в писк. А потім вони одночасно зупинилися. Леандр торкнувся його плеча, й Орест прислухався. Але все було тихо, тільки з-за дверей загальної спальні долинав приглушений кашель. Леандр узяв Ореста за плечі обома руками й примусив його випростатися біля

стіни, а потім пішов назад до загальної спальні.

Доки Леандр був відсутній, Орест у темному світлі, що йшло зі сходового колодязя, міг роздивитися невеличке приміщення, хоча йому було видно тільки обриси довколишніх предметів. Він подивився в бік дверей назовні, міркуючи, де ж може бути ключ від них.

Він саме оглядав речі вартового в пошуках ключа, коли із загальної спальні вийшли Леандр і Мітрос. Леандр тихо вставив знайдений Орестом ключ у замкову шпарину й миттю відімкнув вхідні двері. Потім він прошепотів, аби Орест швидко виходив.

Коли вони опинилися назовні, Леандр знову замкнув двері й знаком показав хлопцям іти вперед. Місячне сяйво освітлювало прохід між скелями, вузькі кам'яні сходи, а потім, коли вони вибралися на відкрите повітря, то й широку долину, оточену горами. Вони зупинились і постояли, дослухаючись до довколишніх звуків, але позаду все було тихо – за ними ніхто не йшов.

— Підемо в тому напрямку, куди дме вітер,– сказав Леандр.

Коли Мітрос знову почав кашляти, Леандр підтримав його, приклавши одну долоню йому до грудей, а другу – до спини. Мітрос нахилився та виблював. Потім іще й іще.

— Тобі стане краще, коли ми звідси виїдемо,– сказав Леандр.

— Ні, не стане,– прошепотів Мітрос.– Ліпше залиште мене тут. Я не зможу йти так швидко, як ви.

— Ми понесемо тебе,– сказав на це Леандр.– Ми й утекли тільки через тебе, тож не можемо кинути напризволяще.

Хлопці почали спускатися в долину. Орест постійно оглядався назад, розуміючи, що в яскравому місячному світлі їх дуже добре видно зверху, тож у будь-який момент може розпочатися переслідування. Орест бачив, що Мітрос не зможе бігти, і міркував, чи не мудріше було б знайти тут у скелях прихисток і перечекати днів зо два, але Леандр так твердо й упевнено наполягав на тому, що треба рухатися вперед, що Орест не наважився б йому суперечити та вносити якісь свої пропозиції. Отак вони і йшли слідом за Леандром. Мітрос заледве волочив ноги, опустивши голову, і мав такий вигляд, нібито його вже переможено.

Коли зійшло сонце, Орест зауважив, що вони рухаються саме туди, де воно сяде ввечері. Він підозрював, що і Леандр, і Мітрос захочуть одразу ж повернутися до своїх родин, однак зараз, за Орестовими підрахунками, вони йшли не в тому напрямку.

Він дочекався ночі, коли Мітрос заснув, і поцікавився в Леандра, у чому ж полягає його план.

— Нам не можна повертатися додому,– відповів Леандр.– Жодному з нас не можна цього робити. Нас знову викрадуть, принаймні, мене й Мітроса.

— Чи ще жива моя мати? – запитав Орест.

Леандр трохи повагався, а потім простягнув руку й торкнувся Орестового плеча.

— Так, – відповів він.

— Звідки ти знаєш?

— Підслухав розмову вартових.

— А Електра?

— Так, і вона теж жива.

— Але мій батько мертвий?

— Так.

— Як він помер?

Леандр кілька разів збирався заговорити, однак зрештою закрив рота й опустив голову.

— Ти знаєш, як він помер? – запитав Орест.

Леандр знову завагався і змінив позу.

— Ні, – прошепотів він, але очей на Ореста не звів.

— Але ти точно знаєш, що моя мати жива?

— Так.

— Чому вона нікого не послала мене шукати?

— Я не знаю. Можливо, вона й посилала.

— А Егістус живий?

— Егістус? – перепитав Леандр. Раптом вираз його обличчя зробився наполоханим, так, ніби сама ідея того, що Орест запитує про Егістуса, є дуже дивною й неприродною.

— Так, він живий, – по якомусь часі сказав Леандр тихим голосом. – Він живий.

І знову, як і у випадку з добрішим охоронцем, Орест відчув, що варто тільки йому поставити правильне запитання, як він про все дізнається. Однак, як і тоді, він розумів, що жодне пряме запитання тут не спрацює, але нічого достатньо мудрого вигадати зараз не міг.

— То що, Егістус убив мого батька? – рубонув він з плеча і тут-таки пошкодував про своє запитання.

— Не знаю, – швидко відповів Леандр.

Орест гірко зітхнув.

Уранці Леандр заговорив про те, що їм тепер робити.

— Єдине, у чому я точно впевнений, – сказав він, – те, що нам не можна більше нікого вбивати. Хай би що сталося, нам більше не можна нікого вбивати. Це найперше правило. Якщо ми вб'ємо когось ще, за нами почнуть полювати. Зараз нам треба знайти якесь місце, де можна буде перечекати. І навіть якщо на нас нападуть, нам нікого не можна вбивати.

Дивлячись на Мітрота, котрий кивнув на знак згоди, Орест хотів сказати, що в того не вистачить сил, аби когось убити, та й узагалі,

вони не мають ніяких знарядь убивства, бо ж єдине, що могло б придатися для такої справи,— ніж — він залишив стирчати в кістці вартового.

— Нам доведеться підбирати із землі невелике каміння, щоб за потреби кидати ним у людей, так ми їх тільки поранимо та змусимо дати нам спокій. А ще нам треба буде якось знаходити їжу та воду. Мітрос може стукати в кожну хату й просити поїсти й напиться. Він буде беззбройний і тільки проситиме. Його вигляд нікого не налякає. Нам треба уважно обирати будинок, у двері якого він стукатиме. Якщо нам здасться, що там до нас поставляться вороже, треба йти далі.

— Криниці можуть бути отруєні,— сказав Орест.

Леандр неуважно кивнув.

— Ми можемо виконувати якусь роботу для тих, хто дасть нам їжу та ночівлю,— продовжив він,— але залишатися в жодному з навколишніх місць нам не можна. Якщо ми залишимося, нас упіймають.

— Ми мусимо рухатися швидше, ніж ті, хто за нами гнатиметься,— говорив він далі.— Можливо, Мітросові покращає. Якщо ж йому не стане краще, тоді нам з тобою доведеться зробитися вдвоє міцнішими й тягти на собі, чи хоча б підтримувати, його частину дороги. Нам треба буде йти цілий день, відколи прокинемося й аж допоки стемніє. Якщо ми цього не робитимемо, вони нас упіймають.

Леандрів тон нагадав Орестові його батька, коли той був у військовому таборі й Орест хотів із ним погратися чи щоб той покатав його на собі, але батькові було не до того. Від усвідомлення простого факту, що йому було б безпечніше та й ситніше в ненависній загальній спальні, разом з іншими бранцями, хлопчик здригнувся. Там у нього було б багато часу для роздумів і для спогадів, приємних спогадів, як він б'ється на мечях з батьком і як уранці приходять до матері, котра вже з нетерпінням на нього чекає, чи як він сидить між Електрою й Іфігенією, котрі розмовляють, а ще як він крутиться без діла навколо служників і охоронців.

Коли вони підійшли до криниці, Орест подумав, чи не він має бути тим, хто перевірятиме воду на отруйність. Якщо вода отруєна, йому аж ніяк не хочеться стояти й дивитися, доки Мітроса душитиме кашель, скручуватиме блювота, як він помиратиме. А Леандр видавався таким міцним і дужим, таким наполегливим і впевненим у собі, що сама думка про його отруєння була нестерпною. Можливо, вони всі разом, утрюх одночасно мають напиться? Але потім він подумав, що коли він зголоситься першим, це може вразити Леандра, бо ж свідчитиме про Орестову хоробрість.

Коли ж вони залишили Мітроса сидіти на узбіччі й підійшли до криниці, Леандр набрав повну пригорщу води, що струменіла в

заглибині, й понюхав її. Потім він виструнчився й подивився навколо.

— Давай я вип'ю перший,— запропонував Орест.

— Котромусь із нас усе одно доведеться це зробити,— сказав Леандр.

Леандр іще раз занурив долоні у воду й набрав якомога більше. Потім він підніс воду до губ і випив усе до краплі. Зробивши це, знаком показав Орестові зробити те саме.

І тут Орестові на мить привиділося, як вони, усі втрьох, б'ються в судамах від отруєної води. Одначе, зробивши кілька ковтків, він зрозумів, що вода добра. Вони з Леандром трохи зачекали, знов і знову набираючи повні пригорщі води й п'ючи, і коли нічого не сталося, Орест пішов до Мітроса і сказав йому, що, на його думку, вода чиста.

Пізніше того дня їм зустрівся селянин зі стадом кіз.

— Не забувайте тримати долоні розкритими,— прошепотів Леандр.

Але помітивши, що селянин знервовано від них віддаляється, Леандр сказав Орестові та Мітросу залишатися на місці, мовляв, він сам піде і поговорить з ним. Вони спостерігали за тим, як товариш повільно йде до чоловіка, як показує йому порожні руки, як ласкаво гладить козам голови, проходячи повз них.

— Його всі слухаються,— прокоментував Мітрос.— Коли нас викрали й вартівці хотіли кинути мене на узбіччі, бо я був хворий, він переконав їх цього не робити. Охоронці звертали на нього увагу.

— Ти був з ним знайомий до викрадення?

— Так. Його дід частенько приходив у дім мого батька. Дід скрізь водив його із собою. Вони навіть дозволяли йому слухати свої розмови, розмови старійшин. Дорослі чоловіки сприймали його серйозно, ставилися до нього як до рівного собі, як до дорослого.

— Я його пам'ятаю,— сказав Орест.— Ми грали разом, коли я був зовсім малий. Але тебе я не пам'ятаю.

— Я був занадто хворим для ігор. Мені доводилося майже завжди сидіти вдома. Але я чув твоє ім'я.

Вони дивились, як Леандр з чоловіком жваво розмовляють. Орестові хотілося сісти, та він вирішив, що буде ліпше, якщо вони з Мітросом залишатимуться на видноті.

— Як гадаєш, за нами женуться? – запитав він.

— Моя родина заплатить за мене великі гроші, але родичі Леандра віддадуть за нього все, що в них є. Викрадачі про це знають. Коли нашу втечу було викрито, вони мусили почуватися так, ніби в них було вкрадено їхню долю. Тепер уже вони не можуть узяти за нас викуп.

— А звідки ти знаєш, що вони збиралися вимагати за вас викуп? – поцікавився Орест.

— Інакше вони б уже нас повбивали,— відповів Мітрос.

— Тоді чому ми не залишилися і не зачекали, коли нас викуплять?

— Леандру здалося, що я довго там не протягну і що нас можуть убити, якщо викрадачі подумують, ніби наші родини послали воїнів урятувати нас і що ті підійшли вже достатньо близько.

— Але чому ж вони нікого не послали на наш порятунок?

— Тому що зараз усім заправляє Егістус, принаймні, так каже Леандр. Він чув це від котрогось із вартових.

— Чим заправляє?

— Усім.

— То це він замовив викрадення?

Мітрос забарився із відповіддю. Він задивився на Леандра, на чоловіка та кіз. Орестові здалося, що він хоче удати, ніби не почув запитання. Тоді Орест вирішив повторити своє запитання пошепки й подивитися, що буде.

— То це він замовив викрадення? – перепитав він зовсім тихо.

— Я не знаю, – прошепотів у відповідь Мітрос. – Спитай у Леандра.

— Леандр сказав, що деякі хлопці ненавидять мене через мою родину.

Мітрос кивнув на знак згоди, однак ніяк це не прокоментував.

Вони дивились, як Леандр залишився з козами, а селянин почав рухатися до них.

— Готові попрацювати? Ви обидва? – спитав селянин.

Хлопці синхронно кивнули; Орест намагався при цьому зробити бадьорий вираз обличчя.

— Маю для вас дещо. Треба вичистити кілька хлівів для кіз. – Він уважно подивився на Ореста, потім перевів доскіпливий погляд на Мітроса.

— За це я дам вам харчі та нічліг, а коли ви все зробите, то підете з миром.

Орест кивнув.

— Чи за вами хтось прийде? – запитав раптом селянин.

Орест зрозумів, що має лише мить, щоб придумати відповідь. Він не знав, що сказав цьому чоловікові Леандр, і мусив відповісти так, аби його слова не суперечили тому, що сказав товариш.

— Мітрос погано почувається, – сказав він м'яко. – То, можливо, ми з Леандром зробимо все, що треба.

Селянин примружив очі та подивився на Леандра.

— Ми добре вас заховаємо, якщо хтось, бува, прийде, – сказав він.

Хлопці пробули з селянином і його стадом кіз аж до заходу сонця, і лише потім він привів їх до невеликого будиночка, біля якого було кілька сараїв, а неподалік росло чимало тінистих дерев. Леандр постійно тримався поруч з чоловіком, а Орест і Мітрос ішли трохи позаду. Оресту нетерпеливилося швидше отримати хоч якусь їжу, бодай окрась хліба, він дуже хотів їсти й переживав, що, можливо, їм

спочатку доведеться виконати частину роботи, щоб заробити вечерю, чи, можливо, доведеться чекати, коли чоловік сяде за стіл і розділить з ними трапезу.

Господиня, що стояла на порозі будинку, зробилася дуже занепокоєною, коли побачила хлопців. Їй, вочевидь, не подобалася їхня присутність. Вона не привіталась, а одразу ж увійшла до будинку. Селянин пішов за нею слідом. Коли він повернувся, то наказав трьом великим псам і кільком меншим оточити хлопців. Сам він загнав кіз до сарая і, здавалося, не збирався звідти повертатися. Мітрос заходився гладити по голові одного собаку та гратися з ним, однак інші пси виявилися не такими дружніми й гарчали, крутячись біля хлоп'ячих ніг. Орест раптом усвідомив, що отак можна дуже легко протримати їх тут як завгодно довго, використовуючи собак як вартових, аж доки прибудуть ті, хто за ними женеться. Він спробував угадати, наскільки високою є вірогідність того, що чоловік зрозумів, наскільки цінну здобич отримав.

— Що ти йому про нас розповів? – запитав Орест у Леандра.

— Я розповів йому правду, – відповів Леандр. – Жодна вигадка не спрацювала б. Він бачив кров на моїй одежі. Я сказав, що нам довелося битись. Але я не сказав йому, що ми вбили вартового, і не сказав, що наші родини готові заплатити за нас великі гроші. Він не здогадується про те, хто ми є.

— Однаково він може отримати за нас гроші, – сказав Мітрос. – Навіть не знаючи, що за нас можна попросити дуже багато, він може вирішити, що нас ліпше продати, ніж уберегти від переслідувачів.

— Якщо ми не матимемо їжі, усе одно помremo, тільки від голоду, – сказав на це Леандр. – А інших будинків немає на багато миль довкола. Він сказав, що до найближчої оселі пішки йти цілий день. Або й більше. А потім – море. Тут узагалі нічого немає. До того ж, ми могли піти в неправильному напрямку.

Він мав занепокоєний вигляд.

— Ми не подобаємося його дружині, – зауважив Мітрос.

Коли селянин вийшов із сарая, він знову крикнув на собак – і ті взяли хлопців у щільніше коло. Один пес навіть загрозливо загарчав. Коли Мітрос спробував погладити по голові собаку, з яким раніше грав, той відбіг від нього і сів біля входу до будинку, махаючи хвостом. Чоловік увійшов до хати й зачинив за собою двері.

Хлопці залишилися чекати, боячись навіть поворухнутись, а день потроху згасав. Коли до цілковитої темряви залишалося зазедве півгодини, вони побачили в небі ластівок і стрижив, що несамовито кружляли й робили стільки галасу, що через них майже нічого не було чути.

Із плином часу собаки робилися дедалі більш загрозливими. Хоча

Орестові майже до болю кортіло справити нужду, він розумів, що пси зреагують на будь-яку, навіть найменшу, зміну диспозиції. Коли зовсім стемніло, він побачив, як у небі з'являються зірки, але місяць ще не зійшов.

— Не роби нічого, про що я тебе не попрошу,— прошепотів йому на вухо Леандр.— Дивися на мене. Згода?

Орест стиснув Леандрову долоню своєю на знак згоди. Невдовзі, коли довкола запала майже цілковита тиша, Мітрос зайшовся кашлем, від чого собаки голосно загавкали. Орест і Леандр тримали товариша, щоб він не сіпався від болю.

— Тільки не рухайся,— попросив друга Леандр.— До звуку пси скоро звикнуть.

Коли зійшов місяць, селянин вийшов з будинку. Він щось прокричав собакам, аби їх заспокоїти.

— Тепер ви можете йти. Всі троє. Ми вирішили, що ви нам тут не потрібні. Це надто небезпечно.

— У нас немає їжі,— сказав йому Леандр.

— Якщо ви не підете, на вас накинуться собаки,— сказав селянин.— А якщо ви повернетеся сюди знову, вони перегризуть вам горлянки.

— Хоч трохи хліба,— попросив Леандр.

— У нас нічого немає.

— Куди краще піти?

— Тут іти взагалі нікуди, тільки в гори, звідки ви прийшли. В усіх інших напрямках — море.

— А кому належить найближчий будинок?

— Його також охороняють собаки. Тільки вони не гавкатимуть — накинуться мовчки. Вони роздеруть вас на клапті, зачувши запах крові.

— Чи є там якісь острови?

— Човнів немає. Вони позабирали всі наші човни для своєї війни.

— А хоч питна вода є?

— Ні.

— Ніякого струмочка чи криниці? Жодної річки?

— Нічого.

— То хто ж живе в найближчому будинку?

— Не має значення. Вона хоч і стара, але ви її однаково ніколи не побачите. Її собаки, як вовки. Вам вдасться побачити хіба що її псів.

— Можете дати нам трохи води, перш ніж ми підемо?

— Не дам нічого.

Селянин щось тихо проговорив до своїх собак.

— Рухайтесь повільно й усі разом,— голосно наказав він хлопцям.— Не обертайтеся.

Орест помітив, що господиня вийшла з будинку і стала в його тіні, поруч із псом, якого Мітрос гладив по голові. Пес і досі махав хвостом.

— Кашель мого товариша. – почав Леандр.

— Собаки йтимуть за вами слідом цілу милю,– перебив його селянин.– Якщо ви спробуєте повернутися сюди чи навіть заговорити один до одного, вони нападуть. Якщо твій друг знову закашляє, вони не зрозуміють, у чому річ, і нападуть на нього.

— Я не зможу,– сказав Мітрос.

— Сконцентруйся щосили,– прошепотів йому Леандр.

— А тепер забирайтеся,– наказав селянин і викрикнув псам кілька команд.

Собаки повільно рушили за ними слідом. Коли ж пси облишили їх переслідувати, хлопці продовжили рух уперед і більше не оглядалися. Невдовзі вони набрали на тиху місцину, захищену густими кущами. Посідали. Мітрос майже одразу ж заснув. Леандр сказав, що чергуватиме, а Орест мусить поспати. Потім Леандр його розбудить, аби він пильнував далі, а сам теж відпочине.

На світанку Орест побачив морських птахів і помітив, що, коли вони пролітали над ним і його товаришами, котрі міцно спали, їхній лемент стає голоснішим і якимось сполоханим. Хлопчик подумав, що їхні переслідувачі знатимуть, де їх шукати, та й усі, хто тільки є навкруги, теж будуть попереджені про їхнє наближення. Найбільш пронизливими, як з'ясувалося, були крики чайок. А звівши голову, Орест побачив яструбів, що ширяли високо в ранковому небі. Тепер усі на багату миль довкола точно знали, що з'явилися непрохані гості.

Рухаючись уперед, вони поступово почали відчувати в повітрі присмак солі, а кілька разів піднявшись на невисокі пагорби, Орест зауважував морську голубинь. Він усвідомив, що вони віддаляються від усього такого потрібного їм: від харчів і від питної води. Будинок, про який говорив селянин, будинок, що його охороняють люті собаки, був їхнім останнім шансом на порятунок. Хлопчик припускав, що Леандр у цю мить виробляє якийсь хитрий план, однак він мав дуже пригнічений вигляд, навіть гірший, ніж Мітрос, і Орест побоювся запитувати, про що він думає.

Коли вони, задихаючись від спраги, зупинилися відпочити на всіяному камінням полі, Мітрос ліг на спину й заплющив очі. Леандр почав вишукувати камені, що поміщалися б у його руці.

Потроху Леандр назбирав їх цілу купу. Тоді він зняв із себе сорочку і, хай і не з першої спроби, змайстрував з неї перев'яз, в якому могло поміститися дуже багато каміння. Наклавши його доверху, він спробував підняти перев'яз, але був змушений викинути кілька каменюк, бо ноша виявилася для нього занадто важкою. Не ставлячи зайвих у цій ситуації питань, Орест вирішив наслідувати його приклад. Хлопчик побачив, що Леандрове обличчя знову просвітліло й у його очах з'явилася рішучість, і це нагадало йому колишнього товариша,

цілеспрямованого та впевненого в собі.

Коли вони покликали Мітроса, той розплющив очі, піднявся й пішов слідом за ними. Тепер вони просувалися вперед значно повільніше, дослухаючись до найменшого шуму. Трохи пізніше Леандр із хирлявого деревця виламав собі палицю, а згодом зробив те саме і для Ореста та Мітроса.

Варто було Орестові почати мріяти про їжу та питво, як він уже, здалося, не здатен буде зробити жодного кроку. А коли він уявляв собі пункт їхнього призначення, то бачив палац, на порозі якого стоїть його мати, а всередині чекають Електра й Іфігенія.

Із жахом він думав про те, що могло статися з Електрою. Чи її теж було викрадено, чи, можливо, як Іфігенію, принесено в жертву під моторошні виски худоби. На мить Орестові захотілося сховатися де-небудь, аби його ніхто не бачив, однак Леандр знаком показував йому рухатися вперед.

Ще кілька годин вони йшли в напрямку заходу сонця. Орест утомився нести каміння. Мітросові іти ставало дедалі важче. Обтяжені камінням, товариші не могли його підтримувати попідруки, як раніше. Єдине, що міг зробити Леандр, говорити до нього тихим, заспокійливим голосом, хоча й сам мало не задихався, піднімаючись стрімким схилом.

Якусь частину дня над ними не пролітало жодної пташки, навіть високо в небі, однаке зараз, коли їхні тіні видовжилися, морські птахи з'явилися знову й літали так низько над головами, що їхні голосні крики здавалися сердитими та хижими.

Леандр стояв за спиною в Ореста, доки вони роздивлялися краєвид попереду. Орестові очі уважно обдивилися кожен лікоть ландшафту, однак так і не виявили жодної ознаки людської присутності. Хлопчик подумав, що чоловік міг і надурити їх, сказавши, ніби десь тут є інший будинок. Він бачив, що Леандр теж нервує, але розумів, зараз, коли вони сидять поруч з Мітросом, який ліг на спину й заплющив очі, ліпше не запитувати в Леандра, що він про все це думає.

Леандр ніжно заговорив до Мітроса, запевняючи його в тому, що зовсім скоро він матиме постіль, аби на ній відпочити, матиме їжу та воду, треба тільки пройти цей останній шмат дороги. Тепер уже Оресту було видно море з двох сторін. Вони наближались до краю суходолу. Якщо тут не знайдеться ані будинку, ані хоча б криниці, з ними буде покінчено. Доведеться повертатися.

Рослинність попереду була більш густою та пишною, що навело хлопчика на думку про те, що там має бути вода. Крім того, будинок теж міг легко сховатися за густим чагарником і соснами.

Коли вони пішли далі, морські птахи, що їх переслідували, здавалося, відстали, тепер було видно лише горобців і ще якусь

дрібноту. Однак і їхні співи невдовзі зникли, заглушені гавканням собак. Леандр знаком показав Орестові та Мітросу сховатися за найближчим кущем, а сам зайшов за тонкий стовбур сосни, що росла з іншого боку стежки. Коли всі зайняли свої місця, Леандр засвистів.

Коли перший розлучений пес з'явився на стежці, шалено несучись уперед, Леандр почав кидати в нього каміння, змусивши того зупинитися й грізно загарчати. Орест намагався добре прицілитися, щоб його камінь улучив собаці прямо в голову, щоб тварюка впала на землю з одного удару. Леандр виступив з-за дерева й почав палицею бити пса по голові, не забувши, щоправда, дістати зі свого перев'язу ще один великий камінь. Доки він це робив, на стежці з'явився ще один пес. Буквально за мить він уже вп'явся зубами в Леандрову руку. Хлопець закричав і зігнувся від болю. Орест крикнув Мітросу, щоб той скористався камінням з його перев'язу, а сам кинувся до пса й почав гатити по ньому палицею.

Доки Мітрос кидав у пса камінням, Орест бив його щоразу сильніше. Зрештою пес упав, із його пащі потекла кров. Леандр швидко приклав долоню до своєї рани, що кривавилася. Усі троє дивилися на стежку; Орест розумів, що, коли кілька собак нападуть на них одночасно, їм не вистояти. Доки Мітрос роздивлявся Леандрову поранену руку, Орест почув гавкіт. Він ще встиг взяти декілька великих каменюк, а потім на стежку вибіг великий чорний пес, що нісся до них, вишкіривши ікла. Хлопчик напружено зосередився й різко кинув камінь прямо в розкриту пащу. Від несподіваного болю пес упав навзніч і заскавчав.

Більше гавкоти не було, тільки жалібне підвивання. Перший собака, що й досі не здох, намагався звестися на лапи, хоча в нього було розчавлено півголову.

Орест швидко підійшов до нього й одним влучним ударом добив тварину. Потім він перейшов стежку й опустився на коліна біля Леандра. На його передпліччі з'явився великий отвір із рваними краями.

— Допоможи йому сісти, — сказав Орест Мітросові.

Повільно та стогнучи від болю, Леандр сів. Коли товариш широко розплющив очі й уважно оглянув поле бою, Орест зауважив, що його погляд був майже таким самим сторожким і рішучим, як раніше. Леандр звівся на ноги, тримаючи свою праву руку лівою.

— Тут можуть бути й інші собаки, — сказав Леандр, — або щось іще гірше.

Хлопці сиділи під деревом, дивилися, як згасає день, і вслухалися в пташиний щебет, що зробився голоснішим. Орест настільки втомився, що був готовий улягтися прямо тут, на м'якій траві між деревами, й заснути. Йому здавалося, що й Леандр з Мітросом почуваються так само.

Він уже задрімав, коли почув жіночий голос. Хлопчик визирнув з-за куща й побачив, як жінка схилилася над убитим собакою й викрикує його ім'я.

Вона була старою та дуже слабкою. Коли жінка побачила й інших собак, вона голосно закричала, а потім пішла від одного до іншого, кличучи кожного на ім'я, а потім узяла в руки голову одного й заголосила. Орест піднявся на весь зріст і спостерігав за нею, оглядаючи з усіх боків, аж раптом до нього дійшло, що коли жінка уважніше гляне між дерев, то неминуче його побачить. Однак, із того, як вона мружила очі, хлопчик зрозумів, що зір у старої вже геть поганий. Поволі вона рушила туди, звідки прийшла, вигукуючи якісь слова й імена псів, вивищуючи голос, начебто намагаючись повернути їх до життя.

Вони дочекалися, доки зовсім стемніє. Орест вважав, що, якби жінка мала й інших собак, вона не лементувала б так за убитими, однак він усе одно дослухався до кожного звуку, боячись знову почути гавкіт. Він чув голоси інших тварин – мекання кіз і овець, квоктання курей – але нічого схожого на собаку чутно не було. Коли Мітрос почав блювати, Орест також відчув дуже сильний напад нудоти. Леандр попередив їх, аби вони поводитися тихіше. Коли все скінчилось, Орест тихо лежав, притулившись до Мітроса, котрий узяв його за руку. Хлопчик не знав, що це мало значити, чи Мітрос у такий спосіб хотів розказати, що в нього зовсім не лишилося сил, чи що страшенно хоче пити та їсти, чи як йому страшно. Леандр сидів окремо, начебто за щось був на них сердитий. Але коли зійшов місяць, він підвівся.

— Я хочу, щоб ви обидва лишалися тут і поводитися дуже тихо,— сказав він,— а я піду поговорю з нею.

Поки вони чекали Леандрового повернення, Орест чув багато різних звуків, що скидалися на людські кроки, іноді йому здавалося, що ті кроки наближаються. Згодом він зрозумів, що довкола них усе рухається, якісь невеличкі живі істоти повзають, бігають і стрибають. А ще був якийсь звук, що його він спочатку не впізнав. То був звук, схожий на людське дихання, ніби хтось глибоко вдихає та видихає. Орест уважно прислухався, а потім попросив Мітроса, щоб і він теж послухав і сказав, хто то може бути. Було схоже, що хтось великий, набагато більший за них, лежить десь поряд і спокійно спить. На одну довжелезну мить хлопчикowi здалося, що поряд з ними дійсно хтось є, що той хтось невдовзі прокинеться і тоді з ним доведеться щось робити. А потім Мітрос прошепотів йому на вухо: «Це – море». Й тоді все стало на свої місця. Хвилі набігали на берег зі звуком, схожим на вдих, а потім розбивалися й відкочувалися по піску назад, що скидалося на видих. Орест і не знав, що шум прибою може бути таким

голосним. У військовому таборі, коли він був там з батьком, Орест бачив море, напевно, він і спав поруч з ним, але ніколи не чув, щоб воно шуміло так голосно. А ще хлопчик був абсолютно впевнений у тому, що раніше він не чув тут цього дихання. Можливо, подумав він, змінився вітер, і прибій робиться таким голосним тільки вночі.

Лежачи тут у тиші, Орест почувався, наче в човні, що його розгойдують хвилі, таким монотонним був ритм прибою. Хлопчик подумав, що, коли зосередитися на диханні моря й забути про все інше, можна взагалі ні про що не думати, однак час ішов, а Леандр так і не повертався, тож він почав боятися, що залишиться тут удвох з Мітросом, про якого доведеться піклуватися, що йому самому треба буде вирішувати, як діяти далі: чи спробувати піти до старої, як це зробив Леандр, чи повертатися з Мітросом назад, боячись у будь-який момент наштотхнутися на собак чи на вартових, що ідуть по їхньому сліду.

Коли Леандр повернувся, йому довелося покликати їх на ім'я, бо знайти хлопців було досить складно. Те, що Леандр майже кричав, навело Ореста на думку про те, що небезпека минула. Вони з Мітросом підвелися, почувши голос товариша.

— Вона каже, що ми можемо залишитись,— сказав Леандр.— Я пообіцяв їй, що ми негайно підемо, коли вона цього захоче. Вона має харчі, а ще тут є криниця. Вона нас боїться і плаче через те, що ми зробили з її собаками.

Коли всі троє пішли стежкою до будинку, на них почали злітати з неба летючі миші, змушуючи Мітроса прикривати голову від страху. Леандр попередив, що треба йти дуже повільно й уважно дивитися під ноги, бо будинок стоїть в оточенні гострих, мов шпичаки, уламків скель. Мітрос настільки перелякався летючих мишей, що мало не тулився до двох товаришів, шукаючи в них захисту. Стара, яка стояла на порозі в химерній грі світлотіней, що їх відкидала олійна лампа в її руці, здалася Орестові якоюсь надприродною, майже лиховісною. Вона відійшла убік, пропускаючи хлопців до хати, а потім і собі зайшла всередину.

Орестові очі забігали кімнатою, спрагло зупинившись на керамічному відрі з водою та чаші біля нього. Хлопчик подумав, що перш ніж до них повернутися, Леандр з них пив. Оскільки вони з Леандром були голі до пояса, зробивши зі своїх сорочок ноші для каміння, Орест почувався дуже ніяково в цій невеликій кімнаті. Однак жінка не звертала уваги ні на нього, ні на Мітроса, її цікавила тільки Леандрова рука, на яку вона вже наклала білу пов'язку.

Орест їв очима чашу, що стояла біля відра, гарячково міркуючи, як учинити: чи просто попросити дозволу напитись, а чи треба спочатку напоїти Мітроса.

— Пийте,— сказав Леандр.— Не треба просити дозволу. Криниця прямо тут, за порогом. Вона поклялася мені, що вода не отруєна.

Коли Мітрос кинувся до відра, стара жінка тихо відійшла йому з дороги та стала біля стіни, дивлячись на всіх трьох.

— Мить тому мені закортіло покликати своїх псів, які б мене оборонили, але я більше не можу їх покликати,— прошепотіла стара.— У мене вже немає псів, і тепер уже мене ніхто не оборонить.

— Ми тебе оборонимо,— сказав їй Леандр.

— Ви підете звідси, коли наїстесь, й розкажете іншим, що я тут сама та беззахисна.

— Ні, ми не підемо,— сказав Леандр.— Ми залишимося тут. Нас не треба боятися. Ми оборонимо тебе краще, ніж собаки.

Випивши до краплі повну чашу води, Мітрос передав її Орестові, котрий наповнив її і жадібно випив. Леандр скрикував від болю, поки стара знімала з його руки пов'язку та змащувала рану якоюсь густою білою речовиною.

— Комуś постійно треба чергувати знадвору,— сказав Леандр.— Якщо за нами женуться, вони неодмінно прийдуть сюди. Їх скерує той селянин з козами.

— І тоді вони підпалять будинок,— сказала стара.

— Ми не дозволимо їм наблизитися до будинку,— пообіцяв їй Леандр. Коли він підвівся, на стіну впала його велика тінь.

— Цієї ночі я чергуватиму,— зголосився Орест.

— Коли вечеря буде готова, ми принесемо тобі їсти,— сказав на це Леандр.

— А коли це буде? — поцікавився Орест.

— Тут є трохи хліба, можеш узяти з собою,— відповів Леандр.

Коли Орест рушив до дверей, стара щось промурмотіла, однак він не розібрав що. А потім вона заговорила до Леандра, ніби тільки він і міг її зрозуміти.

— Нехай не відходить далеко. Там повно уламків скель. Тільки худоба знає, де ходити безпечно. Нехай візьме одну козу і йде за нею слідом.

— А кози твої? — спитав у неї Орест.

— Так. А чийми ще вони можуть бути?

Стара вийшла з кімнати та швидко повернулася з товстою тунікою в руках і дала її Орестові.

Леандр вийшов з Орестом під зоряне небо. Вони постояли біля порога, доки їхні очі звикали до темряви. Хлопець погладив по голові одну з кіз, що їх підкликала стара.

— Думаєш, ти зможеш не заснути? — спитав Леандр Ореста.

— Так,— відповів Орест.— І я добре бачу в темряві, тож буду обережним.

— Якщо почуєш найменший підозріливий звук, одразу ж буди мене. У неї є й інші кози, а в полях пасуться вівці. Можливо, ти їх почуєш. Ближче до світанку закукурікають півні. І ще можуть бути інші безпечні звуки, щебет птахів або дзижчання комах. Якщо ж ти почуєш десь недалеко гавкіт собаки чи людську присутність, негайно біжи до мене й буди. Разом ми спробуємо оборонитись. А вже вранці можна буде захистити будинок або, принаймні, зробити його більш захищеним.

— Як довго ми збираємося тут лишатися?

Леандр гірко зітхнув.

— Ми не збираємося звідси йти.

— Що?

— Принаймні доти,— почав він,— доки вона не помре чи не накаже нам вимітатися.

— Але, можливо, ми змогли б знайти для неї інших собак...

— Ми залишаємося тут,— урвав його Леандр.— Не можна й думати про те, щоб її залишити.

Коли Леандр залишив його самого, Орест повільно пішов за козою, пильнуючи за розташуванням скель, про яке намагався судити зі звуку хвиль, що об них розбивалися. Досить голосно шуміли крони дерев, якими грав вітер, що потроху дужчав, і хлопчик почав міркувати про те, яким би міг бути звук, що свідчив би про сторонню присутність, про присутність ворога. І ще він мріяв про те, що Леандр невдовзі принесе йому їжу, щось більше, ніж хліб, що його він мав зараз.

Коли йому нарешті принесли поїсти, Орест жадібно накинувся на страву, бажаючи добавки та шкодуючи про те, що не сидить зараз з іншими за столом і не бачить, чи там, бува, не залишилися чогось іще. А потім він залишився на самоті. Чулося тільки дихання нічного моря, шелестіння дерев і час від часу поодинокі пугукання сови. Більше не було нічого, жодного стороннього звуку.

За годину до світанку він, мабуть, провалився в полохливий сон, а вже з першим променем сонця сидів, широко розплющивши очі. Світанок, напевне, був дуже тихим, подумав Орест, бо інакше я його б не пропустив і не прослав би аж доки навколо зробилося зовсім світло та з'явилися нові звуки – пташиний щебет і півняче кукурікання. Він сів рівно й прислухався, ловлячи вухом найменший підозріливий звук, але нічого незвичного начебто не було. Він не розкаже Леандрові, що заснув.

Упродовж наступних двох днів, доки Мітрос залишався в ліжку чи не відходив від старої, Орест і Леандр збирали велике і менше каміння. Вони намагалися розбивати великі каменюки на менші, щоб їх було можна кидати на значну відстань. У перервах, коли їм треба було відпочити, хлопці практикувалися поціляти мішені, кидаючи каміння в

різні предмети. А потім вони наклали між кущів цілі гори каміння з обох боків від вузької стежки, що вела до будинку.

А ще вони почали обходити землі довкола будинку. Леандр зауважив фруктові дерева, що не дуже давно були дбайливо обрізані, кам'яні стінки, що розділяли поля, та худобу, за якою, здавалося, добре доглядають. А ще він уважно обдивився великий будинок і всі господарчі будівлі: сараї та комори, де зберігалося в'ялене м'ясо, крупи та дрова.

— Вона не могла все це зробити сама,— сказав Леандр Орестові.

Коли стемніло, Мітрос запропонував піти й попильнувати, доки інші вечерятимуть. Пізніше Леандр його змінить і просидить усю ніч на пагорбі, стежку до якого вони з Орестом позначили великими каменями. Коли стара подала вечерю, Леандр запитав у неї, чи завжди вона жила тут сама.

— Цей будинок – повний життя, але не мого. Тут живуть усі ті, кого вже немає. Я чую їхні голоси й розмовляю з ними завжди, коли можу. Але вони вже не потребують їжі, тому в коморі й повно всього.

— Але де вони поділися? – запитав Леандр.

— Розлетілися,— відповіла стара.

— Хто? – спитав Орест.— Хто тут раніше жив?

— Двоє моїх синів, яких забрали до війська, забрали на ту їхню війну разом з човнами.

— Коли це сталося? – запитав Орест.

— Кілька місяців тому. Усі пішли звідси й більше ніколи не повернуться. Сини залишили мені собак, але тепер і їх немає.

— То скільки людей тут було раніше? – поцікавився Леандр.

— Їхні дружини потікали разом з дітьми, не залишили навіть хлопчика, що шкутильгав, а я його любила найдужче,— продовжила стара, ігноруючи Леандрове запитання.

— А чому ти не пішла з ними? – запитав у неї Орест.

— Мені ніхто не запропонував іти з ними,— відповіла стара.— Якби хоч одна сказала мені бодай слово, я б з ними пішла. Та коли ви збираєтеся втікати вночі, нікому не потрібна немічна баба.

Вона гірко зітхнула.

— Ми думали, що їм потрібні наші кози та вівці,— продовжила стара,— а виявилось, вони прийшли по наших чоловіків і синів. Якби ми знали, на кого вони полюють, добряче би їх сховали. А так вони буквально за мить забрали всіх дорослих чоловіків, і ми вже знали, що вони не повернуться.

— А де вони зараз? – поцікавився Орест.

— Вони на війні.

— На якій війні?

— На війні,— була відповідь.— Просто на війні.

— А всі інші? – запитав Леандр.

— Усі інші боялися тут залишатись. Тільки той хлопчик, із хворою ногою оглядався назад, коли вони тікали.

Стара замовкла, й вони почали їсти, не знаючи, що сказати. Коли хлопці доїли, до хати ввійшов Мітрос. Стара всміхнулася до нього і грайливо та ніжно скуйовдила його волосся, ставлячи перед ним вечерю. Орестові здалося, що Мітрос заховався в мушлю своєї особистої реальності, намагаючись за можливості уникати його з Леандром, постійно горнучись до цієї старої, наче її тінь.

Наступного ранку, коли Орест і Леандр мовчки сиділи біля гори каміння, дивлячись удалечінь, вони побачили собаку, що повільно рухався в їхній бік і махав хвостом. Коли стало ясно, що пес пробіжить повз них, хлопці зачались у кущах, затиснувши по великій каменюці в руці. Орест був упевнений, що за собакою іде хтось іще, і напружився, готуючись до атаки. Вони дивилися й чекали, але ніхто інший так і не з'явився. Схоже, пес був сам. По якомусь часі Орест залишив Леандра пильнувати, а сам пішов до будинку, де знайшов собаку, що поклав передні лапи на стіл. І Мітрос, і стара одночасно гладили його по голові та спині.

— Це – собака з того будинку. Ми з ним потоваришували ще біля порога, – пояснив Мітрос.

— З якого будинку? – не зрозумів Орест.

— З будинку, біля якого нас оточили інші пси. А цей друзяка цього не робив. Він тільки махав хвостом. Він дуже добрий.

Стара принесла миску води й поставила її на підлогу перед собакою. Він швидко вихлепав воду й повернувся до Мітроса, вочевидь, не бажаючи позбавлятися його товариства.

Коли Орест повернувся до Леандра й розповів йому, що бачив, той усміхнувся.

— Мітрос усім подобається. Усім, крім вартових. Вони його не злюбили, як і ті інші пси. Але стара його теж любить.

Перш, ніж піти поспати, Леандр попередив Ореста, щоб він пильнував на випадок, якщо селянин прийде в пошуках свого собаки.

— І що мені робити, якщо він прийде?

— Скажи йому, що на стежці поставлено пастку, і якщо він піде далі, позбудеться ноги.

— А що робити, коли він мені не повірить?

— Кричи як навіжений і кидай у нього каміння. Бий по ногах, аби його скрутило від болю. Налякай його.

* * *

Потроху вони звикли до життя в будинку цієї старої. Вона навчила хлопців доглядати худобу, під її керівництвом вони працювали на городі, збирали врожай, дбали про фруктові дерева. Мітрос постійно

крутився поруч з нею на кухні, виходячи з хати, тільки щоб зібрати яйця чи подоїти кіз, але й тоді його завжди супроводжував пес. Орест і Леандр по черзі пильнували вночі, кожен просиджував три ночі поспіль. Орест призиваївся до нічних звуків і вимуштрував себе не засинати за годину до світанку, коли він був найбільш утомлений.

Іноді він уявляв, що Леандр і Мітрос є його сестрами, Електрою й Іфігенією. Уві сні він часом когось із них шукав. А ще він уявляв, що стара є його матір'ю. Хлопчиків було цікаво, чи й Леандра з Мітросом відвідують подібні думки, чи й вони уявляють, ніби цей будинок є їхнім справжнім домом, ніби ті, з ким вони живуть зараз поруч, є їхніми родичами.

Одного ранку, коли він сидів за кухонним столом разом з Мітросом (Леандр саме чатував у кущах біля стежки, а стара поралася в курятнику), собака раптом почав рити лапами долівку й оглядати кімнату, начебто на когось чекаючи. Мітрос засміявся й погладив пса по голові. Але той не припиняв рити лапами землю. Мітрос його гладив, але собака не заспокоювався, лише робився нервовішим, майже несамовитим. Орест покинув їсти, спостерігаючи за цією сценою. Коли повернулася стара, хлопці не звернули на неї уваги, захоплені тим, що виробляв собака. Однак, побачивши, що робиться з псом, господиня голосно скрикнула й вибігла за поріг.

Орест і Мітрос пішли за нею, аби подивитись, у чому річ.

— Собака,— сказала вона.— Це означає, сюди хтось іде. Приведіть Леандра!

Орест до цієї миті ніколи не чув, аби вона називала Леандрове ім'я. Йому взагалі здавалося, що ця стара знає тільки ім'я Мітроса. Він побіг до Леандрового сховку й побачив, що товариш сидить у затінку біля купи каміння. Коли Орест розповів йому, що сталося, той наказав хлопчиків сховатися по той бік стежки, стати біля другої купи каменів і нічого не робити. Орест мусив просто стояти й чекати на знак від Леандра, перш ніж кинути перший камінь.

Вони чекали, але ніхто не з'являвся. Орест уже жалкував, що не запитав у Леандра, в якому випадку йому можна буде повернутися до будинку. Він не спав усю ніч і зараз відчував страшенну втому. Коли ж він обережно визирнув з-за кущів, то не побачив і сліду Леандра. Він подумав, що той, напевне, добре сховався й чекає, пильнуючи стежку.

Час ішов, і Орестові закортіло покликати товариша, однак він зміркував, що коли б Леандр вирішив кудись піти, неодмінно попередив би його.

Він не помітив, як і коли з'явилися ці двоє чоловіків. Тому його майже налякав крик одного з них, коли кинутий Леандром камінь улучив чоловіків в голову. Орест постійно тримав у кожній руці по каменюці, тож йому було зовсім не складно пересуватися дуже

швидко. Він побачив, що чоловіки зупинилися. Один з них обома руками тримався за голову. Другий же ходив навколо нього колами й дивився, намагаючись зміркувати, звідки міг прилетіти камінь. У цих двох Орест упізнав охоронців, які викрали його з палацу.

Орест відступив на крок і добре прицілився, думки його були ясними та зваженими. Він обрав того, що був уже поранений, збираючись улучити йому спочатку в голову, а потім, буквально за мить після першого, кинути другий камінь вартовому прямо в обличчя. Інший вартовий побіг від будинку, ухиляючись від каменюк, кинутих у нього Леандром. Орест узяв з купи ще один камінь і щосили кинув його навздогін чоловікові. Він улучив йому в плече, однак вартовий не зупинився.

Леандр вискочив зі свого сховку вже без сорочки, й тепер тримав її в руці, докидаючи в неї каміння та збираючись, вочевидь, переслідувати вартового. Доки Леандр займався цією справою, Орест зауважив, що поранений чоловік і досі стоїть на ногах. І тоді він узяв ще дві каменюки, одна з них була меншою, але гострішою, та поцілив свою мішень ще двічі. Чоловік нарешті впав. Тепер і Орест міг скинути з себе сорочку, накидати в неї каміння та побігти слідом за Леандром.

Коли хлопчик його побачив, Леандр стояв один, очевидно, вже використавши все каміння, що мав. Він стояв і гарячково оглядався, намагаючись визначити, куди ж зник переслідуваний ним чоловік. І раптом з кущів вискочив вартовий, накинувся на Леандра й уже простягнув руку до його шиї. Орест, який іще був досить далеко, потягся по каменюку, та перш ніж він устиг її кинути, чоловік уже звалив Леандра на землю. У нього в руці щось було. Оресту здалося, що то – ніж. Хлопець і чоловік, міцно зчепившись, покотилися по траві.

Підбігши ближче, Орест побачив, що чоловік намагається підім'яти Леандра під себе та позбавитися його руки, що тримала його за зап'ясток, не даючи всадити ніж у хлопцеве горло.

Орест опустив сорочку з камінням, розуміючи, що коли він замислиться над тим, що збирається зробити, то втратить свій єдиний шанс несподіваного нападу. Він намагався рухатися якомога тихіше, щоб не сполохати чоловіка. Потім він обхопив його голову обома руками й удавив свої великі пальці в очниці нападника так сильно, як тільки міг. На кілька секунд, здавалося, він перестав відчувати власне тіло, бо зникло все, була тільки сила, що зосередилася в його великих пальцях. Орест не дихав, аж поки з очниць чоловіка щось потекло і він, голосно скрикнувши, випустив з руки ніж і вже нічим не загрожував Леандрові.

Одним стрибком ставши на коліна, Леандр ухопив ніж і почав бити

свого супротивника в груди та шию. Коли чоловік перестав стогнати, хлопці поклали його на спину.

— Треба повернутися по другого,— сказав Леандр.

Оресту майже хотілося зупинити його, розповісти, хто ці люди, пояснити, що той другий був добрішим, що він по-людськи до нього ставився, та Леандр уже відійшов, і хлопчик мусив його наздоганяти.

На стежці нікого не було. Вони обережно просувалися вперед, зважаючи на те, що чоловік може ховатися в кущах. Дійшовши до більш відкритого місця, хлопці його побачили. Чоловік уже був досить далеко й шкандибав, хилитаючись із боку в бік і обхопивши поранену голову руками. Коли ж він обернувся і їх побачив, то спробував бігти.

— Зачекай мене тут,— сказав Леандр Орестові й повернувся назад, аби взяти кілька каменюк.

— Ми зможемо його впіймати,— сказав він, коли повернувся.— Скажи, коли вважатимеш, що зможеш поцілити в нього.

Понабиравши каміння стільки, скільки могли понести, хлопці з усіх ніг кинулися вперед. Орест не сумнівався, що чоловікові не вдасться від них утекти, однак побоювався, що він може мати ножа, як і перший, а тоді йому треба буде наблизитися до одного з них майже впритул, інакше від холодної зброї не буде користі.

Орест вирішив бігти швидше, сподіваючись, що коли він зуміє обігнати Леандра, котрий зараз був попереду, й не розгубить каміння, то наздожене вартового першим і матиме час прицілитися. Він відчував, що здатен на все, якщо тільки не зупинятиметься й ні про що не думатиме. Його мішень буде в правильному місці, і він зможе відчувати момент, в який найліпше почати кидати каміння. Було схоже, що чоловік серйозно намірився від них утекти, але Орест також знав, що він у будь-яку секунду може повернути назад, і тоді в них з Леандром будуть великі проблеми.

Замість того щоб бігти за Леандром і чоловіком, Орест кинувся навскіс, по діагоналі спускаючись схилом у поле. Він обома руками тримав сорочку з камінням, притискаючи її до грудей, аби не згубити жодного камінця. Орест біг так, що аж у вухах свистіло, коли побачив, як утікач оглядається назад. Він подумав, що вартовий зважає, на яку відстань треба підпустити Леандра, щоб можна було використати супроти нього ніж, якщо, звичайно, хлопець буде настільки дурним, аби наблизитися.

Але тепер уже Орест був готовий. Він вибрав каменюку й добряче прицілвився, а потім кинув її в чоловіка, однак не вцілив, бо вартовий не біг по прямій, а петляв, тож хлопчик невдалим кидком тільки виказав себе. Тепер у нього не було іншого вибору, окрім того, щоб, ухопивши сорочку з камінням, з усіх ніг бігти навздогін утікачеві. Він більше не матиме переваги, що її давав йому схил, але, подумав він,

використавши всю свою енергію на швидкий біг, він зможе кинути камінь іще раз, тепер уже збоку, хоча позиція буде вже не такою виграшною.

Він зупинився й підняв іще один камінь. Потім прицілився, глибоко вдихнув і зібрав у собі силу, як тоді, коли атакував першого вартового. А потім він метнув. Каменюка влучила чоловікові в плече. Орест швидко вибрав інший камінь. Цей другий потрапив чоловікові в голову, від чого він упав навznak.

Коли Орест наблизився до Леандра, той нічого не сказав. Очі обох хлопців були прикуті до фігури, що лежала на землі. Підійшовши ближче, вони почули, як чоловік стогне та важко дихає. Орест опустив сорочку з камінням і став навколішки, щоб вибрати один з п'яти чи шести каменів, які в ній іще залишалися. Він підбіг до своєї жертви майже впритул і щосили вгатив її каменем по голові.

Чоловік лежав на спині, але його очі були широко розплющені. Коли Орест упіймав його безнадійний погляд, безпомічний вартовий, здавалося, його впізнав і почав казати щось схоже на Орестове ім'я. Хлопчик на мить завагався, а потім іще одним каменем розтrotчив чоловікові голову.

Леандр обшукав одяг убитого і знайшов два ножі.

Орест відійшов від тіла й підібрав свою сорочку. Потім він приєднався до Леандра, й разом вони потягли чоловіка до будинку, тримаючи кожен за одну ногу, дозволивши тілу волочитися по землі. Воно було важким, і їм довелося кілька разів зупинитись, аби перепочити. Вони дотягли чоловіка до місця, де лежав його напарник, до тіла якого вже почали злітатися мухи. Потім хлопці штурханами підкотили обидва тіла до краю скелі та зіштовхнули їх у море.

— Я обіцяв собі, що ми більше нікого не вб'ємо,— сказав Леандр.

— Вони б нас повбивали,— відповів йому Орест.— Ці двоє викрали мене з палацу.

— Більше вони нічого подібного не зроблять, але я не дотримав свого слова.

Коли вони з Леандром уже поверталися до будинку, Орест відчув спокусу розповісти про те, як він ішов від палацу під охороною цих двох вартових, однак усвідомив, що ні Леандр, ні Мітрос ніколи не обговорювали деталей свого викрадення, то, напевно, Леандр зараз і слухати ні про що таке не захоче. Очевидно, й надалі йому доведеться обмірковувати це на самоті.

Коли вони увійшли, Мітрос і стара сиділи за столом на кухні. Побачивши хлопців, собака встав, потягся і позіхнув.

— Він перестав рити лапами долівку вже досить давно,— сказав Мітрос,— тож ми подумали, що хай хто там приходив, він уже пішов геть.

Орест подивився на Леандра, котрий стояв у тіні з оголеним торсом.

— Так, вони пішли геть,— підтвердив Леандр.

— А ми чули чоловічий крик,— сказала стара.— Я сказала Мітросові, що, коли той чоловік закричить іще раз, ми вийдемо і подивимось, у чому там річ. Але не почувши більше нічого підозріливого, ми залишилися тут.

Леандр кивнув.

— Я загубив сорочку,— сказав він.

— У мене ще лишилося чимало полотна, я пошию тобі нову,— сказала йому стара.— Так, я пошию сорочки вам усім, мені все одно немає чого робити.

Коли Орест знову подивився на Леандра, йому здалося, що той зробився старшим. Плечі його неначе поширшали, а лице видовжилось й загострилося. Стоячи самотньо в тіні, він видавався навіть трохи вищим. На мить Орестові закортіло перетнути кімнату й прикласти долоню до його лица чи грудей, але він залишився стояти там, де був.

Орест був голодним і втомленим, але почувався так, ніби міг би зробити набагато більше, ніж уже зробив, якби до будинку прийшов хтось іще.

Він не міг відірвати погляду від Леандра, котрий, голий по пояс, пішов до меншої кімнати. Зустрівшись із ним поглядом, Орест побачив, що й Леандр теж відчувається дуже неспокійно. Якби стара зараз сказала, що хоче зарізати котрись із овець або козу, чи навіть курку, він би без вагань пішов за нею, несучи нагостреного ножа. Він з готовністю їй допоможе. Орест знав, що й Леандр відчуває те саме.

Вони посідали за стіл і почали їсти вечерю, приготовану старою, так, неначе це був звичайнісінький вечір, яких буває багато в житті. Пес спостерігав за ними з кутка кухні, проводжаючи поглядом кожен шматок, що його Мітрос підносив до рота, та підходячи до хлопця щоразу, коли той кашляв.

Оскільки вони тепер знали, що собака попередить їх про наближення небажаних гостей, Орестові з Леандром більше не треба було ходити на нічні чергування. Тому Орест пристав на пропозицію Леандра й ліг спати разом з Мітросом, а пес улігся між ними. Леандр спав у сусідній кімнаті, а стара — у найдальшій світлиці.

Удень вони сходилися разом на трапезах, їжу для яких готували стара та Мітрос. Орест і Леандр доглядали за худобою та опікувалися городиною і садовою, часто працюючи разом. Коли всі четверо сиділи за столом, вони ніколи не їли мовчки. Завжди було про що поговорити. Вони обговорювали погоду чи зміну напрямку вітру, новий сорт козячого сиру, зробленого старою, когось із худоби чи хворобу, що раптом напала на дерево. Вони кепкували з того, яким

ледачим зробився Мітрос, чи з Ореста, котрого так важко витягти вранці з ліжка, чи над Леандром, що надто швидко росте. Часом вони кидали хліб собаці й весело сміялися, дивлячись на те, як той жадібно їсть. Але стара ніколи нічого не говорила про свою родину, що залишила її саму, а хлопці, у свою чергу, не згадували про свої домівки. Оресту було цікаво, чи Мітрос, бува, не розповів старій про те, що з ними сталося, чи раптом якимось необережним словом не виказав у розмові з нею бодай частину їхніх пригод.

Були дні, коли вітер робився шаленим. Стара завжди знала, коли це станеться. Вона завжди попереджала хлопців. Усе могло початися зі свистячого звуку вночі або ніби з нічого серед білого дня, коли було спекотніше, ніж зазвичай. Вітер швидко робився ураганим, і минало цілих два чи навіть три дні, перш ніж він утихав. Коли його свист робився занадто голосним, Мітросові доводилося не відходити від собаки, бо той нервував, починав гарчати та шукав, де б сховатися.

Ночами, коли вітер досягав найбільшої сили й ніхто не міг заснути, усі четверо, охоплені дивним неспокоєм, збиралися за столом на кухні, й тоді стара витягала пляшку дистильованого фруктового соку, наливала собі повну чашу й давала хлопцям скільки завгодно води та фруктів. Після того вона починала оповідати їм історії, обіцяючи протриматися цілу ніч, якщо, звичайно, зможе.

— Була собі дівчина,— розпочала вона свою оповідь однієї такої ночі,— й ніхто з людей не бачив іще такої дивовижної вроди. Точилися різні чутки про спосіб її народження. Дехто вважав, що її батьком був один зі стародавніх богів, що спустився на землю в подібі прекрасного лебедя. Та хай би ким був батько тієї вродливої дівчини, усі точно знали, ким була її мати.

Стара замовкла, а вітер за стінами будинку гудів і свистів. Коли собака забився в куток, Мітрос увівся на долівку неподалік від нього.

— І як звали її матір? — запитав Орест.— Вона теж належала до богів?

— Ні, вона була смертною,— відповіла стара і знову замовкла. Здавалося, що вона намагається обміркувати щось.

— То був час богів,— заговорила знову стара.— Лебідь кохався з нею, із матір'ю, і навіть кажуть.

— Що кажуть? — поцікавився Орест.

— Кажуть, що від лебедя народилося двоє, а ще двоє народилося від смертного чоловіка. Хлопчик і дівчинка й ще одні хлопчик і дівчинка. І ота дівчинка, батьком якої був лебідь, і була тією небаченою вродливицею. А інші.

Вона знову замовкла і гірко зітхнула.

— Обидва хлопчики тепер мертві,— продовжила вона майже пошепки.— Вони померли, як і всі інші чоловіки того часу. Вони

загинули, обороняючи свою сестру. От що з ними сталося.

— Але чому вони мусили її обороняти? – запитав Леандр.

— Усі принци та королі хотіли з нею одружитися, – відповіла стара. А ще було домовлено, що всі, хто битиметься за її серце, навіть програвши двобій, пообіцяють стати під знамена її майбутнього чоловіка, якщо раптом з нею щось станеться. От як почалася війна. Війна, що забрала чоловіків і човни. Війна розпочалася через її небачену вроду.

Стара говорила, а вітер за стінами її будинку шаленів. Троє хлопців просиділи з нею всю ніч – Орест і Леандр то мучилися безсонням, то куняли на своїх стільцях, а Мітрос тихо сидів у кутку біля собаки, наляканого потужним вітром.

* * *

Леандр з Орестом навчилися пересвистуватися, щоб, навіть перебуваючи нарізно, чути один одного. Одним свистом вони ніби віталися й позначали місце свого перебування. Іншим свистом сигналізували про необхідність повернутися до будинку, бо настав час обідати чи вечеряти. А ще був особливий свист, який означав, що треба негайно зустрітися. І, нарешті, останній із сигналів попереджав про чужинців. Вони навчили Мітроса того свисту, що ним можна було покликати їх до кухні, якщо раптом Орест з Леандром спізнюватимуться, й отого, найважливішого, найголоснішого й дуже різкого свисту, що ним мусив скористатися Мітрос, якщо собака, не дай Боже, знову ритиме лапами землю.

Оскільки тепер вони могли пересвистуватися, Леандр з Орестом почали частіше працювати на різних ділянках поля, а ще тепер один з них міг спокійно лишитися вдома, коли інший, скажімо, вирушав на пошуки худоби, що кудись забігла. Це також надавало Орестові можливість іти краєм прибережних скель аж до просвіту між них, де можна було без ризику для життя спуститися до води. Хлопчик знав, що стара недолюблює море за його часто високі й небезпечні хвилі, тому ніколи не казав їй про те, що частенько ближче до кінця дня ходить на берег, аби посидіти там на самоті й подивитися на воду.

Він знайшов пласку скелю, що нависала над морем. Часом, спустившись на неї, Орест дивився, як під ним котяться хвилі, як вони купчаться, а потім розбиваються об прибережне гостре каміння. Іноді пташки літали над морем трохи дивно: одні піднімалися високо в небо, інші ж опускалися майже до самої води. Зазвичай тут було тихо й спокійно, та бували дні, коли сильний вітер, здавалося, стримував хвилі, і вода відступала далеко від берега, оголюючи підніжжя скель.

Досить скоро Орест умовив Леандра піти з ним. Вони сиділи поруч на пласкій скелі й дивилися на сонце, що поступово ховалося у воді. Коли Леандр працював на полі, він рідко вдягав сорочку, тому його

тіло вкрилося засмагою. Він був набагато вищим і грубішим за Ореста. Він був схожий на тих вояків, що їх Орест бачив у війську свого батька, коли вони так цілеспрямовано заходили та виходили з його похідного шатра.

Орестові кортіло запитати в Леандра, чи він має якісь плани на майбутнє, чи рахує він час, бо ж сам Орест це робив, уважно стежачи за тим, як місяць щоразу росте, а потім тоншає, рахуючи кожен окіт овець, стежачи за зміною пір року в міру того, як ростуть овочі та плононосять фруктові дерева. Він хотів також спитати, чи Леандр збирається залишитися тут назавжди, навіть після того, як стара помре і звільнить їх від даного їй слова. Однак, з плином часу, з кожною повнею, з кожним новим урожаєм і без нових непроханих гостей, робилося дедалі більш очевидним, що про трьох хлопців усі забули, що їх уже ніхто давно не шукає і що, можливо, навіть піти звідси буде небезпечніше, ніж залишатися в цьому домі.

Іноді Орест оглядав обрій, шукаючи в морській далині кораблі чи човни. Він пам'ятав кораблі та човни, що стояли й чекали в гавані біля батькового військового табору. Але нічого подібного видно не було.

Коли вони були тут удвох, Орест відкидався назад і лягав головою Леандрові на груди, а товариш обіймав його обома руками. У такі моменти хлопчик розумів, що не треба нічого говорити та й думати ні про що не треба теж, можна просто бути так у спокої і тиші, бо коли сонячний диск повністю сховається під водою, Леандр ослабить руки, злегка відштовхне Ореста від себе, встане, розправить плечі й тоді вони удвох підуть додому.

Часто вночі Мітрос переповідав Орестові історії, розказані йому старою, коли в будинку, крім них, нікого не було. Пошепки він відновлював у пам'яті всі подробиці, намагаючись згадати кожне слово з того, що казала йому стара, зупиняючись у тих самих місцях, де й вона робила паузи, коли оповідала йому історію.

— Був собі чоловік, а може і цар, — почав якось він, — і було в нього четверо дітей — одна дівчинка і троє хлопчиків. Він кохав свою дружину і своїх дітей, і всі вони жили щасливо.

— Коли це було? — поцікавився Орест.

— Не знаю, — відповів Мітрос.

— А потім жінка померла, — продовжив він, — мати чотирьох дітей. Діти дуже за нею тужили, аж доки їхній батько не послав по сестру своєї покійної дружини. Жінка приїхала, вони одружились — і знову всі жили щасливо, аж доки вона не почала ревнувати свого чоловіка до його чотирьох дітей. І тоді та жінка наказала слугі повбивати дітей, але він сказав, що не може того зробити, бо діти — дуже красиві й...

Мітрос зненацька замовк, неначе забув, що було далі.

— І цар, напевно, дуже розсердився, — підказав йому Орест.

— Так, напевно,— погодився Мітрос.— Але потім вона наважилася сама вбити дітей.

— Поки вони спали? — уточнив Орест.

— А можливо, коли вони гралися,— відповів Мітрос.— Але коли вона прийшла їх убити, то зрозуміла, що не може цього зробити. Тож, замість цього, вона перетворила їх на лебедів.

— І що, вони змогли літати?

— Так. І вони полетіли геть. То було частиною чарів, аби вони полетіли дуже далеко звідти. Та перед тим, як полетіти геть, вони попросили в неї одну річ. Вони попросили дати їм срібний ланцюжок, аби ніколи не розлучитись. Жінка так і зробила. І от вони знялися в повітря, з'єднані срібним ланцюжком.

— І що з ними сталося?

— Вони перелітали з одного місця до іншого, а потім іще до одного й іще та іще. Так минуло багато років. Іноді в тих місцях було дуже холодно.

— І вони померли?

— Отак вони літали аж дев'ятсот років. І весь цей час вони чекали й говорили про можливість повернутися додому. Вони говорили про те, як одного дня летітимуть усі разом, з'єднані срібним ланцюжком, і нарешті знайдуть те місце, де вперше знялися в повітря. Але коли це все ж таки сталося, виявилось, що всі, кого вони знали, уже давно померли, й в їхньому рідному місті жили якісь інші люди. Й ті люди злякалися, побачивши, як на землю спускаються лебеді, як опадають їхні крила, зникають їхні дзьоби та пір'я і як вони перетворюються на людей. Але вони вже не були дітьми. Вони були дорослими, навіть старими. Їм було уже по дев'ятсот років. І коли їх у такому вигляді побачили ті нові люди, вони перелякались і повтікали.

— І що сталося потім?

— Вони померли, і ті люди, що від них утекли, повернулися й поховали їх.

— А срібний ланцюжок? Його поховали разом з ними?

— Ні. Люди зберегли його, а потім продали чи використали для чогось іще.

* * *

Потроху стара слабшала. Мітрос улаштував для неї постіль у кухні, бо вона вже не могла ходити. Вона ще говорила із ним і під час трапези часом з'їдала трохи їжі, але тільки тоді, коли Мітрос її годував. Стара більше не впізнавала ні Ореста, ні Леандра. Коли вони до неї заговорювали, стара їм не відповідала. Іноді вона починала оповідати історію, в якій були кораблі, чоловіки, якась жінка та великі хвилі, однак далі початку діло ніколи не заходило. Бувало вона перераховувала чийсь імена, але вони, здавалося, були геть

випадковими й не належали нікому конкретно. Хлопці мовчки сиділи за столом і їли, не звертаючи уваги на голос старої, оскільки ні її мовчанка, ні її слова більше не мали до них ніякого стосунку.

На середині речення вона частенько засинала, а прокинувшись, кликала Мітроса, котрий негайно підходив до неї, годував стару та сидів з нею поруч, а пес крутився неподалік, тоді як Орест з Леандром поверталися до роботи надворі чи переходили до іншої кімнати, чи спускалися до своєї улюбленої скелі над морем і дивилися на воду.

Якось увечері стара кілька разів повторила ті самі беззмістовні речення, після чого назвала кілька незрозуміло чийх імен, а потім, як завжди раптово, замовкла й поринула в сон. Хлопці вже майже скінчили трапезу, коли вона прокинулася й почала шепотіти. Спочатку майже нічого не було чути, але потім товариші зрозуміли, що то знову були імена. Орест піднявся й підійшов трохи ближче до старої.

— Можеш повторити ці імена? – попросив він.

Стара навіть не звернула на нього уваги.

— Мітросе, можеш попросити, щоб вона повторила ці імена? – звернувся він до товариша.

Мітрос підійшов до старої й опустився біля неї на коліна.

— Ти мене чуєш? – пошепки запитав він.

Стара припинила говорити й кивнула на знак згоди.

— Можеш знову назвати ці імена? – попросив він.

— Імена?

— Так.

— У цьому будинку колись було повно імен, а тепер лишається тільки Мітрос.

— А ще Орест і Леандр, – сказав Мітрос.

— Вони підуть, як уже пішли інші, – відповіла стара.

— Ми не підемо, – голосно заперечив Леандр.

Стара заперечливо похитала головою.

— Усі будинки були колись повні імен. Різних імен. У цьому будинку було.

Вона відкинула голову назад і більше не сказала ні слова. Минуло трохи часу, доки Орест зауважив, що стара більше не дихає, і тоді вони всі стали біля неї, а Мітрос узяв її за руку.

Скількись отак постоявши, Орест прошепотів до Леандра:

— І що нам тепер робити?

— Вона померла. Тепер треба віднести тіло до її кімнати, запалити світло й сидіти з нею до ранку, – відповів Леандр.

— Ти точно знаєш, що вона померла? – запитав у нього Мітрос.

— Так, – відповів Леандр. – Цю ніч ми проведемо поруч з її тілом.

— А потім її поховаємо? – запитав Орест.

— Так.

— Де?

— Мітрос нам покаже де.

Коли Орест з Леандром обережно переносили тіло старої до її спальні в задній частині будинку, Мітрос, котрий разом із собакою ішов за ними слідом, почав кашляти. Він скоцюрбився в кутку кімнати, в якій поклали тіло, й час від часу підходив до нього, щоб торкнутися лиця чи руки старої, а потім повертався у свій куток. Однак глибокої ночі його кашель зробився сильнішим, і Мітрос був змушений вийти на двір подихати свіжим повітрям.

Орест з Леандром лишилися сидіти поряд із уже холодним і задубілим тілом, жоден з них не наважувався заговорити. Орест розумів, що зараз і настав той час, якого вони всі так боялися, час, коли доведеться щось вирішувати. Він знав, що в цьому будинку вони прожили вже п'ять років. Але тільки тепер він усвідомив, що й гадки не має про те, які думки, які бажання, які плани на майбутнє Леандр міг мати увесь цей час.

Орестові не хотілося нікуди звідси йти. Занадто багато часу минуло. Якщо, коли Мітрос повернеться, Леандр скаже, що, на його думку, не треба нікуди йти, що їм ліпше залишитися тут, то Мітрос на це швидко пристане і він теж погодиться. І тоді вони житимуть у цьому будинку аж до старості і зрештою стануть такими, як ця стара.

Орест спробував уявити, хто з них помре першим і хто, урешті-решт, залишиться доживати віку на самоті.

Йому здавалося, що Мітрос помре найпершим, бо він серед них трьох найслабший. Орест уявив, як вони з Леандром залишаться тут удвох, як Леандр доглядатиме за худобою й працюватиме в полі та саду, а він поратиметься по хаті, готуватиме їжу та збиратиме яйця. Він уявив собі, як Леандр увечері заходитиме до будинку, де на нього вже чекатиме вечерея, як вони сидітимуть за столом і говоритимуть про погоду, про врожай і худобу, а потім, можливо, навіть поговорять про більш особисте: про Мітроса, про стару та про свої домівки, про тих, хто залишився в них удома.

Уранці Мітрос показав товаришам місце, оточене кущами, де стара, за її словами, хотіла бути похованою. Він і досі кашляв і тримався за груди, доки Орест і Леандр копали яму, до якої покладуть мертве тіло. Коли ж над трупом почали кружляти мухи, Мітрос заповзвся їх відганяти в проміжках між нападами кашлю.

Очі старої і досі були наполовину розплющеними, й Оресту часом здавалося, що попри свою непорушність вона просто на мить знепритомніла або ж і тепер має здатність за ними спостерігати, слідкуючи за тим, як вони з Леандром готують для неї могилу. Коли ж настав час опускати тіло до викопаної ями, усі троє завагалися. Вони просто стояли там і дивилися.

А потім Мітрос підійшов до старої і взяв її за руку. Леандр сів на землю, дивлячись перед собою. Собака відповз у затінок.

І тут Орестові сійнуло: він зрозумів, що має зробити. Він став дуже рівно, розправив плечі так, аби перебувати в центрі уваги обох своїх товаришів. Він поглянув на тіло старої і пригадав ту пісню, що її співала селянка над своїм чоловіком, який помер, випивши води з отруєної криниці. Орест прочистив горло і почав співати. Він не мав певності в тому, що правильно вимовляє всі слова, однак мелодію пам'ятав чудово. А ще він прекрасно пам'ятав ту силу, з якою селянка спрямовувала свою пісню в небеса. І Орест, як вона, звів очі до неба. Коли він не пам'ятав слів, то повторював попередній куплет або вигадував щось своє. А помітивши, що Мітрос кивнув Леандрові, заспівав іще голосніше. І тоді Мітрос просунув руки під плечі старої, а Леандр став навколішки й узяв її за ноги. Дуже повільно вони підтягли її до краю могили, обережно опустили на дно, а потім засипали землею.

Коли всі троє вже поверталися до будинку, а собака біг позаду, Леандр запитав Ореста, звідки він знає, як голосити. І тоді Орест знову пригадав ту сцену: чоловік лежить на землі і б'ється в передсмертних судомках, на нього невблаганно дивиться вартувий, а жінка з дитиною на руках стоїть і голосить у високе небо. Тепер усе це здалося йому таким далеким, наче з іншого життя, чи як щось, що відбувалося зовсім не з ним.

— Не пам'ятаю, звідки я це знаю,— відповів Орест.

А потім Мітрос порався на кухні, Леандр пішов працювати на поле, а Орест спустився на свою улюблену скелю, сподіваючись, що Леандр невдовзі до нього приєднається і розповість, які має плани. Однак Леандр того вечора на скелі не з'явився.

Орест, доки йому вистачало терпіння, сидів і дивився на море, слухаючи, як хвилі щосили налітають на каміння й розбиваються об нього, а потім, так і не дочекавшись Леандра, пішов до будинку, де застав Мітроса на кухонній підлозі — його душив кашель, і горлом ішла кров. Орест вийшов на двір і свиснув так, як було умовлено, кличучи Леандра негайно повернутися до будинку. Потім він знову пішов на кухню й поклав Мітросову голову собі на коліна.

Усю ніч вони з Леандром просиділи біля Мітросового ліжка, доки той спав, прокидався від спазматичного кашлю і знову засинав. А потім товариші принесли йому поїсти й упевнилися в тому, що йому зручно лежати поруч із собакою, котрий витягся за спиною в Мітроса.

— Нам треба йти,— сказав Леандр.— Досі нам щастило, але рано чи пізно сюди прийдуть люди, і тоді ми не зможемо дати їм гідний опір.

— Я не зможу піти,— сказав Мітрос.

— Ми дочекаємося, коли тобі буде краще,— сказав Леандр,— коли

твій кашель минеться.

— Я не зможу піти,— повторив Мітрос.

— Чому? – запитав у нього Орест.

— Стара жінка сказала мені, що, коли я залишуся, тут чекатиме смерть.

— На нас усіх? – поцікавився Орест.

— Ні, тільки на мене.

— А ми? – запитав Орест.

— Вона розповіла мені про все, що буде,— відповів йому Мітрос.

— Щось погане? – уточнив Орест.

Мітрос не відповів, але кілька секунд дивився Орестові в очі, ніби вирішуючи, що йому сказати.

— Можеш нам розказати,— заохотив його Леандр.

— Ні, не можу,— відповів Мітрос.

Після цього він заплющив очі й лежав непорушно. Орест і Леандр залишили його сплячим, а самі вийшли до кухні.

Коли вони знову почули Мітросів кашель, одразу повернулися до нього. Очі його були розплющені. Він простяг руку й ухопив Ореста за зап'ясток.

— Чи ти. – почав Мітрос, але потім закашлявся.

— Тобі не треба розмовляти,— сказав Леандр,— краще відпочинь.

— Я хочу сісти.

Вони допомогли Мітросові сісти. Увесь цей час він не випускав Орестової руки.

— Чи ти їм розкажеш? – запитав він в Ореста.

— Розкажу їм що? – запитав той.

— Що я був з тобою всі ці роки, про стару жінку, про собаку й про цей будинок? Чи розкажеш ти їм про все, що з нами сталося, про все, що ми зробили?

— Розкажу кому? – запитав Орест.

Леандр поклав долоню на плече Оресту, відтягаючи його від хворого. Мітрос відпустив його руку.

— Ми розкажемо їм, що ти був щасливий,— сказав Леандр,— що за тобою був добрий догляд і що ми тебе дуже любили, що піклувалися про тебе і що з тобою не сталося нічого поганого, зовсім нічого. Ось що я їм розкажу, і Орест теж розкаже. Це буде найперше, що ми зробимо, коли повернемося додому.

— Оресте,— почав Мітрос.

— Я тут, Мітросе,— відгукнувся той.

— Можливо, те, що вона передрекла, і не збудеться,— прошепотів хлопець.

— Але що вона тобі сказала? – запитав Орест.

— Ти їм розкажеш? – ще раз спитав у нього Мітрос, ігноруючи

поставлене йому запитання.

— Так. Обіцяю.

— Їм усім? Моєму батькові й матері, усім моїм братам? У мене можуть бути й інші брати чи сестри, котрих я ніколи не бачив.

— Ми розкажемо їм усім.

Після цього Мітрос знову ліг і заснув. Увечері Орест пішов до Леандрової кімнати й ліг у його ліжко, але Леандр до нього не приєднався. Натомість, він усю ніч ходив між кухнею та кімнатою, в якій лежав Мітрос. Орест до самого ранку вслухався в його кроки.

Уранці Орест, мабуть, забувся коротким сном, бо прокинувся він від доторку Леандрової руки, котрий поклав долоню на його плече.

— Мітрос перестав дихати. Уже досить давно,— прошепотів Леандр.

— А ти не пробував його розбудити? — спитав Орест.

— Він не спить,— відповів Леандр.— Він помер.

Вони присіли над тілом товариша до самого вечора, коли сонце вже перестало пекти, і потім віднесли його туди, де раніше поховали стару. Собака біг слідом за ними, нашошовивши вуха, неначе він дослухався до якихось віддалених звуків. Коли вони були вже готові опустити Мітросове тіло до ями, в якій лежала стара, Леандр одними очима попрохав Ореста заголосити й над Мітросом. Орест підійшов ближче до краю і присів. Він тихо заспівав слова так, як їх пам'ятав, поступово стишуючи голос, аж під кінець він зробився ледве чутним.

Коли могилу було вже засипано, пес, здавалося, утратив спокій. Він посидів над нею разом з хлопцями, а потім нерішуче пішов за ними назад до будинку, тихенько підвигаючи. На кухні він сів на своє звичайне місце. Орест дав собаці їсти та пити, злегка потріпав його по голові й ніжно до нього заговорив.

Він уже знав, що Леандр готується звідси піти. Вони про це не говорили, але Орест точно знав, що Леандр збирається зробити саме це. От тільки що в такому разі станеться зі собакою?

Прокинувшись уночі, Орест пішов до Леандрової кімнати і ліг поряд з товаришем. Собака вмовився поруч. Леандр посунувся, даючи Орестові місце, а потім обійняв його і пригорнув до себе. І тільки тут Орест зрозумів, що вони обидва однаково бояться того, що з ними станеться, коли вони залишать будинок.

Він перестав спати в їхньому з Мітросом ліжку, натомість щовечора чекав, коли Леандр піде до своєї кімнати, й лягав поряд з ним. Собака теж був із ними. Орест почав з нетерпінням чекати настання ночі, щоб знову пережити ці години єднання з Леандром, а потім прокинутися поруч з ним уранці.

Однієї ночі Леандр, здавалося, ніяк не міг заснути. Він крутився та совався в ліжку якийсь час, а потім у цілковитій темряві вони з Орестом обійнялися, лежачи без сну і дивлячись один на одного

широко розплющеними очима.

— Я хочу побачити свого діда, якщо він іще живий,— сказав Леандр.— Він мав лише двох синів, і один з них помер, а інший, мій батько, мав лише одного спадкоємця — мене. Можливо, дідусь на мене чекає. Іанті, моїй сестрі, було тільки десять, коли мене викрали. Зараз вона вже доросла жінка і теж на мене чекає. І мої батьки чекають, і дядьки та тітки, й інші дід з бабою, батьки моєї матері, чекають на мене теж.

— А я не знаю, хто на мене чекає,— сказав Орест.— Можливо, саме це й намагався мені сказати Мітрос, що мого повернення зовсім ніхто не чекає.

— На тебе чекає мати,— заперечив Леандр,— і Електра теж.

— Але не батько?

— Твій батько мертвий.

— Хто його вбив?

Леандр довго не відповідав, а потім притис Ореста ближче до себе і прошепотів:

— Досить і того, що він помер.

— Моя сестра Іфігенія теж мертва,— сказав Орест.

— Я знаю.

— Я бачив її смерть,— продовжив Орест.— Ніхто з них не знає, що я бачив, як вона помирає. А ще я чув її голос, чув, як кричить моя мати, бачив, як її відтягають геть.

— Як вийшло, що ти все це бачив?

— Я був на пагорбі над табором. Мене залишили гратися у двобій на мечах із солдатами, та солдати по якомусь часі втомились і я залишився сам у наметі. Я трохи поспав, але прокинувся від ревіння худоби. Тоді я вийшов з намету і ліг на землю на краю схилу, саме над тим місцем, куди привели жертвних телиць, і дивився, як їх різали. Я чув їхні крики, жакливі передсмертні крики, що линули ніби прямо з їхніх животів. А потім я побачив кров, як вона б'є фонтаном. І там був мій батько разом з іншими чоловіками, яких я теж знав. Я відчував запах крові та запах нутрощів зарізаних тварин, крові та нутрощів, що були всюди. Я вирішив побігти вниз до батька чи, можливо, знайти свою матір та Іфігенію. Але раптом я їх побачив. Вони йшли з процесією, йшли на чолі процесії; Іфігенія й моя мати йшли попереду, за ними — усі інші, а позаду них були чоловіки. Коли вони наблизилися, запала могильна тиша. Я бачив, як моїй сестрі відрізають волосся. Потім її змусили стати на коліна. Її руки та ноги були міцно зв'язані. А потім я почув її голос і голос моєї матері. Їм чимось позатуляли роти, щоб вони припинили кричати. А потім мою матір кудись відтягли, а Іфігенія спробувала дотягтися до батька, та вони відтягли її назад. А потім вони накинули їй на голову якусь шмату, щоб вона нічого не

бачила. А потім чоловік, що стояв поруч з батьком, повільно підійшов до неї, тримаючи в руці ніж. Те, чим сестрі затулили рот, мабуть, випало – й вона почала кричати. Її крики були такими самими, як у телиці. А потім вона впала, і її тіло віднесли геть.

— І що сталося потім?

— Потім я пішов до намету, ліг і почав чекати. Кількоро чоловіків увійшли й запитали, чи я не хочу ще пограти у двобій на мечах, але я сказав їм, що вже награвся. А потім прийшов мій батько й почав зі мною бавитись, а потім він посадив мене собі на шию й возив по всьому табору.

— А де була твоя мати?

— Я був з людьми мого батька. Мабуть, я проспав у його наметі кілька ночей, бо я пам'ятаю, як вони дуже голосно розмовляли і як радісно кричали, коли дізналися, що кораблям уже можна відпливати, бо напрямок вітру змінився. Коли вітер змінився, увесь табір ніби збожеволів, усі бігали та поспішали. Вони й забули про моє існування, та Ахіллес помітив мене і відвів до мого батька. А потім батько знову посадив мене собі на шию і проніс через увесь табір до намету, в якому була моя мати. А потім ми зібралися й поїхали додому.

— Ти розповів своїй матері про те, що бачив?

— Спочатку я сумнівався, чи вона знає, що Іфігенія мертва, думаю, можливо, вона запитає в мене чи в когось іще, що ж було після того, як її відтягли геть. Вона ж не бачила, що сталося. А я бачив усе. Моя мати нічого не бачила, а Електри взагалі там не було. Там був тільки я і ще ті люди, цілий натовп чужих людей, і з ними мій батько.

— Ти хочеш повернутися додому, до матері й Електри?

— Іноді зовсім не хочу. Але тепер усе може бути інакше.

— Нам треба вирішити.

— То ми підемо й заберемо з собою собаку?

— Нам доведеться привчити до себе собаку, якщо ми хочемо, щоб він за нами пішов. А ще доведеться заpastися їжею, щоб узяти її з собою. Треба забрати з собою стільки харчів, скільки ми зможемо понести. І ще, звичайно, воду.

Орест поклав руку Леандрові на груди, щоб показати, як йому страшно. Товариш його обійняв.

Лежачи без сну всю ніч аж до світанку, Орест знав, що й Леандр не склепив повік. Він відчував, що товариш лежить з розплющеними очима й думає. Йому хотілося повернутися в ті часи, коли стара і Мітрос іще були живі, чи в ті незбагненні дні, коли його мати з Іфігенією та ним самим тільки вирушили до батькового табору, що готувався до війни і так привітно зустрів малого Ореста.

Леандр поворухнувся, й Оресту зробилося цікаво, чи настануть коли-небудь часи, коли він згадуватиме оці ночі, проведені з Леандром,

ночі, коли вони були тільки вдвох, лежали без сну і шепотілись, а пес простягся за спиною, і стара з Мітросом були неподалік у своїй могилі. Орест лежав і дивився, як Леандр підвівся і почав одягатись, готуючись до прийдешнього дня. Йому теж треба вставати й починати готуватися в дорогу. Він займеться пакуванням харчів. І Орест почав подумки складати перелік усього, що їм може знадобитися в цій довгій подорожі.

Того ранку, коли вони мусили вирушити в дорогу, хлопці застали на кухні собаку, що нерухомо лежав на підлозі з висунутим язиком, начебто потерпав від спраги. Але коли йому налили води, пес не захотів її пити.

— Пес помирас,— сказав Леандр.— Він не хоче з нами йти.

Собака не виявив спротиву, коли хлопці його підняли й понесли до місця, де було поховано стару жінку та Мітроса. Вони просиділи поряд з могилою цілий день. Хтось один приносив їжу й питво, та собака від усього відмовлявся. Він лише жалібно скиглив, але скоро і це припинилося. Навіть після того, як настала ніч, хлопці продовжували сидіти над ним і шепотіти ласкаві слова, до собаки, до старої жінки й до Мітроса. А потім вони вже сиділи мовчки. Тишу порушувало лише нерівне дихання пса. А потім і дихання зникло.

Уранці, коли зійшло сонце, вони втретє почали копати. Потім поклали труп собаки до тіл старої жінки та Мітроса. Щойно це було зроблено, хлопці повернулися до будинку й узяли все, що приготували для подорожі. Леандр сказав, що вирушати треба якомога скоріше, щоб устигнути пройти значну частину дороги першого ж дня.

Електра

Не дуже далеко від палацу є сходи, що спіраллю спускаються в низину; колись у ній був сад. Деякі сходинки розбиті, дві чи три – майже зовсім випали під дією часу, а можливо, через змій, що залюбки влаштовують свої кубла в отворах між камінням. Внизу кволі дерева борються за життєвий простір із чагарниками, що дико розрослися без людського догляду. Коли моя сестра була ще жива, ми завжди сюди приходили, якщо хотіли поговорити подалі від зайвих вух. У надвечірніх сутінках пташиний щебет робився голоснішим, майже затятим. Можливо, той гамір був лише викликом численним ласкам, що їх було повно в цій місцині. Й ми з сестрою могли бути певні, що, коли хтось вороже до нас налаштований і заховався між деревами, він усе одно нас не почує.

Моєї сестри немає більше серед живих. Вона вже ніколи не прийде до цього саду.

Замість неї туди тепер ходить моя мати. Вона виходить із палацу в супроводі двох або й трьох охоронців, які йдуть за нею на відстані. Бувають дні, коли я ходжу з нею, але ми майже не розмовляємо, й частенько, коли я хочу залишити її там саму, вона відпускає мене легким кивком голови.

Цей низинний сад буде місцем її смерті. Колись її там обов'язково хтось уб'є. Вона лежатиме там між покручених куців у калюжі власної крові.

Іноді я посміхаюсь, дивлячись на те, як вона спускається сходами, а занепокоєні охоронці спираються на залишки балюстради, боячись, що моя мати може впасти прямо на колишню мулярську гордість.

Комусь би спало на думку, що за відсутності моєї матері й її охоронців Егістус залишиться сам і буде більш уразливим і що тоді настане слушний час прослизнути до кімнати, де він працює, й устроїти ніж у його груди чи, удавши, що хочеш його про щось попросити, несподівано вхопити його за волосся, відтягнути голову назад і теж розрізати йому горло.

Однак вважати, що коханець моєї матері так легко дозволить себе вбити, буде величезною помилкою. Він завжди має купу стратегій, і одна з них, мабуть, найважливіша, полягає в тому, як убезпечити власне життя. Він завжди пильнує. А ще ж є люди, котрим він платить, котрих він контролює, і вони теж завжди залишаються пильними.

Егістус схожий на тварину, що забігла до хати в пошуках комфорту й безпеки. Він навчився посміхатися замість того, щоб гарчати, але його кігті та зуби, як і тваринні інстинкти, нікуди не зникли. Він уміє

уникати небезпеки. Він нападе першим. За першої ж загрози він вигне спину й плигне на тебе.

Той, хто його боїться, чинить дуже мудро. А я маю підстави його боятися.

* * *

Того дня, коли мій батько повернувся з війни й вітався перед палацом зі старійшинами, мати наказала двом Егістусовим друзям знайти мене. Вони витягли мене прямо з трапезної, не звертаючи уваги ні на мої крики, ні на шок, ні на заперечення. Вони змусили мене спуститися східцями, що ведуть у підвал під кухонним поверхом, і замкнули в підземеллі, залишивши там на декілька днів і ночей без їжі та води. А потім мене випустили. Вони просто відчинили двері тієї темної камери, де я сиділа, й дозволили мені, брудній і принижений, підібгавши хвоста, повернутися до моєї кімнати, начебто я була якийсь напівприрученим звірятком. А всі дивилися на мою ганьбу! Потім вони дозволили мені жити в моєму покої, як і раніше, так, ніби нічого й не сталося.

Того ж дня, коли мене випустили з підземелля, до моєї кімнати зайшов Егістус. Стоячи на порозі, він сказав, що моя мати пережила стільки горя і зараз у такому непевному стані, що ні в якому разі не можна говорити з нею про щось таке, що може її засмутити чи нагадати їй про перенесені страждання. А ще він сказав, що мені не слід залишати територію палацу чи потайки говорити зі слугами та шепотітися з охоронцями.

Я не повинна створювати ніяких труднощів, додав цей негідник, і він особисто прослідкує, щоб я їх не створювала.

— Де мій батько? – запитала я в нього.

— Його було вбито, – відповів Егістус.

— Хто його вбив?

— Хтось із його власних солдатів. Але з ними вже розібралися. Ми більше ніколи про них не почуємо.

— А де мій брат?

— Його забрали звідси задля його ж власної безпеки. Скоро він повернеться.

— Забрали туди ж, куди й мене? У підземелля, де він і зараз сидить задля власної безпеки?

— Тобі зараз нічого не загрожує, хіба ні? – відповів він.

— Чого ти хочеш? – запитала я.

— Твоя мати бажає повернутися до нормального життя. Ти теж, напевно, цього хочеш. Але для цього нам буде потрібна твоя допомога.

Він уклонився мені, але той уклін був лише насмішкою, лише даниною традиції.

— Я гадаю, що ти все розумієш, – сказав Егістус.

— Коли повернеться мій брат? – запитала я.

— Щойно мине небезпека. Твоя мати бажає цього над усе. І тоді вона буде менш свавільною, ніж зараз, менш дратівливою.

* * *

Небагато часу знадобилося мені, щоб дізнатися, як було вбито мого батька й чому мати не хоче, щоб обговорювали подробиці його смерті. І тоді я зрозуміла, навіщо вона послала Егістуса залякати мене, – вона не хотіла чути обвинувачень із уст своєї доньки. Обоє, і він, і вона, чудово знали, що наш палац, який повниться відлуннями давніх голосів і шепотів, мов павутинням огорнений турботами дбайливих доброзичливців і вірних підданих. Вони не могли не розуміти, що я дуже легко дізнаюся правду про те, хто вбив мого батька, що мені дуже швидко розкажуть, як звідси було викрадено мого брата, а головне, за чийм наказом це було зроблено. Мати і її коханець своїми погрозами примусили мене мовчати, та їм не підвладна ніч і те, як ширяться чутки.

Ніч належить мені так само, як і Егістусові. Я теж умію рухатися безшумно. Я живу серед тіней. У мене особливо довірливі стосунки з тишею, тому я чудово знаю, коли буває безпечно пошепотітися.

* * *

Я впевнена, що Егістус знає, де зараз мій брат чи, принаймні, як склалася його доля. Однак я також упевнена й у тому, що він нікому цього не розповість. Він розуміє, що таке влада. Його обізнаність турбує всіх у цьому домі.

Він готовий ухопити всіх нас у свої лабеті. Він тримає нас, як орел у своїх кігтях менших пташок, пообридавши їм крильця, щоб не змогли втекти, а лише животіли й були напoxваті, коли надійде час попоїсти.

Він чудово усвідомлює, що цікавить мене так само сильно, як і я його. Як і він, я уважно дослухаюся до різних звуків, тож чую пристрасні стогони, коли він в одній із кімнат цього коридора кохається зі своїм улюбленцем-вартовим, чи розрізняю його швидкі й легкі кроки, коли він спускається до приміщення слуг, аби знайти собі дівку, котра вдовольнить його перш, ніж він повернеться в ліжко моєї матері й зручненько в ньому влаштується, ніби нічого й не було, ніби й не існує того бридкого, невситимого апетиту, що й привів його до влади.

Я лише раз, можливо, і бачила, як Егістус тремтить або ж виказує страх; я лише раз, можливо, й помітила, як хамелеон, що в ньому живе, готовий кинути в укриття.

Коли прийшли новини про те, що викрадених хлопців, а з ними, як ми сподівалися, й Ореста, звільнили й уже везуть додому, я сиділа зі своєю матір'ю й Егістусом, який не всміхався й, з усього видно, почувався невпевнено.

Нам нетерпеливилося швидше привітати мого брата вдома. Коли нам не стало сил просто сидіти та чекати, а точних відомостей про час його прибуття все одно не було, ми з матір'ю залишили Егістуса й пішли перевірити, чи належним чином ідуть приготування в Орестовій кімнаті. Ми спустилися на кухонний поверх, аби поміркувати, які страви він може захотіти скуштувати одразу ж по приїзді. Вирішуючи, хто зі слуг найліпше зуміє йому догодити, ми говорили сердечно, уперше відтоді, коли було вбито мого батька. Я відчувала, що мати щаслива від самої можливості Орестового повернення додому.

Коли ми повернулися до кімнати, в якій був Егістус, то побачили, що там з'явився ще якийсь чоловік, зовсім нам невідомий. І тоді в мене виникло відчуття, що ми з матір'ю були там зайві, що ми перервали щось важливе, можливо, навіть конфіденційне, що Егістус обговорював із тим чужинцем. Я ще подумала, чи не є той зайда його таємним коханцем або ж прибічником, який тепер от вирішив нагадати Егістусові про давній борг.

Коли ми ввійшли, Егістус стояв лицем до вікна. Його кулаки були міцно стиснуті, а прибулець стояв біля дверей, спершись на стіну. Коли Егістус обернувся, я помітила страх у його очах. Він кивнув чужинцеві, показуючи, що той мусить вийти з кімнати. Я усвідомила, що, можливо, і мені треба теж вийти, бо, хай що там сталося, Егістус і мати, напевно, мають залишитися наодинці. Проте, замість того, аби піти геть, я сіла. Так я давала їм зрозуміти, що доведеться знайти щось вагомніше за ввічливе прохання, якщо вони захочуть мене позбутися. Я разом із матір'ю хотіла почути від Егістуса, що ж спричинило появу того переляканого погляду.

У той час моя мати в присутності Егістуса нерідко поводитися мов маленька й дурненька дівчинка, часом виявляючи надмірну вимогливість і навіть нахабство. Нічого з вимовленого нею не могло бути анітрохи цікавим. Вона навчилася говорити як дурепа. Основними темами її розмов були тільки спека, квіти, як вона втомилася, не досить поважна поведінка котрогось із охоронців або жаклива незграбність служниць. Мені частенько було цікаво, що б сталося з її пташиним щебетанням і вдаваною непослідовністю, якби хтось відкрито заявив, що той охоронець вважає, що має право виявляти неповагу до неї, бо час від часу усамітнюється з Егістусом в одній із кімнат палацу, де виконує всі його забаганки, а три служниці зробилися незграбними, бо носять під серцем або вже годують грудьми його дитину, а одна, я це точно знаю, навіть народила від нього двійню. Хіба могла моя мати цього не знати?

Тож, у приміщеннях нижнього поверху нестримно примножувалося життя, а в коридорах стояв постійний запах плотського бажання. Хоча моя мати й прикидалася, що цього не помічає, бо так їй було зараз

зручно, ніби вона, і насправду, чомусь зробилася такою дурненькою чи неухважною до всього, це було зовсім не так, бо вона, як і я, помічала геть усе. Вона не була ні дурненькою, ні відстороненою. Під маскою усміхненої дурепа жила розгнівана фурія, за позірною неухважністю гартувалася сталь.

— Хто цей чоловік, який щойно звідси вийшов? – поцікавилася вона.

— Який чоловік? – перепитав Егістус.

— Той неприємний чоловік.

— Звичайний вістовий.

— Зазвичай вістові сюди не заходять. І це дуже добре, бо після нього в кімнаті залишився сморід. Він, мабуть, не мився декілька днів.

Егістус знизав плечима.

— І чому сьогодні зовсім немає вітру? – спитала мати невідомо в кого. – Я така виснажена.

Егістус іще сильніше стиснув кулаки.

— Я маю відчуття, що з'явилися новини, – мати підвищила голос, аби Егістус тепер уже точно зрозумів, що вона звертається саме до нього.

Коли вона зустрілася зі мною поглядом, то вказала очима на Егістуса, начебто я в якийсь таємничий спосіб могла змусити його відповісти.

Я холодно на неї подивилася.

— Яку новину приніс вістовий? – запитала вона ще голосніше.

Запанувала тиша, що її, схоже, жоден із присутніх не бажав порушувати. Мати вдягла на обличчя легку напівусмішку. Зараз вона була схожою на когось, хто щойно з'їв щось дуже кисле й щосили намагався приховати свої неприємні відчуття.

Раніше це ніколи не спадало мені на думку, але в цю мить я раптом із усією ясністю зрозуміла, що вони з Егістусом вже не подобались одне одному. Дотепер я чомусь уявляла, що вони живуть в якомусь теплому затишку своєї змови, що радіють одне одному при денному світлі та щасливо усамітнюються в материних покоях уночі, хоча б тоді, коли Егістус не вештається безборонно палацом. Тепер же я помітила, що між ними панує важка незгода. Кожен із них запізнав іншого краще, ніж треба, і виявив якусь неприємну для себе правду.

Мене розвеселило, наскільки природно це в них вийшло. Однак такий стан речей, здається, скінчиться не скоро, вони й не збиралися розлучатись. І я зрозуміла чому. Моїй матері й Егістусові, я вважала, буде дуже важко одне без одного. Занадто багато чого відбулося.

Сидячи там із ними в мовчанні, я уявляла собі, як вони, очевидно, мучаться в найважчі години ночі, коли приглушені крики вчуваються знов і знов, незалежно від того, сплять вони чи страждають від

безсоння.

Якийсь час я за ними спостерігала. Я бачила, що мати кілька разів заплющила та розплющила очі, але Егістус сидів непорушно. Здавалося, я була свідком чогось надзвичайно особистого, майже так само приватного, як і статеві стосунки. Я дивилася на них, і мати з Егістусом були переді мною, неначе голі.

* * *

Я віддаляюся від їхнього світу, світу розмов, реального часу та нагальних людських потреб, і наближаюся до світу, що завжди був тут. Щодня я молю богів, аби вони допомогли мені перемогти, я молю їх, аби вони не залишали без своєї милості життя мого брата, щоб дозволили йому повернутися, я молю їх, аби вони зміцнили мій власний дух, коли настане мій час. Я перебуваю під впливом богів, які все бачать, і тоді я бачу абсолютно все.

Моя кімната є аванпостом підземного світу. Кожен свій день я проживаю разом зі своїм батьком і сестрою. Вони постійно зі мною. Приходячи на батькову могилу, я вдихаю тишу, що завжди панує над місцем, де лежить його тіло. Я затамовую подих, аби те особливе повітря заповнило моє тіло, а потім дуже повільно видихаю. І тоді батько виходить до мене з темряви свого прихистку. Я повертаюся до палацу, а його невидима тінь лине за мною.

Він із обережністю наближається до палацу. Він знає, що існують люди, яких йому слід остерігатися навіть після смерті. Я не видаю жодного звуку, доки він шукає місце в кімнаті, де йому буде зручно. А потім, щойно я пошепки вимовляю її ім'я, приходить моя сестра Іфігенія, котра спочатку з'являється у вигляді легкого коливання повітря. Батько й сестра наближаються одне до одного.

Спочатку я за них боялася. Мені здавалося, що сестра до нас приєдналася, щоб нагадати батькові про те, як її було вбито, щоб докоряти йому за свою смерть і за те, що він спокійно стояв і дивився, як її приносять у жертву. Я думала, що вона прийшла як обвинувач, котрий хоче зіштовхнути батька до прірви навіть глибшої і темнішої за ту, в якій він зараз перебуває.

Натомість, моя сестра Іфігенія, убрана у весільний одяг, ще блідіша та вродливіша, ніж за життя, поволі рушила до батька, виявляючи готовність його обійняти чи взятися з ним за руки, чи, можливо, почути слова заспокоєння від його духа.

Тоді мені захотілося запитати в неї, чи вона все забула. Мені захотілося запитати про те, чи подробиці смерті стерлися з її пам'яті, чи вона зараз існує так, ніби нічого того не сталося.

Можливо, дні, що передували її смерті, як і спосіб, в який її було вбито, зовсім нічого не важили в тому місці, де вона тепер перебувала. Можливо, боги тримають пам'ять мертвих у себе, в якомусь

особливому місці, що ревно охороняється. Замість неї боги повертають почуття, що колись дарували чистоту та радість, почуття, що колись важили дуже багато. Вони дозволяють мертвим відчувати любов, бо вона не може їм завдати шкоди.

Вони наближаються одне до одного – мій батько та моя сестра. Рухаються вони нерішуче. Я не впевнена, що, побачивши одне одного, вони не перестали помічати мене. Я не впевнена в тому, що живі їх цікавлять. У них стільки всіляких потреб, що належать виключно їм одним. Вони мають так багато всього, чим мусять поділитися одне з одним.

Ось чому я не розмовляю зі своїм батьком і сестрою, доки їхні духи граційно витають моєю кімнатою. Мені достатньо й того, що вони тут є.

Але було запитання, на яке я хотіла почути від них відповідь. Я хотіла знати, де мій брат. Я передчувала, що настануть дні, коли я зможу в них про це запитати; вони чекали на мою цікавість, але, перш ніж я встигла вимовити Орестове ім'я, хутко зникли.

Якось, одного полудня, невдовзі після того випадку з Егістусом і вістовим, із коридора почувся раптовий крик, а потім – біганина чоловіків. А після цього я почула пронизливий голос своєї матері.

Щойно я зрозуміла, що духи, котрі мене відвідали, нічого не чують, я теж вирішила ніяк не реагувати, а зачекати на місці. З-поза стін палацу почулися навіть голосніші крики. А потім у мої двері постукав один із вартових і повідомив, що моя мати бажає, аби я була зараз із нею, бо от-от прибудуть хлопці, ті самі хлопці, що їх було викрадено, і нам обом слід привітати Ореста з поверненням.

Щойно було вимовлене ім'я мого брата, я відчула, що присутність мого батька та сестри зробилася більш явною, вони неначе пожвавішали, зробилися більш активними. У мене з'явилося відчуття, що батько смикає мене за рукав, а сестра взяла мене за руку. А потім, щойно кроки вартового затихли в кінці коридора, усе заспокоїлося.

Я вирішила, що тепер сама вимовлю братове ім'я. Коли ж я його прошепотіла, а потім повторила вже голосніше, мені відповів якийсь голос. Той голос швидко щось сказав, от тільки слів я розібрати не змогла. Сестра обхопила мене руками, немовби намагаючись утримати на місці. Спочатку я кілька секунд пручалась і робила спроби вивільнитись, але потім відчула, що батько знову смикає мене за рукав, повертаючи до себе увагу.

— Нарешті мій брат повертається,– прошепотіла я.– Орест повертається.

— Ні,– відповіла Іфігенія. Її голос, принаймні, той голос, що це сказав, був точнісінько як у неї, звучав майже голосно.

— Ні,– підтвердив і батько. Його голос, щоправда, звучав тихіше.

— Я маю йти, щоб побачити свого брата та привітати його з поверненням,— сказала я їм.

І тоді мене вже ніхто не тримав. Я полегшено всміхнулася, подумавши, що батько й сестра могли перенестися до входу в палац і будуть там поруч зі мною, коли прибуде Орест. З усіх ніг я кинулася бігти коридором, що вів до парадних дверей. На дворі гудіння чоловічих голосів зробилося дужчим і більш злагодженим.

Коли ж я почула радісні вигуки та свист, мені надзвичайно захотілось опинитися зараз біля своєї матері, щоб Орест у найперші ж хвилини побачив, як ми стоїмо вдвох і вітаємо його з поверненням додому.

Коли першого хлопчика підняли на руки й показали натовпові, вигуки привітання лунали далі, але я помітила, що людське піднесення швидко згасає і змінюється занепокоєнням. Дехто заозирався навколо, ніби шукаючи свідків того, що побачив сам, ніби бажаючи пересвідчитись у тому, що й інші помітили бліде обличчя хлопчика та його перелякані очі, що швидко бігали натовпом, як у дикого звіра, котрого довгий час тримали в клітці, а потім випустили, і він тепер лякається шуму свободи.

Мати впіймала мою руку й тримала її. Вона приглядалася, зітхала та тихесенько зойкала, потім почала кричати на тих, хто стояв поблизу, вимагаючи від них, аби Ореста одразу ж підвели до неї, кажучи, що не можна дозволити юрбі підкидати його в повітря, бо він — син Агамемнона й заслуговує на особливе ставлення, із ним мусять поводитися не так, як з усіма іншими. І лише тоді я помітила Егістуса, котрий стояв у натовпі. Його лице було напруженим і занепокоєним, брови насупились, а очі дивилися в землю. Коли він підвів голову, то зустрівся зі мною поглядом. І тоді мені стало ясно, що Ореста немає серед звільнених. Я дивилася на те, як інших хлопців підкидають у повітря, як натовп вітає їх голосними викриками, а родичі та близькі друзі полегшено зітхають, і розуміла, що мого брата серед них немає. А потім я зауважила неспокій і острах у поведінці деяких чоловіків, коли вони дивилися на мою матір, і збагнула, що вони теж про це знають. Можливо, про це знає кожен. Єдиною людиною, хто ні про що не здогадується, була моя мати, котра була вся жагуче чекання, котра, осліплена своїм нетерпінням, не бачила більше нічого.

Доки хлопців забирали додому їхні щасливі родини, я спостерігала за Егістусом. Коли натовп потроху розійшовся, він залишився стояти в товаристві лише двох родин, чії діти також не повернулися. Люди оточили його щільним кільцем, а Егістус почав їх заспокоювати, намагаючись розвіяти їхні страхи й даючи всілякі запевнення. Дуже швидко біля входу до палацу залишився тільки він і моя мати. Я стояла поруч із нею, а мати дивилася на нього з неприхованим гнівом.

— Де Орест? – запитала вона Егістуса.

— Я не знаю, – відповів він.

— Хіба ти не міг дізнатися?

— Я думав, що він перебуває з іншими хлопцями, – відповів Егістус.

— Невже? – не повірила мати.

Її тон був холодним і спокійним, але в голосі вчувалася лють.

— То ким був той вістовий, що залишив по собі сморід? – поцікавилася вона.

— Він прийшов, аби повідомити мені, що хлопці вже в дорозі.

— І що Ореста з ними немає?

Егістус схилив голову.

— Його знайдуть, – сказав він.

— Накажи поставити переді мною солдатів, які привели хлопців, – сказала моя мати.

— Вони не були з хлопцями від самого початку, – відповів їй Егістус. – Вони тільки супроводжували їх частину дороги.

— Накажи негайно їх наздогнати, якщо вони вже пішли, та привести до мене. Зроби це зараз же. Я достатньо це все терпіла й більше не дозволю, щоб ти поводився зі мною таким чином.

Я трималася подалі від матері, проте з коридора долинали голоси чоловіків, які збиралися групами, звіддала чулося відлуння материних наказів, і слуги поводитися дуже тихо, з чого я зрозуміла, що протистояння матері й Егістуса набуло загрозливої форми, що довкола мене розігрується серйозна боротьба. Тихесенько я вислизнула з палацу та пробралася на батькову могилу, однак і там атмосфера була дуже напруженою, і я зрозуміла, що ніяким шепотом, ніякими молитвами не зможу змусити його дух вийти за межі царства мертвих.

Того вечора я підійшла до дверей покоїв моєї матері та почула, як вона плаче, а ще я почула, що Егістус говорить їй щось заспокійливе, та вона не бажала слухати, бо наказала йому замовкнути й забиратися геть. Наступного ранку я прокинулася від нових криків, що долинали з-за стін палацу. І знову в коридорі говорило одразу багато чоловіків. Я ретельно дібрала одяг і вдяглася. Я збиралася знайти матір і Егістуса й бути з ними хоча б для того, щоб почути підтвердження того, що мені повідомив один із охоронців, ніби Орест і ще двоє хлопців якимось чином зуміли втекти з того місця, де їх тримали за наказом Егістуса, котрий не лише весь цей час знав, куди було відправлено викрадених дітей, але й ніс відповідальність за все, що з ними сталося.

Теодот – дід Леандра, одного з тих, хто так і не повернувся додому, – разом із батьком третього відсутнього хлопця, Мітросом, у супроводі кількох небайдужих друзів прийшли до палацу й вимагали аудієнції з мою матір'ю й Егістусом.

З усіх чоловіків, що залишилися тут, коли мій батько пішов на

війну, Теодот був найбільш шанованою й найбільш поважною людиною. Він не раз уже приходив до палацу, щоб обговорити можливе місце перебування викрадених дітей, постійно наголошуючи на тому, що Леандр є його єдиним онуком.

Я привіталася з цими чоловіками, коли зустріла їх у коридорі, де вони чекали. Потім слідом за ними увійшла до материного покою і стала в кутку, спостерігаючи за тим, як Теодот, навіть не глянувши в бік Егістуса, заговорив до моєї матері й повідомив їй, як вони дізналися від інших викрадених хлопців, що Орест, а також Теодотів онук Леандр і Мітросів син, якого теж звали Мітросом, однієї ночі втекли з ув'язнення. Він сказав, що трійця вбила одного з вартових, а потім зникла буквально за декілька днів до звільнення хлопців, і ніхто не знає, куди вони поділися.

— Їх знайдуть,— сказала моя мати так, ніби щойно почуте не було для неї новою.— Я вже віддала наказ, аби їх негайно знайшли.

— Хлопців били й погано з ними поводилися,— сказав Теодот, доки всі інші покійно стояли в нього за спиною.— Дехто мало не помер від голоду.

— Це нас не стосується,— відповіла моя мати.

Теодот зовсім невесело їй усміхнувся. Він схилив голову на знак того, що розуміє, чому вона так говорить, але не йме віри її словам. Потім він уклонився й мені, але ні він, ні жоден із чоловіків, які з ним прийшли, навіть не глянули в бік Егістуса. Така поведінка свідчила про те, що вони вважали його не гідним навіть їхнього презирства.

За декілька днів двох солдатів, що супроводжували викрадених хлопців дорогою назад, було приведено до палацу і поставлено перед моєю матір'ю, наче бранців. Їм було наказано чекати в коридорі, доки в материному покої збиралися батьки викрадених дітей, а також Теодот і Мітрос. Проходячи повз цих двох солдатів, я повернула голову й уважно на них подивилася. Вони, здавалося, тремтіли від страху. І знову я ввійшла до материного покою і стала в кутку.

Коли обох охоронців поставили перед нею, вона одразу ж підняла руку, забороняючи їм говорити.

— Нам відомо, що він утік із двома іншими, тож немає потреби про це розповідати,— сказала моя мати.— Нам лише потрібно, щоб ви їх знайшли, усіх трьох. Ви мусите мати якісь ідеї щодо того, куди вони могли піти після втечі. Тому я вам кажу, ідіть їхніми слідами, знайдіть їх і приведіть сюди. Нічого більше й нічого менше. Ніяких виправдань. Рушайте цієї ж миті. Мене це все дуже мучить.

Один із охоронців спробував заговорити.

— Я не бажаю нічого чути,— зупинила його моя мати.— Якщо ви маєте щось запитати, запитайте в Егістуса, коли звідси вийдете. Я просто хочу бачити свого сина, й усе. Більше мені нічого не потрібно.

Я не бажаю нічого від вас вислуховувати. І я не бажаю одного дня дізнатися, що з ним або з його товаришами щось сталося чи що з ними погано поводитися. Якщо я почую хоч натяк на скаргу від них, то власноруч повідрізаю вам обом вуха.

Вони покійно вийшли, Егістус – слідом за ними. Доки виходили й інші, я чекала в кутку, дивлячись на те, як моя мати сидить і, вочевидь, пишається собою. Вона дуже ніжно та м'яко спочатку торкалася свого обличчя, а потім лагідно гладила пальцями себе по голові. Її погляд був таким самовдоволенням, як у павича з розпущеним хвостом. Вона сиділа, наче перед великим зібранням, і мала вигляд людини, що може у будь-який момент усіх повиганяти чи віддати наказ, який усіх вразить своєю значущістю чи неприхованою загрозою. Однак, помітивши мене, вона встала й усміхнулася.

— Буде так чудово, коли нарешті Орест знов опиниться вдома,— промовила вона, ніби й досі зверталася до великого зібрання.— Можливо й на краще, що він не прибув з іншими й уникнув підкидання тією юрбою. Я попкілюся, щоб його привезли зовсім скоро. Разом з іншими двома хлопцями. Вже за день або два.

Вона тепло всміхнулася. А мені одразу ж захотілося якомога швидше піти до своєї кімнати. Мені здавалося, що вона решту дня тільки те й робитиме, що примірятиме одяг, погладжуватиме своє обличчя та зачісуватиме волосся, репетируючи сцену зустрічі з Орестом, коли можна буде постати перед усіма в ролі щасливої матері, котра зустрічає свого обожнюваного сина.

* * *

У наступні місяці Теодот разом із Мітросом часто приходив до палацу. Їх завжди приймали дуже офіційно, іноді запрошуючи й інших старійшин, котрі могли б бути свідками того, як моя мати з великою гідністю та повагою пропонує їм набратися терпіння і зачекати. Навіть попри те, що Егістус, на якого всі нишком кидали косі погляди і який проводжав гостей, коли аудієнцію було завершено, був присутній на кожній із подібних зустрічей, старійшини ніколи не дивились і не зверталися до нього особисто.

Ми з матір'ю часто говорили про Ореста й про те, де він може бути. Я знала, що її стосунки з Егістусом зробилися дуже складними, тому за будь-якої можливості сідала їсти без них і щодня ходила на батькову могилу, щоб повернутися звідти разом із його духом, який незримо летів за мною. А ще я пошепки зверталася до Іфігенії, однак її присутність, як і присутність мого батька, більше ніколи не була такою явною, як того першого разу; часом я взагалі майже її не відчувала.

Я усвідомлювала, що навколо мене зростає напруженість. Бували дні, коли з коридорів палацу не було чути жодного звуку, коли моя мати зовсім не виходила зі своїх покоїв, а Егістус, здавалося, зробився

ще тихішим, ніж зазвичай. Протягом якогось часу вони нікого не приймали, нікого взагалі. Коли я знічев'я проходила коридорами, бачила нерухомих вартових, що застигли, наче мармурові статуї.

* * *

Одного ранку я прокинулася від звуку чоловічих голосів. Теодот і Мітрос прийшли з десятима іншими старійшинами, котрі стояли позад них рівною шерогою, а ще далі були приведені кожним із них родичі та васали. Проминувши вартових, я вийшла з палацу і підійшла до Теодота. Виявилося, моя мати вже якийсь час відмовлялася приймати батька та діда викрадених хлопців, а Егістус навіть сказав їм узагалі не приходити до палацу, доки їх не покличуть.

— Перекажи своїй матері, що ми вимагаємо, аби нас до неї допустили,— сказав мені Теодот, а Мітрос і всі інші, що стояли позад них, згідливо закивали.

Я вказала на прочинені двері до палацу на знак того, що вони можуть, якщо хочуть, вільно зайти всередину. Я поговорила з вартовими, сказавши їм, що моя мати виявила бажання прийняти цих відвідувачів. Я побігла вперед, а Теодот і Мітрос, за якими йшли й усі інші чоловіки, поволі рушили коридорами, що вели до покоїв моєї матері. Та швидко їх зупинили інші вартові, котрі, здавалося, збіглися з усього палацу.

— Пропустіть мене,— сказала я вартовим, і вони послухалися.

У своєму покої мати стояла біля вікна, а Егістус сидів віддалік. Вони дивилися одне на одного важкими поглядами, так, наче щойно було сказано щось неприємне чи якісь жорстокі слова от-от могли прозвучати. Вони обоє повернулися в мій бік і глянули з однаковою люттю та похмурою рішучістю в очах.

— Скажи чоловікам зачекати,— сказала моя мати.— Я прийму їх, але не одразу і тільки двох із них.

— Я – не твоя служниця,— відповіла я.

Егістус підвівся і глянув на мене так, що я злякалась і захотіла втекти якомога далі. Та я пересилила себе й, набравшись сміливості, пройшла через кімнату і стала поруч із матір'ю. Коли Егістус вийшов із кімнати, за дверима одразу ж зробилося гамірно від чоловічих голосів. Невдовзі двері відчинилися і до покою ввійшли старійшини. Мітрос ішов першим, а Теодот – останнім. Вони зупинилися, дивлячись у лице моєї матері.

Егістус тихо пройшов у куток, і тоді моя мати сіла, перетнувши кімнату як людина, що має сотню важливих думок і турбот. Вона зручно вмонтилась у кріслі і лише потім поглянула на Теодота.

— Як ти насмілився привести натовп у мої покої? То це така твоя вдячність? За все мною зроблене?

Теодот увічливо до неї всміхнувся і вже намірився щось відповісти,

коли Мітрос його перебив.

— Після всього тобою зробленого? І що ж ти зробила? – запитав Мітрос. Його лице пашіло від гніву.

— Я невтомно працювала над тим, аби забезпечити повернення всіх трьох хлопців додому,– сказала моя мати.– Коли перші два охоронці не повернулися, ми послали на пошуки інших. То були одні з наших найвірніших...

— Але перед тим ти викрала наших дітей,– перебив її Мітрос.– Це було зроблено за твоїм наказом. Подумати тільки, і свого власного сина!

Розлючений Егістус рушив до Мітроса, та був відштовхнутий одним із чоловіків. Моя мати приклала долоню до вуст і широко розплющеними очима дивилася прямо перед собою. Коли Теодот ще раз спробував заговорити, Мітрос знову його урвав на півслові.

— І ти, ти сама вбила свого чоловіка,– сказав він моїй матері прямо в очі.– Ти зробила це власноруч, своєю рукою.

Мати встала. Кількоро чоловіків кинулися до дверей і хутко вибігли з кімнати.

— Ти змусила нас сидіти і їсти, доки його тіло лежало там і холонуло, а потім примусила нас удавати, ніби ми не помічаємо твого задоволення. Ти змусила нас жити так, ніби нічого не сталося. Ти залякала нас, аби ми мовчали.

— Досить! Зупинися! – закричав Теодот на Мітроса.

— Ми прийшли, щоб сказати, що хочемо послати на пошуки хлопців невеличке військо,– продовжив Теодот.– І весь цей час, коли ми намагалися потрапити до палацу, ми хотіли з тобою обговорити цю справу.

— Ти викрала хлопців,– сказав Мітрос, показуючи на мою матір.– Ти наказала їх викрасти, щоб нас залякати. І саме твоя рука, а не чиясь інша, тримала той ніж, яким було вбито Агамемнона. Це не було виконанням твого наказу, ти сама вчинила цей злочин. О так, це зробила ти сама!

— Мій друг божеволіє від горя через втраченого сина,– сказав Теодот.– Його дружина дуже слабка. Можливо, їй уже не довго залишилося жити.

— Я божеволію від правди,– знову встряв у розмову Мітрос.– Я щойно сказав чисту правду. Чи хтось із присутніх заперечить? Чи, можливо, хтось скаже, що це неправда? Можливо, ти? Так, саме ти!

Він подивився на Егістуса, котрий тільки знизав плечима.

Коли Мітрос перевів погляд на мене, я майже всміхалася. Те, про що знали покоївки та кухарки, те, про що вартіві шепотілися по кутках, нарешті було вимовлено вголос, уперше за весь цей час. І тепер, коли правду засвідчили привселюдно, я з легким серцем

підійшла до матері, міцно вхопила її за руки й почала трусити.

Коли я знову повернулася лицем до чоловіків, які й досі були в кімнаті, то помітила, що одні почувалися дуже ніяково, а інші мали рішучий і безстрашний вигляд, вочевидь, підбадьорені тим, що сказав Мітрос і що я щойно зробила.

І тоді я подивилася в бік Егістуса. Він знову почав пропикати мене очима. Раптово злякавшись, я швидко відійшла подалі. Коли ж я знову на нього глянула, то побачила, що його погляд зробився важчим і ще більш напруженим. Він так свердлив мене очима, ніби в кімнаті більше нікого не було, ніби це я, і ніхто інший, публічно звинуватила свою матір у викраденні мого брата та вбивстві мого батька, ніби саме зі мною йому доведеться мати справу, коли ці чоловіки підуть геть.

— Ти – просто істерик. Мене не цікавить нічого з того, що ти говориш, – сказала моя мати Мітросу перш, ніж повернутися до Теодота. – І ніякого війська, ні маленького, ні великого, не буде послано без мого наказу.

— Ми мусимо їх розшукати, – сказав їй Теодот.

— Ми вже послали на пошуки людей, що добре знають місцевість, і тепер із нетерпінням чекаємо їх повернення, – сказала моя мати. – Давайте зустрінемося іншим разом, трохи пізніше, коли стихнуть пристрасті. І можливо, ти переконаєш свого друга забрати вимовлені ним сьогодні слова назад? Я бачу, що він своїми брехнями збурих і без того хиткий душевний спокій моєї дочки. Вона не зовсім здорова.

Та чоловіки не здавали позицій.

Моя мати знову встала й вивищила голос.

— Я наполягаю на тому, що ви негайно ж підете, і якщо ти, – вона показала на Мітроса пальцем, – ще хоч раз наблизитися до палацу, я накажу одразу ж тебе ув'язнити за розповсюдження огидної та принизливої брехні.

— Ти зарізала власного чоловіка ножем, – сказав Мітрос. – Ти одурила його. А потім ти зробила так, аби викрали твого власного сина, а разом із ним і мого сина, і синів усіх інших старійшин. Той негідник у кутку – лише твоя маріонетка.

Він знову вказав на Егістуса.

— Я покличу вартових, і вони тебе викинуть із палацу.

— І твою дочку! – вигукнув Мітрос.

— Мою дочку? – перепитала моя мати.

— Накажи її теж убити.

Моя мати кинулася до нього і спробувала вдарити в обличчя, але Мітрос відхилився.

— Накажи її теж убити, – повторив він. – Ти ж уже раз замикала її в підземеллі, – він повернувся до мене й показав на мене пальцем, – і тримала там, неначе поганого пса, доки сама вершила свою криваву

справу, вбиваючи власного чоловіка.

Він молотив ногами підлогу, коли двоє чоловіків витягали його з кімнати. Останнім виходив Теодот, який повернувся до моєї матері й прошепотів:

— Можливо, за декілька днів мені буде дозволено прийти одному? Це – просто ганьба. Ніхто з нас не міг припустити, що він поводитиметься подібним чином.

Моя мати подарувала йому криву, нарочито широку усмішку.

— Гадаю, тобі слід відвести свого друга додому.

Коли вони всі пішли, я помітила, що Егістус і досі не зводив із мене очей. Та щойно мати повернулася до мене й намірилася щось сказати, я вилетіла з кімнати.

* * *

Пізніше, коли я вже майже спала, у мене з'явилося відчуття, ніби хтось стоїть у дверях. Я знала, хто то є. Я чекала на його прихід.

— Не заходь до моєї кімнати,– сказала я.

Егістус усміхнувся, однак не рушив із місця.

— Ти знаєш, чому я тут,– сказав він.

— Не заходь до моєї кімнати,– повторила я.

— Твоя мати,– почав він.

— Не хочу нічого чути про мою матір,– перебила я його.

— Їй дуже важко дається чекання, а ці старійшини зовсім їй не допомагають. Ти мусиш ніколи не повторювати їй того, що почула сьогодні. Вона попросила мене донести це до твоєї свідомості.

— Мені не можна повторювати того, що всі чули, того, що було вимовлено за білого дня?

— І ще, коли твій брат повернеться додому, важливо, щоб ти не обговорювала з ним нічого з почутого сьогодні.

— Коли він повернеться?

— Ніхто не знає, де він є, але на повернення можна чекати будь-якої хвилини. І твоя мати сама розповість йому про все, що трапилося.

— Маєш на увазі, наговорить йому небилиць?

— Ти мене зрозуміла? Ні в якому разі ти не говоритимеш із ним про те, що було сьогодні сказано.

— Він усе одно дізнається. Йому хтось розповість.

— До того часу він уже звикне до наявного стану речей, до ролі його матері й до моєї ролі. Він знатиме, що ми дбаємо про інтереси кожного. А все інше належить минулому.

— І ти хочеш, аби він вам вірив? Після всього, що сталося?

— Чому б він не мав нам вірити? – запитав Егістус, сміючись мені в очі.

— Я впевнена, що він віритиме вам, як і всі інші,– сказала я.

— Якщо я дізнаюся, що ти виявляєш неповагу до матері, то

доведеться тобі познайомитися з тією стороною мого характеру, що її ти, можливо, іще не бачила. Під підземеллям є іще один поверх.

Він показав пальцем на підлогу, ніби я й без того не знала, де міститься підземелля.

— І твоя мати, як я вже казав, не бажає обговорювати нічого зі сказаного сьогодні. Ніколи й нічого. Навіть коли ти лишатимешся з нею наодинці. Вона вже сьогодні достатньо наслухалася.

Він навіть не завдав собі клопоту заперечувати те, що сказав Мітрос. Замість цього, Егістусова вимога, аби я не повторювала цього в материній присутності, переводила сказане в площину реальності, перетворювала чутки на здійснений факт, а це, ясна річ, могло зруйнувати так ретельно вибудовану нею химеру, могло позбавити її спокою та впевненості у своєму становищі.

Вона вбила мого батька й кинула його тіло згнивати на сонці. Вона відправила мене й мого брата животіти в темряві. Вона влаштувала викрадення дітей. І от тепер їй забажалося просто відсунути все це вбік, як відсувають від себе тарілку з неторканою, неапетитною стравою.

Мені захотілося піти до неї в кімнату й наполягти на тому, щоб вона мене вислухала. Я бажала ще раз чітко повторити їй усе те, що вже сказав Мітрос, аби вона врешті затимила, що саме скоїла зі мною й Орестом, зробивши нас мимовільними свідками того, як вона, не попросивши дозволу в богів і не поралившись зі старійшинами, самовільно вирішила позбавити життя нашого батька. Мені потрібно пересвідчитись у тому, що вона почує мої слова, що і боги їх почують. Боги мають знати, що лише вона, і ніхто інший, тримала ножа, яким було вбито мого батька.

Я уявила собі, як вона повертається після того, як мою сестру було принесено в жертву. Я пригадала її мовчання та приховану лютість, як швидко та несподівано міг змінитися її настрій, якою гіркою була її печаль, яким несамовитим гнівом палали її очі, як зверхньо вона з усіма поводитися.

І от тепер її викрито, нарешті сказано, відкрито та на повен голос, ким вона є. Вона є жінкою, охопленою нестримною жагою вбивства.

Коли вона стояла, чекаючи своєї черги, щоб привітати мого батька з поверненням, а Егістус ховався зі своїми людьми в палаці, то був лише початок довгої вистави, вистави, що почалася з усмішок, а завершилася передсмертними конвульсіями.

Хіба вона не розуміла, що слуги знали про все, нею вчинене, що вони бачили, як вона виходила, залишивши скривавлене тіло мого батька у ванній кімнаті, що очі її в ту мить світилися радісним задоволенням і що звістка про те, що вона зробила, ширилася так само швидко, як полум'я пожежі в суху та вітряну погоду?

І все одно, вони з Егістусом цілими днями розігрували свою виставу. Доки вони могли тримати нас у послуху, доки ніхто не нагадував їм про те, що вони вчинили, ці двоє могли жити у вигаданому ними світі. Тиша була їм потрібна, щоб продовжувати грати свої ролі, ролі ні в чому не винних людей, інакше їм довелося б розбиратися одне з одним і щось робити з нами всіма. Роль убивці та викрадачки дітей, я розуміла, не подобалася моїй матері. Вона, в якийсь спосіб, зуміла зробити це раз і більше ніколи на таке не піде. Її вчинок залишився в минулому, і про нього, на її думку, не слід навіть згадувати. А роль помічника вбивці та виконавця наказів, хай і таких жорстоких, я знала, далась Егістусові не легко, він просто не міг не забажати більшої крові, більшої драми, більшої дикості.

Доки Егістус стояв у дверях і дивився на мене з усією своєю неприхованою зловтіхою, я потроху починала розуміти, що, коли не погоджусь на роль слабоумної дочки, що, як дурна, усе ходить і ходить на могилу свого батька і розмовляє з духами, не чуючи нічого навколо себе й геть нічого не пам'ятаючи, моєму життю загрожуватиме небезпека.

І тоді я усвідомила, що допомагатиму своїй матері грати обрану нею роль цілковитої невинності, доки це буде потрібно. Я гратиму разом із ними в цій виставі й виконуватиму відведену мені роль слухняної дочки, котра пережила страшне горе, від якого частково втратила глузд і зробилася нетямуючою, нешкідливою. Ми гратимемо ці ролі й тоді, коли повернеться додому мій брат.

— Ми будемо за тобою стежити,— сказав Егістус.— А якщо твій брат повернеться, тоді ми стежитимемо за тобою з подвійною увагою. У будь-який час, коли тобі тільки захочеться побачити, що робиться під підземеллям, маєш просто мені про це сказати. Той поверх завжди до твоїх послуг. І буде найліпше, якщо ти цінуватимеш свою безпеку як і раніше, не виходячи за межі палацових земель. Ми завжди хотіли б знати, де ти є.

Щойно він пішов, я дала собі слово, що дочекаюся слухної години й уб'ю свою матір. І, коли випаде перша-ліпша нагода, я уб'ю Егістуса теж. Я попрошу благословення в богів, аби вони допомогли мені це спланувати та домогтися свого.

* * *

За декілька днів після того пам'ятного випадку з моєю матір'ю, Мітросом і Теодотом, мене зупинив вартовий, коли я йшла коридором палацу, супроводжуючи батьків дух до його могили, де, як завше, мала трохи постояти, чекаючи, доки він повертатиметься до свого світу вічного спокою.

— Маю для тебе повідомлення,— сказав він.— Його передав тобі Кобон, Теодотів син. Він хоче, щоб ти прийшла в його дім. Він каже,

що це терміново. Сам він не може сюди прийти. Він боїться. Вони всі бояться. І ти не повинна нікому казати, що я з тобою про це говорив.

— Мені заборонено виходити за межі палацових земель,— відповіла я.

— Він би не просив, якби це не було важливо.

Найпершої миті мені здалося, що не треба нікуди йти, що це може бути пасткою, влаштованою для мене Егістусом. Я зважила можливий розвиток подій: як я звичайним робом виходжу в бічні двері, щоб пройти до батькової могили, чи як сміливо крокую коридором, спускаюся головними сходами та виходжу через центральний вхід, знаючи, що за мною пильнує охорона і що Егістус негайно дізнається про мою витівку. Мене роздирали сумніви, що ж обрати: короткий спалах сміливості, гідне мене протистояння Егістусові, після якого я знов опинюся в підземеллі? Ні, ще раз я вже цього не витримаю. Тож, я обрала бічні двері.

Стоячи над могилою батька, я пересвідчилася, що за мною ніхто не слідкує. Крадькома я прослизнула між могильними надгробками і знайшла стару стежину, густо зарослу травою. Вона йшла берегом пересохлого струмка, повз який колись проносили тіла небіжчиків до місця їх упокоєння. Тепер цією стежкою майже ніхто не ходив. Нікому не хотілося опинитись у цих непривітних місцях.

Що мене здивувало, коли я проходила повз будинки, в яких, я це точно знала, живуть великі родини, так це те, що з-за їхніх стін не долиняло жодного звуку. На вулиці панувала сторожка тиша, і я, перебігаючи з однієї тіні до іншої, зрозуміла, що не треба було мені покидати палацових земель. Мене вже, напевно, хтось побачив, і, можливо, саме цієї хвилини, коли я ще тільки йду до будинку Теодота, котрийсь із охочих прислужитись Егістусові вже доповідає йому про мій непослух.

Навіть у Теодотовому будинку стояла мертва тиша. Я обійшла його збоку та легенько постукала кісточками пальців у вікно. По якомусь часі почувся чийсь шепіт. Доки я стояла там і чекала, зсередини долинали й інші звуки: відкидання клямки, чийсь кроки. А потім я почула жіночий голос. Минув іще якийсь час, а потім Раїса – дружина Кобона – та її мати знаком запросили мене ввійти. Тихим шепотом вони запропонували мені пройти слідом за ними до однієї зі внутрішніх кімнат, в якій було майже темно.

Коли мої очі призвичаїлися до темряви, я побачила, що тут зібралася майже вся Теодотова родина: його дружина Дація, Раїсини батьки, її сестра з чоловіком і дітьми. Їх було п'ятеро чи шестеро, й усі вони тихо сиділи біля свого батька. А ще тут була сама Раїса та дочка Кобона, Іанта. Вона дивилася на мене з кутка кімнати, тримаючи стиснуті кулаки біля рота. Я не бачилася з нею, відколи вона була ще

дитиною. А тепер вона вже була майже дорослою жінкою.

— Що сталося? – запитала я в них.

Мені ніхто не відповів, тільки котрийсь із малюків заплакав.

— Де Теодот? – запитала я.

— От через це ми й попросили тебе прийти, – відповів Кобон. – Думали, що ти можеш знати.

— Я нічого не знаю.

— Ті самі чоловіки, що забрали Леандра, прийшли вночі й по мого тестя, – пояснила Раїса.

— Цього разу вони взагалі з нами не розмовляли, – додала Іанта, і з її очей покотилися сльози. – Але минулого разу, коли забрали мого брата, вони сказали, що діють за наказом твоєї матері.

— Я – не моя мати, – сказала я і лише тоді помітила, якими звинувачувальними були їхні погляди. Я спробувала придумати, що ще можу сказати, щоб пояснити свою неспроможність їм допомогти. Однак, обмірковуючи свої наступні слова, я дозволила мовчанці тривати занадто довго. Якимось чином сталося так, що їхні звинувачувальні погляди намертво приклеїлися до мене.

— Але ти можеш її запитати, – м'яко проговорив Кобон. – Ти ж можеш запитати свою матір?

Мені було ясно, що, коли я зараз спробую пояснити цим людям, наскільки далеко від своєї матері й Егістуса, вони мені не повірять, бо це звучатиме зовсім неправдоподібно. Вони шукають допомоги для себе, і мої страхи та почуття їх зовсім не цікавлять.

— Я не маю влади, – сказала я. – Я – лише.

— Але це ще не все, – сказала Раїса, не даючи мені закінчити.

Я раптом усвідомила, що ще могло статися й уважніше подивилася в їхні обличчя, намагаючись у цій напівтемній кімнаті зрозуміти, чи не було в цієї родини відібрано когось іще.

— Що? – запитала я. – Скажіть мені.

— Мітрос, – відповів Кобон.

— Вони його теж забрали?

— Ми не знаємо.

— Він не у своєму будинку?

— Його будинку більше немає, – тихим голосом відповіла Раїса. – Я відведу тебе й покажу місце, де колись стояв його будинок.

— Виходити на вулицю небезпечно, – сказав їй батько.

— Вони вже забрали мого сина й батька мого чоловіка, – відповіла йому Раїса, – тож тепер, якщо захочуть, можуть забрати й мене.

Їм і на думку не спадало, що на вулицю може бути небезпечно виходити не тільки їм, а й мені теж. Раїса жестом запропонувала мені йти за нею до виходу. Коли ми вийшли з будинку, я помітила, як гордо і з викликом вона тримається. Вона поводитися як жінка, готова

добровільно піти до в'язниці, готова принести себе в жертву. А я йшла збоку, дуже повільно й обережно.

Коли ми дісталися місця, де колись височів будинок Мітроса, там не було геть нічого. Кілька дерев і якісь кущі – от і все. Від великого будинку та маслинового саду не залишилися й сліду.

— Ще два дні тому тут стояв будинок, – голосно сказала Раїса. – У тому будинку жила велика родина. І всі, хто проходив повз, знали, що цей будинок належить Мітросові. А сьогодні тут уже нічого немає. Ці дерева посадили вночі. Ще вчора їх тут не було. Їх звідкись викопали та перенесли сюди. Будинок було зруйновано вщент, а рештки вивезено геть. Фундамент засипали землею, посадили кущі. А де люди? Де Мітросова родина? Де його слуги? Хтось намагається зробити вигляд, ніби їх тут і не було, наче вони тут і не жили ніколи. Але вони тут жили. Я їх пам'ятаю. Я знатиму, що вони були, до останнього свого подиху!

На той час довкола нас уже зібралися люди, що стояли та слухали. І тоді Раїса повернулася до мене. Вона хотіла взяти мене за свідка всього, що тут відбулося. Я зрозуміла, що нічим не зможу їй допомогти, однак мені не хотілося, щоб вона подумала, ніби я перебуваю у змові зі своєю матір'ю та Егістусом. Я стояла там, немовби лишилась одна на всьому світі. Мій погляд блукав порожнечою, де колись стояв будинок Мітроса. Коли ж я поглянула на Раїсу, то не схилила голови й не опустила очей. Вона своєю сміливістю додала сил і мені. Так хотілося сказати, що я – з нею. Але я вже вирішила, що не надам можливості нікому з цих людей переповісти моїй матері чи Егістусу чогось крамольного, що я могла б тут сказати.

Єдине, чого мені тепер хотілося, щоб Раїса швидше повернулася додому, а також повернутися додому самій.

— Де мій син? – закричала Раїса до натовпу. – Де батько мого чоловіка? Де Мітрос і його родина?

Після цього вона подивилася на мене.

— Ти запиташ у матері, де вони є?

Вона вимогливо дивилася на мене й чекала відповіді. Я розуміла, що, коли зараз розвернусь і піду від неї геть, усі вважатимуть мене співницею моєї матері та її коханця. Але, з іншого боку, якщо я публічно висловлю власну позицію, за це доведеться відповісти.

Я подумки звернулася до духа свого батька та до мертвого тіла своєї сестри. Я звернулася до найвищих богів. Я молила їх змусити цю жінку замовкнути та зробити так, аби вона пішла від мене геть.

Я дивилася на Раїсу, і, здається, моя невпевненість вибила ґрунт із під її ніг. Виразом свого обличчя я намагалася нав'язати їй думку про те, що коли чоловіки вночі стерли з лица землі цілий будинок і змусили зникнути двох найбільш впливових старійшин, то просити допомоги в

мене просто безглуздо.

Але, крім цього, мені ще хотілося наголосити на тому, що мною володіє сила, котрою наділили мене могили та боги, сила, якій важко знайти ім'я, однак і побороти її теж неможливо. Я хотіла, щоб вона знала, що попри мою теперішню слабкість, колись, у майбутньому, коли надійде слушний час, я ще себе покажу.

— Зараз я не маю влади,— сказала я.— Але настане час. Іще настане час.

Раїса розвернулася і гордо пішла назад до свого будинку й до своєї родини. І лише коли вона вже відійшла досить далеко, я побачила, як її тіло згинається, почула її розпачливий крик.

Я набрала повні груди повітря й залишилася стояти там, де була, змушуючи всіх, хто на мене в цю мить дивився, піти геть ні з чим. І тоді я вирішила, що піду назад, уже не ховаючись, а відкрито й із високо піднятою головою. На зворотному шляху я не дивилася на зустрічних людей, і все одно, коли я наблизилася до палацу, побачила фігуру Егістуса, котрий стояв біля входу й чекав на мене. Він стояв там і всміхався. Він і досі був тим самим чарівливим чоловіком, який колись приворожив мою матір. Коли я підійшла, він зробив вигляд, ніби хоче допомогти мені піднятися сходами. Я дозволила йому провести мене, немов блудну доньку своєї матері, у палац, а потім — довгим коридором аж до моєї кімнати.

* * *

Ішли роки, і я поступово втрачала надію хоч коли-небудь побачити знову свого брата, а ще я почала розуміти, що не маю зовсім ніякої влади геть ні над чим, оскільки маю статус незаміжньої, і доки в мене не буде чоловіка, доти лишатимуся слабкою та безправною. Усе, що в мене є, це мої духи та спогади. І вся моя рішучість не має ніякого значення й ні до чого не приведе.

Я придивлялася до чоловіків, які збиралися за столом моєї матері, а то були переважно вояки мого батька, що їх вона поставила управителями й захисниками завойованих ним же земель. Іноді вони приїжджали, щоб із нею порадитись, і залишалися на декілька тижнів.

Такими вечорами, коли для них накривали святкові столи, у мене обертом ішла голова від думки про те, що кожен із присутніх гостей мусить знати, як одного разу під час святкової трапези за цими стінами було виставлено оголений труп мого батька поруч із мертвим тілом вродливої жінки в червоному, котру він привіз із собою з війни.

І зараз гості перебувають у присутності жінки, котра його вбила, котра, як усім відомо, зробила це, не отримавши від богів згоди чи дозволу. І це наділяло мою матір якоюсь зловісною владою. Від цього її присутність упродовж вечора ставала все більш значущою, дедалі більш бажаною. Вона домінувала над усіма присутніми чоловіками,

проте жоден із них, здавалося, ані трохи цим не переймався. Навпаки, вони були в піднесеному настрої, розохочувалися й безупинно говорили. Смерть у всій своїй драматичності приносила їм дивне задоволення, що тривало аж до кінця вечора.

Спочатку я думала, що з плином часу та під дією обставин хтось із цих вояків нарешті зметигує, скільки влади одразу прийде до його рук, якщо він одружиться зі мною, адже моя сестра – мертва, а брата так і не знайшли.

Я наказала швачці передивитися гардероб моєї сестри Іфігенії, в якому завжди було більше красивого одягу, бо її любили найбільше, та подивитися, що там лишилося по стількох роках. А потім ми вибрали декілька тунік і суконь, що їх можна було переробити для менш вродливої сестри.

Спочатку я не вдягала нічого з перешитого одягу на ці святкові учти, але частенько приміряла все те в пообідню годину, коли залишалася сама у своїй кімнаті.

Сидячи на святковому прийомі, я уявляла себе в сестриних сукнях, із дбайливо закрученим волоссям, із побіленим лицем і обведеними чорним очима. Я намагалася зрозуміти, як це бути поміченою, справляти на всіх враження.

Я казала собі, що буду більше мовчати, коли вдягну сестрин одяг. Я казала собі, що всміхатимусь, але не надто багато, що буду сидіти тихо й замислено, неначе несучи в собі якесь внутрішнє світло.

Я спостерігала за гостями та мріяла про те, як легко котрийсь із них може лишитися тут і як ми з ним потайки влаштуємо свій альянс. А ще я раділа від думки, що, коли я візьму собі чоловіка, моя мати з Егістусом уже не почуватимуться тут так упевнено.

Ми матимемо охоронців, відданих нам до смерті, а також джерела багатств, підконтрольні тільки нам двом. Ми розпоряджатимемося своїм часом на власний розсуд, і ми разом виконаємо те, чого я сама ніколи не могла б виконати.

Я сама вирішуватиму, як провести вечір. Я обиратиму між чимось незначним, що влаштовуватиме мою мати, та гучною подією, святкуванням якихось нових перемог або, можливо, якихось значних здобутків.

А потім прийшла новина, що в одній із віддалених провінцій було повстання і бунтівники протрималися при владі аж декілька тижнів, що призвело до багатьох смертей і руйнацій. Вони вбили дружину давнього союзника мого батька і стратили його дітей. Але невдовзі ми також дізналися, що сам управитель і видатний воїн Дінос зі зменькою вірних солдатів зумів уникнути смерті та, зрештою, переміг бунтівників і мародерів, тож, мир у провінції було відновлено.

Думка про те, що Дінос, який так багато втратив, залишився

відданим, дуже потішила мою матір. Вона послала йому на допомогу добре озброєне військо, а також передала чимало подарунків від себе особисто. Вона відписала ділянку землі його батькові, котрий жив неподалік від палацу. А ще вона послала до нього одного з найближчих прибічників Егістуса, котрий мусив на якийсь час замінити Діноса, якщо він раптом захоче відвідати свого батька та отримати від цариці тріумфальну учту. Вона не раз говорила про його хоробрість, про те, який він вродливий і як усі ним захоплюються.

І тоді мені спало на думку, що подібний чоловік може принести мені звільнення. Він буде достатньо сильним і хитрим, аби протистояти моїй матері й Егістусові, а крім того, нещодавня перемога зробила його ім'я відомим усім. Якщо він захоче одружитися знову, йому не відмовлять. А якщо він захоче одружитися з дочкою Агамемнона, з яким часто ходив у походи, це буде сприйнято всіма дуже природно, навіть як належне.

Спочатку ми будемо дуже обережними, міркувала я собі. Він міг би давати поради моїй матері й Егістусові. Потроху він побачить, якими отруйними зміями є ці двоє, як сильно від них смердить кров'ю, він зрозуміє, що необхідно відправити мою матір і її коханця в якесь далеке місце, де вони більше не зможуть принести ніякої шкоди.

Розпочалися приготування до приїзду Діноса. Було вирішено, що на вулицях розіграють грандіозну виставу, що прославлятиме його перемогу, а потім у палаці відбудеться святкова учта.

Для цієї події я вирішила наказати швачці зробити для мене пишне і дороге вбрання, силюетом і текстурою подібне до того, що колись носила моя сестра. Щодня приходила покоївка, котра щоразу інакше заплітала мені волосся, а інша служниця приносила мазі та підсолоджену воду, щоб пом'якшити мою шкіру. За кілька тижнів, коли вбрання було вже готове, швачка, її помічниці та інші слуги зібрались у моїй кімнаті подивитися на діло рук своїх.

Коли я залишалася наодинці з духами мого батька й сестри, я вдягала нове вбрання та зачісувала волосся назад, аби моє лице було добре видно. І тоді, гордо походжаючи кімнатою, я відчувала, що вони обоє на моєму боці. А мені було важливо відчуті їхню підтримку перед святковою учтою, що її влаштовували для Діноса. За кілька днів до вуличної вистави та святкової учти Дінос прибув до палацу. Його прийняли моя мати й Егістос, котрий, як мені сказали, мав із ним офіційні зустрічі, де вони говорили про забезпечення солдатів й інші види підтримки, що їй необхідно було надати, аби уникнути бунтів у майбутньому. Також, для нього та його батька було влаштовано приватну вечерю, про яку мені повідомив один зі слуг, де Дінос висловив невимовну тугу за втраченою дружиною та дітьми. Але він не пролив сліз. Він постійно тримався трохи відчужено, як справжній

воєначальник. Одна з моїх покоївок назвала його дуже вродливим, вона сказала, що більшого красеня в житті не бачила.

Оскільки в ці дні я не бачилася зі своєю матір'ю, вона передала мені свою волю, мовляв, буде більш ніж незадоволена, якщо я не прийду на святкову учту, але виходити на вулиці міста, де розіграватимуть виставу, мені не бажано з міркувань безпеки.

Я уявляла собі, як увійду до парадної зали, коли там уже всі зберуться, як відчиню двері – й запанує раптово тиша, коли розмови стихнуть й увага всіх присутніх буде прикута до дверей і до мене. Я майже відчула на собі погляди десятків очей. Я вже бачила, як батько Діноса підходить до мене і прокладає мені дорогу, ведучи до головного столу. А потім, уявляла я далі, Дінос поверне до мене голову.

Увесь час після полудня покоївки займалися моєю зачіскою та шкірою. Нове вбрання забрали для останньої підгонки, а потім принесли назад. За годину до того, як гості зібрались, я була вже готова. Коли навколо моїх очей з'явилися чорні лінії, я попросила швачку та покоївок вийти, щоб залишитися на самоті й звести до купи думки. Однак я наказала одній зі служниць бути неподалік від моєї кімнати та повідомити мені, коли всі гості зберуться в залі.

Повільно я викликала дух моєї сестри. Я торкнулася свого обличчя, начебто це було її лице. Я шепотіла до свого батька. Коли служниця подала сигнал, я була вже готова. Я пройшла порожнім коридором до головної їдальні. Я зупинилася, чекаючи, доки слуги відчинять переді мною двері. А потім я увійшла досередини, самотня й урочиста, не дивлячись ні на кого окремо, але готова впіймати погляд кожного, хто на мене дивитиметься.

Першим, що я почула, був голос моєї матері. Вона розповідала історію про те, як, почувши про бунт, негайно звернулася до богів і, коли вони дали їй на те свій дозвіл, послала своїх найкращих людей на допомогу Діносу, щоб повстання було придушено якомога швидше та з якомога меншою кількістю жертв. Вона говорила про богів якось мимохідь, майже зверхньо, і це, на мою думку, не могло бути сприйнято кожним із присутніх ніяк інакше, як очевидна неповага.

А потім вона побачила мене. Я й досі стояла у дверях. Але варто тільки було мені звести очі, я одразу ж наштотхнула на її погляд. Вона замовкла.

— О ні,— вимовила вона навіть голосніше, ніж усе, що говорила перед тим.— Мені казали, що з Електрою весь цей тиждень щось діється, але такого я не могла уявити.

Розштовхуючи гостей, вона рушила до мене, та між нами ще залишалася досить велика відстань, і їй би довелося кричати, якщо вона хотіла, щоб я її почула.

— І хто несе за це відповідальність? – запитала вона.

Я глянула на інших, що теж на мене дивилися. Серед них не було нікого до мене прихильного. Двері за моєю спиною були зачинені.

— Ах, іди сюди та сядь швидше,— сказала вона.— Перш ніж усі тебе побачать. Егістусе, будь ласка, проведи Електру до столу таклади їй компанію чи знайди когось, хто це зробить.

Егістус прошепотів щось на вухо одному зі своїх прибічників, і той провів мене до столу. Я сиділа між ним і котримсь із його друзів і весь час дивилася в протилежну стіну чи прямо перед собою, а вони перемовлялися про якісь тільки їм зрозумілі речі, наче мене й не було. Кілька разів я відшукувала поглядом Діноса, та він жодного разу не показав, що помічає мою присутність. Спочатку було подано багато різних страв, а потім виголошено чимало красномовних промов. Вино текло рікою. Я бачила, що для багатьох гостей пам'ять про вбивство мого батька вже стерлася. Але я нічого не забула. Доки я дивилась, як моя мати розмовляє з Діносом, доки я помічала спалахи в її очах, коли вона йому щось оповідала, та її нарочиту уважність, коли вона слухала його монологи, пам'ять про мого батька в моїй свідомості робилася дедалі більш реальною, аж ось наприкінці вечері я відчувала, що його присутність для мене зробилася зримішою, ніж присутність усіх інших, хто сидів у цій залі й підпав під чари моєї матері та її коханця.

Коли учта скінчилася, мені вдалося вийти із зали разом з усіма іншими. Ніким не помічена, я повернулася до своєї кімнати.

Усе, чого мені ще хотілося, було отримати знак від батька та сестри про те, що мій брат іще живий, що він повернеться додому. Але я мусила зачекати, коли можна буде про це запитати, коли його ім'я не буде простим видиханням повітря.

І от одного дня я його прошепотіла. Я вимовила Орестове ім'я. Спочатку була тільки тиша. Потім я так само пошепки попросила їх подати мені знак про те, чи він іще живий. Я підперла спиною двері, щоб нас ніхто не потурбував.

Але відповіді не було. Жодного знаку також.

Пізніше я знову пішла на могилу свого батька. Я була впевнена, що дух сестри і досі зі мною. Повітря було наелектризованим, як перед грозою, небо світилося пурпуровим. Стоячи й чекаючи біля могили, я спробувала наблизитися до духа мого батька ближче, ніж мені це вдавалося зробити будь-коли раніше. І от тоді, коли перші великі краплі дощу почали падати на землю, я зрозуміла, що буде.

Орест живий. Я зрозуміла це саме тоді. Тільки він зараз дуже далеко, в якомусь будинку, де йому добре, де йому нічого не загрожує. Мине ще якийсь час, перш ніж він повернеться. Та саме тут, на цій могилі, я знову його побачу.

Він прийде, сказали мені. Він прийде вчасно. І все, що я мушу робити, це – лише чекати.

Орест

Каміння, зібране хлопцями для захисту від собак селянина, було дуже важким і сповільнювало рух. Коли вони вийшли, було ще досить рано. Дорогою Леандр говорив про стратегію і тактику так захоплено, що Орест зрозумів, так він намагається відволікти їх обох від думок про Мітроса, про стару й про те, що вони щойно покинули будинок, де були всі ці роки в безпеці, і тепер уже, хай би що сталося, напевно, ніколи його вже не побачать.

Наблизившись до того місця, де їх минулого разу залишили пси, товариші зробилися дуже пильними й обережними. Невдовзі Леандр щокілька кроків почав підносити палець до губ на знак того, що треба зупинитися й прислухатися. Але чути було лише переривчасте щебетання пташок і віддалене ревіння моря, що накочувалося хвилями на прибережні скелі.

Коли вони дісталися будинку селянина, він виявився занедбаним, а можливо, і давно покинутим. Хлопці постояли, оглядаючись назад, а потім – у різні боки. Ідучи зарослою стежкою, що вела до вхідних дверей, Орест уважно дослухався, та не почув ні гавкоту собак, ні мекання кіз. Вхідні двері напівструхлявіли й, коли він штовхнув їх, легко піддалися, болісно зарипівши не змащеними петлями.

Орест відновив у пам'яті всю ту сцену, коли вони з Леандром і Мітросом стояли тут, оточені собаками, коли в сараї були кози і все обійстя дихало атмосферою родинної згоди та затишку. Тоді їх дуже налякала ця пара, але що ж, цікаво, змусило їх піти. Орест намагався вгадати, чи селян щось (або хтось) налякало, чи, можливо, рішення залишити ці місця було обміркованим і виваженим.

Через те, що вони очікували нападу, були готові до того, що селянин спустить на них собак, щойно зауважить їхнє із Леандром наближення, через те, що вони були уважними й обережними всю дорогу, ця порожнеча, ця тиша та безлюдність сповнили їх почуттям, близьким до розчарування. Якийсь час вони розгублено дивились один на одного, й Орест усвідомив, що його товариш також виявився зовсім не готовим до побаченого.

Леандр махнув Орестові, мовляв, треба рухатися далі. Він сказав, що одну сітку з камінням треба кинути тут, але іншу буде розумно нести з собою і далі, щоб мати чим відбиватися від собак, які можуть зустрітися їм дорогою.

Вони пішли на схід сонця. Дивувало їх те, що довкола не було видно жодної ознаки людського поселення, лише в низькій рослинності пробігали лиси та зайці, що налякано від них утікали, а зі

звуків було лише стрекотання коників і співи пташок. Інші будинки, повз які вони проходили пізніше того дня, теж виявилися давно покинутими: якісь спалені, якісь ущент зруйновані.

Орест не мав би нічого проти, якби Леандр сказав, що їм потрібно повернутися до будинку старої, що сьогоднішня подорож була нічим іншим, як корисною розвідкою прилеглих територій. Але було схоже, що Леандр усерйоз намірився іти далі.

* * *

— Якщо ми хочемо бути в безпеці, доведеться дертися вгору, — сказав Леандр. — Якщо ми і далі йтимемо цими шляхами, дуже скоро неодмінно когось зустрінемо. А в горах будуть струмки, і, якщо економити, то їжі нам вистачить ще на два чи три дні.

— Як довго нам ще йти до палацу? — запитав у нього Орест.

— Важко сказати. Однак я впевнений, що це — найліпший шлях. Я змію визначати напрямок за сонцем.

Орест кивнув. Він відчував, що той час, який вони провели вдвох у будинку старої, уже мало що значить для Леандра. Для нього це все — уже минулий час. Тепер його цікавить виключно їхня подорож і те, як зробити її безпечною.

Хлопці подерлися гірськими схилами, а потім їм пощастило знайти перепелині яйця та дикі фрукти. Відпочивши декілька годин, вони знову рушили далі. Леандр регулярно дивився в небо, та Оресту все одно здавалося, що товариш не завжди знає, яку стежку обрати. Гірські стежки всі, як одна, крутилися та зміїлися в різні боки, тому важко було передбачити, де зрештою опинишся.

Палац стояв у долині. Тому вони могли як завгодно довго дертися на скелі та спускатися стрімкими схилами — усе одно, щоб до нього дійти, треба було два повні дні, чи навіть три, рухатися густо заселеною рівниною. Орест міркував, що, коли вони дійдуть до людського поселення, можна буде назвати себе та запропонувати якусь винагороду тому, хто супроводить їх до палацу, однак, і він це чудово розумів, їх із Леандром легко могли викрасти знову.

Коли скелі змінилися невисокими пагорбами, Леандр зумів зробити пастку, до якої впіймався кролик. Хлопець убив його, а потім зібрав трохи хмизу й, помучившись, усе ж таки розпалив багаття. Хлопці були голодні, однак їм було дуже важко їсти м'ясо, майже обвуглене зверху та майже сире всередині.

Коли вони пройшли ще деяку відстань, то натрапили на отару овець. Товариші зупинились і дуже уважно прислухались.

— Може таке бути, що ми опинилися набагато ближче, ніж гадаємо, — сказав Леандр. — Або ж ми цілий день рухалися не в тому напрямку. Треба було просуватися в глиб долини.

Орест припускав, що оскільки тут пасуться вівці, деś поруч мусить

бути якесь село чи, принаймні, хутір із кількома будинками. Та довколишній пейзаж робився дедалі більш диким, а невдовзі в обличчя почав віяти сильний вітер, від якого свистіло у вухах.

— Ми що, ідемо до моря? – запитав Орест.

— Не знаю, – відповів Леандр. – Принаймні, тут ми – у безпеці. Найважливіше – бути наготові, постійно пильнувати. За нами можуть стежити навіть зараз.

Орест огледівся навколо і зрозумів, що, дійсно, вони з Леандром у цьому безбарвному й одноманітному пейзажі перебувають на видноті, і коли хтось, навіть ціла група людей, виявить бажання за ними простежити, то легко це зробить, ховаючись у довколишній сірості.

Тож, їм нічого не залишалося, як рухатися вперед. Орест і без Леандрового пояснення розумів, що, коли вони спустяться з пагорба, вітер уже не буде таким потужним і можна буде знайти якийсь прихисток.

Коли свистіння вітру припинилося, з'явився туман, що спочатку клубочився й закручувався спіралями, а потім дедалі більше розпросторювався і закривав огляд. Іноді крізь нього ще проривалося сонячне світло, і вони мали змогу побачити місцевість далеко попереду, та поступово він густішав і огортав їх тугим коконом вологої пітьми. Тоді хлопці були змушені тулитися один до одного.

Ідучи зовсім близько до Леандра, Орест покинув думати про те, що хоче їсти, про те, що хоче пити, він навіть не відчував втоми. Тулячись до дружнього Леандрового плеча, він відчував його міць, його палке бажання та націленість на мету, і від цього Орестові ставало затишно та спокійно.

Пізніше, коли туман розвіявся, вони побачили невисокий гірський кряж, з якого стікав стрімкий потік. Хлопці присіли на його березі й почали жменями черпати воду, щоб, нарешті, втамувати спрагу.

— Я знаю, де ми є, – сказав Леандр. – Якщо пройти ще півдня, буде селище. Я тут був колись зі своїми дядьками та двоюрідними братами. Ми полювали в цих місцях. Із того селища походить родина моєї матері. Якщо ми туди дійдемо, опинимося в безпеці. Там і зараз іще живуть її брати. Але нам слід бути дуже обережними, бо дорогою траплятимуться будинки, і я не знаю, хто в них мешкає.

Орест відчував, як зростає Леandrova рішучість. Вони тепер ішли навіть швидше, ніж досі, а товариш, здавалося, зовсім поринув у світ своїх власних думок. З боку це мало такий вигляд, ніби він уже досяг кінцевого пункту призначення.

Усі будинки, повз які вони проходили, виявилися порожніми, а пошуки хоч якихось харчів не принесли ніякого результату. Будинки не зазнали руйнування, та було схоже, що з них усі виїхали вже досить давно.

— Леандре,— покликав Орест.
— Що? – відгукнувся товариш.
— Гадаєш, буде мудро, якщо я піду з тобою?
— Чому ні?
— Через мого батька чи через матір.
— Думаю, ліпше не казати їм, хто ти є. Ми просто скажемо, що ти – один із викрадених хлопців, от і все.

Орест зрозумів, що Леандр це придумав уже давно і тільки тепер озвучив.

Коли вони підійшли до будинку, в якому мешкала родина його матері, Леандр голосно викрикнув своє ім'я. Зовсім скоро на подвір'ї почали з'являтися люди, вони підбігали до хлопця, обіймали його та радісно вітали, повторюючи знов і знов його ім'я. А одна жінка навіть заплакала й сказала, що Леандр має голос свого діда й вона б упізнала його будь-коли та будь-де.

Орест стояв осторонь, доки один із чоловіків, нарешті, зауважив його присутність. Його імені названо не було, та все одно Леандрові родичі запросили Ореста ввійти і виявили до нього майже таку саму гостинність, як і до Леандра. Він бачив, як шанобливо вітають товариша нові й нові родичі та з якою гідністю Леандр сприймає їхню повагу.

За той день і ніч, що хлопці провели в будинку, до Ореста було промовлено заледве десяток слів. З цього хлопець зробив висновок, що Леандр, мабуть, попередив своїх родичів, аби вони не поводитися в присутності Ореста занадто вільно.

Опинившись у відведеній йому кімнаті, Орест очікував, що й Леандр теж тут спатиме. Та Леандр до нього не приєднався. Натомість, він прийшов уранці, щоб розбудити Ореста та повідомити, що вони проведуть у будинку цілий день і підуть уночі, коли зійде місяць і в його світлі буде безпечно рухатися густо заселеною місцевістю.

Коли вони зібралися й вирушили в дорогу, з ними спочатку пішли двоє Леандрових дядьків, які провели їх до перехрестя доріг. Знову залишившись наодинці з товаришем, Орест відчув нестримне бажання розпитати в нього, про що він зумів дізнатися стосовно подій, які відбулися за всі ці роки, доки їх не було.

— Усе погано,— сказав Леандр.
— Де?
— У мене вдома,— відповів Леандр.
Але він не пояснив чому.
— Мусимо спочатку йти до мене додому,— по якомусь часі продовжив Леандр.— Ми обидва.
— Чому? – не зрозумів Орест.
— Саме це мені порадили. І цього разу я скажу їм, хто ти є.

— Чи жива ще моя мати? – запитав у друга Орест.

Після цього вони якийсь час рухалися мовчки. Леандр ішов поруч з Орестом і час від часу переплітав із ним руки, тримав його долоню у своїй або навіть обіймав його стан. У такий спосіб вони повільно крокували дорогою під покровом ночі. Це заспокоювало Ореста, хоча він водночас і розумів, що таким чином Леандр, можливо, намагається йому сказати, що так, зараз вони разом, але невдовзі розійдуться, і те, що було з ними в будинку старої, більше ніколи не повториться.

Коли розвиднілось, Орест помітив у Леандрові якусь нову легкість і навіть зупинився в зачудуванні, розглядаючи кожну рису його обличчя. Хлопець не хотів руйнувати ці чари, запитуючи в Леандра, як довго він житиме в його домі. І, звичайно ж, вони не обговорювали того, що буде, коли родина Мітроса дізнається про їхнє повернення й захоче спитати в них про свого спадкоємця.

Тепер вони проходили повз будинки й упізнавали їх. На них гавкали собаки, та Орест відчував, що ніякої небезпеки немає. Невдовзі вони опинилися в місці, де Орест міг би звернути, якби збирався піти до палацу, однак він мовчки попрямував за Леандром до будинку, в якому жила його родина.

Біля свого будинку Леандр клацнув пальцями та свиснув, і тоді до нього підбіг один із домашніх псів. Леандр щось до нього прошепотів і погладив собаку по голові, а той потерся об його ноги, як навіжений, вимахуючи хвостом. Леандр опутився на коліна та притулювся щогою до собачої морди. Навколо них швидко зібралися всі домашні собаки, у супроводі яких хлопці пройшли до задньої частини будинку.

Було цілком ясно, що всі мешканці ще міцно сплять. Оресту стало цікаво, що далі робитиме його друг, кого він покличе – батька чи матір – чи, можливо, вигукне дідове ім'я або ж захоче викликати спочатку свою сестру. Натомість, Леандр смикнув усі двері по черзі, однак жодні не піддалися. Будинок був міцно замкнений. Тоді вони посідали на сходах і мовчки чекали та слухали, аж доки служниця, що вийшла набрати води, відчинила двері та побачила їх.

Вона випустила з рук ємність для води й налякано кинулася назад до будинку. Та Леандр устиг її впіймати. Він однією рукою вхопив служницю за зап'ясток, а другою затулив їй рота, після чого тихим голосом пояснив, хто він такий. Орест стояв поруч із другом, який говорив служниці, що не хоче, аби вся родина одразу ж прокинулася від звістки, що він повернувся, треба просто накрити на стіл і подати сніданок для нього і для Ореста, ніби сьогодні – звичайний день, ніби нікого викрадення й не було.

Служниця помітно нервувала, накриваючи на стіл і подаючи їм яйця та в'ялене м'ясо, хліб і сир, оливки та питво. Навіть знову взявши до рук відро, вона занепокоєно оглядалася на несподіваних

відвідувачів, коли виходила надвір, і потім, повернувшись уже з водою, усе одно трималася від них подалі.

Мати Леандра була першою з родини, хто ввійшов до кімнати. Щойно побачивши хлопців, вона зойкнула та кинулася бігти коридором, що вів до спальень. Леандр пішов за нею, а Орест почув, як жінка кличе всіх своїх родичів, аби вони швидше вставали та збиралися в котрійсь із кімнат, де можна буде замкнутися.

— Вони повернулися,— кричала вона.— Вони знову до нас прийшли!

Леандр швидко ішов коридором за матір'ю, викрикуючи своє ім'я, голосно пояснюючи, що він повернувся додому. Та ніщо зі сказаного ним не змогло стишити зойків і плачів, що долинали зі спальень. Побачивши, що діється, він повернувся до кухні.

— Можеш піти до них і сказати, що я — Леандр, що я повернувся? — заговорив він до служниці.

— Вони мені не повірять,— відповіла жінка.

— Ти можеш відрізати пасмо мого волосся й показати його моїй матері,— запропонував він.

— Твоє волосся змінилося,— відповіла вона.— Ти весь змінився. Я й сама тебе не впізнала.

— Невже ти не зможеш їх переконати?

— Вони налякані. Бояться відколи забрали старого.

Леандр похмуро подивився на Ореста. Товариш, здавалося, зовсім не здивувався, з чого Орест зробив висновок, що цю новину йому вже повідомили в домі родичів його матері.

Леандр стояв біля кухонних дверей.

— Я — Леандр,— закричав він.— Мене викрали, але я втік і ось тепер повернувся. Будь ласка, виходьте. Я — за столом. Я — Леандр.

Він повернувся до столу та сів.

— Давай просто снідати,— запропонував він Орестові.— Рано чи пізно хтось із них усе одно муситиме вийти.

Оресту кортіло втекти подалі звідси. Він розумів, що зараз Леандр заледве його помічає. Їхній приїзд, вочевидь, ретельно спланований Леандром, обернувся для нього цілковитою поразкою. Доки вони ілі під таким самим полохливим і знервованим поглядом служниці, ніхто до них так і не вийшов. По якомусь часі Леандр вийшов з будинку та почав стукати у вікна й кричати на повен голос, що він — Леандр, що він повернувся.

Першою з'явилася молода жінка. Вона стояла на порозі кухні й витріщалася на відвідувачів, не вимовляючи ні слова. Вона і досі була в нічний сорочці. Орест бачив, яка вона висока, яке чорне волосся та темні очі має. Коли ж Леандр устав зі стільця і зробив до неї крок, аби обійняти, молода жінка сполохано відсахнулася від нього.

— Ми хочемо, щоб ви йшли геть,— сказала вона.— Ми вже

достатньо страждали. Кого тепер ви бажаєте забрати?

— Іанто,— звернувся до неї Леандр.— Ти — моя сестра. Чи є щось таке, що довело б тобі, що я — твій брат Леандр?

Вона болісно зойкнула, а потім побігла геть коридором.

Невдовзі вони почали з'являтися поодинці та по двох, зупиняючись на порозі кухні — Кобон і Раїса, батьки Раїси, мати Кобона Дачія і ще одна пара з кількома дітьми, про яких Орест подумав, що вони, напевно, належать до численних родичів Раїси.

Раїса першою пройшла через кухню та торкнулася Леандра.

— А це хто? — запитала вона, показуючи на Ореста.

— Орест,— відповів Леандр.

— Що він тут робить? — запитала Раїса.

— Він утік зі мною.

— А Мітрос?

— Ми мусимо піти й повідомити його родині, що він помер,— відповів Леандр.

Раїса видобула з себе якийсь звук, подібний до гіркого сміху.

— Немає куди йти,— сказала вона.— Їх усіх убито чи забрано.

— Кого «усіх»?

— Усіх із родини Мітроста.

— Коли?

— Тоді ж, коли й було забрано чи вбито твого діда.

— Я цього не знав,— сказав Леандр родичам, котрі уважно на нього дивились.— У селищі мені про це не сказали.

Поволі Іанта знову наблизилася до нього. Вона почала торкатися спочатку Леандрового обличчя, потім плечей, спини, грудей. Але всі інші й досі не відходили від порога.

— Ми думали, що ти мертвий,— сказала Іанта.— Мине трохи часу, перш ніж ми повіримо, що ти живий.

— Хтось бачив, як ви сюди йшли? — запитав Кобон, ідучи через кухню.

— Ні, жодна жива душа,— відповів Леандр.

— Ти впевнений?

— Так.

— Чому він прийшов сюди з тобою? — поцікавився Леандрів батько, указуючи на Ореста.

— У селищі мені сказали, що так буде безпечніше,— пояснив Леандр.

— Авжеж, це дуже мудро,— сказав Леандрів батько.— Він має залишитись тут і пожити в нас якийсь час, щоб вони не дізналися про ваше повернення.

— Хто не повинен дізнатися? — запитав Орест.

— Твоя мати й Егістус,— відповів Кобон. Ненависть у його голосі,

здавалося, була матеріальною.

* * *

Леандр і Орест за проведені разом роки призвичаїлися до зрозумілих тільки їм певних натяків і сталих фраз, що могли здатися сторонньому слухачеві якоюсь таємною мовою. У будинку старої їхні розмови про погоду, худобу та щоденні господарчі справи містили багато жартів і навіть клинів, які стосувалися неспроможності кожного з них щось зробити. Але тепер, у присутності великої родини, їм доводилося стримуватися та змінювати стиль спілкування. Те, як вони говорили один з одним, здавалося, дуже непокоїть усіх інших, тому вони намагалися більше мовчати.

Орест помітив, що кожен у цьому домі постійно піклується про інших. Кобон щодня виходив, аби перевірити запаси харчів чи сходити на ринок, однак щоразу він повертався з розправленими плечима і похмурим поглядом. Орест швидко збагнув, що єдиною новиною, яка цього чоловіка цікавила, було тільки одне – місцезнаходження його батька. Однак Кобон нічого не говорив, і це, вочевидь, означало, що ні у вузьких завулках, ні на ринковій площі йому не вдалося дізнатися нічого нового.

Тільки Іанта, здавалося, не засуджувала те, як Леандр і Орест розмовляли поміж собою, щоправда виявляла вона це, тільки коли залишалася з ними наодинці. Увесь інший час, коли поруч були члени родини, вона, як і решта, усім своїм виглядом висловлювала несхвалення фамільярності та грубих жартів цих двох прибульців.

У перші дні вони кілька разів намагалися поговорити про своє викрадення, про те, як змогли втекти, про самотній будинок на березі моря та про стару, однак усі на них дивилися з таким нерозумінням і відстороненістю, що хлопці швидко замовкли. Кожен із родини постійно намагався обійняти Леандра й розповісти йому про ранок після його викрадення, та жодному не хотілося чути про те, де і як жилося самому викраденому хлопцеві. Його не було з ними, от і все, що їх цікавило, от і все, через що вони страждали.

У будинку, як невдовзі виявив Орест, чоловіки усамітнювалися для якихось таємничих розмов, що велися пошепки. Леандр брав у них участь, а от його, Ореста, ніколи не запрошували.

Оскільки батько Раїси вже був у такому віці, що не міг говорити пошепки, Орест чув, як він наполягав на тому, що Леандрові слід повернутися в будинок братів його матері, а потім разом із дядьками вирушити на пошуки зниклого родича, котрий воював з Агамемноном і повернувся переможцем тільки для того, щоб бути відкнвовайованим у невідомі краї із захопленими ним же рабами.

Орест чув, як старий сказав, що тепер, коли вартові та наглядачі зробилися більш ледачими та менш пильними, колишні солдати

Агамемнона вже готові до повстання. Так, визнавав старий, варта і досі добре озброєна, хоч і не так, як раніше, і її здолати буде нелегко, проте іншого такого ж сприятливого часу може взагалі не настати. Леандрові вже дуже скоро доведеться збиратися в дорогу.

* * *

Повільно і цілком, як здавалось Орестові, обмірковано, родичі повернули Леандра до звичного в їхньому колі способу спілкування, ще більше відірвавши його від Ореста та їхнього спільного минулого. Роблячи це, вони фактично зовсім не звертали уваги на самого Ореста. Коли Леандр помітив такий стан речей, то, здавалося, дуже зніяковів і спробував залучити друга до загальних розмов і взагалі до життя в будинку, однак із цього нічого не вийшло.

Коли ж Орест сказав йому, що хоче повернутися додому, Леандр не висловив здивування.

— Твоя сестра щодня після полудня ходить на кладовище,— сказав Леандр.

— Ти її бачив?

— Моя мати й моя сестра бачили.

— Якщо ми туди підемо, ми зможемо її побачити?

— Варто тобі лише вийти за поріг цього будинку, тебе одразу ж помітять і захочуть повернути до палацу.

— Чи є щось, чого я не повинен їм говорити?

— Не кажи їм, що дорогою назад ми ночували в будинку родичів моєї матері. А ще не розповідай їм нічого з того, що ти почув у цьому будинку.

— А що я прийшов назад разом із тобою, про це мені можна сказати?

Леандр трохи повагався з відповіддю, а потім сказав:

— Мій батько не хотів привертати сторонньої уваги до мого повернення. Ось чому він запропонував тобі пожити з нами. Він не хотів, аби вони дізналися. Та зараз він погоджується, що, можливо, тепер тобі ліпше піти звідси. Хтось може про щось почути. Можливо, усім було б краще, якби ти розповідав якомога менше.

— Щось іще?

— Якщо ти зумієш дізнатися щось про мого діда, навіть якусь дрібницю, будь ласка, дай нам знати.

— Хто його полонив?

— Оресте, ліпше не питай!

— Його викрав Егістус?

— Хтось до нього близький. Можливо, це був хтось із людей, наближених до Егістуса.

— Я зроблю все, що зможу.

По кількох днях, після полудня Дакія й Іанта завулками та бічними

вуличками провели хлопців на кладовище. Сховавшись за надгробком, Орест дивився на Електру, котра стояла над могилою, шепотіла молитви та здіймала руки до неба.

— Це – могила твого батька, – прошепотіла йому на вухо Дація.

Орестові було важко повірити, що його великий, енергійний батько, а саме таким він його пам'ятав, лежить у землі, перетворившись на голий кістяк.

Поволі вони наблизилися до могили; Дація й Іанта трималися на відстані. Коли Електра підвела голову, Орест відчув нестримне бажання підійти й обійняти її, та не менше йому й хотілося цього не робити, бо ж сестра уособлювала реальність у всій її неприкритій трагічності, а йому так подобалося залишатись у дбайливо створеному для самого себе м'якому коконі чекання та невідомості.

Спочатку вона не дивилася на Ореста, а звернула увагу на Леандра. Але потім зупинила погляд на Орестові й уже нікого й нічого більше не помічала.

— Мої молитви було почуто. Боги зглянулися наді мною.

— Я привів його додому, – м'яко звернувся до неї Леандр. – Я уберіг його від усіх небезпек і неушкодженим привів до тебе.

Кількоро палацових охоронців кинулися до них із різних боків іще до того, як Леандр відійшов від Ореста й Електри та приєднався до своєї бабусі й сестри. Орест дивився йому вслід, але Леандр не озирнувся.

* * *

Вартові бігли попереду, аби сповістити Орестовій матері, що її син нарешті повернувся. Доки вони з Електрою йшли стежкою, що вела від кладовища до палацу, їхня мати самотньо стояла, абсолютно беззахисна, цілковито вразлива. Коли ж Орест був уже зовсім близько від неї, вона здійняла руки до неба.

— Моє найбільше бажання здійснилося, – сказала вона. – І я мушу виявити вдячність.

Мати обійняла його й повела за собою до палацу, дорогою викрикуючи накази, щоб приготували Орестову кімнату, щоб подали його улюблені страви, щоб негайно знайшли Егістуса, хай де б він зараз був. Вона все обіймала й обіймала Ореста, цілувала його й оглядала з усіх боків, а потім наказала привести найкращого кравця, котрий пошиє новий одяг, належний її синові.

Коли з'явився Егістус, Орест вирішив наслідувати приклад Леандра, пригадавши, як гідно та відсторонено він поводився, коли зустрівся зі своїми родичами в селищі, й угадавши намір Егістуса, ухилився від обіймів материного коханця, наче мав на думці щось набагато важливіше та значуще. І весь час він відчував на собі уважний погляд Електри.

Наступного дня, коли влаштували першу примірку, мати увійшла до його кімнати й крутилася навколо Ореста, даючи кравцеві розумні поради, щодо крою та інших дрібниць. Вона вся була уособленням тепла, щирості та радісної готовності допомогти.

— Ти так виріс,— щебетала вона.— Ти зробився вищим за свого батька.

Тінь набігла на її веселе доти обличчя, й у голосі зазвучали нотки чогось дуже схожого на знервованість.

— Мені треба дещо в тебе спитати,— сказав Орест.

— Напевно, ти хочеш дізнатися про дуже багато речей.

— Так, але саме зараз я хочу спитати в тебе, чи ти знаєш бодай щось про Леандрового діда.

— Я нічого про нього не знаю,— відповіла мати.— Нічого, зовсім нічого.

Її щоки почервоніли, коли вона дивилася в очі синові.

— Ми пережили дуже важкі часи,— продовжила вона.— Існує багато чуток. Це вони попросили тебе дізнатися?

— Ні. Але вони сказали, що його було викрадено. Вони хвилюються.

— Це дуже прикро. Але я вважаю, що ліпше не втручатися в те, що я називаю суперечністю між родинами. Сподіваюся, ти розумієш, що я маю на увазі.

Орест кивнув.

— Найважливіше для нас, що ти нарешті знову вдома. Можливо, нам узагалі не треба ні про що інше думати прямо зараз.

Навіть попри те, що мати й сестра ставилися до Ореста, як до дитини, постійно запитуючи, чи не хоче він добавки, чи зручно йому, чи м'якою була постіль, усі інші в палаці ставилися до нього з гідною дорослого чоловіка повагою, а часом і з благоговійним острахом. Для охоронців і слуг він був сином свого батька, котрий повернувся, щоб зайняти місце, належне йому по праву.

Це означало, що йдучи коридорами чи залишаючись час від часу на самоті, Орест відчував власну значущість, починав розуміти важливість своєї ролі. Однак іноді було схоже, що він і досі живе в будинку Леandroвої родини. Мати мала неприємну звичку постійно уривати розмову своїми подяками богам за Орестове повернення і розповідями про те, як сильно за ним усі сумували та як багато зробили вони з Егістусом, щоб визволити сина.

Як і мати, Електра, здавалося, була щасливішою, коли розповідала братаві про те, як тяжко їй жилося без нього, і про свою радість через його повернення. Орест швидко виявив, що вони обидві робилися дивно знервованими за першої ж його спроби заговорити. Варто було Орестові тільки спробувати щось сказати, як мати чи сестра одразу ж

ставили нові й нові запитання, що стосувалися його комфорту чи ситості, ніби він і досі був дитиною, маленьким сином, молодшим братом, якого було злісно викрадено й щасливо повернено додому.

Як і Леандрова родина, мати й сестра, наскільки Орест це зрозумів, зовсім не цікавилися тим, де він увесь цей час був, як йому там жилося і що взагалі сталося. Зустрічаючись із ним, Егістус завжди всміхався, а на трапезах дозволяв домінувати Клітемнестрі, сам же час від часу темнів лицем і виходив із зали, коли до нього підходив один із його фаворитів з якимись, вочевидь, неприємними новинами.

Від самого початку Ореста попередили, щоб він не забував про власну безпеку. Зазвичай, декілька охоронців супроводжували його скрізь, де він ходив. Однак одного разу він зумів відвернути увагу охоронців і втік із палацу, щоб ні ким не поміченим піти до Леандрового будинку. Та Раїса – мати товариша – прийняла Ореста досить холодно й повідомила, що Леандра немає в місті і де він є, невідомо.

Одного дня, коли він у материному покої сидів за столом разом із нею, Електрою й Егістусом, якось так сталося, що теми для легких розмов вичерпалися, бо всі деталі Орестового самопочуття, ситості та зручності було вже обговорено. У кімнаті відчутно зростало напруження. Він переводив погляд з одного співрозмовника на іншого, намагаючись угадати, хто з них наважиться заговорити про щось більш серйозне. Хлопець майже чув думки, що снували в материній голові, доки вона підшукувала безпечну та заспокійливу тему розмови.

— Знаєш, – нарешті заговорила вона, – щоранку тут збирається черга людей, що бажають поговорити зі мною про права власності на землю чи воду, отримати від мене пораду стосовно за давніх сварок чи спадку. Егістус каже, що це вже занадто, що цих людей треба відсилати назад, що дехто з них може навіть бути небезпечним. Але я їх знаю. Я знаю їх іще з тих часів, коли був живим твій батько. Вони приходять тому, що довіряють мені, як довіряли твоєму батькові. Іноді я дозволяю декому з них увійти до палацу. Часом цього буває достатньо і для тих, хто приходить сюди, і для тих, хто залишається назовні. Я приймаю їх у кімнаті, де колись відпочивали охоронці твого батька. Я там сиджу, я їх вислуховую. По якомусь часі, Оресте, ти муситимеш піти зі мною і теж послухати цих людей. Ти муситимеш мені допомогти. Ти згоден піти зі мною до цих людей?

Він упіймав себе на тому, що холодно киває на знак згоди, як це, можливо, зробив би в такій ситуації Леандр. А мати продовжувала розповідати про свої численні обов'язки, удаючись у дедалі дрібніші подробиці, що, здається, хвилювали лише її саму. Усі ж інші сиділи мовчки.

— Можеш розповісти мені, що сталося з батьком після того, як він

повернувся з останнього походу? – перебив її Орест.

Мати піднесла руки до вуст і знервовано глянула на Егістуса, а потім зробила такий рух, ніби збиралася встати зі стільця, на якому сиділа, однак залишилася на місці. По хвилі вона прочистила горло й гостро глянула на Ореста.

— Ми – найщасливіші люди на світі, – сказала вона. – Нам надзвичайно поталанило залишитися живими. І за це ми маємо бути вдячними Егістусові. Саме він був тією людиною, котра викрила заколот, спрямований проти нас усіх, і це його послідовники зуміли прийти нам на допомогу та вчасно придушити повстання, метою якого було позбавитися від нас усіх.

Електра опустила очі в підлогу, а потім спрямувала свій погляд кудись у вікно.

— Хто вбив мого батька? – запитав Орест.

— От до цього я і веду, – відповіла його мати.

Вона знову замовкла й піднесла руки до рота. Потім теж подивилася у вікно.

— Але що сталося? – Орестові нетерпеливилося почути відповідь.

— Навряд чи я зможу вимовити це вголос, – сказала його мати. – Коли заколотників було викрито, нам вистачило часу тільки врятувати тебе і твою сестру та ще, аби заховати від них мене. Однак для твого батька вже все скінчилося. Рятувати його вже було пізно. Занадто пізно. Думка про це для мене нестерпна.

Голос її тремтів.

— Порятувати мене? – перепитав Орест. – Ти сказала, «порятувати мене»?

— Ми намагалися зробити так, аби ти був у безпеці, – відповіла його мати.

— Навіщо ж ті люди забрали мене аж так далеко, якщо вони хотіли лише мене врятувати й убезпечити? – поцікавився він.

— Щоб напевно врятувати твоє життя, – відповіла його мати. – А ще, щоб ніхто з наших ворогів не зумів би до тебе дістатися. Вони б спробували тебе знайти й убити, якби ми їм не завадили.

— Хто віддав наказ відвести мене саме в те місце, а не кудись іще?

— То була помилка, – відповіла вона. – Ми швидко зрозуміли, що то була помилка. Коли я про це думала пізніше, то збагнула, що ми вчинили неправильно.

У її голосі забриніли сльози.

— Розумієш, Оресте, я не мала влади над тими людьми. То були люди Егістуса, але й він не командував ними. Тоді я вважала, що для тебе так буде ліпше. А потім ми послали на твої пошуки тих двох вартових, однак вони не повернулися назад. Ми посілали й інших, але ніхто з них не зміг тебе знайти. Я вже зневірилась і почала вважати, що

втратила тебе назавжди. На той час я вже втратила твого батька, тож думала, що й тебе не стало. Не було твоєї сестри Іфігенії, не було твого батька, не було й тебе. Я вважала, що в мене лишилася тільки одна Електра. Коли посланці повернулися, вони сказали, що тебе неможливо знайти. Ми зробили все від нас залежне, але ми не контролювали подій. Егістусе, чи ми мали контроль над подіями?

Егістус збав свій напій, а потім, швидко його п'ючи, кинув на Клітемнестру один зі своїх найлютіших і найзагрозливіших поглядів, після чого спокійно наповнив склянку знову.

— То був час, сповнений паніки,— продовжила мати.— Ми намагалися зробити якнайліпше. І тепер я тільки можу висловлювати свою безмежну вдячність богам за те, що ми нарешті опинилися в безпеці.

— Я не був у безпеці там, куди ти мене відправила,— заперечив Орест.

— Оресте,— сказала мати,— то не було моє рішення.

Орест швидко встав і відіпхнув від себе стілець, на якому сидів, потім почав ходити кімнатою.

— Чому Егістус із нами? — поцікавився він.

— Він нас охороняє,— відповіла йому мати.

— Чому він зараз тут, у цій кімнаті? Чому він сидить разом із нами за нашим столом?

Орест помітив, що Електра від здивування роззявила рот.

— Був заколот,— сказала мати.

— І через це він мусить сидіти з нами за одним столом? — поцікавився Орест, дивлячись прямо в очі Егістусу.— Невже ми не здатні навіть поїсти без нього?

— Оресте,— сказала мати.— Він — це все, що я маю. Без нього нам усім загрожуватиме небезпека.

Повертаючись до столу, Орест зупинився за спиною Егістуса, простяг руку й скуйовдив йому волосся так невимушено та дружньо, як зазвичай це робила стара, проходячи повз Мітреса.

Егістус підскочив на місці, наче його налякали чи вдарили.

— Оресте, не роби цього! — вигукнула мати.

— Я впевнений, що ми всі дуже раді його тут бачити,— сказав Орест, сідаючи на своє місце.

* * *

Пізніше, обмірковуючи цю розмову, він пригадав материн голос і непідробну тугу, що в ньому звучала, коли вона говорила про Орестового батька й Іфігенію. А ще він згадав, яким сумним було тоді її обличчя. Орест зовсім не мав наміру кидати виклик Егістусові так відкрито. Це вийшло зовсім ненавмисно. Він хотів лише пожартувати, не бажаючи так відверто образити Егістуса. Якби на його місці був

Леандр, вони б лише посміялись, і проста розмова ніколи б не перетворилася на сутичку й не закінчилася б так неприємно. А коли він скуйовдив Егістусове волосся, просто щоб показати своє до нього дружнє ставлення, те, як відреагували мати і сам Егістус, ясно свідчило про реальний стан речей.

Коли того вечора до нього прийшла Електра, Орест уже хотів був їй пояснити, що зовсім не збирався виступати проти Егістуса, однак вона сказала, що зайшла лише на мить, щоб попередити його, бо ж за ним постійно стежать, і йому слід бути дуже обережним у своїх вчинках і навіть у словах.

— Хто стежить? – запитав він.

— Вони захочуть дізнатися, на чиєм ти боці.

— Маєш на увазі матір і Егістуса?

— Слідкуй за всім, що ти говориш, і більше ні про що не запитуй.

Вона подивилася на двері, наче боялася, що за ними хтось є і підслуховує.

— Я мушу йти, – прошепотіла вона.

Наступного дня, ідучи до покоїв матері, Орест побачив Егістуса, котрий прямував йому назустріч. Орест зупинився, готуючись із ним привітатися, радіючи, що має цю нагоду поговорити з ним наодинці й, можливо, якщо Егістус дозволить йому заговорити, Орест виправить свій вчорашній промах і перепросить за непорозуміння. Проте коли Егістус його зауважив, то відразу ж розвернувся й пішов назад, начебто щось забув і мусив за цим повернутися.

Орест узяв собі за звичку щодня проводити по декілька годин разом зі своєю матір'ю та сестрою. Пізніми ранками він сидів поруч із матір'ю в одній із парадних кімнат палацу. Частенько вони приймали відвідувачів, але зазвичай були там самі. Якось, коли один із відвідувачів заговорив про повстання, мати дочекалася моменту, коли вони з Орестом залишаться самі, і тільки потім знову повернулася до цієї теми.

— Ти чув, що ми говорили про повстання, – звернулася вона до сина. – Постійно хтось бунтує. У державі завжди існують якісь угруповання й ніколи не буває спокійно. Ми постійно перебуваємо в стані війни. Щодня ми отримуємо донесення. Твій батько навчив мене однієї речі, і ти мусиш це знати теж, – найменше довіряй тому, хто є твоїм найвірнішим другом. До кожного свого союзника я приставила тінь, і до тієї тіні приставила іншу тінь. Усі вони звітують мені, усі один за одним стежать. Ось на чому тримається влада – на цілковитій недовірі. Я познайомлю тебе з усіма й розповім про кожного. А ще ти можеш поговорити про це з Егістусом, котрий ніколи не втрачає пильності. Оресте, нашим ворогам пощастило лише один раз, але ми мусимо завжди бути пильними, кожної миті свого життя. Тепер, коли

ти повернувся, ти можеш зробитися моїми очима та вухами, але не довіряй нікому.

Його вражало, що мати за різних обставин поводить не однаково. Коли вони їли з усіма іншими чи приймали гостей, вона була однією, а коли прогулювалися садом, де нікого не було, робилася зовсім іншою. Ось, здається, її щось турбує, але наступної миті вона вже весело щебече, випромінює дружність і чарівність.

Електра дала йому зрозуміти, що бажає, аби її не турбували в пообідні години. Щодня після полудня вона ходила на батькову могилу, а потім поверталася до себе в кімнату. Десь ближче до заходу сонця вона бувала готовою прийняти брата. Коли він спробував заговорити про її попередження стосовно того, що він мусить бути обережним у своїх словах і вчинках, вона не схотіла про це навіть чути, а коли він поцікавився, чи не знає сестра, хто вбив їхнього батька та що сталося з дідом Леандра, вона мовчки показала Орестові на двері.

Натомість, коли вони із сестрою залишалися тільки вдвох, вона виявляла неабияку цікавість до того, де він був усі ці роки. У його компанії Електра, здавалося, була набагато менше стривоженою. Коли він розповідав їй, що було після того, як його викрали, та як він зумів утекти, сестра слухала дуже уважно.

Орест оповідав про все, що було, дуже детально, та нічого їй не сказав ні про те, що вбив охоронця, ні про те, що він зробив з іншими двома вартувими. І він намагався якнайменше говорити про Леандра. Однак саме будинок старої й цікавив Електру найбільше. Швидко виявилось, що розповіді про Мітроса та стару якимось дивним чином заспокоюють Ореста, тож він почав із нетерпінням чекати цих щоденних розмов із сестрою.

Іноді Електра заводила розмову про богів і про свою в них віру, і тоді вона називала їхні імена й захоплено відгукувалася про силу, що нею вони володіли.

— Ми живемо в дивний час,— говорила тоді Електра.— Час, коли боги втрачають свою силу. Дехто з нас іще їх бачить, але не завжди. Їхня влада над нами зменшується, і скоро це вже буде зовсім інший світ. У ньому правитиме денне світло. Скоро наш світ уже буде таким, що в ньому навряд чи захочеться жити. Ти мусиш почуватися дуже щасливим, що маєш на собі відбиток старого світу, який доторкнувся до тебе своїм невидимим крилом у тому закинутому будинку.

Орест не знав, що на це відповісти. Коли Електра заводила розмову про богів, вона набувала такого самотнього вигляду. Але, пересвідчившись, що за дверима їх ніхто не підслуховує, вона змінювала тему й починала розповідати Орестові про життя за стінами палацу. Коли вона заговорила про повстання, йому вистачило мудрості не повторювати слова матері про те, що такі речі відбуваються

постійно, натомість, Орест нашорошив вуха.

Його здивувало, наскільки багато сестра, виявляється, знає про життя на рівнині за горами, а ще він не був готовий почути, що повстанці в горах не тільки не втрачають своїх позицій, а й швидко поповнюються новими прибічниками та що сила їхня зростає.

Однак Орест засумнівався в точності всього нею сказаного, коли Електра не змогла назвати імені жодного з повстанців. Він припустив, що й Леандр разом з іншими своїми родичами перебуває нині серед бунтівників. Але Електрі він цього не сказав.

* * *

Поступово він почав помічати, що мати приділяє йому дедалі менше уваги, зайнята якимись своїми справами. Якось, коли вони сиділи разом, до кімнати ввійшов Егістус і зробив жест, як він гадав, непомітний для Ореста. Мати одразу ж спробувала повернутися до обговорюваного питання, однак він помітив, що їй уже важко зосередитися, що її думки вже зайняті чимось іншим. І дуже швидко вона попросила вибачення за те, що мусить залишити сина, мовляв, має термінову справу зі слугами. Однак Орест їй не повірив. Він уже знав, що сталося щось дуже серйозне.

* * *

Уночі в палаці робилося дуже тихо. Іноді Орест спав дуже міцно і прокидався вранці, бажаючи, аби то був учорашній вечір, коли на нього чекає сон і забуття, а не сповнений ніяковості день, адже тепер щоразу більше людей приходило до матері й Егістуса, і мати дедалі безтурботніше щebetала за столом, намагаючись приховати свою зрослу стурбованість. Натомість, Електра зробилася ще більш відстороненою.

Та коли він звик до нічної тиші, прийшло розуміння її несправжності. Орест почав розрізняти звуки кроків, нібито хтось дуже тихо ішов коридором, або, наприклад, було ледве чути чийсь шепіт, а потім знову западала тривала тиша. По якомусь часі, коли Орест почав виглядати з власної кімнати найтемнішої пори доби, він побачив, що Егістус ходить нічним палацом, переміщаючись дуже швидко, і що його мати теж іноді проходить коридором. Він навіть побачив Електру, коли вона, вислизнувши зі своєї кімнати, перебігла коридор і сховалася в кімнаті навпроти.

Вартові лише стояли на чатах. Здавалося, до їхніх обов'язків зовсім не належить зупиняти тутешніх мешканців, схоже, вони лише мусили забезпечити захист від сторонніх, від тих, хто міг прийти до палацу ззовні. Спочатку Орест гадав, що вони ніколи не сходять із призначених місць, такими подібними до предметів умеблювання були вартові. Однак, якось уночі, коли він стояв і спостерігав, Егістус вийшов із кімнати, в якій зазвичай спав разом з Орестовою матір'ю, та

швидко наблизився до одного з вартових. Орест побачив, як Егістус поманив вартового за собою і той пішов слідом за ним до однієї з рідко використовуваних кімнат у передній частині палацу. Здавалося, жоден інший вартовий не помічав цих двох, коли вони йшли коридором. Орест зачекав, здивований побаченим, і подумав, що вони швидко повернуться. Та коли по кількох хвилинах Егістус із вартовим так і не з'явилися, він і собі тихесенько рушив коридором. Промінуючи вартових, що стояли на своїх постах, він робив вигляд, що їх не бачить. Зупинився він тільки біля дверей, за якими зник Егістус із вартовим.

Звуки, що долинали з кімнати, були йому добре знайомі та однозначні. Орестові стало цікаво, чи й мати, як він оце зараз, однієї ночі прослідкувала за своїм коханцем і почула те саме пихтіння та гаряче дихання.

А ще він подумав про Електру. Чи й вона теж, ховаючись у нічній пітьмі, ходить до кімнати навпроти, шукаючи таємних задовольень? Відразу ж Орестові захотілося почути, що скаже Леандр, дізнавшись про це, скільки запитань поставить, які ущипливі коментарі зробить. Але наступної ж миті він зрозумів, що не зможе поділитися цим із Леандром. Доведеться тримати побачене при собі, аж доки товариш повернеться.

Однієї ночі, коли Орест не спав, він побачив Електру, котра йшла коридором у супроводі охоронця. Вони зайшли до якоїсь кімнати. Потім туди ж увійшов іще один охоронець. Коли він спробував підслухати біля дверей, почув лише шепіт, говорили так тихо, що навіть неможливо було розібрати, кому належить голос. Але з тону Орест зрозумів, що розмова була дуже серйозною.

Поступово він навчився розрізняти вартових. Тільки двоє з них могли піти з Егістусом, а кількоро інших зазвичай потай шепотілися з Електрою. А якось уночі Орест стояв і спостерігав за власною матір'ю, доки вона ходила туди-сюди коридором. Йому було цікаво, чи й вона теж прослизне до котроїсь із кімнат разом з якимось вартовим, але, як задля цього, її рухи мали занадто зосереджений на самій собі вигляд. Вона скидалася на когось, хто ходить уві сні чи намагається розв'язати якесь дуже важливе завдання. Навіть коли вона проходила неподалік від власного сина, Орест розумів, що вона його не помічає. У неї на думці було щось таке, що його вона мусила побороти, сховавшись у мушлі своєї невимовно важкої та непорушної самотності.

Деякі вартові, що чатували вдень, залишалися на посту й уночі. Одного з денних вартових Орест знав іще до того, як його було викрадено. Його батько, теж охоронець, завжди виявляв готовність пограти з Орестом, побитися з ним на мечях. Він дуже часто, як пам'ятав Орест, брав із собою сина. Той хлопчик, хоч і був старшим на кілька років, був веселим і товариським, із ним було добре гратися.

І от тепер цей хлопчик, який перетворився на мужнього чоловіка, щодня стояв на чатах неподалік від Орестових дверей. Спочатку він поводився дуже відчужено, заледве киваючи Орестові, коли той проходив. Коли Орест заговорював до нього, згадуючи давні часи та вдавані двобої на мечях і запитуючи про його батька, вартовий відповідав дуже коротко та суворо. Чатуючи в нічну зміну, він теж заледве впізнавав Ореста.

Однаке потроху цей вартовий почав змінюватися. Тільки-но він заступав на чергування, одразу ж Орестові це ставало відомо. Вартовий сповіщав його про те, що його попередник уже пішов і що він – на місці. Це мало такий вигляд, ніби вартовий вважає, що Орестові буде приємніше й легше, якщо біля його кімнати на чатах стоятиме хтось, кого він добре знає.

Якось уночі Орест прокинувся і, залишаючись у ліжку, прочистив горло. То був тихий короткий звук, якого, подумав він, із коридора й почути не можна. Але вартовий почув і, увійшовши до його кімнати, присів на краєчку ліжка. Він поцікавився в Ореста, чи тому нічого, бува, не потрібно. Коли ж Орест відповів, що щойно прокинувся і збирається заснути знову, вартовий простяг руку і коротко торкнувся його руки.

— Я – на Леандровому боці,– прошепотів він.– Мій батько був другом його діда. Леандр попросив мене бути поруч із тобою. Я довго не давав знати, щоб ніхто не здогадався.

— Де Леандр? – запитав у нього Орест.

— У горах, із повстанцями.

Вони помовчали, дослухаючись до звуків, що могли долинути з коридора.

— Леандр каже, що ти – на його боці,– прошепотів вартовий.

— Я – його друг.

— Він каже, що ти його підтримаєш.

— Перекажи йому,– почав Орест.

— Мушу зараз іти,– перебив його вартовий.– Я прийду знову, тільки-но зможу.

Наступного разу, коли вартовий прийшов до Ореста, він зробив знак, що говорити не можна, бо в коридорах занадто багато руху. Але іншої ночі вартовий зайшов до Орестової кімнати й залишився з ним на довший час. Він повідомив, що не має ніякої інформації про те, що відбувається, чи про місце перебування Леандра, однак одразу ж сповістить, щойно отримає якусь звістку.

Його присутність у кімнаті поступово зробилася дуже важливою для Ореста, стала частиною певного ритуалу,– а ними повнілося життя в палаці,– ритуалу, що був для нього не менш значущим, ніж години розмов з Електрою, години спілкування із матір'ю, котра знову

потребувала сина, бо ж Егістус займався збиранням армії для придушення, як вона висловилася, раз і назавжди, цього останнього повстання.

Попервах Орест намагався ставити вартовому запитання, та той прикладав долоню йому до вуст, даючи зрозуміти, що говорити не треба та й небезпечно, бо ж їх можуть підслуховувати з-за дверей. Навіть коли вони були разом, вартовий прихитрявся не робити жодного звуку, закликаючи й Ореста не порушувати довколишньої тиші, хай там що між ними відбувалося в сповитій темрявою кімнаті. Це теж зробилося частиною ритуалу.

Однієї ночі, коли вартовий був з Орестом у його кімнаті й уже збирався повернутися на свій пост, він знаком показав Орестові йти за ним. Вони вийшли до коридора, і вартовий уважно прислухався. Коли все довкола стихло, він узяв Ореста за руку й повів назад до його кімнати, де, ставши впритул до нього в найдальшому від дверей кутку, прошепотів йому прямо у вухо:

— Теодот і Мітрос живі.

— Ні,— пошепки заперечив Орест.— Мітрос мертвий. Я був із ним поруч і бачив, як він помирає.

— Його батько Мітрос живий, і Теодот також. Леандр запитує, чи ти підеш їх визволяти. Оце і є та звістка, що я тобі приніс. Місце, де їх тримають, недалеко звідси.

— Там є охорона?

— Так, але вночі там нікого немає.

— Чи зможемо ми знайти когось, хто допоможе їх звільнити? Чи можемо ми звернутися до Леандрового батька?

— Леандр наполягає, що це має бути зроблено з палацу. Кобон не може сюди й наблизитися. Старійшин тримають у підземеллі під садом,— сказав вартовий.— І нам треба вирішувати швидше, бо Мітрос довго там не протягне.

— Ти можеш зробити це сам або ж із кимось іще? — запитав Орест.

— Нам потрібен хтось, хто нас очолить.

— Хто їх тримає? — запитав Орест.

— Не знаю,— відповів вартовий.— Я знаю тільки, що Теодот — Леандрів дід, а Леандр хоче його звільнити. Оце і все, що мені сказали тобі переповісти.

Наступної ночі вартовий повідомив, що сконтактував із Кобоном, який уже домовився про місце, де він сховає звільнених старійшин. Їм тільки треба опинитися біля кладовища, а там їх зустріне Кобон. Він улаштує так, аби на ту пору в провулках нікого не було, чи зуміє зробити так, що їх ніхто не зупинить. Дехто з вартових є прибічником Леандра, і вони подбають про безпеку Теодота та Мітроса.

Орестові не хотілося відкрито сповіщати будь-кого про підтримку

Леандра, бо ж той був на боці повстанців. Це буде мати вигляд зради чи протидії його власній матері. Але він не хотів і відмовляти Леандрові в його проханні. Не мав він, однак, й бажання поділитися почутим від вартового зі своєю сестрою. Орест усвідомив, що залишився сам на сам із цією проблемою. Він міг або нічого не робити, або, як його і просили, піти з вартовим до того місця, де тримали старійшин.

Якщо він це зробить і побачить бранців на власні очі, то зможе прийняти рішення вже на місці. Розмірковуючи про можливі наслідки, Орест подумав, що є сином свого батька і міг би взагалі перебрати на себе всю владу в палаці, але, водночас, він був і сином своєї матері, котра навчала його нікому не довіряти.

Аж раптом він зрозумів, що його батько був чоловіком, який ніколи не залишався осторонь. Орест згадав батьків сильний голос і його командний тон. Якби батько був живий, він би міг нервово рухатися кімнатою, але ніколи б не зачинився, ховаючись від реальності. Він би не боявся, він би діяв.

Вони з вартовим виробили план. У вартового був ключ від одного з бічних виходів, що вели до приміщення за кухню. І через ті двері вони з Орестом зможуть вислизнути з палацу якоїсь безмісячної ночі.

* * *

А ще за дві ночі Орест не спав і був уже готовий, коли по нього прийшов вартовий.

Надворі вони трохи постояли, щоб очі звикли до темряви. Потім рушили в бік низини, де колись був сад, а тепер залишилося тільки поросле чагарями пустирище. Не промовивши жодного слова, вони перейшли пересохлий струмок.

Невдовзі дісталися до місця, де, за словами вартового, під землею тримали старійшин. Їм довелося руками обмацувати траву та землю, щоб знайти приховану ляду. Коли ж вони її знайшли та відчинили, у носи їм ударив густий сморід вологої землі, перегнилої рослинності та людських екскрементів.

Орест поволі почав спускатися сходами, що вели в іще чорнішу темряву. Коли він опинився на глиняній підлозі, то одразу ж викрикнув імена двох викрадених старійшин, однак спочатку йому ніхто не відповів, не прозвучало жодного голосу.

Коли ж він, зрештою, почув людський стогін, то назвав себе та ім'я Леандра й додав, що прийшов їх звільнити. І тоді він почув, як хтось намагається вимовити ім'я «Мітрос». Щоб визначити джерело звуку, Орест почав обережно обходити приміщення, намагаючись при цьому не втратити орієнтирів. Хоча світла тут не було, він уже відчував, де можуть бути ці двоє бранців. Коли він простяг уперед руки, то наштотхнувся на інші руки, що вхопили його за зап'ястки і видалися

Орестові кістлявими та міцними.

— Тобі доведеться допомогти мені його підняти,— сказав голос, що прозвучав дуже владно.

Вони з вартовим поставили на ноги того, хто, як вважав Орест, був Мітросом, і підвели його до сходів.

Їм довелося підштовхувати чоловіка вперед крок за кроком і підтримувати ззаду, щоб він не впав. Йому було важко дихати, він геть знесилив. Коли підтримуваний Орестом Мітрос дістався вже верхньої сходинки, гострий біль пронизав його — і він аж зігнувся, повалившись грудьми на землю. Орест ухопив його за руки та витяг назовні, після чого допоміг звестися на ноги. Другий чоловік, якого Орест уважав за Теодота, виліз із підземелля сам.

Вони поволі рушили до краю палацових земель, туди, де було кладовище. Мітрос, з обох боків підтримуваний Орестом і вартовим, стогнав і мурмотів собі під ніс.

Порівняно з чорнотою підземелля, ніч здавалася майже яскравою. Коли вони пройшли кладовище та наблизилися до першого будинку, вартовий знаком показав Орестові зупинитися. Від стіни відділилася постать Кобона, котрий уже на них чекав. Вартовий сказав, що мусить повернутися до палацу, а Орест допоможе довести втікачів до сховку.

Ідучи вперед, вони не зустріли нікого. Орест не знав, чи ці провулки патрулюють уночі, та підозрював, що за ними мусять пильнувати. Він жив у палаці, який добре охороняли, і давав, що прилегли території, де існує так багато потенційної небезпеки, ретельно пильнують, особливо вночі. Але зараз тут не було нікого. Вартовий, як виявилося, мав рацію, і це означало, що Леандр і його прибічники мають таємних симпатиків серед варті і що за відсутності Егістуса створена ним система безпеки була досить вразливою.

Таким чином вони дійшли до пункту свого призначення ніким не зупинені. Наскільки міг судити Орест, їх навіть ніхто не бачив. Будинок виявився маленьким і не визначеного вигляду. Двері відчинила жінка, котра й провела їх досередини. Вона ж подала їм їжу та напої, а потім провела Мітроса до однієї зі спальень, аби той міг лягти.

Орест розумів, що зовсім скоро муситиме повертатися до палацу, щоб устигнути до світанку. Йому так хотілося, щоб не довелося пояснювати матері й Електрі, що він робив цієї ночі.

— Де Леандр? — запитав Теодот.

— Його тут немає,— відповів Кобон.

— Де він?

— Пішов звільняти своїх дядьків. Бере участь у повстанні,— сказав Кобон.

— А де малий Мітрос? — запитав Теодот, дивлячись на Ореста.

— Він помер,— прошепотів Орест,— іще до того, як ми повернулися. Теодот гірко зітхнув.

— Тільки не кажіть його батькові,— попросив він.— Його батько тримається тільки надією побачити Мітроса.

— Я мушу йому сказати,— заперечив Орест.— Я мушу йому розповісти, що, помираючи, Мітрос був щасливий.

— Ніхто не може бути щасливим, коли помирає,— сказав Теодот.— Його батько довго не проживе. Ти мусиш сказати йому, що Мітрос повернувся з вами, але що він пішов із Леандром і що скоро повернеться. Ти мусиш сказати це так, аби він повірив.

Орест сидів нерухомо, йому так хотілося цього не чути, піти звідси ще до початку цієї розмови.

— Мусиш піти до нього негайно. Він чекає новин, він тільки цим і тримається. А коли придуть його родичі, їх треба буде попередити про те, що ти йому сказав, аби вони теж підтвердили, що Мітрос живий.

— Його родичі? — запитав Орест, дивлячись на Кобона.

— Хтось мусить піти і сказати родині Мітроса, що його звільнили,— сказав Теодот.

— У нього немає родини,— швидко проказав Кобон.— Його будинок зрівняли із землею. Кажуть, що всіх його родичів було вбито та поховано там же. Ми думали, що й він там похований. Мабуть, його забрали перед тим, як усіх повбивали.

Теодот судомно глтинув і схилив голову.

— Він довго не проживе. Треба сказати, що його син — на свободі, що він пішов із Леандром, а його дружина та інші сини й дочки зуміли втекти перш, ніж по них прийшли. Скажіть йому, що вони зараз ховаються в безпечному місці.

— Він захоче їх побачити,— сказав Кобон.

— Скажіть, що вони повернуться, коли буде безпечно.

— А що, коли він виживе? — запитав Кобон.

— Я не знаю, що ми робитимемо, якщо він виживе,— відповів Теодот.

З кімнати, де був Мітрос, почулися неголосні стогони.

— Іди до нього зараз же,— сказав Теодот Орестові.

Коли Орест увійшов, Мітрос дихав із великими труднощами. Він потягся до хлопця, намагаючись знайти його руку.

— Чи він у безпеці? Мій син? — запитав Мітрос.

— Так,— відповів Орест.— Ми втекли з того місця, де вони нас тримали.

— І що було потім?

— Ми знайшли будинок на самому березі моря. У ньому жила дуже стара жінка, яка про нас піклувалася. Вона любила твого сина

найбільше.

Мітрос здригнувся, а потім усмішка на мить осяяла його обличчя. Він спробував сісти.

— Де твоя мати? – запитав він.

— У палаці, – відповів Орест.

— Спить, – сказав Мітрос. – Спить сном лиходійки.

На мить Орестові здалося, що старий чоловік намагається пожартувати.

— Усі неприємності почалися з неї, – продовжив Мітрос, не полишаючи спроб сісти, та коли Орест простягнув руку, щоб йому допомогти, старий роздратовано її відкинув.

— Вона наказала викрасти хлопців, – говорив він далі, – щоб нас залякати. А потім вона вбила Агамемнона, твого батька. Вбила власною рукою і кинула його тіло гнити на сонці перед палацом. Вона змусила нас проходити повз його тіло й не дозволяла його поховати.

— Моя мати не вбивала батька, вона, – почав Орест.

— Вона це зробила. Твоя мати зробила це власноруч, – перебив його Мітрос.

Він сказав це впевнено та спокійно, майже втомлено. Орест не сумнівався, що старійшина вірить у правдивість своїх слів.

— А Егістус? Він був із нею?

— Егістус – ніхто, – відповів Мітрос. – Вона скоїла вбивство. Усі вбивства. Вона всіх убила.

Він уже сидів і тримав Ореста за зап'ясток.

— Але вона не вбивала Іфігенію, – знову заговорив Орест.

— Боги наказали, щоб Іфігенію принесли в жертву, – сказав Мітрос. – То був найжорстокіший вибір, але боги можуть бути жорстокими.

— Але це було зроблено не моєю матір'ю, – сказав Орест. – Це зробив мій батько.

— Правильно, – погодився Мітрос. – Твоя мати цього не робила.

На хвилину між ними зависла тиша. Орест прислухався, чи старий іще дихає.

— То мій син у безпеці? – по якомусь часі знову запитав Мітрос.

— Так, – відповів Орест. – Він – із Леандром. Вони скоро повернуться.

Хлопець відчував на собі погляд Мітроса, котрий дивився на нього в неясковому світлі невеличкої лампи, що заледве розганяла темряву в кімнаті.

— Ти впевнений, що саме моя мати вбила мого батька? – нарешті запитав Орест.

— Так, це було зроблено її ножом.

— Чи знає про це ще хто-небудь?

— Усі знають.

Мітрос випустив Орестів зап'ясток, але взяв його за передпліччя і зайшовся в риданнях.

— Моя родина, хлопчики та дівчатка.— почав він.

— Вони всі врятувалися й повернуться, коли це буде безпечно зробити,— сказав Орест.

— Їх убила твоя мати,— сказав Мітрос.— Мою дружину, синів, дочок. Усіх їх було вбито людьми твоєї матері. А я мусив дивитись. Таким був її наказ.

Орест уже зібрався заперечити, знову сказати, що його родина врятувалася й невдовзі повернеться, та Мітрос нічого не чув. Він, здавалося, говорить сам до себе.

— Я чув, як вони кричать, як вони помирають,— продовжив він.— А потім мене потягли геть.

І тут Орест зрозумів, що за весь той час, що Мітрос із Теодотом провели разом у підземеллі, він так і не сказав своєму товаришеві, що бачив, як убивають його родину.

— Але твій син живий,— м'яко сказав Орест.

— Так, так,— погодився старий чоловік голосом, сповненим печалі та смирення.

Орест не був упевнений, що Мітрос йому повірив.

— Послухай,— раптом сказав Мітрос і присунувся ближче до Ореста.

Орест опустився на коліна біля ліжка.

— Твоя мати вбила твого батька,— прошепотів Мітрос.— Вона хитрощами завела його до палацу. Вона весь час тримала ніж наготові і вдарила, коли вони залишилися самі. Таким був її план. Вона бажала його влади. Клянуся власними дітьми, що це — правда. І є тільки одна людина, котра може їй за це помститися. Лише одна-єдина людина може помститися за всі скоєні нею вбивства, і це — ти. Тільки ти зумієш це зробити. Ось для чого боги врятували тебе та повернули назад. Ось чому ти зараз тут, аби я міг усе тобі розповісти. І тепер ти, як син Агамемнона, мусиш помститися за його вбивство.

Він ніжно поклав долоню Орестові на голову й залишив її там. Його дихання зробилося нерівним і уривчастим.

А потім до кімнати увійшов Кобон, котрий сказав, що Орестові вже час і що він проведе хлопця завулками до кладовища.

— Ні, я піду сам,— відповів Орест.

Він повернувся, коли перші промені сонця освітили небо. Прослизнувши до палацу через ті самі бічні двері, спочатку тихесенько прокрався лабіринтом нижніх коридорів, а потім піднявся сходами й потрапив до головного коридора.

У своїй кімнаті Орест пригадав, як мати намагалася перетягти його

на свій бік, як хотіла змусити його стати таким самим, як і вона з Егістусом, як вона своїм прикладом намагалася навчити його, що таке влада та як нею користатися. Він міг би зробитися їхнім спільником.

Він відчув потужний напад гніву на свою матір і на Егістуса, котрий зайняв місце його батька й укорінився в палаці так, ніби роль правителя належала йому по праву. Одначе, ретельніше все обміркувавши, він не міг позбавитися нав'язливого образу матері, що виявилася такою підступною. Орест думав про неї, і це надавало йому якоїсь дивної моці. То значить, мати всім керує. На час, коли в палаці почулися перші ранкові звуки, він уже був упевнений у тому, що саме його мати перебрала на себе всю владу. Помститися можна й Егістусу теж, але першою мусить бути мати.

Він широко всміхнувся, подумавши, що в цьому питанні не проситиме поради ні в Леандра, ні в Електри, ні ще в когось. Але потім прийшло розуміння, що без допомоги сестри нічого не вийде. Потрібно буде більше наблизити Електру до себе. Сам він нічого не зможе вдіяти.

Одначе, із плином часу, Орест почав сумніватися в почутому від Мітроса. З одного боку, старійшина говорив так упевнено, що всі його звинувачення здавалися справедливими, але, з іншого боку, він стільки страждав, що було б зовсім не дивно, коли б йому почало ввижатися. Старий, цілком імовірно, міг повірити, що його видіння і є правдою.

Орест подумав, що Електра, напевно, одразу ж по його поверненні розповіла б, хто вбив їхнього батька, тим паче, якби це зробила їхня мати. Електра була присутня, коли мати викладала йому своє бачення того, як було вбито батька, і вона неодмінно дала б йому знати, якби мати тоді говорила неправду.

Отак, вагаючись і не знаючи, кому вірити, Орест вирішив, що відверто поговорить із Електрою, переповість їй слова Мітроса й подивиться на її реакцію. Йому так хотілося, щоб Леандр був поруч, от він би точно знав, що робити.

У пообідню пору, коли вони з матір'ю сиділи й розмовляли, вона раптом рвучко до нього нахилилася.

— Оресте,— сказала вона.— Я мушу поділитися з тобою чимось дуже конфіденційним. Як ти вже знаєш, нещодавно було ще одне повстання. Егістус зайнявся його придушенням, але ці повстанці є набагато розумнішими та більш цілеспрямованими, ніж ті, що були раніше. Вони не сидять на місці. Вони то зникають без сліду, то знову з'являються, тільки набагато сильнішими. Егістус має чимало вірних послідовників. Він — хоробрий воїн, але не є таким обдарованим воєначальником, яким був твій батько. І його прибічники не мають військової дисципліни. Вони вміють атакувати та завзято битись, але в минулому, перш ніж здобути гроші та вплив, вони були звичайними

розбійниками.

Вона встала й почала ходити кімнатою.

— Оресте, Егістус приніс мені стільки клопоту. Я хочу, щоб ти це знав. Тільки тобі й можу про таке сказати.

Орест дивився на неї й бачив, що мати збирається сказати ще щось, можливо, навіть іще важливіше. Та раптом вона зупинилась. А потім швидкими кроками підійшла до нього і міцно взяла його за плечі.

— Це повстання є набагато серйознішим і небезпечнішим, ніж усі, що були раніше. І тепер усе, що я маю, це – ти. Я довіряю тобі й довіряю Діносові, котрий є вояком так само хитрим, як був твій батько. Більше я нікому не можу вірити. Мої шпигуни слідували за Діносом, і тепер я абсолютно впевнена в його вірності. Він відданий мені, як ніхто інший. Тому я хочу послати тебе до нього. Я не можу собі дозволити тебе втратити. Для ватажків повстання ти будеш дуже ласою здобиччю. Ні я, ні Електра нікого не цікавимо. Вони сюди прийдуть саме по тебе. Тому тобі не можна залишатися тут. Тут ми всі дуже вразливі.

Орест дивився на матір і чекав, коли вона договорить. На мить йому здалося, що вона хоче його відіслати через те, що дізналася про зроблене ним уночі. Та потім, коли вона детально пояснювала, чому поїхати зараз із палацу буде для нього безпечніше, ніж залишатися тут, Орест засумнівався. Її аргументи здавалися дуже сильними, а очі світилися щирою турботою. Наприкінці розмови він лише знав, що його відсилають геть, але так і не зміг зрозуміти, чи це зумовлено тим, що він зробив уночі, чи тим, що мати, й напевно, хотіла його вберегти.

Коли він прийшов до покою Електри, вона висловила своє здивування.

— Дружину Діноса та всіх його дітей вбили повстанці,— сказала вона.— Він відплатив бунтівникам з усією можливою жорстокістю, але, усе одно, це місце залишається одним із найбільш небезпечних. І мати хоче послати тебе туди?

Орест кивнув.

— Вона каже, що довіряє Діносу,— сказав він.

— Я впевнена, що вона надзвичайно ним захоплюється,— відповіла Електра.

— Вона каже, що повстання дуже серйозне.

— Не лише серйозне, але й шириться на інші райони. Егістус зараз придушує тільки один з осередків. Він не зуміє впоратися з усіма повстанцями. Їх надто багато в різних місцях. Вони його вб'ють. Вона послала його на вірну смерть.

— Хто вирішив, що він мусить іти в похід? – запитав Орест.

— Вона навіяла йому, що оскільки він є вояком, то мусить іти. Вона

просто не залишила йому вибору. Вона все розрахувала так, що він не зміг би залишитись. Вона все вирішує і всім керує.

— А того дня, коли наш батько повернувся з походу,— запитав Орест,— тоді рішення приймала теж наша мати?

— Після твого повернення вона завжди така чарівлива та мила, чи не так? — раптом змінила тему Електра.

— Чому ти не хочеш відповісти? — запитав Орест.— Коли наш батько повернувся додому, тоді наша мати теж вирішувала, що буде далі?

— Чому ти не запитася у неї самої? Ти провів із нею достатньо часу, щоб про все дізнатися.

— Гадаєш, якщо я запитаю, чи не вона вбила мого батька, мати мені відповідь?

— А хто, ти вважаєш, убив твого батька? — поцікавилася Електра.

— Це що, запитання? — відповів Орест.

Електра поміняла місцями декілька квіток у вазі.

— Якби я була на твоєму місці, то захотіла б почути відповідь матері,— зрештою сказала вона.

— Я б хотів почути твою,— сказав Орест.

— Хіба Теодот із Мітросом тобі не розповідали? — запитала Електра.

— Що ти маєш на увазі?

— Коли ти їх урятував.

— Звідки ти знаєш, що я їх урятував.

Сестра віднесла вазу на стіл, що стояв ближче до дверей.

— Це — будинок різних шерехів і шепотів,— відповіла вона.

— То мати теж знає, що я їх урятував?

— Чому б тобі не запитати її і про це? Тільки не зараз, бо на цю годину мені призначено йти з нею на прогулянку садом.

— Хто розповів тобі про звільнення?

— Не важливо, хто мені розповів. Важливо, щоб ти не втручався в речі, що не мають до тебе прямого стосунку.

— Леандр — мій друг, а Теодот — його дід.

— Леандр є ватажком одного з повстань,— відповіла Електра.— Він не може бути твоїм другом. Принаймні, доки він не переміг, він лишатиметься твоїм ворогом.

— Він пішов рятувати своїх дядьків, братів своєї матері. Їх було забрано в полон тоді ж, коли і мене викрали. Ти мала бачити, як мене виводять із палацу.

— На той час я вже сиділа в підземеллі,— відповіла Електра.

Тепер вона стояла спиною до дверей.

— Хто посадив тебе до підземелля?

— Чому б тобі не запитати й про це в нашої матері?

— Я запитую тебе.
— Мусиш навчитися слухати. Я іноді помічаю тебе під дверима кімнати, куди я ходжу ночами. Ти підслуховуєш, але, усе одно, нічого не чуєш, хіба ні?
— Ти була в палаці, коли було вбито нашого батька?
— Так. Була. Авжеж, я була в палаці. Власне, я вже тобі сказала, що на той час я вже сиділа в підземеллі.
— То ти нічого не бачила?
— У моїй камері було невеличке віконце, через яке я могла бачити шматочок світла.
— Значить, ти не знаєш.
— Авжеж я знаю,— перебила його Електра.— Я знаю все!
— А мені ти скажеш?
— Скажу, коли зможу. Але зараз я мушу йти на прогулянку садом із матір'ю. А ти мусиш повернутися до своєї кімнати.

* * *

Тієї ночі вартовий, щойно з'явившись ув Орестовій кімнаті, прошепотів:

— Мусиш піти до Леандрового будинку. Щойно палац прокинеться й усі займуться своїми ранковими справами, мусиш туди піти.

— Хто про це просить? – запитав Орест.

— Це не може чекати,— відповів вартовий.

— Моя сестра знає, що я допомагав урятувати Теодота та Мітрота.

— Тебе бачили,— відповів вартовий.— І цього разу тебе теж побачать, але піти туди – важливіше за все інше.

— Це Кобон попросив мене прийти?

— Не знаю. Мені просто переказали, що, коли сонце зійде, ти мусиш туди піти.

Вартовий іще якийсь час залишався в його кімнаті, та більше не вимовив ані слова. Пізніше, коли Орест уже лежав у ліжку сам, перед його внутрішнім поглядом постав образ Леандра. Товариш уявився настороженим, обережним. Він нізащо не наробить помилок. Орест спробував протиставити Леандрову врівноваженість і вміння подивитися на ситуацію незамиленим оком поведінці матері й Егістуса. І раптом він усвідомив, що в будь-якому протистоянні, уявному чи реальному, Леандр їх перемаже. Орест не знав, до яких наслідків це приведе, однак, коли настав світанок, він уже був готовим зробити те, про що його попросили. Він піде до Леандрового будинку. Якщо ж раптом мати почне йому докоряти, завжди можна сказати, що він не знав, що Леандр є одним із ватажків повстанців, адже вона жодним словом про це не обмовилася. Треба буде тільки попередити Електру й попросити, щоб вона підтвердила, що він нічого не знав. Тоді можна буде наполягати на тому, що він просто пішов попередити друга про

свій майбутній від'їзд.

Орест прокинувся пізно і тихо вийшов із палацу через бічні двері, а потім рушив до кладовища та пересохлого струмка. Його по черзі охоплювали почуття то завзяття й сміливості, то сумніву та знервованості. Ідучи завулками та перетинаючи невеличку ринкову площу, він не підводив погляду на зустрічних людей.

Коли він прибув на місце, то здивувався, побачивши навстіж відчинені входні двері, а коли пройшов до передпокою, так і не зустрівши нікого зі слуг або з родини, уже не сумнівався, що тут щось негаразд. Будинок стояв порожній і тихий. Орест почав викрикувати імена: спочатку він кликав Кобона, Раїсу, Іанту, Дацію, а потім, як свого часу Леандр, кілька разів назвав себе, щоб вони знали, що то прийшов не якийсь чужинець.

Але потім, коли він пройшов далі у внутрішні кімнати, Орест відчув запах, знайомий йому з часів життя в будинку старої, коли, бувало, вівця чи коза іноді зривалася зі скелі й потім довго лежала на березі біля води, гниючи на сонці.

Однаке, той запах зараз був набагато сильнішим, ніж будь-коли раніше. Коли Орест іще раз по черзі викрикнув імена Леандрових родичів, його ніс і рот наповнилися нестерпним смородом, що линув із центральної кімнати.

Увійшовши, він побачив цілу купу тіл, довкола яких уже кружляли рої великих чорних мух. Їх була ціла рукотворна гора, коли тіло вкладали на тіло, стежачи за тим, щоб вони рівноважувалися й утворювали майже однорідну масу. Орестові довелося вибігти на двір і проблюватися. Коли ж він повернувся, побачив, що біла шкіра подекуди ніби рухається, та, придивившись, він зрозумів, що то личинки трупних мурах.

Занепокоєний тим, для чого його могли сюди покликати, та сподіваючись знайти бодай когось іще, Орест підібрав шматок полотна та прикрив ним ніс і рот, а потім обшукав увесь будинок. Але знайшов він лише Теодота і Мітроса, що лежали на мокрих від крові простирадлах, густо обліплені мухами.

Орест повернувся до центральної кімнати й, переборюючи відразу та страх, узяв за ноги верхнє тіло і стяг його донизу. Труп ударився об підлогу з важким глухим звуком. Орест перевернув його й побачив лице Раїси, горло якої було перерізане від вуха до вуха, очі – широко розплющені.

Наскільки він міг зрозуміти, усі члени Леандрової родини та їхні слуги лежали тут мертві. Тепер уже мухи почали сідати й Орестові на обличчя та руки, а гнилісний сморід, від того, що він зрушив одне тіло з гори, зробився ще дужчим. Він вирішив, що треба негайно повертатися до палацу, знайти Електру і перш, ніж робити бодай щось

іще, розповісти їй про все, що побачив. Вона прийде сюди разом із ним, і тоді він уже буде не сам, коли сусіди чи ще хтось тут з'являться та знайдуть цю гору трупів.

Щойно в нього майнула ця думка, як звідкілясь почувся тоненький плач, хлипання та виття. Орест подумав, що то, мабуть, якесь звірятко – ласка чи щур – залізло між трупів, а тепер не може вибратися. Але потім почувся дівочий голос. Він звучав звідкись із глибини мертвих тіл, тож Орестові нічого не залишалось, як одне за одним постягати їх донизу, щоб знайти джерело звуку. Коли до нього потяглася рука, навколо якої дзижчали мухи, хлопець відскочив у куток кімнати. А коли він, трохи оговтавшись, знову підійшов до напівзруйнованої гори тіл, то побачив Іанту, котра рачки вибралася з-під купи тіл і встала на ноги. Проте, побачивши й упізнавши Ореста, вона зойкнула від страху й кинулася назад, намагаючись знову схватитися поміж трупів, начебто вони могли її захистити.

— Іанто, це – Орест, – сказав він. – Я тебе не ображу.

Він знову наблизився до купи тіл і взявся її розбирати. Тепер знайшлося тіло Кобона та тієї жінки, що надала прихисток Теодотові та Мітросові після того, як Орест вивів їх із підземелля, а ще там були щільно сплетені тіла двох дітей, котрі і в смерті були нерозлучні. Іанта, коли він спробував до неї дотягтися, повелася, мов дике звірятко, нору якого було розрито. Вона скрутилася клубочком і спробувала заховатися за одним із трупів, щоб Орест не зумів до неї дістатися. Він кликав її на ім'я, називав себе знову і знову, та ці спроби її не заспокоювали. Навпаки, Іанта дедалі більше впадала в істерику. Дівчина плакала і кричала, налякана Орестом, кликала на допомогу своїх батьків і Леандра.

— Я тобі допоможу, – сказав він, хапаючи її за руки.

Орест підняв її й потяг на себе. Її просякнутий кров'ю одяг торкнувся його хітона, залишаючи на ньому слід. Однак, зі спротиву, що його чинила Іанта, він припустив, що вона не має серйозних пошкоджень. Коли ж йому вдалося відтягти дівчину подалі від смороду та мух, він зрозумів, що кров на її тілі та одязі є не її власною, а чиясь іще.

— Мусиш піти зі мною подалі звідси, – сказав Орест.

Коли вона, нарешті, заговорила, він спочатку не міг розібрати слів, таким сильним було її хлипання. Орест був змушений не один раз просити Іанту повторити сказане, бажаючи її говорити повільніше та розбірливіше, аби він міг зрозуміти її.

— Це ти зробив! – вигукнула вона.

— Ні, я не робив цього! – відповів Орест.

— Люди, що це зробили, були людьми твоєї матері.

— Люди моєї матері не є моїми людьми.

— Ми вже готувалися до втечі. Теодот і Мітрос щойно прийшли,— сказала Іанта і досі хлипаючи.— Мітрос був такий слабкий. Він хотів, аби ми його лишили тут, але ми вирішили забрати його із собою. Ти приставив когось за нами стежити. Ти, напевно, дізнався, що ми збираємося тікати.

— Я нікого не приставляв за вами стежити. Я нічого не знав. Я взагалі нічого не знав!

Він змусив її піти за ним, кілька разів підштовхуючи вперед, коли дівчина намагалася повернутися назад до будинку. Удвох вони пройшли спочатку провулками та ринковою площею, а потім і відкритою місцевістю перед палацом. Люди, що зустрічалися їм дорогою, миттю зникали з очей, налякані зовнішнім виглядом Іанти: її скривавленим одягом і волоссям, а також диким виразом обличчя.

У палаці Орест знайшов Електру, котра забрала Іанту до себе в кімнату.

— Електро,— звернувся він до сестри,— вони повбивали всіх родичів Іанти. Я знайшов тіла. Вони всі мертві.

Електра підійшла до дверей, ніби намагаючись не впустити до кімнати непроханих гостей.

— Вона сказала мені, хто замовив убивства,— продовжив Орест.

У цей час Іанта, охоплена болем і страхом, знову залилася слізьми, тож обоє, Орест і Електра, кинулися до неї, щоб заспокоїти.

— Навіщо ти привів її сюди? — запитала Електра.

— А куди ще ми могли піти? — поцікавився Орест.

Електра подивилася на нього похмуро та нетерпляче.

Орест чекав за дверима, а Електра викупала Іанту та перевдягла її в чистий одяг. Коли ж сестра знову покликала його до кімнати й вони вдвох підтримували Іанту, котра хлипала та ридала, раптом у супроводі двох охоронців до покою ввірвалася мати й налетіла на них.

— Що тут робить ця дівчина? — запитала вона.

Мати говорила з такою несказанною люттяю та командними нотками в голосі, яких Орест від неї ще ніколи не чув.

— Поки-що вона побуде тут,— відповіла Електра.

— Хто віддав наказ її сюди впустити? — поцікавилася їхня мати.

— Я,— відповіла Електра.

— А хто тобі дозволив?

— Я сама собі дозволила,— вигукнула Електра.— Як дочка свого батька, як дочка своєї матері, як сестра Ореста і сестра Іфігенії.

— Я знаю, чия донькою ти є і чия сестрою. Але чи ти розумієш, що відбулося повстання? Вона не може тут залишатися.

— За день або два вона піде звідси,— заспокійливо сказала Електра.— Я дала їй слово, що вона може тут перебути.

— Я не бажаю їй біля себе бачити,— сказала їхня мати.

— Вона не вийде з цієї кімнати,— відповіла Електра.— Можу тебе запевнити, що вона звідси не вийде!

Орест переводив погляд з матері на сестру, усвідомлюючи, що жодна з них навіть не звертає на нього уваги. У своїй люті вони його зовсім не бачили. Вони так спопеляли одна одну очима, що він подолав у собі спокусу втрутитись і сказати, що це, власне, він знайшов і привів Іанту. Орест вирішив не казати їй того, що саме він наполіг на тому, щоб Електра взяла дівчину до себе. Він знав, що зараз найліпше буде мовчати. Нехай нині мати витріщається на Електру, а в його бік і не дивиться.

Іще вчора йому здалося б дивним, чому мати не запитала, що, власне, сталося з Іантою, чому вона не поцікавилася, з якої причини її одяг, що валявся на підлозі, весь у засохлій крові та чому дівчина весь час тремтить і ридає, наче якась залякана до напівсмерті, безпомічна істота.

Але тепер такі речі вже його не дивували. Тепер Орест знав відповіді на свої запитання. Йому було ясно, що мати замовила сьогоднішні вбивства так само, як раніше замовила викрадення хлопчиків і як до того взяла ніж, аби перерізати горло його батькові.

Він спостерігав за нею, а серце крижанило від люті.

* * *

Пізніше того дня, коли Орест обідав удвох із матір'ю, вона помітно пом'якшала та скаржилася на головний біль.

— Твоя сестра,— сказала вона,— останнім часом зробилася такою нестерпною. Хто б міг подумати, що саме тепер, коли ми її так потребуємо, вона вирішить ігнорувати нас і навіть не повечереє разом із нами. Коли я молюся вночі, то завжди дякую богам за те, що вони мені дарували. Я дякую їм за тебе. Принаймні, мій син повернувся додому і залишається зі мною. Я вдячна богам попри все, попри всі розчарування, попри всі випробування та зради.

Її усмішка була теплою й доброю, з натяком на прощення та смирення. Але в позі та голосі було щось таке, що безпомилково свідчило про те, що мати чудово знає і про роль сина у звільненні Мітроса й Теодота, і про те, що він сам, не попросивши в неї дозволу, ходив до Леандрового будинку та знайшов там Іанту, напівпоховану під горою трупів. У її тоні Орестові також вчувалося попередження, натяк на той сталевий голос і беззаперечну владу, що їх продемонструвала мати в кімнаті Електри, і це змушувало його з нетерпінням чекати миті, коли він опиниться подалі від своєї матері.

— Підійди й поцілуй мене, перш ніж підеш,— наказала вона, коли Орест підвівся.— Зараз такий час, що ми всі мусимо бути обережними. Ми мусимо за всім приглядати, усе помічати та дослухатися до кожного шепоту.

* * *

Орестів вартовий десь подівся, і на його місці ніхто не стояв. Він став уривками, прокидаючись від найменшого шереху. Якось він прокинувся від того, що в кімнаті хтось був. Коли він сів у ліжку, тремтячи від страху, Електра прошепотіла, щоб він мовчав і не рухався.

— Наша мати зараз спить, і віддані їй вартові не бачили, як я сюди ввійшла. Біля дверей я залишила власного охоронця, і якщо ми почуємо якийсь рух, це означатиме, що треба сидіти тихо, зовсім тихо, навіть не дихати.

— Чого тобі треба? – запитав Орест.

— Тепер, коли Егістуса тут немає, ми можемо діяти. Мати втратила свого захисника. Тепер вона не захоче залишатися зі мною наодинці. Уникатиме мене за всякої можливості. Коли сьогодні вона прогулювалася зі мною в саду, ще до того, як ти повернувся, уже й тоді трималася на відстані, але тепер узагалі не захоче до мене наблизитися. Більше вона не ризикуватиме. Вона боїться.

— Чого?

— Того, що я з нею зроблю.

На мить в Ореста виникло відчуття, ніби він розучився дихати.

— До занедбаного саду в низині ведуть розхитані сходи,— продовжила Електра.— Мати ходить туди щодня. Тепер, коли я її не супроводжуватиму, вона зробить це місце частиною свого обов'язкового моціону. Завтра, у пообідню пору ти підеш туди із нею. Поводитимешся звичайно. Як завжди, за вами ітимуть троє охоронців, але перед сходами двоє обеззброять третього, а потім усі вони зникнуть. Це буде зроблено дуже тихо. Не придивляйся занадто уважно, взагалі не звертай на це уваги. Ніж, яким ти скористаєшся, буде лежати під вибитим каменем на третій сходинці, якщо спускатися вниз. Матимеш лише один шанс. Якщо ти його не використаєш, вона зробить так, аби нас обох убили.

— Ти хочеш, аби я її зарізав? – запитав Орест.

— Так. Вона власноруч убила твого батька, вона наказала тебе викрасти, вона замовила викрадення Мітроса й Теодота, вона наказала повбивати всіх їхніх родичів.

— Я бачив, як убивали Іфігенію,— сказав Орест. Він розумів, що це могло мати такий вигляд, ніби він намагається змінити тему розмови, відволікти сестру.

— Не має значення, що ти бачив,— відповіла Електра.

— То був мій батько,— сказав Орест.— Я бачив, як батько дивився.

— Ти боїшся? – запитала в нього Електра.

— Чого?

— Убивати.

— Ні.

— Щойно це буде зроблено, вартові відчинять ворота і впустять людей, що прийдуть і роззброять відданих їй охоронців, а потім уб'ють тих, хто позбавив життя родини Мітроса і Теодота. І тоді палац буде твій.

— Звідки ти знаєш, що ті двоє охоронців завтра будуть на твоєму боці? – поцікавився Орест.

— Я ретельно готувалася до завтрашнього дня. Вона тебе не підозрюватиме. Ніхто не знає, який ти хоробрий.

— А ти звідки знаєш?

На мить Електра замислилась, а потім усміхнулася.

— Саме цього я просила у своїх молитвах, – сказала вона, – щоб ти перетворився на хороброго воїна. Я знаю, що ти дуже хоробрий.

— Я вже вбивав раніше, – сказав їй Орест.

— Одного дня з усіма нашими ворогами буде покінчено. Ми наділені владою, – продовжувала Електра, не звернувши уваги на братові слова.

Орест мовчав.

— Усе вже сплановано, – закінчила Електра. – Тільки ти зумієш це зробити.

— А хіба ми не можемо просто схопити її і відправити геть?

— Відправити? Куди? Слухай, скоро інший вартовий пройде цим коридором, і тоді мені треба буде вже від тебе йти, я не можу залишитися тут із тобою. Я не зможу побачитися з тобою аж до того часу, коли все буде зроблено. Я сидітиму у своїй кімнаті з Іантою доти, доки мені не повідомлять, що наша мати мертва. Я молитимуся богам, аби все пройшло успішно.

— То ніж буде там?

— Він уже там. Третя сходинка, вибитий камінь.

І потім вона залишила його самого.

З плином часу Орест дедалі чіткіше розумів, що зробить так, як просила сестра. Він помститься за смерть свого батька. Завтра він зробить усе, щоб мати йому повірила. Він буде добрим і покірним сином, він робитиме все, чого вона схоче, а потім він буде хоробрим.

В яскравому світлі дня він майже заздрих своїй матері, котра мала достатньо рішучості віддати наказ повбивати цілу родину, а потім спокійно прогулюватися садом або сидіти за столом і вести звичайнісіньку бесіду. Напевно, вона була саме такою, подумав Орест, у день, коли вона вбила батька. Він пригадав їй теплу усмішку, коли вона стояла перед відчиненими дверима до палацу й дивилася на Агамемнона.

Вона знає, як убивати, подумав він. Вона знає, що відчуваєш, убиваючи. Та потім раптом Орест усвідомив, що й він це знає теж.

Адже він не чекав Леандрового наказу, коли вбив вартового чи тих двох охоронців, які прийшли по них до будинку старої. Він просто використав момент. І тепер міг тільки молити батьків дух, аби той йому допоміг, аби дав йому наснаги, а ще й уміння не виявити цієї наснаги до того, як настане потрібна мить.

Сміливості йому просити не треба, думав Орест. Сміливість він уже й так має.

* * *

Коли вони зустрілися в її покоях, мати сказала Орестові, що їй доведеться прискорити його від'їзд.

— Скоро дороги зробляться небезпечними,— сказала вона.— Настали важкі часи. Дінос прислав запевнення, що зараз іще може гарантувати твою безпеку. Він зустріне тебе з тобою на половині шляху, однак його люди виїдуть тобі назустріч, аби супроводити до нього. Найліпше тобі буде вирушити на світанку. Я відібрала своїх найкращих і найвірніших охоронців, які зможуть тебе захистити. Ніхто не знає, що може трапитися поблизу палацу. Як я вже казала, для повстанців ти є найвищою винагородою, адже ти є єдиним сином свого батька.

Якщо моя мати, думав Орест, із такою легкістю прикидається і грає свою роль, то і я це зумію. Він зосередився над звучанням кожної ноти у своєму голосі, над кожним своїм жестом і м'язом обличчя. Він змусив себе надати обличчю виразу готовності поступитися їй, але водночас і мати вигляд людини, що бажає дізнатися про кожну дрібницю планованого, нібито має потребу ретельно все зважити. Він цосили намагався скласти враження, ніби єдине, про що зараз думає, як ліпше та швидше почати цю подорож.

За столом, коли вони разом обідали, він намагався слухати матір дуже уважно, водночас не придивляючись до неї надто явно. Коли він сказав, що погано спав цієї ночі, що втомився і ляже сьогодні раніше, мати відповіла, що теж ляже спати раніше, аби встати ще до світанку й провести сина в дорогу.

Орест залишився з нею й тоді, коли вона готувалася до прогулянки садом. Він уникав дивитися на вартових, що стояли біля її дверей, коли, вийшовши з материних покоїв, звичайнісіньким тоном, як тільки міг недбало, сказав, що, можливо, трішки пройдеться з нею, бо, можливо, прогулянка садом допоможе йому швидше заснути цієї ночі.

Закликаючи батьків дух допомогти йому, Орест також уявив, що його намір є чимось від нього особисто зовсім незалежним, чимось наперед визначеним і керованим самими богами.

Мати зірвала кілька квіток, а потім подивилася на небо та на сонце, вона саме говорила про спеку й про те, що Орестова кімната є дуже зручною взимку, бо в ній тоді найтепліше, але влітку вона перетворюється на пекло. Прямуючи до сходів, вона висловила думку,

що, можливо, коли син повернеться, йому слід перебратися до іншої, холоднішої, кімнати.

Коли вони вже спустилися на три чи чотири сходинки, Орест почув за спиною голосне зітхання одного з охоронців. Обернувшись назад, він побачив, що на нього навалилися двоє інших.

Мати також це почула й обернулася. Вона дивилася майже йому в лице, коли Орест нахилився і шукав ніж. Уже за мить, коли вона побачила, як він витягає зброю, мати голосно зойкнула і спробувала відштовхнути його від себе, намагаючись збити з ніг. Хоч каміння під ногами й хилиталось, Орест зумів підтягти її до залишків балюстради та всадив ножа матері в спину. Потім він швидко витяг його й щосили навалився на неї, перекидаючи її тіло через огорожу, щоб вона покотилася вниз, у зарості чагарників.

Коли він її знайшов, мати лежала на спині. Орест добре бачив її розчехнуті від жаху очі, коли намагався всадити ножа їй у горло. Вона щосили захищалася, відпихаючи його руки, доки ще могла це робити. Але швидко настала та мить, коли їй не залишилося нічого іншого, як кричати, закликаючи на допомогу. Він ударив ножем їй у груди, а потім – у горло, після чого притискав її до землі, доки вона не видихнула востаннє.

Клітемнестра

Настане час, коли тіні огорнуть мене. Я це знаю.

Але зараз я ще цілком притомна, чи майже притомна. Я пам'ятаю деякі речі – вони приходять до мене не зовсім чіткими образами, віддаленими голосами. Але найчастіше я бачу сліди – сліди людей, людської присутності, звуків. Більшість часу я ходжу поміж тіней, але часом виникає відчуття, ніби поруч є хтось, чиє ім'я я колись знала, чиє обличчя та голос для мене щось значили, хто раніше був мені дорогий, кого я, можливо, любила. Я точно не знаю.

Однак є один тьмяний образ, який наполегливо приходить до мене й не бажає танути. Це – моя мати в якийсь момент її дуже далекого минулого; вона – безпомічна, кимось утримувана. Я чую крики, її крики і крики когось із вищим голосом, когось, хто лежить на ній і тисне, а потім цей хтось її відпускає – і крики стають голоснішими, і я вже бачу фігуру, що має дзьоб і крила, що має обриси крил, які розтинають повітря, а мати лежить унизу; вона вже не кричить і не дихає, лише тихесенько пхикає.

Я відчуваю, що коли не рухатися й не говорити, то з'явиться щось іще. Але в цьому місці, де панує тиша, так важко не рухатися й не ходити. Тут присутні й ті, з ким я хотіла б зустрітися. Вони – досить близько, але не так близько, щоб можна було їх побачити чи до них доторкнутися. Я не можу згадати імен, їхніх імен. А ще я не чітко бачу обличчя, хоча бувають моменти, коли я застигаю на місці й поводжуся дуже тихо, не намагаючись ні на чому зосередитись або щось пригадати, і тоді до мене приходять одне обличчя, чиєсь лице, що його я колись добре знала. Та воно розтає перш, ніж я встигаю згадати, кому воно належало.

Я знаю, що ще бувають і почуття. У цьому й полягає відмінність між тим, де я є зараз, і світом, в якому я жила колись. Я знаю, що був час, коли я відчувала лють і відчувала горе. Але тепер я втратила здатність відчувати і лють, і горе. Можливо, я витаю в цих просторах лише через те, що не повністю втратила якесь інше почуття. Можливо, те почуття називається любов. Є хтось, кого я і досі люблю чи любила та захищала колись, але я в цьому не впевнена. До мене не приходять нічий імена. Приходять деякі слова, але жодне з них мені не потрібне, бо імена не приходять, а я хочу, щоб приходили імена. Якщо я зможу назвати потрібні імена, тоді знатиму, кого любила, і зможу їх знайти чи хоча б знатиму, як їх побачити. А коли надійде слухна година, я зумію заманити їх до царства тіней.

Ніхто в тому їхньому світі не знає, як мало тут усього є. Це –

суцільна порожнеча, дивність і тиша. Майже ніякого руху. Бувають тільки відлуння, наче віддалений звук води, що тече між камінням, іноді ці відлуння, здається, наближаються, та все одно вони звучать приглушено, нечітко. Якщо ж я дослухатимуся дуже уважно, вони взагалі зникнуть.

Можливо, у тому іншому світі щось не скінчилося, щось, що почалося, ще коли я була жива, і тепер воно тягнеться за мною, як слова, що мусять бути вимовлені, як слова, що від мене втекли колись, але тепер придуть чи мусять прийти, чи тільки можуть прийти, доки я тут витаю. Але на це знадобиться час. Я не знаю, скільки часу маю чи скільки часу тут узагалі є. Але я точно знаю, що колись, усе ж таки, муситиму розчинитися, я не можу лишатися вічно в цьому стані. Я розчинятимуся поступово. Урешті-решт, я вже не знатиму геть нічого. Єдина моя надія – це ще один сплеск, що дозволить мені на якусь мить, хоча б на кілька годин, повернутися до того світу і бути там, ніби я ще жива.

У призначений час з'являється пам'ять, що з'єднає та зв'яже, а потім зникає. Це вже майже щось. Якась примарна думка, що от-от має сформуватися, але ніколи не формується до кінця. Як і фігура з крилами, вона наближає мене до того, що колись було чи мусило бути. Я живу на внутрішній поверхні того, що має сутність. Я можу відчувати потужні сплески чийось сильних бажань, що пролітають повз мене й зникають удалині.

Отож, у мене тільки й залишилися сірі сліди та здогади.

Саме такий вигляд і мусить мати зворотний бік тіні чи позачасся. Якись лінії та форми, що мали значення колись або, можливо, і досі мають, однак тут і зараз видаються зовсім випадковими. Якби я тільки могла збагнути їх призначення чи пошепотітися з тим, хто їх створив. Це бажання є дуже близьким до справжнього відчуття, чи, принаймні, мені так здається. Я залишатимуся тут ще скількись годин або днів, або років. Цей час уже визначено наперед. Я пробуду тут не менше, не більше.

Заплутаність, блукання манівцями прийшли на зміну правді та знанню, на зміну реальності й усьому матеріальному. Цей простір, в якому я зараз перебуваю, як печальний дарунок, що його мені принесли, але по якомусь часі заберуть назад.

А потім прийшло слово, слово, в якому я впевнена. І це було слово «сон». І щойно це слово прийшло, одразу ж я зрозуміла, що воно означає. Тепер я згадала, якими бувають сни, точніше, якими вони могли бути, а ще я збагнула, що в цьому позачассі я не сплю, що все, що зі мною діється, не є сном. Усе це – реальність, усе це – моя дійсність.

А потім почали з'являтися й інші слова. Вони спалахували, як зірки

у вечірньому небі. Я гарячково намагалась усі їх утримати, та вони не бажали мені піддаватися. Вони випадали чи згасали, чи летіли від мене геть. Одначе навіть погляду на них було достатньо, щоб зрозуміти приблизно їхню важливість і те, що деякі з них іще до мене повернуться. Вони, як місяць у повні, освітлять моє нічне небо в царстві тіней і будуть частиною тієї химерної остаточності, що є моїм проводирем.

Я блукала коридорами палацу, в якому колись жила. Я майже пригадувала деякі речі, що тут відбулися. Була якась фігура в саду чи на сходах, що вели до саду, вона важко дихала й важко дивилась. Але потім – нічого. Потім – лише тиша порожнього саду. А ще за мить уже не було і саду, залишилася тільки якась порожнечка.

Але я була ще притомною. Я чекала, знаючи, що так буде не завжди, що настане час, і все зміниться. Я усвідомлювала, що одного разу я знов опинюся в цих коридорах і тоді вже комусь із вартових буде не складно мене помітити, треба буде лише мені щось сказати чи швидко пройти, щоб вони відчули звук або ж рух повітря. І тоді я потроху почала розуміти, навіщо тут перебуваю та кого шукаю. Його ім'я так до мене й не прийшло, і обличчя його я теж поки-що не могла пригадати, але я вже відчувала, що він – десь поряд.

Я могла собі уявити, як один вартовий, той, що мене помітив, радиться з іншим, а потім вони вже разом ідуть до того, кого я шукаю, чи до його товариша, що тепер ним опікується.

Мій чоловік мертвий, і моя донька теж. Вони вже перетворилися на справжні тіні. Моя друга дочка живе тут, але шукаю я не її. Я шукаю тут свого сина.

Я притомна, але слова, що їх я колись знала, тепер сплять. Іноді вони перевертаються з боку на бік уві сні чи видушують із себе якийсь нічний звук, але потім деякі з них теж прокидаються. Часто, хай навіть на мить, вони розплющують очі і майже впритул мене розглядають. Я дивлюся їм у вічі, щоб вони мене запам'ятали й не забули навіть тоді, коли знову поринуть у сон. А потім я вивчаю їх у всій їхній інертності. Я пильную за кожним їхнім рухом. Я вмію розрізнати їхні глухі стогони в нічній пітьмі, такі виразні на тлі їх глибокого дихання. Я навчилася бачити, як вони простягають до мене руки, щоб я їх витягла.

Тепер я вже знаю, у чому полягає різниця між ніччю і днем. Я впізнаю тишу, що спускається на сад і на коридори вночі, тишу, порушувану лише обережними рухами вартових, а ще – котів. Ця реальність належить мені, у цей час я можу вільно блукати палацом. Коли я приходжу з саду, то цілком усвідомлюю, що вартові відчують коливання зрушеного мною повітря. І тепер для того, щоб вони дізналися про мою присутність, необхідна лише одна річ – звук. Жест, що примусить їх діяти.

З часом я збагнула, що почую його ім'я, ім'я мого сина, що тоді зможу його прошепотіти, вимовити дуже тихо, наче якесь замовляння. Воно до мене прийде, коли я найбільше цього потребуватиму.

— Оресте,— прошепотіла я однієї з таких ночей і тихо зникла серед тіней.

— Оресте,— повторила я, дозволяючи своєму голосу прокотитися відлунням по коридору.

Я побачила, як двоє вартових бігають туди-сюди в пошуках того, хто це сказав, а потім викликають третього — товариша мого сина — і вже всі разом перевіряють усі двері, кутки та закапелки.

Я дочекалася, коли він піде, а потім прошепотіла на вухо одному з вартових:

— Скажи Орестові, що це його мати. Він мусить вийти сам у коридор. Він мусить бути сам.

Вартовий, схоже, намагався кинутися навтьоки, але потім стримався й залишився стояти на місці.

— Скажи це ще раз,— попросив він дуже тихо, схиливши голову.

— Скажи Орестові, нехай вийде сам у коридор,— вимовила я.

— Зараз? — запитав він.

— Дуже скоро. Орест мусить прийти дуже скоро.

— Ти збираєшся йому якось зашкодити?

— Ні, я не збираюся йому зашкодити.

Орест

На той час, коли стало відомо, що Діноса було вбито, Егістуса захоплено в полон, а їхнє військо розбито на голову, і що Леандр зі своєю армією повертається додому й уже наближається до палацу, Електра вже оселилася в материних покоях, поставивши в кутку своєї спальні ліжко для Іанти. Іноді, коли Орест сідав із ними за трапезу, його вражало, що сестра поводить себе зі слугами точнісінько, як її мати. Навіть у голосі Електри відчувалися всі ті самі нотки й напівтони, що й у голосі матері. Вона постійно давала знати, що контролює все, що діється навколо, хоча сама в цей момент, здавалося, була дуже зайнята зовсім іншими речами. Часом, взагалі не мало значення, що вона говорить.

Це здавалося Орестові дуже зручним, оскільки він сам рідко мав, що сказати. Іанта ж узагалі мовчала. Вона дивилася кудись перед себе і всім своїм виглядом показувала, що розмова для неї є чимось дуже ворожим, абсолютно непотрібним клопотом.

Електра не навідала Ореста після вбивства їхньої матері. Коли він, скінчивши справу, повернувся до своєї кімнати, то почув, як вона кричить у коридорі.

На якомусь етапі він сподівався, що сестра прийде поговорити, сяде біля його ліжка, заспокоїть, похвалить і розпитає в подробицях, як усе було. Та вона була надто зайнята, опікуючись тим, аби охоронців її матері якнайшвидше, поки вони ще не оговталися від здивування, було задушено чи зарізано, а тих, у чийй відданості сумнівалися, замкнуло в підземеллі.

Того вечора Орест вечеряв на самоті у своїй кімнаті. Поївши, він трохи поспав. Потім, коли він вийшов у коридор, то побачив, що його особистого охоронця теж немає. Він пройшовся туди-сюди коридором, помічаючи вартових, розставлених на однаковій відстані один від одного, й відчув жагуче бажання бути відвіданим одним із них у своїй кімнаті. Він замислився над тим, які знаки використовував Егістус, аби показати, що вартовий має прийти до нього вночі. У мерехтливому світлі мідних ламп, що висіли на стінах, Орест уважно вдивлявся в їхні лиця, та вартові поводитися як зазвичай, вони його не помічали.

У ліжку він думав про те, як невдовзі повернеться Леандр. Він думав і про те, що Леандр утратив усю свою родину, крім сестри. Хоча звістка про те, що сталося з Діносом і Егістусом досягла палацу, Орест не був упевнений у тому, що повстанцям відомі тутешні новини. І тоді Орестові зробилося цікаво, чи знає Леандр, що в нього більше нікого немає, крім Іанти, так само, як і в Ореста, котрий теж має з родичів

лише Електру.

Коли вони з Леандром залишаться на самоті, він розповість йому, як знайшов тіла його родини та слуг і як убив свою матір, а головне, хто наказав учинити всі вбивства. Орест подумав, що зроблене ним наблизить до нього Леандра, як це зблизило Іанту й Електру. Ці двоє дівчат за останні місяці зробилися геть нерозлучними, точнісінько як Орест із Леандром у свої останні місяці після смерті Мітроса, коли вони самі залишились у будинку старої і не відходили один від одного й на мить. Він уявив кімнату своєї матері вночі, як Іанта, прекрасна у своїй дивній вроді, наближається до Електри, щоб із нею бути, як колись Леандр наближався до нього в темряві, щоб бути з ним. Варто було тільки про це подумати, як його нестримне бажання бачити Леандра і знову бути з ним уночі накрило Ореста з головою, не залишивши його й уранці, заповнивши собою всі його дні, тож він тепер із нетерпінням чекав, коли повернеться його друг.

* * *

Одного ранку, коли Орест увійшов до покоїв сестри, він знайшов її дуже жвавою. Іанта поводитися досить спокійно, а от Електра збуджено сказала Орестові, що на ім'я їхньої матері прийшла від Леандра звістка у вигляді військового наказу. Леандр сповістив, що хоче, щоб до його приїзду було приготоване місце, де б можна було тримати в'язнів, яких він із собою приведе, а також щоб було зібрано раду з дванадцяти старійшин і щоб ніяких рішень не ухвалювалося без неї, аж доки прибуде його армія. Також він бажав, аби його родину повідомили, що Леандр уже зовсім скоро буде вдома.

— Важко сказати, якими мають бути наші дії,— оголосила Електра.— Я не можу послати йому звістку про те, що сталося з його родиною, бо Леандр заборонив своєму вістовому розголошувати місце перебування його війська. І звичайно ж, я не можу передати йому новини про смерть нашої матері. Його послання свідчить про те, що він має певну владу, та в палаці вся влада належить нам.

Орест хотів сказати їй, що ні вона, ні хтось інший у палаці не має геть ніякої влади. Так, їх ще охороняють вартові, але беручи до уваги швидке розповсюдження новин про нещодавню поразку Егістусової армії, він зовсім не впевнений у тому, що ці вартові й досі зберігають їм з Електрою вірність.

— Я так розумію, що ти зі мною згоден? – нетерпляче запитала Електра.

— Наскільки великим є Леандрове військо? – поцікавився Орест.

— Не знаю,— відповіла сестра.

— А яка чисельність нашого війська?

— У нас немає війська. Останні вояки пішли з Діносом. Але ми маємо чудових охоронців у палаці, охоронців, повністю мені відданих.

— Відданих тобі?

— Нам. Нам обом.

— А ти взагалі звідки знаєш, що Леандр веде за собою ціле військо?

— Мені так сказали. Він веде за собою військо, що перемогло в бою, чи, принаймні, він є одним із ватажків, яким пощастило вижити. А ще мені повідомили, що серед Леандрових полонених є й Егістус. І коли він сюди прийде, я зроблю все, щоб із Егістусом одразу ж розібралися.

Орест поглянув на Іанту, котра, відкинувши з чола волосся, дивилася на них із сестрою так, ніби їхні турботи були мізерними порівняно до того, з чим мусила мати справу вона. І тут він усвідомив, що саме їй доведеться повідомити братові про те, що сталося з усією їхньою родиною.

* * *

Військо прибуло вночі. Перш за все Леандр наказав оточити палац. Після цього він прислав вимогу зустрітись з Клітемнестрою та старійшинами. Щойно Електра отримала цю вимогу, вона одразу ж зачинилася з Орестом у своїй кімнаті.

— Я не відповіла на його вимогу,— сказала вона.

Іанта, що сиділа в кутку, накрилася ковдрою.

— Пропоную негайно впустити Леандра до палацу,— сказав Орест.

— З якої б то радості? — запитала Електра.

— Він є моїм другом і братом Іанти,— відповів Орест.

— Передусім,— сказала Електра,— він є командувачем цілого війська.

— Електро, він усе одно ввійде, незалежно від того, погодимося ми на це чи ні,— зауважив Орест.

— То ти більше не зі мною? — запитала вона.

Орест не відповів.

— Його вістовий чекає за дверима,— сказала Електра. Вона говорила тихо, тамуючи свій гнів.— Якщо ми запросимо його сюди, це повністю буде на твоїй відповідальності.

Орест із сестрою пройшли до головного входу в палац і наказали відчинити двері. Надворі стояв Леандр, оточений своїми послідовниками. Було дуже гамірно, бо ж усі кричали та голосно раділи, то ніхто й не почув, як Орест запрошує Леандра увійти до палацу.

— Мусиш бути сам,— сказав Орест.

Коли Леандр зупинився і м'яко торкнувся його плеча, Орест помітив свіжу рану, що перекреслювала йому півлиця. Було видно, що ворожий меч розпорів шкіру повздовж — від скроні до щелепи.

— Мусиш бути сам,— повторив Орест голосніше.

— Я буду зі своїми охоронцями,— відповів Леандр.— Заходити до цього палацу самому дуже небезпечно.

Він пройшов повз Ореста в супроводі п'яти охоронців. Коли Леандр марширував коридором, Орест намагався йти з ним у ногу, Електра йшла трохи позаду. Кілька разів Орест робив спроби привернути до себе Леандрову увагу, та той, бажаючи без перешкод і якнайшвидше дійти до покоїв Клітемнестри, нічого не помічав.

Коли ж Леандр і його охоронці увірвалися до кімнати, там була тільки Іанта, котра стояла в тіні, тож брат не помітив її одразу.

— Де твоя мати? — запитав Леандр Електру, коли вона слідом за Орестом увійшла до кімнати.

Та коли вона не відповіла, він повернувся до Ореста.

— Я вимагаю зустрічі з твоєю матір'ю.

— Вона мертва,— сказала Електра.

— Мені про це ніхто не казав,— відповів Леандр.

— Тебе ніхто не міг знайти,— зауважила Електра.

І раптом Орестові здалося, що в кімнаті посвітлішало, що настінні лампи почали випромінювати справжнє сонячне світло. Іанта рушила до свого брата. Ноги її були босі, волосся вільно спадало на спину; вона була тоненькою, мов тростинка, майже безтілесною.

— Що тут робить моя сестра? — запитав Леандр.

Він подивився на Електру, однак та йому не відповіла. Тоді він перевів очі на Ореста й звернувся прямо до нього, але вже значно тихіше:

— Що тут робить моя сестра?

— На будинок напали,— сказав Орест.

— На мій будинок? — спитав Леандр.— На наш будинок?

— Так,— тихо відповів Орест, дивлячись товаришеві прямо в очі.— Твій батько.

— Де мій батько? — перебив його Леандр.

— Він мертвий,— відповів Орест і гірко зітхнув.— Вони всі мертві.

— І моя мати?

— Так. Усі.

— Твоя сестра,— почала Електра.

— Моя сестра що? — перебив її Леандр.— Що тобі зробила моя сестра?

— Ми її знайшли,— сказала Електра.— Ми про неї піклувалися.

— Хто її знайшов? — запитав Леандр. Шрам на його лиці мінівся фіолетовим і червоним.

— Я,— відповів Орест.

Леандр обома руками торкнувся свого обличчя, та потім його кінцівки, немов живучи самостійним життям, почали безконтрольно рухатися в різні боки.

— То значить, на наш будинок напали? – перепитав він.

— Так, – відповів Орест.

— І всіх убили? – уточнив він дуже тихо. – Ти кажеш, усі вони зараз мертві?

Він підійшов до Ореста й подивився на нього впритул, потім підійшов до Електри, а вже після цього відвернувся й відійшов до вікна.

— Дайте мені ще хоч мить цього не розуміти, – сказав Леандр, – а потім сповістіть іще раз, щоб я вже точно знав.

Тиша тривала лише кілька митей, а потім він знову заговорив.

— Це правда? – запитав він.

Коли ніхто йому не відповів, Леандр повторив своє запитання ще раз, і тепер у його голосі бриніла холодна лють.

— Це правда?

— Це правда, – прошепотіла Електра.

— А ваша мати? – спитав Леандр. – Як вона вмерла?

— Я її вбив, – сказав Орест.

— Ти вбив свою матір?!

— Так.

— Хто сказав, що ти можеш таке зробити? – запитав Леандр.

Але відповідь йому не була потрібна, бо він знову й знову викикував своє запитання, аж доки Електра його зупинила.

— Я сказала, що він може це зробити! – вигукнула вона. – Боги сказали, що він може це зробити.

— Богам немає до нас ніякого діла, – закричав він, – їм до нас абсолютно байдуже! Більше ми від них нічого не отримаємо, геть нічого! Їхній час уже давно минув.

— Мати наказувала вбивати, – сказав Орест. – Вона...

— Я не бажаю знати, що вона зробила, – перебив його Леандр. – Зараз вона вже мертва. Хіба цього не досить?

Леандр підійшов до Іанти й міцно обійняв сестру, не кажучи ні слова. Орест розумів, що Електра, як і він, знає, що має лише одну мить, аби закріпити своє становище володарки, та розумів він і те, що сестра, очевидно, теж відчула, що, коли вона спробує це зробити, Леандр одразу ж викине і її, й Ореста з палацу. Леандр важко дихав, а його очі нервово перебігали з одного предмета на інший, Електра ж, було схоже, подумки молилася.

— Мені треба, щоб відчинили кухні, – зрештою сказав Леандр. – Мої солдати вже кілька днів не їли. Треба зібрати тут дванадцятьох старійшин, про яких я вже говорив раніше. І ще мені потрібні в'язниці. Камери в підземеллі порожні?

Він подивився спочатку на Електру, а потім на Ореста.

— Чи хтось із вас збирається мені відповісти?

— Ні, там є в'язні,— спокійним голосом сказала Електра.— Там сидять вартові, що виявили відданість нашій матері.

— Переконайся, що вони не мають зброї, і замкни їх в якійсь одній кімнаті, а кухні відчини негайно,— сказав Леандр.— Одразу ж пошли й за старійшинами. Я хочу їх бачити зараз же.

Орест спостерігав за Електрою, коли та, насуплена й владна, йшла через усю кімнату, а потім говорила з вартовим за дверима.

* * *

Пізнього ранку палац уже був схожим на ринкову площу недільного дня: у кухнях видавали всім охочим їжу, у парадних кімнатах сиділи, спали та голосно розмовляли цілі гурти солдатів, у коридорах було гамірно від жінок, котрі шукали своїх чоловіків, братів і синів, полонених, що чекали, доки для них знайдуть камери, та вістових, які бігали туди-сюди з різними наказами та звітами.

Коли старійшини зібралися в будинку неподалік від палацу, де вже багато років нічого не відбувалося, Леандр пояснив їм, що потребує поради стосовно того, як учинити з Егістусом, що зараз сидить у підземеллі під суворим наглядом. Електра висловила думку, що й так усім ясно, що з ним робити, деякі старійшини з нею погодилися.

— Ні, не ясно,— заперечив Леандр.— Егістусові відомо в усіх подробицях, що тут було. Він єдиний залишився живим із тих, хто це знає. Може статися, є й інші люди, котрих було викрадено, як мого діда та старого Мітроса, можливо, їх і досі тримають в якомусь віддаленому місці. Тільки Егістус знає, хто вони і де їх шукати. Крім нього, нам ніхто не допоможе їх урятувати.

Доки Леандр говорив, Іанта, котра поволі підійшла до нього, чекала, даючи братові можливість закінчити. Потім вона прошепотіла щось йому на вухо. Він слухав її уважно, час від часу киваючи, немовби вона повідомляла йому якийсь важливий факт, що був цікавим, але не міг викликати ніяких серйозних наслідків. А потім Леандр відійшов і скорчився від болю. Першої миті Орест подумав, що має підійти до товариша та заспокоїти його, але той стояв на колінах і важко хлигав, його спина сминалася, як це буває у чоловіків, що не хочуть, аби хтось бачив їхню слабкість. І тому вони всі тільки мовчки спостерігали. Коли ж Іанта підійшла до брата, він узяв її за руку і більше не відпускав.

Пізніше Леандр, підтриманий більшістю старійшин, вирішив, що Егістусові залишать життя, однак розтrocтять ноги, щоб він уже не міг вільно пересуватися палацом і плести нові інтриги. Коли він одужав, сказав Леандр, його можна буде приводити на зібрання старійшин і залучати до вирішення деяких питань, але за ним треба буде дуже пильно наглядати.

Коли Електра висловила свій протест і почала вимагати для нього

смерті, її ніхто не підтримав.

— Уже було так багато вбивств, уже й без того маємо дуже багато мертвих тіл,— сказав Леандр.

Оскільки Орест, як виявилось, у компанії Іанти почувався комфортніше та ліпше, ніж у товаристві Леандра й Електри, котрі останнім часом, здавалося, почали його ігнорувати, роблячи вигляд, що його взагалі немає на нарадах, де обговорювали долю їхніх ворогів, тож Орест узяв собі за правило на таких зустрічах завжди сідати поруч з Іантою.

Коли ж вона почала приходити до його кімнати вночі, Орест не поцікавився, чи Іанту прислала його сестра, чи як дівчина пояснює Електрі свою відсутність, чи взагалі Леандр усвідомлює, що вона робить.

Лежачи з нею поруч, він зі здивуванням виявив, наскільки сильно її бажає та наскільки очікування цих нічних зустрічей полегшує його життя вдень. Спочатку Іанта поводитися з ним дуже сором'язливо, майже не дозволяла себе торкатися. Та невдовзі вона сама обвила Орестову шию руками, притиснулася до нього так міцно, щоб він її обійняв і заспокоїв. От тоді вони й уперше заснули, тісно притулившись одне до одного.

Тепер, коли Леандр повернувся, Орест спостерігав за тим, як змінилась Електра. Вона більше не ходила на батькову могилу. Вона зробилася більш енергійною, майже жвавою. Тепер цілоденно вона віддавала накази, консультувала Леандра й старійшин, контролювала все, що діється. Тепер її рухи були більш рішучими та рвучкими, голос зробився глибшим і владнішим, висловлення – точними та короткими. Вона більше й не згадувала про богів і духів померлих, а говорила переважно про віддалені землі, що їх необхідно взяти під контроль. Вона мала вигляд людини, що прокинулася від тривалого сну.

Орестові було цікаво, наскільки ця нова поведінка Електри була наслідком акторської гри й під дією яких чинників сестра може скинути з себе й цю маску, як уже скинула з себе машкару напівбожевільної доньки, що живе під світлою владою богів.

У найбільшій кімнаті палацу Електра проводила дні з Леандром. Коли вони потребували для чогось старійшин, то посилали по них. Іноді Орестові спадало на думку, що його матері дуже був би до вподоби цей новий порядок речей, бо ж і вона так любила роздавати накази, контролювати їх виконання, тримати людей на вулиці, щоб вони годинами чекали аудієнції з нею.

А ще він помітив, наскільки його сестра і Леандр рахуються з думкою Егістуса, котрий знав, здається, буквально все про давнішні суперечки між родинами, про ворожнечу між родами за межі, про те, які землі є родючими, а які – ні, а також, кому можна довіряти, а кому –

не слід. Егістус сидів на стільці, наче нічого й не сталося. З плином часу те, що він утратив можливість ходити, схоже, зробилося для нього якоюсь дрібною неприємністю, лише чимось таким, за що його можна і треба було ще більш цінувати й любити.

Про це свідчив і той факт, що оселившись у колишній кімнаті Електри, на чому, попри протести Орестової сестри, наполог Леандр, сказавши, що там за Егістусом будуть дивитися дуже пильно, колишній материн коханець почав приймати нічних гостей. До нього приходили слуги, котрі приносили Егістусові їжу та найтепліші вітання з кухонь. Оскільки Електра навідріз відмовилася сідати з ним за один стіл, Егістус із радістю скористався можливістю їсти на самоті. Невдовзі стало відомо, що в кінці дня найсмачніші шматки м'яса та найсвіжіша випічка опиняються в кімнаті Егістуса. Коли ж він закінчував зі стравами, приходили інші відвідувачі, і дехто з них не виходив від в'язня аж до світанку.

Відколи Егістус вийшов із підземелля, він із посиленою увагою почав стежити за Орестом. Ясна річ, йому не могли не сказати, що саме Орест убив Клітемнестру, і Орест помічав, що цей факт водночас і спантеличив колишнього материного коханця, і поглибив його інтерес до її сина.

Якось, коли вони зі старійшинами обговорювали план майбутньої іригації й Егістус узяв слово, Орест упіймав на собі погляд Електри. Сестра похмуро до нього всміхнулася – і він відповів їй кивком. Орестові було ясно, що Електра не збирається терпіти присутність Егістуса дуже довго. Він розумів, що хай там як вважають Леандр зі старійшинами, Егістуса тихо вб'ють, варто буде тільки з усім іншим дати лад. Орест і досі мав того ножа, котрим убив свою матір. Він заховав його у своїй кімнаті. Щойно Електра дасть знак, він буде готовий використати ножа знову.

* * *

Після того як Орест із Леандром повернулися додому, вони жодного разу навіть не заговорили ні про своє викрадення, ні про те, як утікали, ні про будинок старої, ні про Мітреса. Усе, що тоді відбувалося, тепер зринало в Орестовій пам'яті лише як розрізнені спогади, окремі спалахи, поодинокі образи, що здавалися яскравішими в міру того, як розпадалася цілісна картина минулого. Відчувалося, що Леандр, який тільки тепер дізнався, що від звільнення їх тоді відділяло лише кілька днів, не бажав навіть згадувати про всі ті роки, проведені на краю світу. Вони невдовзі підуть у забуття, думав Орест. Хоча він і не міг говорити про них із Леандром, ніхто не заважав йому згадувати й обмірковувати минуле на самоті. Але цього було недостатньо; спогади швидко потьмяніють, стиснуться, змаліють, розтануть, ніби нічого ніколи й не було. Він один буде пам'ятати все, що тоді сталося,

більше ніхто.

А ще, кілька разів, коли він зустрічав тих хлопчиків, – а вони вже перетворилися на дорослих чоловіків, – з якими жив в одній кімнаті в тому страшному місці в горах, Орест помічав, що вони постійно його уникають. Власне кажучи, тільки тепер він знову почув їхні імена. І от нині, коли вони приходили зі своїми батьками до палацу, то ввічливо йому кивали на знак упізнання, але на цьому все й закінчувалося.

Леандр улаштувався в одній із кімнат у передній частині палацу, звідки він наглядав за прибуттям військ. Саме він вирішував, хто й коли чергуватиме, тож, оскільки вартові доповідали Леандрові особисто, Орест припускав, що той завжди знає, коли саме Іанта щоночі виходить із покою Електри та йде до нього і що повертається назад перед першим проблиском нового дня. Багато разів, проводжаючи Іанту до дверей, Орест відчував спокусливе бажання пройти коридором і перевірити, чи її брат не спить, але його стримував страх знайти в кімнаті Леандра щось таке, що буде для нього самого неприємним сюрпризом.

Іноді йому здавалося, що й Електра, й Леандр зовсім його покинули, що він нагадує їм про події, які вони воліли б не згадувати, які вони бажали б якнайшвидше забути назавжди. Вони дуже неохоче залишалися з ним наодинці. Він був уже їм нецікавим, як не цікавили його сестру тепер ні боги, ні духи померлих, як не цікавили Леандра роки, проведені в будинку старої на березі моря.

Орест і досі жив у якомусь місці, що мінилося тінями й губилося в позачасі; Електра й Леандр теж колись там жили, однак вони залишили його задля сонячних обіцянок майбутнього, і тепер сама лише присутність Ореста поруч, здавалося, якимось дивом, віддаляла це майбутнє від них. Орестові було дивно, що доки він сам залишався в палаці, на орбіті своєї матері та сестри з Іантою, Леандр уже встиг походити світом і зробитися справжнім вояком, так само уславленим, як Орестів батько. Поступово те, що він убив власну матір, здавалося йому дедалі менш значущим, дедалі менш реальним; про це ніхто ніколи не згадував і словом, тож Орест починав уже думати, що цього ніколи й не було.

* * *

Одного дня, коли він увійшов до покою Електри, вона стояла біля вікна й захоплено обговорювала щось із якимсь чоловіком. Орест скількись часу мовчки за ними спостерігав. Коли ж чоловік обернувся, він побачив, що то був вартовий, з яким він урятував Теодота і Мітреса. Розслабленість його пози та невимушеність поведінки свідчила, що вартовий не почувається з Електрою підлеглим, а радше розмовляє з нею як рівний із рівною чи як із людиною, котру давно та добре знає.

Щойно вони зауважили Ореста, обоє замовкли; вартовий кинувся до дверей, наче побіг виконувати якийсь терміновий наказ, а Електра відійшла в інший бік кімнати, наче мала там якусь справу. Вигляд усе це мало такий, ніби Орест їх заскочив на гарячому.

Однак Орестові не вдалося зробити з побаченого ніяких висновків, оскільки його відволікла Іанта, котра запропонувала йому сісти біля неї. Він удав, що слухає Іанту, а сам подумки намагався відтворити сцену, свідком якої щойно був, намагаючись обміркувати враження, що в нього склалося, нібито вартовий і сестра мали щось спільне й не хотіли, аби Орест побачив їх разом.

Ішов час, і Електра вже кілька разів поводитися так, ніби зовсім не помічає брата, а Леандр постійно навмисно його ігнорував, старійшини так само залишали його осторонь своїх планів і схем. Орест почав відчувати себе викинутим із життя, приреченим на вічну самотність. Вони всі, можливо навіть Іанта, чудово орієнтувалися в павутинні інтриги і альянсів, що були для них усіх зрозумілими та важливими. Це змусило його захотіти знову зробитися маленьким хлопчиком, повернутись у той час, коли такі речі були йому чужими й байдужими, коли його цікавили тільки вдавані поєдинки на мечях із дорослими чоловіками.

* * *

Іанта проводила дні там, де відбувалися найважливіші події. Вона знала всіх вістових на ім'я, як і точний час їх прибуття та очікуваного повернення. Вона також пам'ятала всі прийняті рішення і те, про що хотіли проконсультуватися зі старійшинами. Зазвичай вона говорила дуже мало. Орест помітив, що вона всіх уважно слухала, а потім нібито збиралася висловити власну думку, та раптом зупинялася, вирішивши спочатку все обміркувати. Вона видавалася всім такою собі глибоко зосередженою на власних думках істотою, хоча й уважно стежила за всім, що відбувалося навколо.

Коли вона сказала Орестові, що вагітна, він попросив Іанту потерпіти якийсь час і не повідомляти цю новину Електрі й Леандрові. Він хотів, аби в цьому палаці було хоч щось таке, про що знатиме він один, що буде таємницею для всіх інших.

— Я вже їм сказала, — відповіла Іанта.

— Перш, ніж сказати мені?

— Але ж я тобі все одно сказала.

— Чому ти спочатку сказала це їм?

Вона не відповіла.

Наступного дня Орест побачив, що Леандр удає, ніби дуже зайнятий розмовою з кількома старійшинами. По якомусь часі він рішучо розштовхав чоловіків навколо й підійшов до Леандра.

— Мені треба з тобою поговорити, — сказав Орест.

— Ми розсилаємо вістових, тож сьогодні немає коли,— відповів Леандр.

— Це – палац мого батька,— сказав Орест,— і ніхто тут не розмовлятиме зі мною таким тоном.

— Чого ти хочеш?

Леандр навіть не намагався приховати свого роздратування. Кількоро старійшин почали рухатися в їхньому напрямку, щоб почути розмову.

— Мені треба поговорити з тобою наодинці.

— Можливо, коли ми закінчимо все заплановане на сьогодні.

— Леандре,— прошепотів Орест,— я піду до себе в кімнату й чекатиму на тебе там уже за кілька митей.

У своїй кімнаті Орест підготувався до того, що скаже Леандрові. Однак, коли той увійшов, Орест почав походжати кімнатою й говорив так, ніби розмірковує вголос і звертається до того, хто звик виконувати чужі накази.

— Доки тебе не було, тут дуже багато трапилося,— почав він.— Я уважно вивчив нашу систему влади. Наприклад, як ми збираємо податки чи як ведемо справи з віддаленими провінціями. Не враховуючи Егістуса, я – той, хто знає найбільше. Деякі зі старійшин теж дещо знають, але їм ліпше не довіряти. За ними всіма слід би добряче стежити.

Леандр сперся на стіну та слухав.

— Коли я беру участь у прийнятті рішень, то велику увагу приділяю обмірковуванню,— продовжив Орест.— І практика показує, що відповідальність краще покласти на зовсім невелику групу людей. Бо зараз вам з Електрою надають не зовсім правдиву інформацію, а деякі рішення, що ви їх не так давно ухвалили, виконуються не зовсім точно. Я знаю напевно, що вам надали неправдиву інформацію і що ваші рішення викривляють.

— З ким ти вивчав нашу систему влади, що ти маєш таку впевненість? – запитав Леандр.

— Зі своєю матір'ю.

— І ти хочеш, аби ми повірили, що те, що вона тобі казала, є правдою?

— Ми вивчали систему адміністрування.

— А потім ти її вбив?

— Вона віддала наказ убити всю твою родину. Це було зроблено за її наказом. І вона є тією, хто вбив мого батька.

— Я це все знаю,— відповів Леандр.

— Леандре, я – на твоєму боці. І коли тебе не було, я робив те, про що ти мене просив.

— Я ні про що тебе не просив.

— Ти послав до мене людину з проханням допомогти звільнити твого діда та Мітроса.

— Я нікого до тебе не посилав. Я воював. Я не знав, що трапилося з моїм дідом. Якби ти його не звільнив, зараз він міг би бути з нами.

— Хто ж тоді послав мені те прохання, якщо не ти?

— Мені є про що думати, крім цього,— відповів йому Леандр.

Вони стояли й дивилися один на одного — атмосфера в кімнаті робилася дедалі ворожішою. Аж потім Леандр поманив до себе Ореста. Коли той підійшов, він простяг руки й торкнувся Орестового обличчя та волосся.

— Старійшини не хочуть залучати тебе до вирішення будь-яких справ,— тихо сказав Леандр.— Вони не хочуть навіть, аби ти був у кімнаті, коли ми обговорюємо щось важливе. Тобі дозволено там бути лише тому, що Електра і я на цьому наполягли. Старійшини хочуть вислати тебе подаль.

— Чому?

— Чи знаєш ти іншого чоловіка, котрий би зробив те саме, що й ти?

— Якби я не вбив своєї матері, тебе зараз тут не було б.

— Звичайно, був би.

Леандр притяг Ореста ближче до себе.

— Моя сестра дуже вразлива,— сказав він.— Коли ти її знайшов, вона шукала смерті. Я хочу, щоб ти був із нею, щоб не залишав її саму. Не покидай її, хай би що сталося.

— Існують набагато важливіші речі,— почав Орест.

— Залиш їх мені, своїй сестрі та старійшинам. Ми з усім упораємося.

— Я — син свого батька,— сказав Орест.

— Тобі, мабуть, варто молити небеса, щоб із тебе було знято прокляття. Можливо, це й буде останнє бажання, що його вдовольнять боги.

Орест тремтів усім тілом; він почав хлипати.

— Ти мусиш жити з тим, що накоїв,— сказав йому Леандр.— У тебе тільки й лишилося, що твій вчинок. Але зараз, коли моя сестра вагітна, ти з нею одружишся і будеш про неї піклуватися. Оце і все. Тебе цікавитиме лише вона. Вже вирішено, що ти ні в що не втручатимешся.

* * *

Коли було оголошено, що Орест одружується з Іантою, і наречена, і її брат твердо заявили, що весільна церемонія має бути якомога більш малолюдною та короткою. Відбулася вона в одній із невеличких кімнат біля великої зали для зібрань у палацовому саду. Щойно молоді обмінялися клятвами, ніхто не сказав і слова.

Орест майже фізично відчував напруженість своєї сестри, своєї дружини й Леандра, котрі мовчки оглядалися навколо, боячись імен

тих, кого тут не було, боячись убитих, чия відсутність наповнювала повітря.

* * *

Під час трапези, коли старійшини вже залишили палац, виконавши всі денні справи, а нових вістових не очікувалося, Леандр з Іантою відкрито говорили про своїх батьків, дідусів із бабусями та двоюрідних братів і сестер. В їхньому тоні відчувалися тільки горе та гордість. Раз або два Орест ловив себе на тому, що запитально дивиться на Електру, гадаючи, чи можна і їм буде хоч колись отак вільно заговорити про свою сестру чи батьків, бодай просто вимовити вголос їхні імена, хоча б ніби між іншим згадати про щось зроблене кимось із них. Але, судячи з того, що Електра тримала голову опущеною, він зрозумів, що про таке щастя їм лишається тільки мріяти.

Якось побачивши того вартового, з яким ходив визволяти Теодота та Мітреса, коли той вів за собою в'язнів, яких переводили з підземелля, що тепер було переповненим, до іншої в'язниці, Орест відчув нагальне бажання зупинити його й запитати, хто сказав йому, де тримають старійшин, і чому Електра так швидко дізналася про все, що трапилось. Він уже був готовий звинуватити вартового в змові з сестрою, та раптом усвідомив, що вартовий усе заперечуватиме й запропонує йому запитати про все в самої Електри. Однак він знав, що не зможе цього зробити. Коли ж вартовий із в'язнями проходив повз нього й Орест схрестив із ним погляд, у того в очах на мить з'явився вираз провини, майже сорому.

Щоночі Іанта готувалася до сну в його кімнаті, але потім, раніше чи пізніше, на якийсь час ішла до покоїв Електри, де, як вона казала, Орестова сестра мала поділитися з нею якоюсь новиною чи сказати їй щось важливе. Йому подобалося торкатися живота Іанти, запитувати в неї, яка частинка дитинки може бути під його пальцями, хто народиться: хлопчик чи дівчинка.

Коли ж якось уночі Іанта сказала, що чекає пологів уже зовсім скоро, Орест дуже здивувався. Вона присунулася ближче до нього й прошепотіла:

— Тільки Електра це знає. Навіть Леандрові нічого невідомо. Твоя сестра порадила про це не казати ні Леандрові, ні тобі.

Орест захвилювався, припустивши, що, мабуть, повитуха, котра приходила до палацу, сказала Іанті з Електрою, що з дитинкою щось не так або що вона не виживе.

— Тільки не кажи Електрі, що я тобі сказала,— попросила його Іанта.— Вона примусила мене пообіцяти, що я тобі скажу тільки, що дитинка народилася раніше, ніж треба.

— Що ти маєш на увазі?

— Коли ти мене знайшов, я уже була з дитинкою,— прошепотіла

Іанта.

— Ти впевнена?

— Так, я впевнена. Я вже тоді відчувала. Моя мати й бабуся казали мені, що в таких випадках відчуваєш. Коли я прийшла до палацу, то ще точно не знала, але потім усе стало ясно. Потім сумнівів уже не було.

— З ким ти була?

— Вони мене примусили, ті чоловіки взяли мене силою, а всі інші, включно з моїм дідом і батьком, мусили на це дивитись, а потім уже я спостерігала за тим, як їх усіх убивали та складали в ту страшну гору, що ти бачив. Я думала, що буду останньою. Я чекала, що вони вб'ють і мене теж. Але вони мене залишили там, а самі пішли й не повернулися більше. Тоді я сховалася між тілами. Я хотіла назавжди лишитися з ними, померти, похована між їхніми тілами.

— То значить, я не є батьком дитинки? – запитав Орест.

— Не думаю, що від того, чим ми займаємось у темряві, я могла б завагітніти. Для цього треба щось зовсім інше.

Орест притягнув її до себе, але нічого не сказав.

— Але я не розповідала цього Електрі, – сказала Іанта, – і ніколи їй не розповім.

Вона гірко зітхнула й обійняла Ореста.

— Коли я дізналася, що матиму дитину, – продовжила вона, – то спочатку хотіла розбити собі голову об камінь або знайти ніж. Я була готова померти, аж доки твоя сестра не почала мене купати вночі й торкатися мого тіла. А потім і ти почав мене обіймати.., А потім і мій брат повернувся. Але тепер я тебе покину. Цей шлюб був помилкою. Я попрошу родичів моєї матері, що живуть у селі, прийняти мене до себе. Я стану для них служницею, робитиму все, що зможу. Я народжу дитину там. Дитина вже ворухиться. Я піду до їхнього селища пішки.

— Я не хочу, щоб ти йшла від мене, – сказав Орест.

— Ти не захочеш мене, коли народиться дитина.

— Ти бачила того, хто це зробив із тобою? – запитав він, торкаючись живота Іанти. – Ти бачила його обличчя? Знаєш його ім'я?

— Їх було п'ятеро, – відповіла вона. – Вони всі по черзі нападали на мене. То був не якийсь один чоловік.

— Але дитинку носиш у собі ти, а не вони, – сказав Орест. – Вони всі вже мертві. Їх усіх уже вбито.

— Так, дитину ношу в собі я.

— І дитинка росла в тобі, коли ти була в нашому домі, і народиться вона теж у нашому домі.

— Ні, вона не народиться тут. Я піду.

— Моя сестра хоче, щоб ти пішла?

— Я не казала їй, що збираюся піти.

— Але ж я твій чоловік, і я не хочу, щоб ти йшла звідси.

— Ти не захочеш цієї дитини.
— Ця дитинка виросла в тобі. Це – твоя дитинка.
— Але вона не від тебе.
— Вона росла в тобі, коли я тебе обіймав. Вона росла в тобі, коли ти була вночі тут зі мною.
— Я не можу розповісти братові,– сказала Іанта.– Я не можу йому розповісти про те, що зі мною сталося. Так багато всього було, що це – уже занадто.
— І Електрі теж не кажи, що про все розповіла мені.
— Коли народиться дитина,– сказала вона,– ти думатимеш про тих чоловіків. Ти думатимеш тільки про них.
— Чи моя сестра хоче, щоб ти народила дитину й залишилася тут? – запитав Орест.
— Так, але вона також хотіла, щоб я не розповідала тобі правди.
— Але вона хоче, щоб ти залишилась?
— Так.
— Тоді саме так ти і зробиш. Не може бути нікого більше.
Він спробував зупинити сльози, але відчув, що вони його душать.
— Оресте, що? Я тебе не чую.
— Ми не можемо більше нікого втратити,– прошепотів він.– Я вже втратив свою сестру, утратив батька, і – він на мить завагався, але потім додав: – моя мати блукає нічними коридорами.
Іанта сіла в ліжку й роззирнулася.
— Ти її бачив? – запитала вона.– Ти бачив свою матір?
— Ні, але вона там є. Вона приходить не кожної ночі й не надовго, але вона там є. Іноді якась її частина з'являється на якийсь час, а потім зникає. Іноді вона буває ближчою. От зараз вона – дуже близько.
— І чого вона хоче?
— Не знаю. Але я точно знаю, що не можу, ми всі не можемо ще когось втратити. Уже й без того було так багато смертей.
— Так,– погодилася вона,– смертей і так було більше, ніж треба.

* * *

Упродовж наступних тижнів, коли він пересувався між своєю кімнатою та приміщенням, в якому збиралися всі, де й Іанта проводила свої дні, де завжди було повно відвідувачів і вистових, що прибували та відбували, де постійно лунав Леандрів голос, а шрам на його обличчі часто червонів від напруги, коли Леандр викрикував накази, Орест почав відчувати ворожість старійшин. Він бачив, що є там небажаним гостем так само, як і скрізь. Електрі він був потрібен тільки щоб зробити те, чого вона сама не змогла б, і Леандр його потребував тільки для того, щоб разом втекти та піклуватися про Мітроса. Більше нікому і ні для чого він був непотрібен.

Коли Орест заходив до кімнати, не можна було не помітити, що

люди не піднімають на нього очей або намагаються швидше повз нього пробігти. Він міг залишитись, якби хотів, а міг піти назад до своєї кімнати й звідтіля дослухатися до щоденних палацових звуків, які – Орест це чудово знав, – не мають до нього ніякого стосунку. Він міг уявити, що всі ці буденні звуки, порівняно з тим, що сталося, зовсім нічого не значать, або ж це він сам уже геть ні для кого нічого не значить. Як і вістові, котрі безперестанку входили та виходили, виконуючи чужі накази, він також має певну цінність, адже тепер усі знають, що Орест може зробити все, хай що йому скажуть.

Але зараз він жив серед тіней, кожен свій день проводячи в безбарвності вже зробленого.

Коли він уночі лежав з Іантою, то відчував, що й вона віддалилася від нього, як і її дитина, що жила в ній, але була безмежно далекою від нього, дитина, яку він вважав своєю, дитина, якій він буде примарним батьком, оскільки справжній її батько, хай ким він був, уже давно зник зі світу, змішався з багном.

Іанта помітила його апатичність і спробувала вмовити Ореста на довший час залишатися в кімнаті, де Леандр, Електра, Егістус і старійшини обговорювали поточні справи. Кілька разів, коли він уже вставав зі свого місця, збираючись піти геть, вона дивилася на нього й очима просила залишитися з нею та послухати, про що йдеться.

Ішлося саме про рабів, що їх Орестів батько привів з війни багато років тому. Намагалися вирішити, що з ними робити. Рабів використовували для розчищення майбутніх посівних земель від камення та для побудови іригаційних каналів. Але зараз, після Леандрової перемоги, колишні повстанці маленькими групами вешталися сільською місцевістю, тероризуючи населення, грабуючи окремі будинки.

Орест слухав, що говорять інші, й дивувався з того, що ніхто не пропонує послати військо, аби переловити розбійників, стратити їхніх ватажків, а решту рабів повернути до праці. Він був упевнений, що не так давно, саме це й зробив би Егістус, саме так вчинила б і його мати, а можливо, і батько, щоправда, зі згоди старійшин. Але зараз Егістус оповідав про землі, де існує надлишок проточної води, однак немає жодного іригаційного каналу, землі, де можна було б налагодити сільське господарство, якби там було вдосталь робочих рук.

Коли Егістус закінчив, Леандр запропонував віддати ці землі не тільки колишнім рабам, а й солдатам, яких було відправлено на примусові роботи, тим із них, що не мають родин. Він сказав, що землю слід розділити на рівні, хай і невеликі, частини, щоб вистачило всім. Потім слово взяла Електра, котра заговорила про те, що можна буде вирощувати на тих землях, де брати насіння й розсаду, а також, якими могли б бути тамтешні врожаї. Один зі старійшин нагадав

присутнім, що багато хто з рабів, власне кажучи, перебуває в полоні дуже довго, і їх уже можна було б і відпустити на волю, однак Егістус заперечив йому, що деякі з рабів можуть бути небезпечними і що звільняти їх варто лише по двоє чи троє, і тільки після ретельного вивчення кожного окремого випадку. Він також висловив переконання, що рабів, які займаються розбоєм, слід, усе ж таки, примусово переселити на ті завойовані території, оскільки добровільно вони нікуди не підуть.

Дехто з них, сказав Егістус, захоче повернутися до своїх рідних країв, а цього ні в якому разі не можна допустити, бо на їхніх землях уже живуть разом зі своїми родинами ті солдати, проти яких вони воювали раніше.

У кінці розмови, коли Леандр похапцем поцікавився в Ореста, чи той не має чого додати, Орест заперечливо похитав головою, однак зауважив, що на нього ніхто не дивився – старійшини всім своїм виглядом виражали осуд, а Електра з Егістусом були зайняті начебто дуже серйозною розмовою про щось інше. Орест подумав, чи не привернув Леандр до нього увагу навмисно, тільки щоб із нього покепкувати.

Але, залишаючись разом з іншими під час обговорення щоденних справ, Орест помітив, що уважно слухаючи інших і не переймаючись тим, що б він сам мав на це сказати, він чудово запам'ятовує кожнісіньку репліку, кожен аргумент і навіть ті варіанти подій, що їх ніхто не брав до уваги. Коли дискусія робилася запальною та тривалою, з багатьма, часто суперечливими, свідченнями, Орест ловив себе на тому, що пам'ятає навіть те, про що всі інші вже забули, чи майже не пригадували. Кілька разів він уже був готовий утрутитись і нагадати їм, про що було вже домовлено чи що саме було сказане котримсь із них. Та він ясно бачив, що його слова не будуть нікому цікавими, тому й не втручався.

Поступово він майже перестав звертати на них увагу, запам'ятовувати точно використовувані ними слова. Він дивився на них, переводячи погляд з одного обличчя на інше, але бачив геть інших людей, тих, що бували тут раніше, що розв'язували ті самі завдання, але в зовсім інший спосіб. Він відчував, як дух його батька витає кімнатою, а разом із ним відчував присутність і духів Теодота та Мітроса, а також інших старійшин, імен яких він не знав.

Але частіше за інших він бачив у цій кімнаті свою матір. Він бачив її в Електрі. Дивлячись на сестру чи слухаючи її голос, Орест бачив і чув свою матір. А потім він помічав чинсь невидиму присутність або раптову зміну в освітленні – і тоді він знав, що то – його мати. У такі миті він брав за руку Іанту й тримав її міцно, аж доки материна присутність потроху розсіювалась і атмосфера в кімнаті знову

робилася звично спокійною.

* * *

Орест зовсім не здивувався, коли якось увечері Леандр сам-один увійшов до його кімнати, доки Іанта ще була з Електрою в її покоях. Чогось подібного він чекав уже досить давно. У напівтемряві він дивився на Леандрів шрам, що був білим по краях, а посередині майже розійшовся, неначе закопилена губа.

— Вартові в коридорі почули голос уночі,— сказав Леандр.— Спочатку, вони кажуть, він був тихим, як подих вітру. Але минулої ночі вони прибігли до мене в кімнату, бо почули жіночий голос, який до них заговорив.

— Що вона сказала? – запитав Орест.

— Вона назвала твоє ім'я. Вартовий почув, як вона називає твоє ім'я, але він злякався й утік до мене. Коли я вийшов із кімнати, то відчув, що в коридорі стоїть небувалий холод, але більше нічого там не було.

— То там усе ж таки нічого не було?

— Оресте, вартовий бачив твою матір. То була твоя мати. Він знав її і не зміг би помилитися. Він упізнав її обличчя та голос. Він запитав, чи вона хоче заподіяти тобі шкоду.

— І що вона відповіла?

— Вона сказала, що не бажає тобі зла. Однак ти мусиш вийти в коридор, коли там нікого не буде. Я вже влаштував так, що цієї ночі вартові не стоятимуть на своїх місцях. Упродовж кількох годин, у найтемнішу пору ночі в коридорі зовсім нікого не буде.

— Моя сестра знає?

— Знають лише вартові, котрі чули її голос, і ще я.

— Ти будеш десь поруч?

— Я буду в себе в кімнаті.

— А що я скажу Іанті?

— Попроси її залишитися на ніч із твоєю сестрою. Іантин час уже майже настав, тож, можливо, їй буде ліпше зараз побути з твоєю сестрою. Я скажу Електрі, що повитуха сповістила, що Іанті зараз треба ночувати в покоях Електри. Ти будеш сам.

— Ти впевнений, що мені треба це зробити? – запитав Орест.— Ти впевнений, що це не пастка, влаштована Егістусом або кимось із наших ворогів?

— Клянуся тобі пам'яттю свого діда, котрого я любив більше за всіх інших, що я вірю, твоя мати дійсно ходила коридорами.

Вони вечеряли з Електрою й Іантою, наче нічого дивного не відбувалось. Коли трапеза скінчилась, Орест і Леандр пішли. Проходячи повз вартових, що стояли на призначених їм місцях, Орест зауважив їхню знервованість. Біля дверей до Орестової кімнати Леандр

обійняв його давно знайомим, заспокійливим і теплим рухом, але швидко відпустив і пішов коридором до своєї кімнати. Орест залишився сам і почав чекати, час від часу перевіряючи наявність вартових у коридорі.

Коли ж він побачив, що вартові зникли з призначених місць, Орест залишився чекати в коридорі, міркуючи, що краще зробити: просто стояти чи, можливо, проходжатися коридором у надії, що вона все ж таки з'явиться.

Коли він повернувся до своєї кімнати й затримався у дверях, нічого не відбулося. Не було ніяких звуків, жодного поруху повітря. Він зробив кілька кроків убік, а потім повернувся назад. І тоді, як це вже не раз бувало, коли Орест залишався сам уночі, йому почувся віддалений крик переляканої худоби, що швидко перейшов у моторошний плач умираючих телиць, а потім іще з'явився і запах крові, запах страху, щойно освіжованої туші та випатраних тельбухів, що зазвичай стоїть над місцем жертвопринесення. А потім з'явилася його сестра, уся в білому, і почулися її крики, і крики їхньої матері.

Коли ці звуки зробилися надто явними, Орест заозирався довкола. Він ступив кілька кроків і вийшов на середину коридора. І там була вона. Там була його мати. Вона промовляла слова, значення яких Орест не міг збагнути. Він прошепотів, що він Орест і що чекає на неї. Аж раптом пара невидимих рук міцно вхопила його за пояс і крутонула довкола його власної вісі. А потім руки так само раптово його відпустили. Він знав, що говорити можна тільки пошепки, щоб ненароком не сполохати Електру чи Іанту.

— Я тут,— прошепотів він.

Коли його мати з'явилася знову, вона була в усьому білому, немовби вбрана для весілля чи якогось свята. Вона була молодшою, ніж він пам'ятав. Коли вона почала від нього віддалятися, Орест рушив за нею, а коли вона зупинилася, і він зупинився теж.

— Я – Орест,— прошепотів він.

— Оресте,— прошепотіла вона.

Тепер він уже міг розгледіти її обличчя. Вона була надзвичайно молодою. Такою молодою він її ніколи не бачив.

— Тут нікого немає,— прошепотіла вона.

— Є,— прошепотів у відповідь Орест.— Я тут. Це – я.

— Нікого,— повторила вона.

Вона повторила «Нікого» ще двічі, а потім тіні навколо неї стали густішати і її образ почав потроху розчинятись у повітрі. І тут Орестові здалося, що саме цієї миті його мати нарешті з усією ясністю збагнула, як саме вона померла. Вона подивилася на нього спочатку дуже здивовано, потім із болем в очах, а потім розпачливо зойкнула – і зникла.

Відчувши, що в коридорі гуляє холодний вітер, Орест зрозумів, що вона вже ніколи не повернеться.

* * *

Він якийсь час стояв там і самотньо чекав, але потім, коли не з'явилося ніяких інших слідів його матері, Орест пішов до Леандрової кімнати. Там було порожньо. Тоді він побіг уздовж коридора, намагаючись знайти Електру й Іанту, однак не зумів з'ясувати, де їх шукати. Знову вибігши до коридора, він кинувся до кімнати Егістуса, де побачив того в ліжку з вартовим, тим самим, що колись прийшов до нього зі звісткою начебто від Леандра. Коли Орест запитав, чи не бачили вони Леандра, Егістус сказав, що минуло вже трохи часу після того, як Леандр ходив коридором, викрикуючи Орестове ім'я, і що він має поцікавитись у вартових, що стоять на катах, куди Леандр пішов.

— У коридорі немає вартових,— сказав Орест.

Орест подумав, що Егістус одразу кине́ться до дверей, але той лише послав вартового піти й подивитися, у чому річ.

— Вони стоять на звичних місцях,— оголосив вартовий, визирнувши з дверей.

Виходячи з Егістусової кімнати, Орест так подивився на вартового, так зміряв його поглядом з голови до ніг, аби той не сумнівався, що так чи інакше, коли надійде час, із ним розберуться належним чином.

Коли ж він знову з'явився в коридорі, до нього майже одразу підійшло двоє вартових.

— Леандр тебе шукав,— сказав один із них.— Він навіть послав охоронців на двір розшукати тебе.

— Він — не у своїй кімнаті,— відповів Орест.

— Він — зі своєю сестрою. У неї перейми,— сказав вартовий.

— Де вона?

— У новій кімнаті.

Вартові супроводили його до кімнати, що їй не так давно було обставлено для Іанти та її новонародженої дитини. Іанта лежала на ліжку. Електра тримала і заспокоювала її. Леандр стояв неподалік від них.

— Ми ніде не могли тебе знайти,— сказав Леандр.

— Я був у коридорі,— відповів Орест.

— Ми всі там були і шукали тебе,— сказав Леандр.— Але тебе ніде не було. Ніч була дуже тихою та спокійною до того, як у неї почалися болі. Тебе не було у твоїй кімнаті й ніде інде, тож ми послали кількох охоронців, аби вони тебе розшукали, а ще кількох відправили привести повитуху.

Іанта закричала. Вона більше не могла контролювати власне дихання. Електра прибрала волосся з її обличчя, а потім витерла його тканиною, змоченою в холодній воді. Роблячи це, вона промовляла до

Іанти заспокійливі слова.

— Уже недовго залишилося,— казала їй Електра.— Почекай іще трошки, повитуха от-от прийде.

Леандр знаком показав Орестові, що їм треба вийти. Тепер Орестові здавалося дивним, що якесь мить тому він іще з нетерпінням шукав Леандра, аби розповісти йому про побачене, але зараз, коли вони йдуть до палацових сходів, щоб зустріти вартових, які мають привести повитуху, і коли зароджується світанок нового дня, обсипаючи кам'яні стіни червоним і золотим, усе пережите ним цієї ночі видавалося примарним і якимось нереальним, як і сама темрява, що бликне та розчиняється в яскравому денному світлі.

Він ішов поруч з Леандром, поклавши йому руку на спину й не кажучи нічого. І вже коли вони побачили двох вартових, що поспішали їм назустріч, ведучи мало не попід руки повитуху, навіть тоді вони не заговорили. Проте, щойно вона піднялася сходами, Леандр сказав, що вартові можуть залишитися біля дверей до палацу, а він з Орестом проведе повитуху до кімнати, де чекають Іанта з Електрою.

— Вона встигла,— прошепотів Леандр на вухо Орестові.— Вона прийшла дуже вчасно.

Провівши повитуху до дверей, вони зупинилися на порозі й дивилися один на одного знервованими поглядами, доки Іанта заходила болісним криком. Повитуха її оглянула, після чого суворим тоном наказала їм вийти з кімнати.

Тепер вони могли тільки чекати, слухати щоденні звуки пробудження палацу й ходити пліч-о-пліч коридором, дослухаючись до заспокійливих голосів Електри та повитухи й до стогонів Іанти, що робилися дедалі голоснішими.

Вони пройшли до входу й зупинилися на палацових сходах, убираючи очима ранкове світло, що тепер уже було яскравішим і більш насиченим, як це буває, коли розгорається кожен новий день, незалежно від того, хто приходить і хто йде геть, хто народжується і що забувається чи залишається в нашій пам'яті. З часом, усе, що сталося, уже нікого не цікавитиме й нікого не стосуватиметься, варто лише буде їм самим зникнути в пітьмі, розчинитися у світі тіней.

Орест запропонував Леандрові повернутися й чекати під дверима. Леандр кивнув і доторкнувся до Орестового плеча. Майже боячись, вони разом пройшли до дверей кімнати й стояли там мовчки, уважно дослухаючись до кожного звуку, що долинав ізсередини.

Слова вдячності

Багато в чому цей роман базується на моїй уяві й не містить ніяких фактів, підтверджених писемними джерелами. Взагалі, деякі персонажі та багато подій, що є в «Будинку імен», не зустрічаються в жодній із попередніх версій описаної мною історії. Але головні герої – Клітемнестра, Агамемнон, Іфігенія, Електра й Орест – як і сюжет оповіді походять із Есхілової «Орестеї», Софоклової «Електри» та Евріпідових трагедій: «Електра», «Орест» і «Іфігенія в Авліді».

Я дуже вдячний багатьом перекладачам цих п'єс, головним чином, Девідові Грене, Ричмонду Латтімору, Роберту Феклзу, В. Б. Стенфорду, Анні Карсон, В. С. Мервіну, Жанет Лембке, Девідові Коваксу, Філіпові Веллакотту, Джорджу Томсону і Роберту В. Корригану.

Також, я висловлюю вдячність своєму агентові Пітеру Стросу; Катріоні Кров, Робінзонові Мерфі й Едові Малхоллу, котрі читали цю книгу, коли я ще над нею працював; Наталі Хейнс і Едит Холл; Марі Монт із «Penguin» у Сполученому Королівстві; Ангелі Роан, як завжди; а також, Нану Грехему і Деніелу Лоеделу з «Scribner» у Нью-Йорку.